

ROMANOSLAVICA

Vol. XLIX, nr.4

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

ROMANOSLAVICA vol. XLIX, nr. 4

**UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ȘI LITERATURI STRĂINE
ASOCIAȚIA SLAVIȘTILOR DIN ROMÂNIA**

Departamentul de filologie rusă și slavă

ROMANOSLAVICA

Vol. XLIX, nr.4

**Volumul cuprinde lucrările prezentate la sesiunea științifică
internațională „Slavistica românească și dialogul culturilor. 80 de ani de
predare a limbii ruse la Universitatea din București”, București,
3-5 octombrie 2013**

editura universității din bucurești®

2013

3

Referenți științifici: prof.dr. Anca Irina Ionescu (Universitatea din București)
conf.dr. Adriana Uliu (Universitatea din Craiova)

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Constantin Geambașu, prof.dr. Mihai Mitu, conf.dr. Mariana Mangiulea,
Prof.dr. Antoaneta Olteanu (redactor responsabil)

COMITETUL DE REDACȚIE:

Prof.dr. Virgil Șoptereanu, cercet.dr. Irina Sedakova (Institutul de Slavistică și Balcanistică, Moscova),
prof.dr. Mieczysław Dąbrowski (Universitatea din Varșovia), prof.dr. Panaiot Karaghiozov
(Universitatea „Kliment Ohridski”, Sofia), conf.dr. Antoni Moisei (Universitatea din Cernăuți), conf.dr.
Ewa Kocój (Universitatea Jagiellonă, Cracovia), prof.dr. Corneliu Barborică, prof.dr. Dorin Gămulescu,
prof.dr. Jiva Milin, prof.dr. Onufrie Vințeler

Tehnoredactare: prof.dr. Antoaneta Olteanu

© Asociația Slaviștilor din România (Romanian Association of Slavic Studies)
kgeambasu@yahoo.com
mariana.slave@yahoo.fr
antoaneta_o@yahoo.com

IMPORTANT:

Materialele nepublicate nu se înapoiază.

MENTALITĂȚI

SEDUCȚIA MAGIEI

Camelia BURGHELE

Au cours des dernières années, nous assistons à une renaissance – peut-être plus visible que dans le cas de la religion – du filon magico-rituel (parfois sous la forme des pratiques de sorcellerie, autres fois sous les formes plus raffinées de *mancii* sophistiquées ou tout simplement comme sympathie pour le paranormal) par le biais de ce qui pourrait être défini comme une perpétuelle „séduction de la magie”.

Le vaste processus de ré-sorcier le monde, auquel on assiste au cours des dernières décennies et qui est considéré comme l'un des éléments déterminants d'une religiosité contemporaine pas encore rigoureusement et officiellement définie, mais à laquelle on fait toujours référence principalement grâce à son omniprésence dans les domaines les plus variés, a comme principale forme de manifestation la revitalisation des phénomènes de magie (on souligne que les formules magiques ne sont pas des inventions modernes, mais seulement des ré-évaluations contemporaines, souvent urbaines, des vieilles formules rituelles magiques ou magico-religieuses) et leur lecture dans une grille moderne.

Pour l'homme primitif et pour le membre de la communauté traditionnelle, l'acte magique effectué par le magicien, quel que soit son nom, était destiné à le défendre contre les ennemis réels ou imaginaires (les morts-vivants, le mauvais œil, les maladies provoqués, le diable); à l'époque contemporaine, l'homme moderne fait appel au magicien pour retrouver sa santé, pour réorganiser sa vie en trouvant un emploi, pour remplir son esprit par l'amour dans un couple ou tout simplement pour des gains financiers. Pratiquement, l'offre des services magiques étant extrêmement large, chacun peut trouver dans sa riche paradigme ce qui l'intéresse, la réponse à toutes les déceptions ou à chacune des attentes personnelles.

Preambul. Magia și seducția prin magie

Prin studiile sale de antropologie devenite „clasice”, Claude Lévi-Strauss demarează o pledoarie în favoarea gândirii sălbatice, considerând că magia, în loc să fie receptată ca fiind opusă științei, este mult mai productiv să fie pusă în paralel cu aceasta, ca două modalități de cunoaștere și de percepere a lumii (dacă am privi magia ca pe ceva static, ar însemna să reducem toată gândirea magică la o singură

etapă a evoluției tehnice și științifice); concluzia antropologului este aceea că natura se lasă înțeleasă și pătrunsă de cunoașterea științifică pe două căi: una este cea a intuiției sensibile, a imaginației, iar alta a percepției și a rațiunii, dar ambele sunt valide, ca două momente epistemologice în sincronie: unul al „sălbaticului” sensibil și altul al „inginerului” modern.

Cităm din antropologul mai sus pomenit:

În timp ce gândirea filozofică sau științifică raționează formulând și înlănțuind concepte, gândirea mitică funcționează cu ajutorul unor imagini împrumutate din lumea sensibilă. În loc să stabilească raporturi între idei, ea stabilește opoziții între cer și pământ, pământ și apă, lumină și întuneric, bărbat și femeie, crud și gătit, proaspăt și putrezit... În felul acesta elaborează o logică a calităților sensibile: culori, texturi, gusturi, mirosuri, zgomote, sunete. Ea alege, combină sau opune aceste calități pentru a transmite un mesaj care este, într-un fel, codat¹.

Însă omul modern nu vede întotdeauna magia în termeni antropologici. Pentru el, ca parte a civilizației tehnice, nu este real decât ceea ce poate fi experimentat de el însuși. În aceste condiții, în care omul modern și-a postulat tot mai accentuat independența față de magie și religie, într-o carte devenită celebră², Marcel Gauchet impune termenul de „dezvrăjire” pentru a caracteriza spiritualitatea modernă, demonstrând că problema cea mai mare a omului contemporan este fundamentarea unei noi raportări la credință. Omul modern se crede propriul său creator, iar acest proces nu poate avea loc decât desacralizând lumea. În ciuda faptului că este incontestabil faptul că creștinismul a avut un rol esențial în dezvoltarea societății europene, totuși, lumea modernă, dominată de progresul tehnicii și de democrația politică, face posibilă o desacralizare a lumii, o asumare a cotidianului înafara religiei, fapt ce a condus la o criză a creștinismului; această observație i-a făcut pe sociologii religiei să opineze că problema viitorului nu va mai fi o confruntare între creștinism și ateism, așa cum se credea, ca urmare a procesului de dezvrăjire a lumii, ci, mai degrabă o confruntare între creștinismul „vechi”, așa cum a fost perceput acesta până acum și o altă formă de religie, de cunoaștere a lumii, care să îl satisfacă pe omul modern.

Pentru că, în ciuda marilor progrese ale tehnicii, medicinei sau ingineriei care au făcut posibile cele mai avansate tehnologii, menite să desăvârșească viața insului, omul modern are nevoie de o re-vrăjire a lumii. O crede chiar Marcel

¹ Claude Lévi-Strauss, *Antropologia și problemele lumii moderne*, Editura Polirom, Iași, 2011, pp. 129-130.

² Marcel Gauchet, *Dezvrăjirea lumii. O istorie politică a religiei*, Editura Științifică, București, 1995.

Gauchet, cel care, în finalul analizei sale, sugerează că lumea modernă nu este complet dezvrăjită, banalizată și raționalizată, ci mai are încă nevoie de miracole și mistere, promovând un nou tip de „vrajă”, una modernă, ce nu mai este socialmente fondatoare, dar este antropologic revelatoare¹. Mirat parcă de faptul că tehnologia de vârf și științele de elită nu pot nici acum explica marile momente ale omenirii sau cazurile particulare de vindecări, schimbări neașteptate de destin, puteri miraculoase etc, omul comunității contemporane se orientează (și) către un alt gen de explicație, cea magico-mistică.

Seducția magiei, valabilă și în mileniul trei

Pe scurt, asistăm la un reviriment – poate chiar mai vizibil decât în cazul religiei – al filonului magico-ritualic (uneori sub forma practicilor vrăjitoarești, alteori sub forme mai rafinate de *mancii* sofisticate, iar alteori doar ca simpatie pentru paranormal), prin ceea ce ar putea fi definit ca o continuă „seducție a magiei”, receptând aici magia în termeni mai apropiați de zilele noastre, ca fiind „ansamblul de proceduri magice executate în secret de un practicant, vrăjitorul, pentru a satisface o cerere care antrenează acțiunea unui om împotriva altui om și care poate să provină fie direct de la ofician, fie de la un terț pentru care el va acționa”², dar și în multiplele sale forme de manifestare din spațiul contemporan.

„Seducția magiei” este decelabilă, printre altele, și la nivelul importanței deosebite care i se acordă, în ultima vreme, disciplinei complexe care își propune să descrie omul în toată plenitudinea trăirilor sale, adică antropologia culturală și socială, cu toate liniile sale de studiu. Apelăm la cuvintele lui Claude Lévi-Strauss:

Sarcina antropologului – a specialistului în Știința despre Om – (...) este că el trebuie, fără odihnă, precum Diogene cu lanterna în mână, să caute omul veritabil, Adam-ul veșnic primordial. Și să facă lucrul acesta fără să dispere în privința eficacității științei sale, căci omul nu mai este într-un tot „acel necunoscut”, așa cum era în momentul ieșirii din substituirea pozitivistă. Acestei antropologii veridice, reprezentate de Noul Spirit Antropologic, îi este științific permis să „improvizeze”. Valorile, cutumele, ritualurile, miturile, „lecțiile” legendelor și istoriilor etc... într-un cuvânt, Tradiția în întregul ei țâșnește în însăși inima antropologiei³.

¹ Vasile Tonoiu, „Dezvrăjirea lumii” în *dezbateri*, postfață la Gauchet, *op. cit.*, p. 334.

² Dominique Camus, *Puteri și practici vrăjitoarești*, Editura Polirom, Iași, 2003, p. 5.

³ Lévi-Strauss, *op. cit.*, p. 245.

Mai concret:

Dacă în secolul al XVIII-lea se putea crede că gândirea științifică se opune radical gândirii mitice și că una avea s-o elimine curînd pe cealaltă, acum ne putem întreba dacă nu observăm existența unei mișcări în celălalt sens. Oare nu cumva însuși progresul gândirii științifice o împinge de partea istoriei? (...) Cunoașterea istorică păstrează afinități cu miturile. Iar dacă, așa cum se pare, știința însăși tinde să devină o istorie a vieții și o istorie a lumii, n-am putea exclude posibilitatea ca, după ce au urmat multă vreme căi divergente, gândirea științifică și gândirea mitică să ajungă într-o zi să se apropie între ele. În această ipoteză, interesul antropologiei pentru studierea gândirii mitice s-r justifica și mai mult, prin contribuția pe care o aduce ea la cunoașterea unor constrîngeri mereu actuale, inerente funcționării minții¹.

În fine, ultima frază a cărții citate, reluată și pe coperta a IV-a, un soi de îndemn mobilizator pentru cercetătorii mileniului trei: „Tinere antropolog, fă-ți curaj! Timpul omului socratic a trecut definitiv (...). Soarele se ridică nu deasupra unor «magicieni» ridicoli, ci deasupra Olimpului unde, așa cum spunea Heraclit, «zeii sunt oameni nemuritori, în timp ce oamenii sunt zei muritori». Anume această parte a eternității care înrudește zeii și oamenii mai trebuie încă și permanent limpezită”².

Amplul proces de revrăjire a lumii la care asistăm în ultimele decenii și care este considerat unul dintre elementele definitorii ale unei religiozități contemporane încă nedefinite riguros și oficial, dar la care se face mereu trimitere mai ales datorită omniprezenței sale în sectoare dintre cele mai variate, are ca principală formă de manifestare revitalizarea unor fenomene de magie (subliniem, formulele magice nu sunt invenții ale modernului, ci doar reevaluări în context contemporan, deseori citadin, al unor vechi formule rituale magice sau magico-religioase) și citirea lor în grilă modernă.

Despre amploarea fenomenului vorbesc infinitele trimiteri din spațiul virtual, electronic, reclamele fără număr din mass-media, producțiile cinematografice care nu se mai limitează la producții singulare ci devin serii („Harry Potter” și „Stăpânul inelelor”, care au spart box-office-urile), apariția unor canale TV specializate sau cel puțin o mulțime de emisiuni despre paranormal și miracole; mai mult, se încearcă transformarea magiei în știință, „știința magiei”, așa cum acreditează mult mass-media.

Antropologii religiilor observă asiduu recrudescența magiei și vrăjitoriei în mediile contemporane, mai ales în cele citadine. Este un proces global, în care

---

¹ *Idem*, pp. 139-140.

² *Ibidem*, p. 248.

„străvechile ritualuri și practici magice renasc, revenind în actualitate. Ele invadează nu numai clasicele toposuri rurale, ci și spațiul citadin modernizat. Aici, magia se impune în forme postmoderne cum ar fi luciferismul televizat, cabinetele de descântători, ghicitul tehnologizat mijlocit de ordinator etc”¹. Asistăm la activarea unei religiozități paralele (în mare parte religii necreștine, esoterisme variate, credințe și practici parareligioase), care provine parțial dintr-o curiozitate (poate tentația noului, poate experimentarea inefabilului), parțial dintr-o nevoie interioară de re-raportare la divinitate; fenomenul, datorită amplitudinii sale, dar și datorită profunzimii, până la urmă, nu mai poate fi catalogat ca un fenomen de marginalitate socială, ci devine un fenomen socio-cultural definitoriu pentru noul mileniu.

Omul societății contemporane acordă o mare importanță ideii de experiență (acel „crede și nu cerceta” s-a transformat în „nu crede dacă nu și experimentezi”), astfel încât se crede în posibilitatea transformării interiorului uman prin tehnici de tip yoga, meditație, dansuri sacre și alte tehnici orientale, pentru că lumea este văzută în perspectivă holistică, adică umanul nu este separat de divin, sacrul și profanul coexistă (lumea naturală este vecină cu cea supranaturală, coexistând împreună). În aceste condiții, omul se poate dezvolta plenar prin evoluție iar mântuirea este așteptată mai mult pe pământ decât în cer; păcatul este revalorificat și nu mai este neapărat sursa răului, astfel încât se poate promova o etică globală a iubirii, a dragostei față de tot, inițiată de lideri de grup cu carismă, ce știu atrage prozeleți prin promovarea unor idealuri spre care tind apoi toți adeptii².

Esoterismul modern universal sau global pornește de la premisa unui anume animism, a unei naturi vii în care se pot crea legături între macrocosm și microcosm prin intermediul simpatiilor magice, fapt la care au acces inițiații, cei care pot media prezența divinului în natură, sub multiple forme, în virtutea unei imaginații vizionare. Un posibil raport între maestru și discipol poate garanta transmiterea acestei cunoașteri ezoterice și o contribuție notabilă la o experiență inițiativă. În acest context, vrăjitoria a cunoscut un nou nivel de valorificare și semantizare, mai ales în sector feminin, știut fiind că vrăjitoria este în mod covârșitor un apanaj al femininului.

Apelăm, pentru argumente de ordin general, la analiza socio-antropologică pe care o face, într-o analiză devenită celebră, Claude Riviere³: potrivit acestuia,

¹ Nicu Gavriluță, *Mentalități și ritualuri magico-religioase. Studii și eseuri de sociologie a sacralului*, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 123.

² Françoise Champion, *Spirit religios difuz, eclecticism și sincretism*, în Jean Delumeau (coord.), *Religiile lumii*, Humanitas, București, 1996.

³ cu precădere în Claude Riviere, *Socio-antropologia religiilor*, Editura Polirom, Iași, 2000.

vrăjitoria contemporană este o variantă a unui sistem vechi de credințe, reprezentări și practici, dar fără a mai uza atât de mult de credința în diavol, fapt ce, de altfel, a și contribuit la pierderea parțială a coerenței unui sistem bine articulat al magiei. Specific climatului contemporan însă este autonomizarea demonicului la nivel de povești și legende sau, mai nou, la nivel de reprezentări cinematografice, dovedind o apetență specială a omului contemporan pentru ceea ce se poate chema „un eveniment vrăjitoresc”.

Numărul mare semnalat de persoane vrăjite, care cad periodic sau temporar sub incidența unor nenorociri (așa cum definea, de altfel magia, Jeanne Favret-Saada) centrează atenția pe mijloacele de contracarare a maleficiilor și de protecție viitoare, fără a lua în discuție în mod special existența unui vrăjitor anume (altfel spus, suscită mai puțin interes personajul vrăjitor, care doar fascinează, și sunt mult mai utile remediile propuse de cel inițiat, de magician sau vrăjitor/vrăjitoare). Magia terapeutică și psihoterapeutică modernă preia tezele cercetătoarei franceze Jeanne Favret-Saada cu privire la circulația forței vitale sub acțiunea motorului acesteia, care este *forța magică* și la faptul că cel care reușește să anihileze actul magico-malefic devine, practic, vrăjitorul vrăjitorului. Teoria cercetătoarei¹ pornește de la ideea că există unii oameni dotați cu forță magică – o particularitate ce ține de voința lor interioară, dar și de inițiere sau de har – care pot face ca propria forță vitală să sporească sau pot determina aglomerarea/augmentarea unei forțe vitale luată de la o altă persoană, pe care s-o vectorializeze spre persoana sa. Sfera de determinări a acestei forțe vitale reunește trei compartimente: *capacitatea de supraviețuire*, *capacitatea de reproducție* și *capacitatea de „producție”*. Pornind de aici, Jeanne Favret-Saada încearcă să schematizeze actul magico-ritualic: *raporturile de forță* și *gestiunea puterii* trebuie privite sub dublu aspect – unul *dinamic*, întrucât este vorba de mișcările variabile ale forțelor vitale și magice, care pot crește sau scădea, pot dispărea sau pot fi recuperate, și unul *topografic*, căci forța se manifestă într-un spațiu vital, care în cazul stării de armonie este cadastrat în totalitate, adică forța este uniform repartizată pe tot spațiul, acoperindu-l în întregime, dar care poate suporta expansiuni sau restrângeri în urma unor întreprinderi magice; astfel, în cazul persoanelor dotate cu forță magică, aceasta este excedentară față de spațiu și debordează, depășind perimetrul. Cei care „aruncă” vrăji posedă un excedent de forță magică, dar au prea puțin spațiu vital și atunci demarează un proces magic de cucerire a unui segment de spațiu de la o persoană oarecare – cel care va fi vrăjit,

---

¹ Jeanne Favret-Saada, *Les mots, la mort et les sorts. La sorcellerie dans le Bocage*, Editura Gallimard, Paris, 1977, pp. 251-274.

deochiat, posedat. Asistăm în acest moment la o *agresiune magică*, în care victima pierde spațiu și forță vitală, în vreme ce agresorul își îmbogățește spațiul și, evident, și potențialul bioeconomic. Observăm așadar că agresiunea magică și furtul parcelelor de spațiu vital sunt acțiuni voite, intenționale, bine direcționate, care vehiculează forță magică și care se desfășoară concomitent pe două planuri: într-un plan invizibil, cel al reacțiilor dinamice ale forței magice, activitate datorată exclusiv surplusului de putere al magicianului, și într-un plan vizibil, cel în care pot fi observate urmările fizice și psihice asupra celor doi actanți.

Acesta este momentul în care intervine rolul magicianului – de cele mai multe ori, o femeie (determinările femininului în raport cu magia au fost obiectul multor studii etnologice). Jeanne Favret-Saada rezolvă problema printr-o logică impecabilă: pentru că vrăjitoarea este o persoană marcată magic, deci este posesoarea unui capital de putere magică, are un excedent de forță. În momentul în care „clientul” apelează la serviciile sale, ea face corp comun cu pacientul său, formând o singură entitate. În urma furtului de spațiu și forță vitală, inițiatorul maleficului are un excedent ce poate fi marcat cu semnul plus; corelat, cel afectat de agresiunea magică e marcat negativ; atunci când descântătoarea face corp comun cu pacientul său, capitalul său de forță, și el marcat pozitiv, se alătură negativității bolnavului, conturând împreună o masă dublu polarizată, cu un pol negativ și unul pozitiv. Pentru că beneficiază de ambele semne, vrăjitoarea dobândește o marcă de unicitate, care o transformă într-o persoană specială, ce poate determina, zice autoarea, *transformări logice*. Consecința este aceea că, prin intermediul acestui transfer logic, pacientul recuperează domeniul său inițial, în vreme ce agresorul magic pierde mult din spațiul abuziv ocupat (de remarcat este că uneori pierde doar atât cât a ocupat prin maleficiu, alteori, dacă puterea vrăjitoarei este suficient de mare, acesta poate pierde mult mai mult spațiu, și odată cu spațiul, și forță; fiind din nou în dezechilibru, dar în deficit de forță de data aceasta, el este predispus unor nenorociri sau chiar morții; oricum, dacă supraviețuiește nenorocirilor, el va trebui să-și caute o nouă victimă). Astfel, actul magic devine deopotrivă un act de mediere culturală și o „afacere” între un *prestator de servicii* și *clientul* său (de altfel, și Mauss și Hubert vorbeau despre „magician și clientul său”¹).

Studiul cercetătoarei franceze, mai mult decât o abordare de referință, face legătura cu „tradiția” cercetării magiei, punând în mijlocul interpretărilor omul, cu plusurile și minusurile sale de energie și forță, reînnoind legătura cu Malinowski, care credea și el că „magia este calitatea obiectului, sau mai degrabă a relației dintre

---

¹ Marcel Mauss, Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 149.

om și obiect, pentru că, deși nu întotdeauna e făcută de om, ea este întotdeauna făcută pentru om¹. De altfel, cercetările făcute de Dominique Camus și Jeanne Favret-Saada în provinciile franceze evidențiază tocmai actualitatea cercetării socio-antropologice și etnologice a multiplelor fenomene magico-religioase indiferent de spațiul de producere a lor (rural sau urban; spațiu modern sau spațiu tradițional), iar decelarea acestor fenomene în spațiul socio-cultural contemporan este o continuă provocare pentru analiza lor.

Ca o observație generală, trebuie spus că socio-antropologii religiilor susțin că, spre deosebire de epocile istorice anterioare (ev mediu, premodernism) și de mediile rurale, societatea contemporană a eliminat, în mare parte, din reprezentările magico-malefice figura diavolului sub multiplele sale forme, diavol care a fost înlocuit cu alte forme și prezențe variate ancorate în concret și în prezent. Din acest motiv, magicienii și vrăjitorii au mutat centrul de interes pe tehnicile magice concrete de restabilire a echilibrului sau de desăvârșire spirituală, fără a mai motiva în mod expres originea răului.

Suscitarea interesului pentru vrăjitorie, ocultism și magie pot fi relaționate, în peisaj contemporan, cu ecologismul și neopăgânismul, „ca încercare de a reînoda legătura cu tradiția religiei anterioare celei indo-europene”, dar și cu New Age și cu un „cult al vrăjitoarelor”². Este de observat că New Age nu mai este receptată ca o simplă religie, ci o mișcare socială soteriologică, „o mișcare a conștiințelor cutremurate de perspectiva dezastrului global ce pîndește omenirea în cazul continuării istoriei sub vechea paradigmă a rațiunii burgheze”³.

În fine, aderăm la opiniile antropologului Claude Rivière, pornind de la observația că pentru omul primitiv și pentru cel al comunității tradiționale, actul magic performat de magician, indiferent cum se numea acesta, avea menirea să îl apere de dușmani reali sau imaginari (strigoi, deochi, boli aruncate, diavol), iar în contemporaneitate omul modern merge la magician pentru a-și regăsi sănătatea, pentru a-și reorganiza viața prin găsirea unui loc de muncă, pentru a-și desăvârși spiritul prin găsirea iubirii pentru pereche sau pur și simplu pentru câștiguri financiare. Practic, oferta de servicii magice fiind extrem de bogată, fiecare individ găsește în bogata sa paradigmă ceea ce îl interesează, răspunsul la fiecare dezamăgire în parte sau la fiecare expectanță personală, astfel că

¹ Bronislaw Malinowski, *Magie, știință și religie*, Editura Moldova, Iași, 1993, p. 118.

² Mihaela Frumză, *Feminitate și ocultism*, în „Journal for the Study of Religions and Ideologies”, Editura S.A.C.R.I., nr. 5 / 2003, Cluj Napoca, 2003, p. 134.

³ Bruno Wurtz, *New Age. Paradigma holistă sau revrăjirea Vărsătorului*, Editura de Vest, Timișoara, pp.7-18.

interesul actual pentru magie este dovada unei căutări a sacrului în afara religiilor, considerată ca dezamăgitoare deoarece nu oferă un răspuns imediat la cererile unor indivizi care doresc să se bucure de fericire pe pământ, și nu să aștepte viața de apoi. Neputând obține ceea ce-și dorește prin tehnicile medicale și de la zei, omul încearcă să acționeze asupra forțelor naturii. Această lume a magiei nu pare prea derutantă pentru homo religiosus care regăsește în magie, ca și în religie, următoarele trei componente structurale: gnoseologică – credințe, tradiții, texte vechi, semantică – simboluri, nume însușiri, motrice – activități, formule, rituri¹.

---

¹ Rivière, *op. cit.*, p. 131.

ROMANOSLAVICA vol. XLIX, nr. 4

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ В РУМУНСЬКИХ ЕСЕ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Ульріх ЕРНСТ*

Артикол анализеază текстe publicate în anii 1916 și 1942, consacrate Ucrainei și importanței acesteia pentru România. Cea mai mare țară vecină constituie în mare măsură până astăzi o *terra incognita*. În bibliografia română de specialitate lipsesc lucrări adecvate, care să ofere informații despre istoria și cultura Ucrainei sau despre relațiile reciproce româno-ucrainene. Cu atât mai importante par mărturiile discutate în cadrul celor trei texte: polemica istoriografică a lui N. Iorga, broșura politică aparținând lui Z. Arbore și eseul lui T. Rășcanu, toate apărute în contextul celor două războaie mondiale, când în urma transformărilor pe harta Europei chestiunea ucraineană a devenit și din perspectivă românească o problemă politică importantă. Prezentarea acestor texte necesită reliefaarea contextului istoric, analiza referindu-se la informații și evaluări de natură istorică, politică, geografică, antropologică și lingvistică. Articolul constituie o bază pentru formularea de întrebări cu privire la actualitatea acestor materiale pentru imaginea contemporană a României despre Ucraina.

Cuvinte cheie: popor, istoriografie, Ucraina, Galiția, relații româno-ucrainene, Primul Război Mondial, Al Doilea Război Mondial, N. Iorga, Z. Arbore, T. Rășcanu

A. Вступ

У часі Першої світової війни у Румунії відбулась дискусія щодо властивого визначення стосунку до «українського питання». Наступною нагодою до цього став період Другої світової війни. Дана стаття представляє думки у тодішні дискусії, представлені у текстах Ніколае Йоргі, Замфіра Арбуре та Теодора Ришкану. Автори виявляють неосвіченість у Румунії щодо української теми. Тоді це було певною мірою зрозуміле, оскільки сусідами на північ і схід впродовж історії були такі держави як «Київська Русь», «Галичина», «Угорщина», «Литва», «Польща», «козацька гетьманщина»,

---

* Переклад з польської Катерини Новікової.

«Австрія», «Російська імперія», але ніколи не було країни під назвою «Україна». Крім цього в румунській мові, як і в багатьох інших мовах, не сформувалось широко прийняте розрізнення «руського» і «російського» [рум. – *rus, rusesc*].

Тексти румунських авторів здебільшого представляють теми і аргументи, які тоді наводились на міжнародній дискусії у питанні самостійності буття українського народу та базування на ньому права до політичної автономії. Автори пов'язують цю тематику зі специфічною румунською перспективою, а тим самим говорять також й про Румунію. З другого боку з огляду на досить невелику кількість пізніших публікацій загального порядку, ці тексти зберігають певну актуальність досі не тільки як свідоцтво розвитку ідей, але й також уявлення про Україну в Румунії.

В. Спів з 1916 року між Арбуре і Йоргою

I. Есе та їхні автори

У 1916 році в Бухаресті вийшла стаття Ніколае Йорги під назвою «Зв'язки румунів з західними русинами і територією, званою нині українською» на підставі реферату виголошеного в березні цього року¹, а також брошура Замфіра Арбуре «Україна і румуни» видана «Видавництвом Об'єднання для єднання України»². Текст Йорги має характер як наукової інформативної розвідки, яка обговорює перший том історії України-Русі Михайла Грушевського в німецькому перекладі з 1906 року³, та полеміки з критиками погляду автора стосовно української справи. Натомість брошура Арбуре – це популярно-інформаційний текст з виразною політичною інтенцією, написаний також з метою впливу на політичні дебати.

Ніколае Йорґа народився в 1871 році неподалік Бухаресту, столиці тодішнього Румунського князівства⁴. Князівство це 10 років тому виникло

1 N. Iorga, *Legăturile românilor cu rușii apuseni și cu teritoriul zis „ucrainian” – ședința dela 11 (24) Martie 1916*, Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Științifice, т. 38, с. 733-793.

2 Z. Arbure, *Ukraina și România, Editura Uniunii pentru eliberarea Ucrainei*, București, 1916, с. 47.

3 M. Hruschewsky, *Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volk es, I. Band Urgeschichte des Landes und des Volkes; Anfänge des kijever Staates*, Band 1, Leipzig 1906.

4 Про дати життя Йорги: В. Theodorescu, *Nicolae Iorga – biobibliografie*, București, 1976. Про погляди Йорги щодо єврейського питання: L. Butaru, *Rasism românesc*, Cluj-Napoca, 2010.

внаслідок поєднання Молдавського і Волоського князівств, а в наступних роках під владою короля Карла з Гогенцоллерн-Зігмарінген за підтримки Франції і Німеччини отримало незалежність від Оттоманської імперії, що було увінчано проголошенням королівства в 1881 році. Йорґа навчався в першому університеті Румунії, в столиці тодішнього Молдавського князівства Яссах та в Парижі, Берліні і Ляйпцигу. У 1916 році Йорґа був вже одним з найбільш відомих представників румунської культури, істориком, істориком культури, видавцем і письменником з багатим доробком, а також брав активну участь у політичному житті країни. У міжвоєнному часі продовжував свою діяльність і став у 1931-32 роках прем'єром держави. Далі у суперечці між королем Карлом II, який прагнув замінити тодішній парламентарний устрій на королівську диктатуру, та Залізною гвардією фашистського спрямування, став по стороні короля. Це було приводом для його вбивства представником гвардії в 1940 році. Тим не менш, з гвардією Йорґу пов'язував негативний стосунок до євреїв.

Замфір Арбуре (або Раллі-Арбуре) народився в 1848 році в Чернівцях, столиці Буковини, землі Австрійської імперії, отримані 1775 року від Молдавського князівства, використовуючи послаблення військових сил Оттоманської імперії. Під час медичних студій у Москві наближався до лівих, а також до анархічних рухів, що призвело до його арешту. В 1870 році він виїхав до Швейцарії, де отримав політичний притулок, але наприкінці десятиліття повернувся до Румунії. Підтримував революційні рухи в Російській імперії, зокрема мав тісний контакт з Михайлом Бакуніним, а також був близьким політично та другом з Михайлом Драгомановим¹. Арбуре прагнув відриву від Росії Молдавії зі столицею в Кишиневі, провінції, яку Російська імперія забрала у Молдавського князівства 1812 року. В Румунії був задіяний також у вітчизняне політичне життя і займався публіцистикою, присвячуючи тексти здебільшого тематиці історії та культури Бессарабії. Арбуре був членом масонської ложі, за професією викладав російську мову та географію у Військовій школі в Бухаресті. А з 1903 року працював у статистичному управлінні столиці. На його похоронах в 1933 році його вшановували як з військовими почесностями, так і товариші по соціалістичного руху.

Якщо Йорґа також у сучасній Румунії перебуває на народному пантеоні, що знаходить свій вираз в його зображенні на державних банкнотах найменшого номіналу, то прізвище Арбуре не багатьом відоме. Ця яскрава постать з народно-космополітичними ідеалами зараз становить більше

¹ Поп.: Z. Arbure, *In exil. Din amintiri mele*, Craiova 1896; згадки про Драгоманова там само, с. 387.

предмет зацікавлення дослідників світового анархістського руху, ніж румунської історіографії¹.

II. Центральна і східна Європа в 1916 році – румунська перспектива

Румунія, парламентська монархія, до 1916 року була нейтральною у Великій війні, яку вели від 1914 року так звані Центральні держави, переважно Німеччина і Австро-Угорщина з так званою Антантою, союзом Франції, Росії і Об'єднаного королівства. Ця війна імперій центральної і східної Європи відкрила нові перспективи для народів цього регіону, яким імперія повинна були дати обіцянки зміни їхньої ситуації після війни, аби запевнити собі їхню підтримку, або принаймні лояльність у боротьбі з ворогом аж до перемоги.

Румунський націоналізм вбачав у передвоєному королівстві початок, але ще не довершення створення народної держави. З метою закінчення його побудови визнано необхідним включення інших земель, як передусім підпорядкований угорцям Семигород (Трансільванія) з румунськомовною більшістю, а також згадані Буковину і Бессарабію, з яких перші дві належали до Австро-Угорщини, а остання до ворожої Росії². У румунській дискусії чи приступити до війни долучившись до одного з союзів посилялись передусім на, як видавалось, суперечні із собою територіальні цілі створення національної держави. Однак, ще важливішу роль відіграли симпатії до однієї чи другої зі сторін. Існувало позитивне ставлення до Франції з огляду на її значення культурного взірця у модернізації країни від XIX ст. та в переконанні про пов'язання з нею з огляду на спільну культурну «латинськість». Проте ця позиція конкурувала зі зв'язком багатьох представників румунських еліт з Німеччиною і Австрією через походження королівської родини і небажанням безпосереднього сусіда, який належить до Антанти, Росії, грізної реакційної слов'янської держави, загарбника Бессарабії.

У подібних суперечках з огляду на географічне положення опинились також такі народи як поляки чи українці. Проте, на відміну від румунів, жоден з них не мав своєї держави, при чому на користь польської справи промовляла

1 Поп.: Lidia M./Veith M., *Memoirs of an Anarchist in Romania*, <www.katesharpleylibrary.net/qz625d>. Див.: L. Voia, "Germanofili". *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București 2010, с. 144 і наст.

2 Про політичну позицію Румунії в часі Першої світової війни: M. Willaume, *Rumunia*, Warszawa 2004, с. 67 і наст.

як пам'ять багатолітньої історії Речі Посполитої, так і культурна й військова присутність поляків у свідомості європейців після її падіння. У порівнянні з польським український народний рух мав більш слабкі аргументи. Тим не менш, у цьому історичному моменті «українська справа» набирала вже такої ваги в регіоні, що постала як питання у дискусії про цілі Румунії у зв'язку з війною. Оскільки тоді Центральні держави загалом дали обіцянки підтримки в здійсненні прагнень побудови української держави після перемоги над Росією на її попередній території, то дебати в Румунії стосувались того, чи буде корисніше для країни, якщо її сусідом буде надалі Російська імперія, чи ж нова українська народна держава. Таким чином пролунали аргументи у відповідь на питання чи взагалі існує щось таке як український народ, який може заслуговувати на власну державу.

III. Чи існує Україна?

1. Основи – народ, територія, назва

Два тексти вказують, що дебати щодо України відбувались 1916 року вже від певного часу і не лише між цими авторами. Йорґа вже у вступі пояснив свої висновки та навів тезу «Україна не існує», яку вже раніше раз виголосив під час публічного виступу¹. Натомість Арбуре визначає мотивацію написання своєї брошури як відповідь на критику Йорґи його позиції, висловленої у ранньому тексті на тему Росії царів².

Обидва автори погоджуються, що поняття Україна віддавна визначає територію вздовж середини Дніпра довкола Києва. Натомість щодо українців Арбуре пояснює: «Під визначенням українці, рутени, малороси, хохли або південні руси³ етнографи мають на увазі народ слов'янської раси, який населяє ціле узбережжя Тиси (горішня частина ріки) на захід від Карпат в Угорщині й по Дон у Росії, від берегів Немену в Росії до Чорного моря»⁴. Однак, згідно з Йорґою «ця західна частина російського народу покликана з метою служити підставою етнічно нової і сильної держави в нашому безпосередньому сусідстві»⁵. «Ті малороси, пізніше називані в Австрії рутенами (й у нас русинами), сектистами нової народної віри без жодного мотиву

1 N. Iorga, c. 734.

2 Z. Arbure, c. 3 і наст.

3 Ориґінал: „Ukraineni, Ruteni, Maloruși, Hocholi său Ruși meridionali”.

4 Z. Arbure, c. 21.

5 N. Iorga, c. 734.

українцями, були нашими сусідами віддавна»¹. Йорґа наводить і обговорює у вступі історичні праці XVIII і XIX ст. стосовно терену визнаного українським народним рухом за конститутивний. Зокрема, це стосується праць віденського історика Й.К. Енгла, який був як знавцем майбутньої Румунії, так і України. Йорґа посилається на те, що Енгель видав окремо «Історію України і козаків» та «Історію Галичини і Володимирії», що підтримує його тезу про брак зв'язку одного і другого теренів². Утім, можна звернути увагу, що ці дві історії були 1796 року опубліковані Енгелем в одному томі й цей поділ відповідав розмежуванню території між Австрією і Росією в III поділі Речі Посполитої з 1795 року. Зрештою, в першій версії «Історії Галичини і Володимирії» було обґрунтування цього³.

2. Історія

Йорґа також скептичний щодо української історії: «Про який народ можна щось говорити, якщо він ніколи не мав власного розвитку на жодній з територій, які цікавлять історію?»⁴ Йому суперечить Арбуре, стверджуючи: «Ця історія існує попри всі заперечення пана Н. Йорґи»⁵. Тим не менш далі не тільки Арбуре, але також Йорґа посилаються на наступні епохи з української історіографії. Другий визнає історичним доказ, який прочитав в англійському часописі *Athenaeum* про «Владіміра II, короля України, який одружився з англійською принцесою, донькою короля Герольда», стверджуючи не без підстав, що при цьому йдеться про Володимира II, князя київського, який «не був ані *королем*, ані *українським* у часах свого славетного правління 972-1015

1 N. Iorga, c. 746.

2 N. Iorga, c. 736 і наст.; J. C. Engel, *Die Geschichte der Ukraine und der ukrainische Kosaken, wie auch der Königreiche Halitsch-Wladimir*, Halle 1796. Енгель, родом з німецькомовної родини зі словацьких Татр, себто тодішньої Угорщини в рамках габсбурзької імперії, працював службовцем у Відні в семигородській канцелярії та як історик у Віденському університеті. Відтак він широко писав про угорський Семигород та князівства Молдавське і Волоське, себто головних теренів народного румунського руху, що формувався. Він займався також етногенезом валахів від античних часів. Franz von Krones: *Engel, Johann Christian von.* // *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, т. 6, Leipzig 1877, с. 115–117; стаття: «*Engel, Johann Christian von*» // *Constantin von Wurzbach, Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, т. 4, с. 47-49, Wien 1858.

3 J.C. Engel, *Geschichte von Halitsch und Wladimir bis 1772, verbunden mit einer Auseinandersetzung der österr.-ungar. Besitzrechte auf diese Königreiche*, Wien 1792 і 1793.

4 N. Iorga, c. 736.

5 Z. Arbure, c. 23.

років, коли навернув своїх на християнську релігію»¹. Натомість Арбуре говорячи про середньовічну Київську Русь наголошує, що «цей період історії України зазвичай конфіскується істориками русофілами на користь імперії царів московських, яка безпосередньо походить і починається у Москві у часах значно пізніших»².

Обидва полемісти дискутують також на тему козацько-польських воєн і гетьманату. Згідно з Йоргою

Книга П. Могили про правила віри, обговорювана на синоді в Яссах, була щитом руського православ'я проти католицької пропаганди. Однак, прийшла нова російська культура, цілісна, і з цього можливо також виводиться початок російської свідомості на цих теренах. Звідси, з відновленого православ'я, а не з народної свідомості, походить повстання козаків і заснування держави Богдана Хмельницького (...) Смерть засновника цієї держави без свідомості, без жодної головної ідеї, просто Спартака, хоч і більш щасливого за нього, означає руйну такого утворення³.

Натомість у Йорги відсутня рефлексія над тривалістю «першого поєднання» Молдавського, Семигородського (Трансільванії) і Волоського князівств Михайлом Хоробрим, який у популярній історіографії (й не лише) біля 1900 року здобув славу подібну Хмельницькому в українців, а його одночасне правління (як австрійського ленника) над трьома головними регіонами пізньої Румунії тривало від 1599 до 1600 років⁴.

Щодо останньої констатації негативної долі гетьманщини погоджується Арбуре, який тим не менш пише про це з емпатією: «Федеральна спільнота запорізьких козаків під назвою Січ стала грізною вартою цілого козацького війська, себто всіх утиснених збунтованих і гноблених. Що було кінцевим результатом цих великих боїв? Українське козацтво змогло звільнити майже всю територію країни від влади поляків, і будучи тепер

1 N. Iorga, c. 734 i nast.

2 Z. Arbure, c. 24.

3 N. Iorga, c. 752.

4 Поп.: L. Boia, *Istorie și mit în conștiință românească*, București 1997, c. 72 i nast. (фрагмент: «Un mit național: Mihail Viteazul»). Ця книга мала багато перевидань з доповненнями автора, але не змінюючи сам текст. Була також перекладена на інші мови, зокрема на англійську: *History and myth in Romanian consciousness*, Budapest 2001, німецьку: *Geschichte und Mythos. Über die Gegenwart des Vergangenen in der rumänischen Gesellschaft*, Köln 2003, польську: *Rumuni. Świadomość, mity, historia*, Kraków 2003.

вільними, потрапили під протекцію Москви, тобто згідно з російською приказкою вийшли з *вогня й у полум'я*¹.

Кожний з авторів представляє подальшу долю гетьманства і ситуацію від кінця XVIII ст. в Російській імперії та Австро-Угорщині. Її остання в часи перед Першою світовою війною дала кращі умови для українського народного руху. Згідно з Йоргою «ці політики з Галичини, які сьогодні говорять про Україну, не мають, якщо не є звичайними євреями, які прагнуть використати ситуацію, жодної спорідненості з Мазепою. Вони мають лише справу з Червоною Руссю, над якою ніколи не панували ані прагнення, ані привілеї, здобуті козаками»². Таким чином, автор піддає сумніву особливий зв'язок між Галичиною і центральною Україною, який згідно з українським народним рухом повинен був мати іншу якість, ніж до біло- або великорусів. Арбуре немає щодо цього жодного сумніву. Він вважає, що була поділена «нещаслива, героїчна Україна; однак Галичина має то щастя, що потрапила до цивілізованої держави і туди стікалась народна культура українського народу, призначена, аби у майбутньому перетворити ту частину старої України на П'ємонт прийдешньої України, визволеної з ярма азіатської Росії»³.

3. Мова

Наступним елементом, який має формувати народну самостійність є мова. У традиції Й.Г. Гердера⁴ Арбуре наголошує: «Літературний скарб України міститься у народній поезії, анекдотах, прислів'ях та історичних оповіданнях»⁵. Як приклад сили україномовної творчості додає до свого тексту власний переклад «Заповіту» Тараса Шевченка на румунську мову⁶. Крім цього він посилається на наукові авторитети: «Більшість шанованих мовознавців, провідні славісти висловлюються за повне відрізнення цього народу від москалів... Тож пан Йорга, який не знає жодної зі слов'янських мов, міг би пристати до такої компетентної позиції як Мікросіча, аби не піддатися жалюгідній хибній думці, що русинська мова є просто діалектом»⁷.

1 Z. Arbure, c. 27.

2 N. Iorga, c. 772.

3 Z. Arbure, c. 29.

4 Пор.: J. G. Herder, *Stimmen der Völker* [Glosy narodów w pieśniach], Tübingen 1807.

5 Z. Arbure, c. 29 і наст.

6 Z. Arbure, c. 35 і наст.

7 Z. Arbure, c. 22; Franc Miklošič, 1813-1891, віденський славіст словенського походження, автор порівняльної граматики слов'янських мов.

Однак, Йорґа не приймає цю пораду:

Мова? Відомо, з якою впевненістю давали нам уроки щодо невігластва, в якому ми опинились щодо мови [української], подібної за багатством голосних до італійської, особами, які емпатично подали цілу низку українських письменників – всі найновішої дати – немов німецька література не могла б представити також аж до Фрица Ройтера довгий список письменників діалекту платдойч, незрозумілого для знавців німецької мови, що не означає можливість говорити про мову платдойч, яка ніби дала б політичне право її носіям (...) Російська – це літературна мова, закріплена ще в XVII ст., коли утверджувалась наша [румунська] літературна мова. Натомість *українська мова* є народною, писаною фонетично, в якій з різних говірок зберегли дбайливо все, що може закріпити за нею більш виразні відмінності¹.

Останні зауваження Йорґи безпосередньо пов'язані з його власним сприйняттям румунської мови. Позаяк тут накладаються різні елементи. Румунська мова була літературно закріплена в XVII ст. тільки у значно відміннішій формі, ніж це було в часі самого Йорґи. Румунська XVII ст. відзначалась написанням кириличною абеткою і відносно багатою кількістю слів слов'янського походження. Натомість від кінця XVIII ст. румунські інтелектуали доклали великих зусиль аби замінити слов'янізми романізмами, зачерпнутими передусім з французької та італійської мов, та ввели латинську абетку замість кирилиці. При цьому було встановлено таку норму написання, згідно якої слова латинського походження мали бути найбільш наближеними до латинських взірців. Тож Йорґа говорить, що українці, відмовляючись від традиційного церковнослов'янського написання на користь фонетичного в XIX ст. власне обрали відмінний від румунів шлях. Однак, він не згадує, що в двох випадках при встановленні написання йшлося про акт відмежування від оточення, в українському випадку від росіян, а у випадку Румунії загалом від слов'янських сусідів. Не згадує також про те, що в XIX ст. в Російській імперії українська мова й румунська (у Бессарабії) підлягали подібним обмеженням і заборонам на користь пропагування російської мови.

4. Румунсько-українські стосунки в минулому

Вагомим змістом обговорюваних статей є порушення питання румунсько-українських відносин. Згідно з Арбуре «ворожість між народами є

1 N. Iorga, с. 745; Fritz Reuter, 1810-1874, письменник нижньо(північно)німецького діалекту платдойч (*Plattdeutsch*), 1810-1874.

вимислом панівних класів і ця ворожість у свідомості і в здоровому дусі румунського народу не існує»¹. Натомість Йорґа застерігає перед наївністю: «Ці дружні прохачі Європи є тими ж, котрі яко русини спричинились до того, що ми втрачаємо кількісну перевагу на Буковині»². «Русини наші відомі вороги з Буковини, фаворизовані всіма силами імперською адміністрацією Буковини, займають наші села, зденаціоналізують нашу молодь, грабують наші школи, порушують наші права і приховують наше існування через маніпулювання статистиками»³. Арбуре має іншу оцінку: «Це не провина русинського народу Буковини, що в своїй боротьбі за існування знайшов у своїй вищій верстві більше любові, більше відданості і пожертви для своїх культурних і економічних потреб, ніж наш румунський народ у румунських школах та інституціях румунської культури»⁴.

Якщо йдеться про цілісність спільності в історії, обидва автори зосереджуються на приблизно одному періоді: сусідство з Галичиною і центральною Україною Молдавського князівства в часах його політичної і культурної самостійності від половини XIV до XVII ст. Арбуре пояснює:

У другій половині XIV ст. Україна потрапила під польську владу. Тоді між українцями, галичанами і румунами з Молдавії встановились тісні зв'язки, з одного боку з огляду на польську небезпеку, а з другого – на небезпеку татарську... В цьому самому часі між цими двома країнами були налагоджені також культурні зв'язки. Факт, що обидві країни вживали церковнослов'янську мову і кирилицю сприяв зміцненню цих зв'язків (...) Молдавські господарі стали засновниками різних українських інституцій. Таким чином повстала одна з найгарніших церков Львова, Успенська, збудована в ренесансному стилі у XVI ст., звана *волоською церквою*, адже більшість коштів дарував один з молдавських господарів⁵.

У першій половині XVI ст. також частина Галичини і Покуття перейшли від поляків до Молдавії за господаря Стефана Великого. Йорґа розповідає: «Разом з зайняттям Покуття далекий руський терен був включений до володіння Стефана; люди дуже добре прийняли нову ситуацію, а коли

1 Z. Arbure, с. 4 і наст.

2 N. Iorga, с. 734 і наст.

3 N. Iorga згідно Z. Arbure, с. 3 і наст.

4 Z. Arbure, с. 5 і наст.

5 Z. Arbure, с. 40. «Волоський» - це традиційний слов'янський етнонім для носіїв румунських діалектів. В сучасній українській мові «Волощина» означає давнє південне князівство вздовж Дунаю. Натомість раніше в Україні названо «Волоським князівством» Молдавію, що була тим «волоським» князівством, яке безпосередньо межувало з українськими землями.

молдавське володіння закінчилось, шкодували»¹. Контекстом мало бути: «Руські терени Литви, об'єднані з Польщею, вже не мали ані шляхти, ані вищого духовенства, але лише селяни. Під гнітом власних феодалів або нових польських панів вони не бунтують, якщо не мають для цього підтримки з боку Молдавії»².

На думку Арбуре:

найбільш тісні відносини між цими двома країнами налагодив Петро Могила, київський митрополит XVII ст. Він є творцем престижної латинсько-слов'янської Академії в Києві, реформатор української Церкви, дуже значимий натхненник української культури. Петро Могила був сином молдавського князя, зсунутого з трону через внутрішні чвари (...) Політичні зв'язки між Україною і Молдавією дали відкритись після того, як гетьман Богдан Хмельницький з метою забезпечення собі підтримки молдаван проти поляків одружив свого сина Тимофія з Розандою, єдиною донькою господаря Василе Лупу. Ці стосунки припинились коли Тимофій Хмельницький поліг у битві з поляками поблизу Сучави (...) Пізніше, одного разу українці скористались з молдавської гостинності в 1709 році, коли гетьман Іван Мазепа, втікаючи після поразки під Полтавою з рештками українського війська, шукав притулок у Бессарабії. Мазепа помер у тому самому році і похований в одній з церков міста Галач³.

Події довкола «Весілля княжни Розанди» переважно відомі румунській культурній свідомості завдяки історичній новелі ХХ ст. Михайла Садовеану (1880-1961)⁴. Натомість про гетьмана Мазепу в Галачі з 2004 року згадкою є його статуя. Загальний огляд спільних моментів можемо віднайти як в Арбуре, так і в Йорги. Однак, жоден з них не згадує про наступну важливу постать у пам'яті України, пов'язану з тереном румунських князівств, а саме Пилипа Орлика, конституція якого для запорізького війська була утверджена у політичному притулку в бесарабському місті Бендери після полтавської битви і смерті Мазепи. Орлик також у рамках своєї подальшої політичної діяльності з пропагування в різних частинах Європи справи козаків, неодноразово бував гостем на дворі молдавського господаря⁵.

1 N. Iorga, c. 751.

2 Там само.

3 Z. Arbure, c. 40 і наст.

4 M. Sadoveanu, *Nunta domniței Ruxandra* [Весілля принцеси Розанди], 1931.

5 Див. про подорож Орлина до Молдавії з 1722 р. витяги з його Щоденника з описом в польському оригіналі та в румунському перекладі разом з коментарями: P. Panaitescu, *Călători poloni în Țările Române*, București 1930, c. 151 і наст.

5. Погляд на майбутнє румунсько-українських відносин

Засадничо відмінною є позиція двох полемістів, кожний з яких вважає себе румунським патріотом, щодо візії майбутнього України з перспективи Румунії. На думку Йорги

якщо йдеться про інтереси румунської *Держави*, наслідують вірити, що більша загроза для неї може повстати з нових і загострених апетитів народу ледь звільненого з панщини, що хитається від перебільшених теорій – якщо подумати про зовсім аналогічну підготовку болгар перед 1877 роком – який не міг би поширитись ані на північ, ані на південь, ані на схід, але дивився б на наш захід, вздовж якого створили народне зміцнення з Буковини, ніж від міжнародної імперії, такої як сучасна Росія, що розривається між перспективами, що їй пропонуються, і небезпеками, яким мусить протистояти¹.

Арбуре на противагу радше лякливому і не дуже прихильному підходу Йорги представляє інше бачення:

Якщо українці не могли реалізувати свій народний ідеал, якщо не встигли сформувати республіканську і демократичну державу згідно намірів і прагнень цього слов'янського народу, то причини цього ґрунтуються на географічному положенні заселеного терену, на великому шляху мандрівок кочових народів, що проходили до Європи. Згідно Герцена на шляху здійснення федерації слов'янських народів перебувають дві імперії – Росія і Австрія. Яка з них може втілити природні наміри і прагнення народів стосовно народного ідеалу? Сучасна Росія не в стані змінитись з абсолютистської, напів-азіатської монархії в монархічно-конституційну федерацію цих 111 народів, з яких складається Російська імперія. Давня ненависть, що укорінилась у роз'ятреній душі гноблених слов'янських і неслов'янських народів мовить сама за себе. У кожному разі українська незалежна держава була б охоронним муром для румунської країни проти гнилого колосу з півночі. Українська держава була б мирним сусідом для Великої Румунії. Визволення України тісно пов'язане з визволенням Бессарабії².

З польської перспективи суперечка лівого федераліста, який симпатизує принаймні з тактичного огляду Австрії і Німеччині, з консерватором, прибічником Росії і Франції не без антиєврейських настроїв,

---

1 N. Iorga, с. 772 і наст.

2 Z. Arbure, с. 44 і наст. Під «Великою Румунією» мається на увазі країна, яка охоплює крім давніх Молдавського та Волозького князівств також Трансільванію, Бессарабію (себто територію сучасної республіки Молдова на захід від Дністру) і Буковину.

нагадує суперечку між головними напрямками польських політиків того часу, які прагнули незалежності своєї країни, Юзефом Пілсудським і Романом Дмовським¹.

С. Повернення українського питання в 1941 році – стаття Ришкану в *Revista Fundațiilor Regale*

I. Розвиток подій від 1916 року до літа 1941 року

Для Румунії наступні місяці були виповнені такими подіями: початок війни на боці Антанти в серпні 1916 року, наступ і окупація Бухаресту Центральними державами, угода миру з ними в травні 1918 року, поразка спочатку Росії з Центральними державами 1917 року, а потім цих останніх з західними великими державами у листопаді 1918 року. Румунія в 1919 році вела війну з комуністичною Угорщиною Бели Куна, внаслідок якої зайняла великі території з кількісно переважним румунським населенням, що санкціонувала мирна угода Антанти з Угорщиною підписана 1920 року, признаючи Румунії Трансільванію і дальші терени на захід від неї з частиною Банату. У спадку по Австрії отримала також Буковину, а по Росії Бессарабію. Здобуття цілісності румунських земель задовільнило територіальні амбіції румунського народного руху. Військові поразки, спочатку російської імперії, а потім центральних держав, уможливили таким чином закінчення будови «Великої Румунії»².

У цьому самому часі видавалось, що й українські народні амбіції близькі до здійснення внаслідок поразки Росії та революції. Революція в Україні не вела тоді до створення тривалої, окремої держави. Натомість, 1921 року після війни між Польщею і Радянським Союзом було поділено найбільші частини України між цими двома країнами. Однак, як результат українських народних прагнень також було визнано можливість самореалізації з подальшими перспективами, які українська культура отримала у 20-х роках частково в Польщі, а передусім у новоутвореній Українській радянській

---

1 T. Snyder, *The reconstruction of nations*, New Haven & London 2003, с. 57 і наст. Див також: С. Miłosz, *Wyprawa w dwudziestolecie*, Kraków 1999, с. 35 і наст.

2 M. Willaume, цит. джер., с. 97 і наст.

республіці. У 30-х роках виявилось, що увага приділена у Радянському Союзі українській культурі як окремій від російської, була лише тимчасовою¹.

Румунська культура мала більше щастя і отримала у міжвоєнному часі нагоду до великого і вільного розвитку, між іншим також у таких сферах як художня література і гуманістичні та соціальні науки². Натомість у політичному плані королівство Румунія відчувало з 30-х років сильніше натиск двох тоталітарних держав у центральній і східній Європі – нацистської Німеччини і Радянського Союзу. Розділення «сфер впливу» між Гітлером і Сталіном 1939 року призвело до того, що Румунія, яка не ставила опір, втратила 1940 року велику частину зайнятих у 1919 році трансільванських територій на користь Угорщини – союзника Німеччини, а північну Буковину і Бессарабію, взяті Червоною армією, – Радянського Союзу. Видавалось, що нагодою повернути останні і тим самим відвернути народну поразку, було направлення німецької військової машинерії проти партнера Радянського Союзу, що передвіщалося весною 1941 року.

Тодішня атмосфера в Румунії дещо нагадувала період перед вступом до війни 1916 року, але з огляду на присутність німецьких військ у країні цього разу не було жодної мови про публічні дебати на якому боці розпочати цю війну. Видається, багато румунів бажали б, аби Друга світова війна закінчилась би як і Перша, себто спочатку німці мали розбити Радянський Союз, а далі потерпіти поразку у боротьбі з західними державами.

II. Есе Ришкану в *Revista Fundațiilor Regale*

У липні 1941 року декілька днів після нападу Німеччини і її союзників, включно з Румунією, на СРСР, у часописі *Revista Fundațiilor Regale* вийшла стаття Теодора Ришкану під назвою «Питання України»³.

Цей часопис, видаваний у 1934-1947 роках, фінансувався королівським фондом культури. У ньому виходили тексти загально культурної тематики, а

1 Детальніше: Я. Грицак, *Нариси Історії України: Формування модерної української нації XIX-XX*, Київ, 1996, р. IV.

2 I. Bulei, *România în secolele XIX-XX – Europeanizarea*, București 2011, с. 218 і наст; M. Willaume, цит. джер., с.277 і наст. Про інтелектуальну атмосферу в міжвоєнній Румунії: L. Voia, *Capcanele istoriei. Elită intelectuală românească între 1930 și 1950*, București 2012; Alexandra Laignel-Lavastine, *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme*, Paris 2002 (пол. вид.: *Cioran, Eliade, Ionesco: o zapominaniu faszyzmu*, Kraków 2003).

3 T. Râșcanu, *Chestiunea Ucrainei*, Revista Fundațiilor Regale, 1941, № 7, с. 90-113.

також оповідання і вірші. Визнається одним з найбільших проявів інтелектуального розквіту країни цього періоду, про що свідчить високий рівень текстів, тематична і світоглядна відкритість при виборі контрибуції¹.

Ришкану народився 1888 року в Яссах у боярській родині, яка корінням сягає початків молдавської державності у XIV ст. Він був випускником правничих студій і працював адвокатом. Однак, він переважно займався написанням повістей, журналістською публіцистикою і генеалогією. Був критиком дисфункції румунської держави і суспільства та тримався осторонь політичної діяльності².

У статті згадується вибух війни з Радянським Союзом³, тому, видається вона мала бути написаною ще перед початком військового наступу (та погромом єврейського населення Ясс 28 і 29 червня 1941 року). За формою це есе покликане представити художню літературу, антропологічні риси народу, історію і політику України. Автор, стверджуючи на початку загальний брак знання про Україну в Румунії, посилається на вислови Йорґи (вбитого незадовго до написання есе) з часів Першої світової війни, згадуючи «покійного історика, дуже освіченого, який 1914 року заперечував існування України як народу»⁴.

Ришкану посилається на розгорнуті, синтетичні тексти, які представляють ті аспекти іноземних авторів, доступних йому румунською або західноєвропейськими мовами. Це вказує на те, що він вже цікавився цією темою коли ще не передбачив вибух наступних військових дій. При цьому наголошує риси окремішності України передусім від Росії. Питання мовної відмінності він представляє подібно до Арбуре. У питанні літератури сягає також до творів про Україну, написаних іншими ніж українська мовами, таких авторів як Михайло Гоголь і Джордж Гордон Байрон. Крім того досить докладно представляє хід української революції до 1921 року та оцінює, що СРСР хоч не переслідує так, як давня імперія царів, українську мову і духовність, але все ж таки для багатьох українців не може бути визнаний батьківщиною. У цьому контексті говорить, щоправда, про ворожу українцям колективізацію, але не про катастрофу голодомору 30-х років.

1 I. Bulei, *Români...*, цит. джер, с. 221 і наст. L. Voia, *Capcanele*, цит. джер, с. 118.

2 Academia Româna, *Dicționar general al literaturii române*, București, 2006, с. 556 і наст.

3 T. Râșcanu, с. 113.

4 T. Râșcanu, с. 90 і наст.

На відміну від Арбура автор тексту з 1941 року не посилається на ідеал федерального об'єднання вільних народів. Натомість згідно з духом часу пише про расові теорії і етичний характер, переважно опираючись на твердження тодішніх антропологів, славістів та французьких істориків¹. Утім, вони становлять лише додатковий, але не головний сюжет аргументації. Ришкану з історичних зв'язків румунської і української країн згадує лише шлюб Тимофія Хмельницького з Розандою Лупу. Лише у кінцевому висновку, в якому вдається до натяку і зі зрозумілих причин не робить спроби більш докладного передбачення, автор повертається до теми двосторонніх відносин:

Без упередження до актуальних подій можемо визнати, що не виключено, що советизм спіткає внаслідок цієї видатної історичної події доля царизму. Сподіваймося, що за сприятливих історичних обставин Україна буде щасливішою, ніж за попередніх, та прагнення незалежності понад 30 мільйонного народу буде остаточно здійснене. Для нас румунів відродження України як незалежної держави має першорядне значення. Зайве пояснювати чому.

III. Хід військових подій

Якщо Ришкану вважав, що внаслідок війни Румунія може повернути Бессарабію та мати Україну своїм сусідом замість Радянського Союзу, то лише перша частина сценарію виявилась збіжною з політичними рішеннями. Натомість, у випадку України, Німеччина не допустила до утворення держави, а тільки на колабораційні структури та інституції та загалом вважала Україну територією майбутнього німецького заселення. Румунія, як єдина серед союзників, отримала на території радянської України власну окупаційну зону на схід від поверненої Бессарабії між Дністром і Бугом з Одесою як головним містом. Румунія не почала на цій території такі ж силові амбітні плани трансформації народних відносин, а поводи́ла себе як традиційний військовий окупант, дозволяючи діяльність місцевих інституцій². Тим не менш також румунська окупація пов'язується з масовим винищенням євреїв та циганів³.

1 T. Râșcanu, с. 92.

2 O. Kucherenko, *Reluctant traitors: the politics of survival in Romanian-occupied Odessa*, *European Review of History*, т. 15, № 2, April 2008, с. 43, 144.

3 M. Willaume, цит. джер., с. 151 і наст. Пор. також: A. Dallin, *Odessa, 1941-1944: A Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule 1957*, Santa Monica 1957; D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, Romania 1940-1944*, New York 2006.

Подальший хід війни привів до нової втрати Румунією Бессарабії та північної Буковини та заснування на її терені нової радянської молдавської республіки, себто відбулось відтворення кордону з 1940 року внаслідок пакту Гітлера зі Сталіном. Сама Румунія 23 серпня 1944 року розірвала союзництво з Німеччиною і приєдналась до антигітлерівської коаліції, що привело після війни до повернення нею теренів зайнятих 1940 року Угорщиною, але також означало введення комуністичної диктатури під радянською егідою.

Т. Ришкану, будучи переслідуваним післявоєнною комуністичною владою, покінчив життя самогубством 1952 року. Його прізвище невідоме широким колам у Румунії¹.

D. Висновки на сьогодні

I. Спир про існування народів

При оцінці суперечки з 1916 року можна попервах зауважити, що Йорґа і Арбуре не мали розбіжностей ані щодо фактів, ані історичних подій, ані щодо відмінності рис «західних русинів» від росіян. Різниця полягала в тому, що згідно з Арбуре ці відмінності обґрунтовували постулат політичної самостійності України, а на думку Йорґи ні, при чому кожна оцінка пов'язана також з політичним поглядом бажаного сусіда для Румунії, а у випадку Арбуре також ширше, з оптимальним глобальним укладом співжиття народів.

Цей спір показує, що такі критерії як історична, мовна, культурна чи антропологічна народна окремішність мають оціночний характер. Адже немає жодних стислих наукових формул, які могли би автоматично служити обґрунтуванням для самостійної народної держави. Натомість, не підлягає змінам зауваження, що така спільна воля може основуватись на переконанні про спільності вищезгаданих рис.

II. Українсько-румунські відносини після 1991 року

У Румунії разом з революційними подіями грудня 1989 року, коли після військового суду застрелили диктатора Чаушеску, закінчилась комуністична, а

---

¹ Academia Româna, Dicționar general al literaturii române, București, 2006, c. 556 i наст.

водночас націоналістична диктатура. Країна 2004 року вступила в НАТО, а 2007 до Європейського Союзу.

СРСР закінчив своє існування 1991 року. Як і у випадку Російської імперії, однією з причин його розпаду були прагнення незалежності народів, що входили до його складу. Факт, що Радянський Союз був організований як федерація республік з власними інституціями, які проголосили на початку 90-х років свою незалежність, з одного боку полегшило цей процес, а з другої гарантувало його відносно мирний характер, адже кордони республік могли служити кордонами нових держав¹. Україна отримала незалежність 1991 року і була також визнана Румунією. Далі були урегульовані взаємні відносини між двома державами з допомогою угод співпраці та спільний кордон.² В 2013 році українська республіка намагається будувати свій шлях як незалежна держава, наближаючись до державних об'єднань або до ЄС, або ж до Євразійського об'єднання під російським домінуванням. Портрет Грушевського, з поглядами якого вів спір Йорґа, так само видніє на банкнотах «своїх» держави. Тож можна ствердити, що ситуація, яка вже триває понад 20 років, сповнює надії Арбура.

З другого боку, видається, огляд публічного дискурсу в Румунії може виявляти часом відголоси поглядів Йорґи. Відтак, можна відзначити мізер знання про сусіда, яку ствердили автори в згаданих есе³. Також Лучан Боя, відомий у Румунії своєю критичною аналізою традиційних міфів народної історіографії, перебуває ще в своєму баченні України на етапі дискусій з 1916 року. У своїй книзі «Германофіли» з 2010 року, в якій намагається модифікувати загальні переконання, що підтримка опції приєднання до Першої світової війни на боці Антанти було однозначним вибором румунської еліти, посилається на Арбура і згадує його брошуру «Україна і Румунія»⁴. Історик відзначає як гідний уваги, що Арбура вважає українську мову окремою – й то попри створення з 1918 року окремих структур української державності

1 Див. про процес досягнення незалежності з перспективи радянських республік, що межують з Польщею, Литвою, Білоруссю та Україною: Т. Snyder, цит. джер., ч. III.

2 Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією (ратифіковано в Україні Законом N 474/97-ВР від 17.07.97); Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань (Договір ратифіковано в Україні Законом N 1714-IV (1714-15) від 12.05.2004, ВВР, 2004, N 35, ст.417).

3 N. Iorga, 734. Z. Arbure, 3. T. Râșcanu, с. 90 і наст.

4 L. Voia, „Germanofili”. *Elita intelectuală românească în anii Primului Război Mondial*, București 2010, с. 144 і наст.

в Радянському Союзі і після 1991 року вже незалежної держави з українською мовою як урядовою.

При цьому негативне сприйняття стосується двох сторін, існує радше взаємний брак зацікавлення на взаємну некористь.¹ У публічному дискурсі двох країн сусід присутній тільки тоді, коли йдеться про спори щодо меншостей, переважно на Буковині. Крім цього немає відчутного взаємного зацікавлення ані економічного, ані культурного або принаймні туристичного. Незважаючи на те, що Україна має з Румунією найдовший спільний кордон в порівнянні з іншими країнами членами ЄС, не згадуючи ще довший кордон з республікою Молдова, взаємна інтеграція як суспільства, так і еліт значно менша ніж з Польщею та Росією. Увесь час країни намагаються відвертатися одна від одної, що можна також розуміти як наслідок неприхильності верхівок в часі СРСР як щодо передвоєнної Румунії, так і щодо Румунії Чаушеску. Причини цього лежать радше не в жорстокості режиму до власного населення, але пов'язані з його критикою радянської окупації Чехословаччини 1968 року та радянським захопленням Бессарабії.

Натомість, у Румунії, видається переносять неприхильність до Росії на Україну, хоч після незалежності України Румунія вже не межує з Росією. У відносинах між двома країнами бракує таких ініціатив, які мали місце після Другої світової війни спочатку між польською і українською антикомуністичною еміграцією на Заході, а потім також між незалежними державами після 1990 року. Це привело до подолання історичних образ між поляками і українцями, хоч історичні приводи до них були значно більші, ніж між румунами і українцями².

---

1 Поп.: T. Iwański, *Ukraina — Rumunia: przedłużający się impuls*, *Komentarze Ośrodka Studiów Wschodnich*, nr 68, 29.12.2011, <www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2011-12-30/ukraina-rumunia-przedluzajacy-sie-impas>.

2 T. Snyder, *цит. джер.*, ч. III.

**„PIERDUT IDENTITATE. GĂȘITORULUI RECOMPENSĂ”.
DESPRE SUBMINAREA MITULUI POLONITĂȚII
ÎN ROMANUL *MORFINA* DE SZCZEPAN TWARDOCH¹**

Cristina GODUN

The Morphine is a very interesting novel about the traps of identity quest as well as about the perils of misused national stereotypes. Written in an alert and modern style, sometimes even psychodelic and hallucinatory, the novel denotes a great attention for details. Its author, Szczepan Twardoch, unravels and pursues the complicated fate of Konstanty Willemann, the son of a German officer of aristocratic ancestry and of a Silesian woman who turned „Polish”, second lieutenant in the Polish army, banqueter, artist, and morphine addict. For those who know him, Konstanty has a concrete, palpable identity assigned to him by a certain role that he plays in society, but Willeman himself feels he is a man without a face. He doesn't truly know who he really is, and his development throughout the novel at the outbreak of World War II is defined by his quest for his own identity.

Key-words: stereotype, Polish martyrology, second World War, morphine, identity quest, Polish national (identity) myth

Primele zile ale ocupației germane. Varșovia trăiește în nesiguranță. În oraș se ascunde Konstanty Willemann, fiul unui ofițer german cu rădăcini aristocratice și al unei sileziene polonizate, sublocotenent care, după campania din septembrie, încearcă să se degrezeze de obligațiile militare. Are treizeci de ani, nevastă și un fiu. Mama l-a crescut în spirit polonez: și-a satisfăcut serviciul militar în armata poloneză, s-a însurat cu o poloneză, însă pentru Willemann toate acestea sunt în continuare prea puțin pentru a ști cine este cu adevărat.

Până acum a dus în Varșovia o viață de bonvivant, s-a învățat în mediile artistice. De la desfrâu și narcotice nu l-a oprit nici măcar războiul. Acest „om fără inimă și patrie” dorește mai presus de orice să pună mâna pe următoarea sticlă de morfină și, în pofida ocupației, să ducă mai departe vechea lui viață de crai și chefliu.

Preocupat de viața de noapte a Varșoviei, îl cunoaște pe Stefan Witkowski, conducătorul [...] unei organizații clandestine de spionaj, cunoscute sub numele de mușchetarii. În

---

¹ Szczepan Twardoch (n. 1979) este un scriitor care are deja la activ, în pofida vârstei tinere, peste șase cărți, romane și povestiri, dintre care foarte apreciate de critică și răsplătite cu premii literare sunt, pe lângă *Morfina*, *Wieczny Grunwald* și *Tak jest dobrze*.

pofida voinței sale, Konstanty își începe, sub diverse nume false, activitatea de conspirație care nu face decât să-i adâncească dilemele și va duce în final la o serie de evenimente dramatice...

Aceasta este prezentarea romanului *Morfina*, câștigător al premiului *Pașaportul „Polityki” pe anul 2012*, pe care o putem citi pe coperta a patra a cărții. Stilul *noir*, de senzație, în care este rezumată *Morfina* e neîndoielnic dictat de considerente de marketing, însă este prea superficial și face un deserviciu romanului în sine. Textul sună a reclamă radio-TV, poate juca și rolul de promo al unui film cu naziști, este dinamic, construit din elemente care suscită interesul și, complinit de coperta cărții, de pe care ne privesc ochii unui bărbat cu două fețe, poate că își atinge scopurile comerciale, însă aplatizează intriga și, mai ales, personajul principal. Judecând după textul prezentării, Konstanty Willemann este doar un narcoman dezvățat, oportunist, neloial și conjunctural. Toate aceste caracteristici, deși transpar pe alocuri în roman, nu sunt nici pe departe principalele elemente constitutive ale personalității complexe a lui Konstanty Willemann. În mod deliberat, autorul îl prezintă cititorilor la începutul romanului ca pe un antierou – însă unul deloc antipatic, ba dimpotrivă extrem de șarmant – un antierou, așadar, care, pe parcursul evenimentelor romanești suferă o metamorfozare radicală, căpătând aureola eroilor pozitivi. Prin urmare, e firesc să începem prin a întreba cine este acest Konstanty Willemann și de ce merită să citim 580 de pagini pentru a afla care este adevărata sa față.

Eu sunt, monologheză la începutul romanului eroul, privind-se introspectiv în oglindă, după o noapte de beție. Konstanty Willemann. [...] A cincizeci și treia zi de sobrietate de tip M[orfină]. [...] Eu sunt eu. Sunt Konstanty Willemann, îmi plac automobilele și hainele elegante, nu-mi plac caii, uniformele și ratații. Eu – nu sunt oareșicare. Și totuși. [...] eu sunt eu, iar lumea deja nu mai există și în lumea asta eu deja nu mai sunt eu, iar dacă totuși sunt eu, atunci cu siguranță sunt un oareșicare. Chiar și în haine și pantofi scumpi. Un oarecare. Chiar așa¹.

Monologul acesta este esențial pentru înțelegerea personajului, întrucât el nu numai că dezvăluie de la bun început dilema identitară a eroului, dar totodată punctează paginile romanului repetitiv, obsesiv, delirant, frenetic. Până la izbucnirea celui de-al doilea război mondial, Konstanty Willemann nu avea probleme de natură identitară. Știa cine este și îi plăcea să fie cine este: polonez prin educație și alegere,

¹ Toate citate din roman provin din ediția următoare: Szczepan Twardoch, *Morfina*, Wydawnictwo Literackie, Cracovia, 2012, pp. 10-13.

deși în blazonul familiei curge sânge aristocratic vienez, fiul unei poloneze din Silezia de etnie germană, a cărei personalitate dominantă subjugă orice suflare masculină, un bonvivant hedonist și narcisist care frecventează mediile artistice și intelectuale ale Varșoviei, alături de nume rezonante precum Jarosław Iwaszkiewicz, Julian Tuwim, Fryderyk Jarosy sau Witkacy, el însuși cochetând cu arta, deși ca desenator este mai degrabă mediocru, soț și tată de ocazie, amant șarmant, subofițer în rezervă, prieten fidel, morfinoman și chefliu... toate acestea formează în linii mari portretul antebelic al lui Konstanty Willemann. În *Morfina*, războiul se dovedește nu numai un dezastru care duce la pierderea identității statale, la distrugerea macrocosmosului, ci și catalizatorul proceselor care duc la declanșarea crizei identitare a personajului și la implozia universului său interior. Polonia independentă nu mai există, armata este împrăștiată și deusolată, în țară domnește haosul, dar polonezii sunt încă optimiști, agățându-se de iluzia intrării în război a marilor puteri aliante. Prin intermediul personajului său, Szczepan Twardoch ironizează prototipul mitologiei naționale, trufia și totodată naivitatea polonezilor care continuă să perceapă viața în aceleași coordonate perimate, depășite ale tradiționalei ideologii patriotice:

Și trăncănesc: că Franța. Că guvernul Sikorski, [...] că sanația una, că sanația alta. Idiotul patentat de la masa de la fereastră perorează că Polonia trebuie să îmbrace o formă spirituală, [că trebuie] să devină un stat al spiritului și din spirit să renască, devenind o țară unde nu domnesc inechitatea și persecuția, o țară a cetățenilor iluminați, uniți de dragostea pentru bine, frumos, progres, Dumnezeu, dreptate și prietenie. [...] Aliatul ne va da tancuri și ne va da tot ce trebuie, vom bate Germania pentru libertatea voastră, ura, hai la Berlin, așa suntem noi! Vivat! Vivat!¹

Iar în timp ce polonezii de rând și tagma ofițerească visează în crâșme și cafenele la eroismul Poloniei și la cum va renaște ea ca pasărea Phoenix din cenușă, capii armatei, în catacombe, generalii Rómmel, Kutrzeba, Tokarzewski, Czuma „stau aplecați deasupra hărților, fumează, învinși, capitulați, bătuți, au făcut praf Polonia, dar stau aplecați deasupra hărților, închiși până la ultimul nasture, cu gulere argintii și pistolașele de general în tocuri mititele la fund [...] numai bune să-și zboare creierii cu ele, dar nu știu cum se face că niciunul nu face asta, cu toate că au predat tot ce era de predat, nu numai nasturii de la manta”² [...] se sfătuiau cum să predea

¹ *Ibidem*, pp. 16-17.

² *Ibidem*, p. 15.

capitala mai frumos și și formulau în cap fraze frumoase pentru biografiile lor din enciclopedii și dicționarele biografice [...]¹.

În *Morfina*, martirologiul național este demascat continuu în stil gombrowiczian, întrucât este o formă lipsită de conținut. Retorica găunoasă a patriotismului, care este apanajul adevăraților polonezi, devine cu atât mai frapantă în confruntarea cu eroul „fără însușiri”. În căutarea propriei identități, a celei autentice, Konstanty Willemann este pus adeseori în situația de a se confrunta cu limbajul emfatic al discursurilor patriotarde teatrale ale bravilor militanți pentru o Patrie liberă. „Acum numai Polonia contează cu adevărat” sau „Polonia îmi cere asta, Polonia vrea asta de la mine”, sau „Polonia nu a murit. Polonia este aici [...] în piept” sunt doar câteva dintre declamațiile retorice care contrastează strident cu atitudinea reticentă a eroului, cu debusolarea identitară ce îl definește pe parcursul întregului roman. Când este întrebat în mod direct despre participarea sa la luptele de pe front, Konstanty Willemann de cele mai multe ori se eschivează, pentru a nu fi nevoit să spună: „Când trăgeau în mine, îmi ascundeam capul în pământ, iar cu pistolul meu nu am tras nici măcar o dată. Nu a fost nevoie”². Întors dintr-un război deloc eroic, rătăcind prin Varșovia în ruine, Willemann începe să dialogheze fără rețineri cu singura entitate care îl înțelege cu adevărat, fără să îl judece și fără să îl critice: cu sine însuși. Dacă, pentru restul lumii, Willemann este germanul excentric care a ales să rămână polonez și în vremuri critice, față de sine însuși, Konstanty se dezbracă de orice extravaganță, dezvăluindu-și vulnerabilitatea: „Eu: civil. Eu: ofițer în rezervă neînregistrat, Kostek învins, Kostek distrus, Kostek, care a pierdut coletul pe care Polonia i l-a încredințat, Kostek desfrânatul, Kostek morfinomanul, Kostek gol pe dinăuntru, Kostek găurit”³. Totuși, în conformitate cu legea cauzei și efectului, vidul acesta interior se cere umplut și astfel Konstanty Willemann se vede atras fără voia sa într-o serie de acțiuni – cum altfel – conspirative care, pe de o parte, îi intensifică criza identitară, pe de altă parte, îl forțează la un examen de conștiință necruțător.

Implicarea în conspirație, la fel ca acțiunile majore din viața sa, sunt pentru Konstanty Willemann dictate mai ales de femei, care par mereu să ia hotărâri în numele lui sau îl împing în situații în care mai mult ca sigur, cel puțin din comoditate, nu ar fi intrat benevol. În comparație cu figurile feminine din roman, Konstaty Willemann pare amorf, pare o formă la fel de goală ca stereotipurile despre

---

¹ *Ibidem*, p. 112.

² *Ibidem*, p. 153.

³ *Ibidem*, p. 117.

martirologiul național. Prima figură feminină dominantă, care îi modelează lui Willemann destinul, este bineînțeles mama sa. Eroul o supranumește *căpetenia indiană* sau *Acvila Albă* din cauza înfățișării și intuiției ei șamanice. Katarzyna Willemann îl împinge spre polonitate, dar una care corespunde propriei viziuni, căci „Eu sunt Polonia¹”, îi spune ea fiului de mic, învățându-l ce înseamnă să fii polonez, exersând accentul și „r”-ul velar puternic, ca să nu mai vorbească polona ca un german, și sponsorizându-i stilul de viață boem. Mariajul cu Hela, întruchiparea polonității și a virtuților ei, este, pe de o parte, încurajat de Katarzyna Willemann, iar, pe de altă parte, reprezintă mâna destinului, întrucât asumarea absolută a identității poloneze nu se poate săvârși decât prin comuniunea cu personificarea idealului feminin polonez. Hela nu este numai frumoasă, este pură, este educată în stil patriotic. Ea este cea care îl împinge pe Willemann, în pofida voinței sale, spre mișcarea conspirativă, deoarece Hela simbolizează cele mai înalte norme morale, insuflă în ea de tatăl naționalist democrat, dominator, rigid și cu convingeri eugenice. În mod evident, Hela este un personaj cu personalitate patchwork, deoarece toate aspectele identității sale reprezintă frânturi desprinse din autostereotipurile naționale. Ea este oglindirea perfectă a femeii din tabloul lui Artur Grottger²: femeia poloneză își ia rămas bun de la soțul revoluționar, pe care îl așteaptă moartea în numele unui ideal suprem: Patria. Hela are așadar o personalitate de tip colaj, încropită din clișee naționale: Polonia este o datorie mai presus de sine, de familie, de iubire, spiritul de sacrificiu este mai puternic decât nevoia de autorealizare, căci așa cere tradiția revoluționară a familiei. Din patriotism, s-ar lăsa „sculptată și pictată numai de polonezi”³, nu și de nemți, din considerente evidente. În opoziție cu Hela evoluează Salome, amanta demonică, muza în carne și oase, morfinomană și femeie de moravuri ușoare, a cărei identitate națională este la fel de incertă ca a lui Konstany Willemann: mama e rusoaică, tatăl evreu, a crescut și s-a format în peisajul multiethnic și multicultural al Lvovului polonez. În prezența Salei, Konstany Willemann poate fi aproape el însuși, adică un om care are dreptul să fie imperfect și care se poate scutura măcar pentru o vreme

---

¹ *Ibidem*, p. 86.

² Artur Grottger, reprezentant al școlii poloneze de pictură istorică, alături de Jan Matejko și Józef Chełmoński., cunoscut pentru ciclurile sale intitulate *Polonia* și *Lituania*. Tabloul la care face aluzie în roman Szczepan Twardowski se intitulează *Pożegnanie powstańca (Rămas bun, revoluționarule)* și prezintă o scenă în care soția, personificarea femeii poloneze, îmbrăcată în haine de doliu, își ia rămas bun de la soțul care pleacă să lupte pentru libertatea Poloniei. Și unul și celălalt, pentru binele patriei, sunt gata să renunțe la fericirea personală, individuală, punând mai presus binele colectiv.

³ Twardoch, *op.cit.*, p. 49.

de povara sistemului de valori impuse de societate. Ceea ce este esențial, crucial, capital pentru a funcționa în societate fiindcă așa cere cultura, tradiția sau pur și simplu familia, încetează să mai fie important, iar Konstanty Willemann ajunge să fie cel mai aproape de sinele său adevărat. În orice ipostază ar alege să evolueze, mai presus de orice el *ființează*. Dincolo de naționalitate – asumată sau impusă –, dincolo de rolurile care derivă din funcțiile sociale avute, Konstanty Willemann este un om care se caută și care are dreptul să rătăcească debusolat printre valori străine lui. Abia întâlnirea cu Dzidzia Rochacewicz, aristocrata șarmantă cu personalitate puternică, implicată în aceeași mișcare de rezistență ca Willemann, are darul de a-l trezi la o realitate care este numai a lui. Din primul moment când o întâlnește, Kostanty simte că Dzidzia este altfel și asta nu din cauză că „este absolut inaccesibilă”, nu din cauză că „nu este de nasul” lui¹. Catalizatorul schimbării lui Konstanty Willemann în ceva ce nu a mai fost până acum devine această femeie, deoarece „este ceva în ea, ce nu cunoști și nu înțelegi, ceva, a cărei formă o intuiești și presimți, o forță interioară, o anumită coeziune, o forță, ceva fascinant și totodată înspăimântător, ceva ce nu ai mai văzut până acum”². O femeie a cărei armă este ironia și râsul, „un râs de o mie de ori mai rău decât revolta”³. Este, de altfel, singura care îl îndeamnă să-și trăiască propria viață, nu pe cea a altora. E singura care îl încurajează să fie el însuși, nu să se simtă obligat să trăiască conform așteptărilor celor din jur. Deși face impresia unui bărbat slab și se lasă manipulat de femeile din viața lui, în situații critice nu se sfiește să renunțe la atitudinea pasivă comodă, pentru a se comporta „bărbătește”:

Vocea mea e calmă, sunt sigur de mine, de faptele mele și de cuvintele mele. A trebuit să iau o hotărâre de unul singur, nu era timp de pierdut. [...] Sunt totuși ofițer, așa că în lipsa altor posibilități de acțiune, am evaluat situația și am luat inițiativa. Sunt cavalerist, asta am fost învățați. Să reacționăm la situații în funcție de cum evoluează ele și să luăm hotărâri,

afirmă cu tărie, când trebuie să justifice faptul că a luat din banii organizației o anumită sumă pentru a o scoate din arestul naziștilor pe prima lui amantă, în prezent soția celui mai bun prieten al său, Jacek. La fel de ferm este și atunci când trebuie să renunțe la atitudinea sa de nepăsare și blazare, pentru a elabora o strategie pentru recuperarea coletului rezistenței:

---

¹ *Ibidem*, p. 243.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Așadar îmi trebuie un plan, un ofițer acționează întotdeauna în baza unui plan. [...] Iată cum acționează un ofițer: fără emoții, rațional, calm, reținut și chiar așa și sunt: rațional, calm, reținut. [...] [Un ofițer] nu se lasă purtat de emoții. Acum sunt ofițer. În rezervă, dar totuși ofițer. Locotenent în rezervă Konstanty Willemann, regimentul 9 ulani din Małopolska, al patrulea escadron, comandantul plutonului trei, decorat cu Crucea pentru eroism¹.

Pentru cei care îl cunosc, ambiguitatea morală a lui Konstanty Willemann atinge apogeul în momentul când preia o nouă formă, concretă și abjectă: când îmbracă uniforma de ofițer german a tatălui său. Din acel moment, procesul metamorfozării nu mai poate fi oprit, iar Konstanty încetează să mai fie întruchiparea polonității – fragilă, idealistă, nemasculină – și preia din vitalitatea formei masculine a tatălui. Baldur von Strachwitz nu a avut niciodată probleme de identitate, nu a trebuit să se autoinventeze, prin urmare odată cu uniforma, Strachwitz transferă asupra fiului său o anumită claritate și tărie de caracter. Odată ce îmbracă uniforma tatălui, în conștiința lui Konstanty se definitivează depersonalizarea, dispar fațetele neautentice ale sinelui, dispăre conștiința propriei persoane, iar eroul repetă până aproape de finalul romanului, ca o mantră, „Ich bin Baldur von Strachwitz. [...] Sunt Baldur von Strachwitz, iubesc femeile, îmi place să lupt și săucid, mă tem de femei, de lume, de oameni și mă tem de orice”². În momentul când descoperă, absolut întâmplător, că tatăl său trăiește, Konstanty se simte invalidat, simte că viața sa de până atunci a fost o minciună: „Te zgâiai la chipul minciunii, te zgâiai la viața ta mincinoasă, te zgâiai la vidul din viața ta, pe care l-ai simțit în tăcere pe când erai un băiețel care vorbea stâlcit în polonă, te zgâiai la numele pe care nu îl porți”³. Așa se termină prima parte a romanului – cu dispariția lui Konstanty Willemann în toate ipostazele sale inautentice. În partea a doua, în timpul misiunii sale la Budapesta, unde este însoțit de fascinanta Dzidzia, asistăm la nașterea chinuitoare a adevăratei personalități a eroului. Participarea Dzidziei este, de altfel, crucială în procesul regăsirii de sine, întrucât întrebarea ei cicălitoare, „Cine ești tu, Konstanty?”, îl împinge pe erou la autoconfruntare și la o serie de monoloage dramatice:

Cine sunt eu? Sunt Konstanty Willemann și iubesc femeile, automobilele și morfina, îmi place să petrec în cafenele cu oameni celebri, deși eu nu sunt celebru și totuși stau alături

¹ *Ibidem*, pp. 103-104.

² *Ibidem*, p. 440.

³ *Ibidem*, p. 288.

de ei, am stat cu ei ca *inter pares*, fapt care m-a ridicat deasupra lor, fiindcă toți cei care stăteau acolo se evidențiau prin ceva; nu era suficient să fii general, trebuia să fii Wieniawa, nu era suficient să fii poet, trebuia să fii Lechoń, iar eu stăteam printre ei, stăteam, eu un nimeni și prin urmare cineva, întrucât toți știau că sunt fiul unui graf german și că m-am dezis, și totuși știau și nimicnicia asta a mea mă ridica deasupra tuturor. Sunt Konstanty Willemann, iubesc femeile, îmi place să dansez și nu-mi plac caii, prefer automobilele, îmi place tweedul scoțian și costumele de vară din pânză subțire, îmi plac raidurile automobilistice și parchetul de dans rotativ de la Adria, îmi place jazzul, îmi place șampania și morfina, nu-mi place armata și nici uniformele nu-mi plac¹.

Dar toată această biografie îl reprezintă pe vechiul Konstanty Willemann. Dzidzia Rochacewicz îl ajută să înțeleagă un adevăr care este atât de uluitor, încât nici nu îl pricepe de la bun început:

- Cine ești tu, Konstanty?
- Ich bin Baldur von Strachwitz.
- Cine ești, Konstanty?, repetă Dzidzia întrebarea.
- Nu știu.
- Ești cine ești, înțelegi? Ești așa cum ești. Nu altfel. Înțelegi? [...]
- Nu înțeleg.
- Știu că nu înțelegi. Ai fi fost o altă persoană dacă ai fi înțeles.
- Nu sunt Neamț.
- Știu.
- Sunt Polonez?
- N-are importanță.
- Nu e important? Dar ce este important? Toată viața mea a stat sub acest semn: să fiu polonez, să fiu polonez².

Acest dialog este crucial pentru Konstanty, întrucât îl face să înțeleagă un adevăr simplu, dar atât de evaziv și de dificil de pus în practică într-o societate care impune mereu roluri: că suntem ceea ce suntem și nimic altceva. Că e suficient să fii, să ființezi. Că nimic altceva nu mai trebuie. Că putem alege să fim oameni mai presus de etnie, naționalitate sau profesie. Că într-o lume atât de diversă, o lume a formelor lipsite adeseori de conținut, adevărata identitate trebuie căutată în sine, în interior, nu în realitatea înconjurătoare. Iar asumarea identității autentice presupune renunțarea la măștile sociale și la asumarea suveranității personale. În cazul lui Konstanty Willemann, criza identitară echivalează cu trezirea spirituală, iar realitatea ca atare, mai ales cea a istoriei eroice, este pusă sub semnul îndoielii. În

---

¹ *Ibidem*, pp. 464-465.

² *Ibidem*, pp. 464-465.

roman, Konstanty Willemann se confruntă cu o serie de paradigme romantice perpetuate de persoane din anturajul său, care idealizează istoria și mitizează prezentul. Din cauza lor este atât de deusolat, întrucât simte că această Polonie idealizată, eroică, nu este și realitatea lui. De câte ori este întrebat dacă a luptat pe front, se eschivează sau răspunde sarcastic: „[M-am luptat.] Numai în crâșme cu proxeneții, când curvele nu voiau să mi se dea pe gratis”¹. Nu dorește să se implice în mișcarea de rezistență, chiar dacă șeful organizației, teatralul Witkowski, încearcă să îl îmboldească perorând cu dramatism: „Polonia are nevoie de dumneata, dumneata ai nevoie de Polonia”, când, în realitate, Willemann știe că „Polonia are nevoie doar de o piatră funerară”².

Morfina este un foarte interesant roman despre capcanele identității și despre primejdia manipulării stereotipurilor naționale. Scris într-un stil alert, modern, pe alocuri halucinant, denotă o mare grijă pentru detaliu care transpune mai ales din reconstruirea desăvârșită, meticuloasă a Varșoviei anului 1939. Orașul nu este un simplu fundal pe care se desfășoară acțiunea romanului, este un personaj cu propriul destin atins de criză. Fascinant este modul cum alege Twardoch să povestească istoria din perspectiva unui autor omniscient, o misterioasă voce feminină care îl însoțește pe eroul principal de la început și până la sfârșit. Este o voce care parcă dublează problema identitară a eroului, întrucât nu știm cu siguranță cine este ci, asemenea lui Konstanty Willemann, poate prelua identități diferite. S-a speculat în presă că ar fi Polonia, figura mamei, Moira, până la un punct am putea-o considera eul superior al personajului, dar în final se dovedește o ipoteză puțin plauzibilă. Autorul însuși o numește „prietena cenușie” sau „a treia entitate”, „cea care merge mereu în urma mea”, „anima lui Jung”, fără să fie la rândul său foarte sigur, deoarece „romanul pur și simplu s-a scris de la sine”, ca și cum ar fi dictat de o voce asemănătoare din capul său.

---

¹ *Ibidem*, p. 18

² *Ibidem*, p. 157.

URSS – „PARADISUL POPOARELOR” ÎN VIZIUNEA INTELLECTUALILOR ROMÂNI ÎNTRE 1919 ȘI 1959. I

Armand GUȚĂ

During our researching work into Romanian Academy Library we have found 19 books or travel diaries in which are significant information about Russian communism. These documents are especially about Russian contemporary history that depict unpublished information about Russian people and early communist policy. It is clear, therefore, that there are significant differences between Russian official documents and the Romanian travellers point of view. The benefits of interpretation from so very different range of information presented in this type of documents must be linked by the researching method itself. There are a number of interesting differences in the way that travellers understood historic events and how they were really interpret or misinterpret it. For actual researching field, few things are more important than reevaluating travel diaries or books, but we can choose to have rather a different approach about this very interesting domain the imagery itself. In this essay, each person have refined and reinterpreted the information because of its various structure, but before deciding how to draw right conclusions, we need to examine the differences between the two types of documents. Any of them official and private document interpretation were under the powerful influence of communist ideology. So that we have to tackle with prudence these kind of information. The range of subjects concerning within these documents in a broad sense of 20 century communist ideology is enormous. We hope that we have succeeded to extract the essential ethnologic and historic information from these books without to hurt Russian people feelings.

Key words: Russian imagery, communist ideology, poverty, civil war, secret police

Ideea cercetării și elaborării unui studiu care să reunească impresiile mai multor călătorilor români în Rusia nu ne aparține, nu este una inedită, însă suntem printre puțini cercetători care abordează acest gen de informații considerate de alții că ar fi imprecise și viciate de numeroase stereotipuri și prejudecăți umane și, nu în ultimul rând, ideologice. După cum vom vedea în paginile acestui studiu, imaginea poporului rus și a Rusiei celei Sovietice este abordată printr-o triplă perspectivă: 1. Din perspectiva călătorului imaginar, prin intermediul cărților străine și rusești scrise despre această țară; 2. Din perspectiva călătorului, martor ocular ce a vizitat

Rusia notându-și apoi impresiile personale despre ceea ce a văzut acolo; 3. Din perspectiva cetățeanului român, oaspete al statului bolșevic, martor sau victimă a abuzurilor și atrocităților comise de regimului comunist între 1918 și 1959. În urma documentării noastre în fondul Bibliotecii Academiei Române am reușit să găsim un număr de nouăsprezece de cărți (jurnale) ce descriu viața culturală, economică, politică, religioasă și socială a rușilor din Rusia sovietică între 1919 și 1959. Este de remarcat faptul că absolut toate cărțile, jurnalele, broșurile etc. în care era tratată Rusia sovietică au făcut parte din *Fondul Special*, cu mențiunea *Rezervat* sau *Interzis* și au fost disponibile spre consultare sau lectură abia după anii 1992-1995.

Prima dintre cărțile dedicate Rusiei și poporului rus lecturată și analizată de noi se intitulează *Din Rusia Sovietică*¹, unde ne sunt oferite informații după prime zece ani scurși de la revoluția bolșevică din octombrie 1917. Autorul face o analiză socio-politică, economică și istorică a Rusiei sovietice din perspectivă comparativă cu situația de dinainte de revoluție. Broșura nu are capitole sau părți, prezentându-se sub forma unui raport general asupra stării statului și națiunii ruse. Analiza este credem una lucidă și bine argumentată, cu date și informații pertinente și, chiar dacă broșura nu are note de subsol, conține însă și câteva trimiteri bibliografice în text la ziare oficiale precum „Pravda” din perioada 1919-1927. Autorul își începe pledoaria printr-un scurt excurs istoric privind cauzele și premisele revoluției din octombrie 1917:

Valul revoluționar, început în 1917, după mari lupte, vărsări de sânge, războiu civil, teroare și foame, a dus la schimbarea radicală și complectă a regimului politic imperial a dus la *dictatura proletariatului* și comunism. Cauza principală a tuturor acestor valuri revoluționare a fost nerezolvirea la timpul oportun a chestiilor esențiale din viața internă a statului rus și anume: 1. a organizării politice; 2. a organizării agrare; 3. a dreptului naționalităților; 4. a organizațiilor muncitorești... După revoluția politică din martie 1917, se impunea rezolvirea urgentă a chestiei războiului și a altor probleme. Singură conducerea partidului comunist rus a demarat acest plan ambițios acceptând rezolvarea problemelor stringente: a. pacea imediată; b. rezolvarea imediată a chestiei agrare; c. rezolvarea imediată a chestiei muncitorești; d. rezolvirea chestiei naționalităților prin autodeterminare până la despărțire. Pe lângă acestea PCU a propăvăduit atunci și a proclamat: desființarea claselor privilegiate, libertatea absolută a cuvântului, cultului, întrunirilor, egalitatea complectă și absolută, politică, socială și economică, libertatea învățământului și a partidelor politice. În materie socio-economică au promis comunism integral: desființarea oricărui drept de proprietate individuală, comunizarea și naționalizarea tuturor averilor, organizarea producției pe baze comuniste și a distribuirii produselor pe baze egalitare; toate serviciile publice și toată producția al dispoziția

¹ Dr. P. Cazacu, *Din Rusia Sovietică*, Editura Institutului „Viața Românească” S.A., Iași, 1927.

maselor. În mediul primitiv și incult al popoarelor din Rusia, unde, alături de industria mare occidentală se găsesc toate fazele, prin care a trecut omenirea, începând dela nomazi, crescători de reni în tundre, trecând prin stadiul patriarhal, agricol, stadiul feudal cu meserii și mici burghezi, cu analfabetism fără păreche în lume, cu naivitate și încredere în cuvântul spus și scris, (căci rușii erau deprinși să știe că ceea ce nu este permis, nu este vorbit și scris public, iar dacă se vorbește și se scrie public, înseamnă că nu numai că este permis, dar oarecum ordonat de stăpânire). Astfel masa imensă, dezertând de pe front și expropriind prin forță și violență averile, devine subjugată, prin complicitate, partidului comunist, din lucrători fanatizați precum și din așa-zisele comitete de sărăcime (declasații satelor și orașelor) își organizează garda roșie – armata partidului, pe bază de disciplină aspră și riguroasă. Războiul civil dezlănțuit în imensul imperiu, a excitat și mai mult patimile. A fost unul din cele mai pline de sânge și noroiu, din câte a cunoscut omenirea...¹.

P. Cazacu continuă prezentarea situației politico-economice a Rusiei la zece ani după revoluție, dar face o observație foarte interesantă, că ar fi avut loc doar schimbarea orânduirii, nu însă și a metodelor sau procedeeleor politice din Rusia, imaginea sovietică fiind doar o calchiere a structurii politice a fostului regim imperial țarist:

În mijlocul războiului, cum era și natural, s-a instalat în Rusia dictatura. Ea s-a exercitat de conducătorii partidului comunist în numele acestui partid și a proletariatului. Ea continuă și acum, la zece ani dela revoluție și după șase dela încetarea războiului civil: sunt suprimate toate libertățile vechi și nouă, promise și propagate de partidul comunist. Nu există libertatea presei. Nu există altă presă decât a guvernului. Nu există libertatea cuvântului și a întrunirilor, nu este permisă organizarea altor partide, nici chiar comuniste. Nu există libertatea învățământului. Nu sunt permise alte școli, decât ale statului și cu programele și sistemele lui. Numai proletarii și țăranii au drept la vot și sunt eligibili; numai ei și descendenții lor au dreptul la învățământul superior. Astfel în locul vechilor clase sociale privilegiate s-a creat una nouă – a proletariatului, comuniștii. Armata permanentă, nu se deosebește întru nimica de cea țaristă ca organizare și conducere. Aceiași disciplină severă cu pedepse, între care se prenumără și moartea, chiar în timp de pace; aceleași grade și lipsa oricărui discuții și eligibilități, și cu aceleași termene lungi pentru încazarmare și serviciu. Cu deosebire, că pe lângă fiecare divizie este un regiment special de gardă roșie, privilegiată, chemată a face poliție specială și represiunea. În locul portretelor țarilor și generalilor vechi din cazărmi, sînt portretele lui: Lenin, Frunză, Radec, Dzerjinski, un timp ale lui Troțki (acum sunt eliminate); în locul icoanelor, stau portretele lui Marx și Engels; în locul bisericii, clubul lui Lenin; în locul regulamentelor pe bază de credință ortodoxă, țar și patrie – aceleași regulamente pe bază de internațională, Lenin și comunism. Justiția e de clasă: proveniența împrișnatului din proletariat sau țărănimea comunistă, este o circumstanță atenuantă; proveniența din

---

¹ *Idem*, pp. 4-5.

preoțime sau din fostele clase burgheze, este mai mult decât o circumstanță agravantă. Aparatul administrativ și polițienesc este extrem de umflat și centralizat. Astfel că în formă politică, regimul comunismului în Rusia este nu numai o continuare a regimului absolutist, centralist și polițist, prohibitiv, de teroare și spionaj, al țarismului, ci o exagerare a lui la maximum. El este de altfel ușor explicabil și în afara de tradiția multiseculară din Rusia, prin situația de fapt. Toată puterea politică în uniunea republicilor socialiste sovietice se exercită în numele partidului comunist și a proletariatului industrial¹ (n.n. înainte se exercita în numele țarului și a lui Dumnezeu).

În paginile următoare dr. Cazacu analizează evoluția socio-economică a Rusiei de după instaurarea noului regim politic al sovietelor supranumit popular ce a fost principala cauză a declanșării crizei socio-politice și economice urmată de o gravă criză umanitară generalizată:

Nivelarea tuturor s-a făcut în jos: în foame, sărăcie, golicie, boli și sălbăticierea generală. Orice producție industrială încetase. Orașele nu mai aveau ce da satelor în schimbul hranei, de care aveau nevoie. Atunci s-a pus pe țărani impozit în natură: țărani trebuiau să dea statului proletarian tot ce prisosea peste nevoile lor, a familiilor lor și necesităților însemințării. În schimb, li se dădea hârtie monedă, fără valoare și literatură comunistă; neexistând alte mărfuri la schimb. Și cum țărani refuzau acest schimb, s-au trimis împotriva lor expediții armate, pentru scoaterea prisosurilor alimentare. La acestea țărani au răspuns prin ascunderea prisosurilor alimentare, prin reducerea suprafeței arabile etc. Aceste crize a silit regimul comunist de Lenin să renunțe la comunismul integral violent, în ceea ce privește producția, distribuția, schimbul, piața, creditul, economiile, capitalul. Noul plan de restructurare economică elaborat în 1921 și numit NEP nu era în realitate decât prin întoarcerea la vechiul sistem capitalist burghez. Astfel încât avem acum în Rusia sovietică următoarele tipuri de gospodărie: 1. Gospodărie țărănească care produce și își consumă singură tot ce produce; 2. Gospodărie țărănească mic burgheză, care produce și pentru piață; 3. Capitalism mic burghez particular în industria mică și în comerțul mic; 4. Capitalism burghez mare industrial în concesiile date de statul comunist capitalului străin; 5. Capitalism de stat în industria mare etatizată. Astfel, din iluziile comunismului mistic, integral, violent, nivelator, după imensele sacrificii nu a rămas în materie economică decât: 1. etatizarea industriei mari; 2. etatizarea comerțului de import și export; 3. etatizarea comerțului en gros, cu produsele industriei mari a statului și cu mărfurile importate din străinătate; „S-a creat, zice Troțki, cea mai bună sămânță și cel mai bun bulion pentru dezvoltarea burgheziei capitaliste și cămătărești, care capătă din ce în ce mai multă solidaritate și conștiință de clasă”².

Luând în discuție gravele neînțelegerile ideologice existente la cel mai înalt nivel politic între membrii comitetului central ai partidului comunist agravate și de

¹ *Ibidem*, pp. 6-7.

² *Ibidem*, pp. 8, 9, 10.

numeroasele cereri de autodeterminare națională a mai multor republici sovietice, autorul expune câteva dintre opiniile conducătorilor bolșevici în această privință, precum și soluțiile radicale propuse de aceștia:

Buharin își puna întrebarea: „Ce este o nație? În mod științific: totalitatea claselor unui popor; nu este proletariatul sau burghezimea (țărănimea); ci proletariatul și burghezimea”. La rândul lui, Peatacov spunea clar: „Nu trebuie să facem nici o concesiune dreptului de autodeterminare a Ucrainei”, iar Sinița declara: „principiul dreptului de autodeterminare trebuie respins în mod hotărât nu numai față de națiile burgheze, dar și față de proletariatul națiunilor separate”. Cu drept cuvânt Lenin a spus: „Dacă zgîrii pe unii comuniști supt pielea lor vei găsi șoviniști ruși”¹.

Cazacu P. ne descrie în același timp și principalele obiective ale politicii externe a URSS-lui ca fiind extrem de ambițioase, dar și deosebite de periculoase pentru evoluția și direcțiile climatului politic internațional din acea epocă:

Aceste două idei: organizarea revoluției mondiale și rămânerea la putere, la conducerea statului rus a partidului comunist, constituie baza întregi activități a politicii rusești, atât a celei externe cât și a celei interne. „Lumea s-a împărțit în două lagăre, spune Stalin, și actualul conducător de fapt al Rusiei, lagărul imperialist și lagărul anti-imperialist”, acestea sunt bazele politicii externe a Rusiei comuniste: pregătirea revoluției mondiale, slăbirea adversarilor (Anglia, America), instigând India, China și crearea de aliați pentru Rusia sovietică în proletariatul statelor de intervenția cărora ea se teme².

Autorul își încheie scurtul său excurs politico-imagologic cu următoarele constatări și concluzii despre Rusia sovietică și caracterul poporului rus:

Rusia sovietică rămâne și acum țara de imense contraste: palatele imperiale din Livadia sunt transformate în sanatorii, iar la Moscova guzganii la maternitate au mâncat de viu un copil nou născut. Se construiesc turnuri pentru radio, iar turme de copii-fiare fără adăpost peregrinează pe străzile orașelor. S-a fondat un înalt institut pentru studiarea operei publicistice a lui Lenin, iar alături înfloresc analfabetismul și păduchieria, superstițiile, vrăjile și descântecele. Se încearcă introducerea în agricultură a tracțiunii mecanice, iar alături se ară cu plug de lemn. Lucrătorii se socotesc a fi la guvern și ridică fabrici, iar masele de lucrători fără lucru umplu orașele și noi și noi valuri vin dela sate. Sunt mulți flămânzi și goi în țară. Iar alături pe trottoarele orașelor se plimbă obraznice, văpsite și grețoașe femele. Dar pe lângă că a fost și este țara imenselor constraste, Rusia evident că rămâne și țara de imense și contrarii posibilități³.

---

¹ *Ibidem*, p.14.

² *Ibidem*, p.16, 17.

³ *Ibidem*, p.20, 21.

În cea de-a doua carte dedicată Rusiei sovietice și poporului rus și care poartă titlul *SSSR (Despre Uniune Sovietică)*¹, autorul, un cunoscut om politic, face o prezentare din perspectivă socio-politică și economică a realizărilor regimului sovietic în ultimii cincisprezece ani. Broșura este alcătuită din următoarele capitolele: *I. Nistrul – Două lumi; II. SSSR – Sovietizmul și democrația; III. CIK – Sovnarcom; IV. Bolșevicii – Testamentul lui Lenin; V. Troțchi – Stalin; VI. Partidul comunist – Comintern – Comsomol; VII. Teroarea – Edificarea socialismului; VIII. NEP – Nepmanii – Culacii – Planul cincinal – Economia dirijată – Sovhoz – Colhoz – Linia generală – Gospian – Industrializarea; IX. Neajunsurile planului – Lichidarea culacilor – Nivelul și ritmul producției – Revenirea la principiile burgheze – Capitalismul de stat; X. Șase condiții ale tovarășului Stalin – Brigăzile de șoc – Emulația socialistă – Budgetul – Împrumuturile externe; XI. Raporturile diplomatice; XII. Omul nou – Vecinii noștri – Concluzii și perspective.* Prin intermediul acestor articole autorul subliniază foarte bine diferențele ireconciliabile dintre gândirea politică revoluționară estică, rusă, și cea vestică, capitalistă. De altfel, autorul, Ion Incuț, declara în prefața cărții sale pe un ton scurt și răspicat intențiile editoriale: „Broșura de față are și ea ca scop de a contribui la cunoașterea mai deaproape a Uniunii Sovietice. Broșura reprezintă articolele despre Uniunea Sovietică publicate sub titlul de SSSR în «Universul», începând dela 20 aprilie și până la 6 mai curent. Articolele au fost revăzute și completate”².

Nu vom analiza informațiile cuprinse în toate capitolele broșurii, ci vom face o sinteză a concluziilor oferite de autor în ultimul capitol. De altfel, Ion Incuț, bucovinean de origine, dar cu un mare suflet românesc, ne oferă o imagine sugestivă asupra Rusiei comuniste și a omului nou de tip sovietic în speranța că, prin acestor publicarea acestor adevăruri și realități socio-economice actuale despre puternicul nostru vecin de la est și nord-est, că românii vor conștientiza dimensiunea antiumană și antidemocratică a orânduirii comuniste:

Boris Barjanov, refugiat din Rusia prin Persia, povestește cum Crasin, ambasadorul sovietic la Londra, și Crestinschi, ambasadorul din Berlin, veniți la Moscova, râdeau, la ședințele polit-biroului, de fenomenala credulitate a oamenilor de stat din țările burgheze și povestea cât de ușor e să-i duci de nas pe acești evropeni. Aceștia sunt vecinii noștri de peste Nistru. Teroarea și spionajul sunt metodele de bază ale dominației sovietice. Spionajul reciproc se practică în mod fantastic. *Piatiletca*, planul cincinal, a

¹ Ion Incuț, *SSSR (Despre Uniune Sovietică)*, Tipografia Universul, București, 1932.

² *Idem*, p. 4.

devenit în Uniunea sovietică o lege sacro-sanctă. De aici au fost aruncate și lozincile: Cincinalul în trei ani! Piatiletca în patru ani! Sovietele au ca scop să schimbe cetățeanul Uniunii sovietice, creând din el un *om nou*. Aceste om nou nu trebuie să aibă religie, care este opium pentru popor. În toată Uniunea sovietică activează o societate fără Dumnezeu. Cu toate acestea, în fiecare întreprindere sovietică există așa-zisul colțisor al lui Lenin, unde credincioșii comunismului se dedau la extazul lor religios în fața unei statuete a lui Lenin. *Omul nou* trebuie eliberat de legăturile familiare. Copiii trebuie scoși, pe cât se poate, de sub influența părinților. În școli, copiii sunt învățați să reclame la sovietul local pe părinții lor, dacă găsesc ei că nu se poartă bine cu dâșii. Omul nou ar mai trebui să fie la un nivel cultural nemaipomenit. Însă o constatare obiectivă este că sub dominația bolșevică nivelul general cultural al poporului rus a scăzut enorm. Psihologia bolșevică e deosebită. În tot cazul, *sperietoarea cu război* este un puternic mijloc în mâinile bolșevicilor, pentru a cere de la populația istovită noi jertfe, noi sacrificii, noi suferințe... Cu toată dorința bolșevicilor de a edifica socialismul, ceea ce se face în Uniunea Sovietică nu este socialism, iar ceea ce fac bolșevicii este mai degrabă un capitalism de stat, capitalism feroce și extrem de centralizat. Industrializarea Rusiei va reuși într-o măsură oarecare, însă fără a ajunge și a întrece țările industrializate avansate burheze. Colectivizarea agriculturii probabil nu va reuși din cauza statului sovietic, greoi și birocratic, incapabil să se ocupe de un număr extraordinar de lucrători peste 100 de milioane¹.

Cea de a patra carte dedicată realităților specifice Rusiei Sovietice se intitulează *Ce am văzut, și ce am pățit în Rusia Sovietică*² și este, de fapt, primul jurnal de călătorie al unui român în perioada 1911-1932 în regiunea de sud-est a Rusiei, nordul Mării Neagre, regiunea Caucazului și Marea Caspică. Autorul își începe jurnalul printr-o prefață în care își expune intențiile într-un stil franc și cu luciditatea omului bine informat și extrem de obiectiv, martor a schimbărilor dramatice în domeniul socio-politic, economic și cultural ce au avut loc în Rusia între 1917 și 1932 :

Mulți vor fi scris despre cele ce s-au petrecut în Rusia, dar nu știu dacă cineva le-a scris toate cum s-a petrecut în realitate, dela marea revoluție până în prezent, și aceasta din cauză că: nici nu a avut timpul necesar a le putea cunoaște. Eu petrecându-mi viața timp de peste 22 de ani, și călătorind adeseori în lungul și latul Rusiei, având puțință a avea sub ochi, toate mișcările și prefacerile de acolo, cred de a mea datorie ca de și mai puțin, dar totuși să le însemnez prin un *Memoriu*, ca acestea să fie cunoscute și altora, cari pot servi de învățătură tuturor, mai ales nouă în România ce avem atingere teritorială cu Rusia, și spre a evita iadul bolșevic ³.

¹ *Ibidem*, pp.84, 85.

² Ștefan S. Nanu, *Ce am văzut și ce am pățit în Rusia Sovietică – Un memoriu*, Chișinău, 1934.

³ *Idem*, p. I.

Autorul acestui jurnal a fost Ștefan Nanu, un tânăr ardelean din regiunea Sibiului, care a fost nevoit, din considerente de ordin economic, să emigreze la doar cincisprezece ani în Rusia pentru a fi păstor de oi în partea de sud-est a imperiului (Peninsula Crimeea, Guban și Krasnodar). În paginile jurnalului său autorul descrie extrem de sugestiv geografia și clima regiunilor, menționând în același timp și realitățile demografice și etnoculturale a teritoriilor amintite:

Toți românii suiau cu oile în munții Crimeei: Dolgorucov, Palat Gori, Carabei, Terchiu, Ozumbaș sau în munții Ialtei, unde erau vreo 20 de târle românești. Pe la 1870 s-a început a se înmulți numărul oilor românești atât în Crimeea, Marea de Azov, Mariopol, Taganrog, cât și în regiunile Rostov pe Don, Cuban, Terekul, Marea Caspică. Cei mai mulți oiieri erau transilvăneni din regiunea Sibiului, Brașov, Săcele, Trei Scaune, dar și din Basarabia și Bucovina. Odată cu războiul a început și panica între oameni, căci noi, fiind supuși austro-ungari, Rusia ne socotea drept dușmani și pe baza ordinelor, imediat a început a aresta pe austro-ungari și a-i expedia în Siberia, dintre români au fost trimiși aproape jumătate în regiunea Orenburgului, iar jumătate s-au ascuns. În 1915 s-au schimbat treburile, căci guvernul rus, având în vedere că sunt o mulțime de oameni, slavi și români ortodocși (pravoslavnici) pe cari să nu îi mai trimită nicăieri, așa că noi am scăpat neatinși, cei care au fost trimiși s-au reîntors de acolo în anul 1917, după căderea țarului Nicolai II. În iarna 1916-1917, eu mă aflam în orașul Simferopol, mă îmbolnăvisem de reumatism s-a început răscoală în Rusia era o nemulțumire mare față de ceferiști și polițiști, cari nu se mobilizau pentru armată spre a se schimba cu alții cari au fost pe front. În telegrame se scria despre demisia împăratului în folosul fratelui său Mihail, tot asemenea scria în telegrame răspunsul cneazului Mihail care a renunțat la tron, rămânând la conducere guvernul provizoriu în frunte cu Cherenschi¹.

Autorul continuă descrierea climatului socio-politic din timpul anului 1917 prin sublinierea luptei acerbe pentru putere declanșată pe de parte între diversele facțiuni politice marxiste și pe de altă parte între armata guvernului Kerenski și toate taberele/facțiunile marxiste:

În vara aceea a fost o luptă de partide în Rusia, erau bolșevici, menșevici, eseri, monarhiști, cadeți, anarhiști etc., nu se știa cum va deveni treburile și nici nu lua mult în seamă pe bolșevici, le era partidul mic și generalii erau la putere, războiul încă continua. Pe vremea aceea venise și vechii revoluționari Lenin, Troțki, Zinoviev, Stalin tot odată cu căderea țarului au scăpat o mulțime de pușcăriași din Siberia, care s-au pus pe lucru agitații cu propagande în toate părțile, până pe front, unde soldații s-a unit cu dânșii, primind promisiunile cele mai bune, adică la țărani toate pământurile boierești, iar muncitorilor fabricile, promițându-le că vor face pace cu dușmanii fără anexe și fără

---

¹ *Ibidem*, p. 6, 7, 8.

contribuții din nicio parte. Pe iarnă Rusia evropiană era în mâinile bolșevicilor, marinarii au ocupat orașul Simferopol, făcând vreo câteva sute de jertfe nevinovate, regretau marinarii, căci împușcase pe un fost pomeșcic (boer) snaider, de origine neamțu, care odată cu căderea țarului dăduse la sărăci de bună voe vreo 40 de mii de hectare. O parte din Ucraina sub conducerea lui hatman Scoropadschi, și cu ajutor dela germani au pornit război contra bolșevicilor, cu scopul de a elibera Ucraina de sub jugul bolșevic spre a fi independentă. Odată cu aducerea nemților, a rămas iarăși haosul pe care îl văzusem în iarna trecută 1917-1918 pe teritoriul Ucrainei, unde s-a organizat o mulțime de bande, mai mari și mai mici, sub conducerea lui Nestor Mahno, de loc din orașelul Gulai Pole, apoi banda lui Grigoriev, banda Marușca, unde era o femeia conducătoare, toate acestea având armata de peste 100.000 de oameni prădau tot ce le ieșea în cale, altele făceau pogromuri evreești cu omoruri, iar pe trecătorii bănuți evrei, rar li se cereau documentele de naționalitate, decât de prima dată le spunea să zică *cucuruz* sau *grăchia* și care nu putea să pronunțe pe litera *r* de aceea era foarte rău. Pe când în regiunea Cubanului, armata așa-zisă albă se organiza acolo, a fost nevoită a se retrage din fața bolșevicilor s-au unit cu cazacii și rămășițele generalului Cornilov au luptat puțin prin Caucazia, pătrunzând până în regiunea osetinilor, cecenilor, Daghestanului etc. La începutul anului 1919, voluntarii albi primise ajutor de la aliați Franța și Anglia, dar numai ajutor material sosise și o armată grecească vreo 10.000 de soldați care a fost trimisă pe front pentru apărarea Crimeei, dar în curând bolșevicii au ocupat Odesa, s-a rupt frontul de la Perecop-Cengar, era o panică, fugea lumea spre Sevastopol din orașul Simferopol, unde era multă lume aristocrată refugiată din Rusia de frica bolșevicilor, socotind această peninsulă mai fără pericol. Bolșevicii s-au oprit la vreo 10-12 kilometri de Simferopol, albi fiind întăriți, mai având ajutor și de aliați care, de pe vapoare, ajungea ghiulelele până în tabăra roșie. Așa a trecut vreo două săptămâni, dar, în timpul acesta, spioni bolșevici se vorbise cu muncitorii portului în număr de vreo 10-12.000 să se răscoale în oraș, avea toți arme ascunse, și într-o zi s-a răscolat, s-a făcut mare vărsare de sânge, orașul plin de refugiați, din toate părțile, plin de armată rusă și străină greci, englezi, francezi și negri aduși din Africa, s-au făcut unele strade roșii de sânge. Cu toate acestea bolșevicii nu au izbutit să ocupe orașul atunci decât peste o săptămână, iar albi au avut puțin de a îmbarca tot pe vapoare și a se retrage în plină regulă¹.

Nanu descrie apoi contraofensiva Armatei Albe, întărite cu elemente caucaziene și occidentale, pornite în aprilie 1919 și conduse de generalul Denikin ce a reușit să recucerească întreaga Rusie de sud-est și vest, însă victoria definitivă contra bolșevicilor a fost compromisă de atitudinea ultranaționalistă a liderilor ucrainieni, iar petliurovții (ucrainieini fideli lui Petliurov, un lider naționalist) nu au mai luptat împotriva bolșevicilor:

Albi încă înaintau spre nord, iar bolșevicii erau din ce în ce mai strămtorați din cauză că dinspre Siberia venea o altă armată, sub conducerea amiralului Colciak, și înaintă grozav

¹ *Ibidem*, pp. 12-13.

pe un front de 2000 de km, iar dinspre Riga venea armata generalului Iudenici, și bolșevicii erau aproape înconjurați de dușmani. Pe de altă parte, foști bandiți de prin banda lui Mahno s-au adunat în pădurile Poltavei, unindu-se cu alții din alte bande, și au pornit spre Ecaterinoslav, apoi au ocupat Nicopolul, Novo Moscovsc, Pavlograd, Alexandrovski, Meleopol, Berdianschi, Mariupol, adică până la malurile mării de Azov. Ei rupând telefoanele, dau lovituri pe neașteptate, fiindcă erau cei mai mulți călărași și cu mitralierele în trăsuri. Aveau și tunuri, cai lor erau foarte buni, aleși de pe la cei mai bogați oameni pomeșnici și, odată cu sosirea lor în sate și orașe, îi căutau pe cei vinoși. Adică pe părinții fiilor care erau în tabăra albilor, îi prăda fără milă și pe mulți îi împușca, se puneau la chefuri noaptea întregi și răsuna văzduhul de cântece din harmonici cari aproape în fiecare trăsură nu lipsea, acompaniate de șuerături și strigătele lor răgușite, era o vreme de groază, oamenii cei pacinici erau foarte înspăimântați. În manifestul lor către popor scria căci: armata lor, sub numele de Batco Mahno (Tata Mahno) este în ajutorul țăranilor și în contra boerilor, îi chema pe țărani să se răscoale cu toții, care cu ce se nimerește, topor, sapă, furcă, și să omoare pe toți boerii, formându-și traiul lor care cum vor. Mult a avut de suferit coloniștii nemți și olandezi cari în Taurida sunt peste 200 de colonii (sate) foarte bogate. Văzând Denichin, comandantul armatei albe, că nu pot distruge aceste bande, a fost silit să aducă o parte de armată care lupta cu bolșevicii, la nord. A fost trimis și generalul Șchuro, cu forțele lui, care erau cei mai mulți cazaci, s-a străduit să-l prindă pe Mahno de viu, ceea ce era foarte greu, căci Mahno se masca în diferite fețe și singur de multe ori spiona¹.

Autorul povestește succesiunea rapidă a evenimentelor generate de acutizarea războiului civil în partea europeană și asiatică a Rusiei, situație ce a condus la agravarea situației militare a albilor conduși de contele Vranghel care își stabiliseră cartierul general la Simferopol. Albii au trecut la un program rapid de fortificare a liniei frontului și de asemenea au construit un drum de fier lung de 20 de km între Djankoi și Perekop, cu scopul aprovizionării rapide a frontului. Apoi el descrie persecuțiile și crimele bolșevicilor asupra populației din Crimeea, dar și reacțiile locale antibolșevice:

În armata roșie se ivise tifosul, atât în Ucraina, cât și în Rusia centrală, nu mai încăpea în spital bolnavii. Era prin orașe o mulțime de școli și bănci prefăcute în spitaluri, apoi boala s-a ivit între populații, făcând ravagii mari. Prin Caucaz earăși a început luptele, căci bolșevici înaintau de către Rostov, diferitele nații de pe sub munții Caucaziei a început lupte între ele, la Azerbaidjan (Bacu) luase bolșevici locali puterea, Gruzia (Georgia) se lupta cu Armenia, tot Caucazul era într-o fierbere. Beneficind de ajutorul bandei lui Mahno (care a practicat războiul de guerrilă și uzură psihologică), Armata Roșie a ocupat peninsula Crimeea definitiv, ear armata lui Vranghel, la iușeală s-a imbarcat pe vapoare și s-a dus peste graniță, prin noiembrie, decembrie 1920, așa s-a terminat luptele de frați cu frați, copii cu părinți, dar totuși dușmanii cei puternici au dispărut, rămând totuși

¹ Ibidem, p. 14, 15, 16.

bande mai mici în munți ce încă acționau în Crimeea. Populația a avut de suferit, soldații veniți sau trecători prin sate se purta foarte aspru cu populația, îi lua în răs pentru icoanele lor de pe păreți, oameni îi socotea de comuniști și ascundea mâncărurile prin gropi secrete. Evreii mai șarlatani, chiar și acei din armată, ei intrând în casa țaranului mai întâi se ducea la icoane, le săruta și își făcea câteva cruci, apoi se întorcea către stăpânii casei, adresându-se cu vorbe blânde că l-a mobilizat cu forța. Așa că ei nu numai că mânca bine, dar le dădea și pentru drum, încât pentru 2-3 zile nu mai ducea lipse, în adevăr țaranii hrănea comuniștii, neștiindu-i. Prin orașe era multe arestări și omoruri, din pușcăria Simferopolului, în toată noaptea se scotea 100-150 de oameni numai în cămăși albe pe frigul cel mare, acolo era un loc împrejmuit cu sârmă ghimpoasă și acolo îi împușca și îi îngropa pe toți într-o groapă pregătită de cu ziua. De prin sate s-a început rechiziția vitelor și mai ales a cerealelor, la început în saci, apoi terminându-se sacii în coșuri, dar populația era înspăimântată de atâtea sacrificii, nu se împotriva decât cu vreo scrisoare anonimă, dacă se mai răzbuna. De exemplu, în satul moldovenesc Dunaevca, 30 de km de la orașul Meletopol, venind agenții să strângă ouă, le-a dat un plan la oameni ca să împlinescă de fiecare găină 10 ouă pe termen de o săptămână, ceea ce era imposibil. Într-o dimineață s-a găsit o găină spânzurată la un stâlp în fața primăriei, și o hârtie, protest al găinilor, unde era scris: „fiindcă ne este imposibil a îndeplini planul ce ni-l ați impus, de supărare m-am spânzurat”¹.

Ștefan Nanu continuă în paginile jurnalului său să ne prezinte situația disperată a populației rusești în anul 1922 odată cu reînceperea foametei prin relatarea unor episoade și acțiuni crude demne de evul mediu. Apoi autorul consemnează măsurile extrem de dure luate de guvernul central de la Moscova pentru redresarea agriculturii și a economiei țării, precum și de neîncrederea generalizată a populației în aceste măsuri extraordinare :

În oblastea centrală (vreo câteva gubernii în jurul orașului Kurski), unde se semăna cartofe și s-a făcut le mâncau goale. În alte părți prin Siberia a trăit lumea toată numai cu carne toată iarna. A sosit primăvara, la multe sate nu mai era decât jumătate din populația; ei erau umflați tot trupul, care dacă mai trăia 2-3 săptămâni și apoi mureau, câini și pisici foarte rar se mai vedea, adeseori se auzea vorbind despre gustul carnei lor. Era multe cazuri când noaptea se prindea copii, ba chiar femei și bărbați mai grași, se prindea cu arcanul (funie cu belt) aruncat la gât; chiar un prieten al meu a fost surprins și a scăpat nevătămat cu funia în mână. Se vorbea de acei, dar a fost cazuri când pe la târguri la restaurante s-a găsit în mâncăruri bucăți de carne de om. În primăvara aceea a venit un mare ajutor de la America, se spunea că inițiatorul acestui ajutor a fost dl. dr. Fritiof Nansen, dar acest ajutor a trecut prin mâinile agenților sovietici cari a început a vinde pe aur și rar cine a primit câteva kg porumb ca ajutor. Odată cu începerea *NEP* (noua politică economică) pe baza acestor legi, oamenii avea puțința să-și dezvolte gospodăriile, s-a dat dreptul la comerț și la industrii particulare, iar la cooperative s-a

¹ *Ibidem*, pp. 18-19.

dat mari avantaje. Mulți din oameni nu-și puteau închipui ce va fi cu politica asta și-și da cu părerea că guvernul sovietic voește ca să afle pe fiecare om ce avere și capital posedă, după o vreme oareșicare de comerț și atunci nu va mai avea puțința se mai ascundă nimic¹.

În capitolul trei intitulat *Traiul românilor economi de vite în timpul răscoalelor revoluționare*, Ștefan Nanu ne prezintă dintr-o perspectivă foarte interesantă situația demografică și socio-economică a oierilor români trăitori în Rusia de sud:

Românii noștri din Crimeea, după căderea țarului Nicolae, n-au mai avut puțința a merge cu oile lor în munți din cauza bandelor care se făcuse pe acolo și erau siliți a rămâne cu oile lor și vara la țară, la început era cam greu căci oile neînvățate cu căldura se îmbolnăveau de boala numită cîrciag, dar mai pe urmă s-au deprins cu climatul, era mai bine numai bătea drumurile vara și toamna; în timpul guvernului provizoriu se numără vreo 200.000-300.000 de oi ale românilor. În anul 1921-22 abea se mai găsea în Crâmeea aproximativ vreo 35-40.000 de oi, iar în celealte părți Ucraina, Caucazul mijlociu și de nord vreo 60-65.000? parte a fost vândută de stăpâni care s-a repatriat, iar o parte a fost distruse de bande și autorități. Astfel oierii, în anii 1921-1922 pentru a mai putea rezista nevoilor mai ușor, a fost nevoiți a se organiza în societăți (cooperative care avea statutul lor). Cea dintâi cooperativă a fost organizată în orașul Rostov în anul 1921, apoi în 1921-1922 a doua în orașul Simferopol, a treia în Mariupol, al patrulea în Crasnodar (fostul Ecaterinodar). Moșiile foștilor boieri se desfăcuse în trei categorii unele le dăduse la unii țărani mai săraci, dar mai simpatici sovietelor, altele mai mari le făcuse sovhozuri (gospodării de stat), ear altele rămase tot ale statului, dar le dădea în arendă la oameni pentru agricultură, pentru pășuna și altele mai rămânea și pustii. Mulți țărani se coloniza prin diferite părți ale Rusiei, cea mai mare parte din aceștia, evrei, se colonizase în Birobidjan (Siberia și Crimeea). Cu sosirea acestor coloniști în Crimeea, oierii noștri tare au fost strămtorați, dar găsind pământuri libere în anul 1926, o parte din oile strămtorate s-a strămutat în Caucazul de nord, în Novoselovca, s-a format aci cooperativa *Transilvanschi-ovțevod*. În anul 1928, a început impozitele a urca în toată țara, adaugându-se afară de impozitele ce existau până atunci un fel de bir (samooblojenie) de către administrația locală. Această dare se impunea în diferite categorii, punea câte 25%, 50%, 75% și 100% față de impozitul plătit la percepție. Se începuse faimosul plan de cinci ani și statul, neprimind ajutoare mari din străinătate, a fost silit a introduce aceste împrumuturi interne. Cooperativele de stat lucrau foarte rău, aveau pagube, în toți anii, silea populația să adauge bani pentru fondul lor. Toate aceste măsuri luate se aplicau în Rusia europeană și mai ales în Ucraina².

---

¹ *Ibidem*, pp.20-21.

² *Ibidem*, pp.24,25.

Peregrinul român ne povestește în capitolul trei, intitulat *Pozițiile Caucazului, națiile și sentimentul lor față de bolșevici*, despre realitățile etno-demografice, religioase și socio-politice a majorității populațiilor caucaziene și atitudinea generalizată antirusă față de Rusia sovietică în general și bolșevici în special. Ștefan Nanu își continuă povestea vieții, incluzând și numeroase informații despre noile evenimente socio-economice și politice desfășurate între anii 1932 și 1934 în Asia Centrală și Caucaz, soldate cu o mare foamete, cu toate că recolta agricolă a anului 1932 a fost una mulțumitoare, dar care, din lipsa brațelor de muncă (emigrările și expulzările făcute de bolșevici), recolta a fost total compromisă. Această nouă situație a declanșat o nouă criză umanitară ce a condus la episoade de speculă, tâlhării și crime, toate aceste violențe fiind tolerate indirect și tacit de către autorităților sovietice:

Am avut ocazia a călători prin Caucazia foarte mult de la anul 1922, aproape toți anii până la repatriere, iar ultimul an l-am trăit mai mult în Bacu. Națiunile din acel colț de țară sunt cele mai mestecate. Ele au fost tare învrăjbite între ele și, din cauza aceasta, sovietele le-au supus mai ușor, dându-le un drept național la fiecare spre a se cultiva în limba sa proprie. Dela ocupația sovietelor cea mai însemnată revoltă a fost în vara anului 1923, când menșevicii - un partid de partea dreaptă a Gruziei -, a ocupat în partea Kutais, Ciatura, 8 uezduri, dar, cu sosirea ajutorului bolșevicilor, revoltați au fost învinși. Din anul 1922 și până în 1928 la Batumi era centrul contrabandei care trecea de la Turcia de la Trapezunt, pleca cu barcaze în largul mării, spre seară ridicau pânzele în vânt, îi îndrepta cîrma așa fel ca să nimerească la malul rusesc o localitate numită Cobuleti, la 20 km de la orașul Batumi; aceste vase se trimetea singure, fără nici un om, complicii descărcau marfa până la ziuă și se ducea la oraș. De la anul 1928 s-a terminat cu contrabanda din cauza măsurilor severe pe care le luase guvernul și din cauza banilor sovietici care scăzuse față de lira turcească, de care aveau nevoie acești contrabandiști. În anul 1930-1931, nu departe de Batum, pe o întindere de vreo 70-80 km, paralel cu granița turcească, a fost o revoltă sângeroasă. Într-un sat, niște agenți comuniști, care au fost trimiși acolo cu scopul de a face propagandă contra religiei lor, a adus în geamie un țap pe care strîngându-l de urechi, țapul a sberat, iar agenții a zis: „iată cine este dumnezeul vostru”, iară indigenii care erau mahomedani foarte fanatici la religia lor, s-a răsculat din toate împrejurimile acele, omorând pe toți agenții aflați prin satele lor. Deocamdată a venit armată bolșevică georgiană, căci aceste ținuturi sunt pe teritoriul ei, dar nu a isbutit nimic. Armata se împrăștia prin sate, spre a nu se mai produce vreo revoltă, iar în orașul Batumi se aducea în autocamioane închise morții și răniții. Acestea toate se ținea în taine, jurnalele nu scria nimic despre acestea și era vai și amar de acela care ar fi vorbit de revoltă, deși împușcăturile și de tunuri se auzea chiar de aci din Batum¹.

---

¹ *Ibidem*, pp. 28-29.

Întorcându-se în iarna anului 1929-1930 în regiunile Rusiei centrale și apoi în Ucraina de Vest, autorul observă o înăsprire a situației economice și este martor ocular la persecuțiile, abuzurile și execuțiile sumare la care au fost supuși țărani înstăriți (culacii) după ce erau deposedați prin forță de gospodării și apoi expulzați în Siberia:

În iarna 1929-1930 se înmulți expedierea țăranilor bogați, veneau în fiecare sat agenți din centru cu instrucții, iar comuniștii locali erau înarmați până în dinți, erau datori să aleagă 10-15% țărani culaci, (cei mai avuți) și de prin orașe foști negustori, afară de evrei, care erau menajați, pentru că ei zicea că cine vorbește rău de evrei, aceia sunt antisemiți, dar evreii au fost oropsiți în timpul țarismului, și ei a servit mult revoluției; pe creștini îi lua noaptea, fără de veste, îi încărca în căruță și, pentru a înlătura vreo revoltă, și îi ducea într-o stație situată în câmp, acolo îi îngrămădea în vagoane de marfă, încuind ușile pe dinafară, care erau deschise numai peste câteva sute de kilometri, de călăuzii lor, când îi numărau și apoi iarăși îi încuiau, foarte mulți mureau pe drum, mai ales copii. O tragică întâmplare îmi spuse un cunoscut comunist ce se demobilizase: „Am pornit zice, cu un grup de culaci, în număr de vreo mie oameni, dela gara Taghil (nordul Uralului) spre nord, la un sat, depărtare de 100 km, zăpada era mare, drumul era greu. Noi, soldații, eram vreo 80, deși înarmați bine, dar totuși, fiind oboșiți, am reușit să scăpăm de ei astfel: ne-am dus o parte din tovarăși mai înainte câțiva kilometri, într-o margine de pădure, am așezat mitralierele în zăpadă, le-am spus acelor culaci că nu departe de aici este locul unde vor lucra în pădure, ear când au ajuns acolo, i-am cosit cu mitralierele ca pe niște snopi, din întâmplare un preot înalt din această grupă a luat-o la fugă prin pădure, luându-mă eu însumi în goană după el, am tras mai multe focuri, dar nu cădea, eu m-am înspăimântat și am tras apoi m-am apropiat și din peptul lui curgea sângele pârâu și striga către mine: Dă!...”¹.

În capitolul *Prigonirea oierilor români*, autorul povestește drama păstorilor români deposedați de comuniști prin forță și birocrație de singura avere, turmele de oi, sfârșind prin a fi judecați pentru fapte imaginare și condamnați la ani grei de temniță sau expulzare doar pentru vina de a fi români:

Alții se învinuia căci au oi multe, iar alții că au puține și nu vor să le înmulțească, dar în genere erau învinuiți că sunt elemente dușmane față de URSS și au alte păreri, iar restul i-a judecat după diferite categorii, dându-le dela 1 până la 8 ani de muncă silnică, în părțile îndepărtate a Siberiei. Le-a dat dreptul să facă apel la raion, Proletarschi, unde pe dânșii i-a adus sub o severă escortă în pușcăria de acolo. Acolo în fața consiliului de judecată erau chemați unul câte unul, cât și martorii din împrejurime, cari nu putea cu nimic arăta spre vinovați, când s-a prezentat în fața judecăței, un bătrân de 83 de ani, de loc din Poena Sibiului, Ion Vulcan, a îngenunchiat în fața consilului (acuzat fiind că exploatează

¹ *Ibidem*, p. 33.

pe alții) și a zis: de 70 de ani port bățul după oi, nu știu nici carte și nici o lege, dacă acesta este o crimă, mă rog ertați-mă. În sfârșit i-a judecat pe nouă oameni și le-a dat câte 5 ani, expulzare în Siberia. La judecată, după ce s-a terminat, i-a întrebat dacă sunt mulțumiți. Unul din condamnați a răspuns, nu suntem mulțumiți! Eu și fratele meu v-am dat 5000 de oi în plină regulă și gospodăriile complete și pentru asta dv, ne-ați dat numai câte 5 ani, am fi mulțumiți să ne dați câte 50 de fiecare...¹.

Autorul, împreună cu reprezentanții celorlalți oieri români, au întocmit un memoriu către procurorul general al republicii ucrainene, invocând legile internaționale privind protecția străinilor, acord semnat și de URSS ce stipula că „guvernul sovietic se obligă a nu confisca averile străinilor...”, însă de prevederile acestui acord se bucurau parțial doar germanii și olandezii. Chiar dacă oierii români au mers mai departe cu jalba lor spre instanța supremă, în același an de la Harkov au sosit doi activiști comuniști experți ce au falsificat „treburile cu autoritățile din Mariupol”, au plecat înapoi fără a le da vreun răspuns:

Dar dânsul mi-a spus că putem să ne jăluim unde voim. În octombrie ne-am dus la Harkov, spre a primi rezultatul, când am înțeles din cuvintele lor, căci: „Noi fiind români, nu avem dreptul altor străini, nu eram recunoscuți drept străini”. Nemții coloniști din Ucraina și Crimeea, în anul 1929-1930, părăsea sate întregi și se ducea la Moscova, unde era o comisie germană și de unde plecau trenuri întregi se duceau mulți spre Canada. La GPU a dat de lucru, cari căutau cu automobilele toate drumurile și pe la gări, întâlnindu-i le spunea ca să se întorcă, că este o greșală a autorităților locale, dar nemții le răspundea: „Luați toate gospodăriile, noi ne ducem numai cu sufletul”. De la o vreme s-a oprit a se mai da bilete de tren la gările căilor ferate către Moscova, care era plină de coloniști nemți. Români noștri rămași pe drumuri fără mijloace materiale au fost siliți a se angaja la lucru la colhozuri și sovhozuri. Mai ales umbla în căutarea românilor faimosul instructor Hasan Ali-Omer, originar din Dobrogea. Acest om turc era numit „conducător peste toate vitele mulgătoare de lapte, de pe întreg teritoriul Uniunii Sovietice” și, știindu-i bine pe români, îi căuta prin toate provinciile, spre a îi angaja, și trimite acolo unde nu era obiceiul a mulge oile și indigenii nu înțelegea nimic de la acea branșă, pe mulți îi angaja ca brânzari, baci sau instructori, care erau trimiși prin republicile naționale ca Turchestan, Tajichistan, Chirhizstan și altelele, dădea tâlmaci; au fost strânși sute de români și chiar mii de români cari au fost răspândiți în toată Uniunea Sovietică. Un grup de români au fost trimiși chiar la Marea Ghețoasă, ca să facă practică spre a a mulge cerboaițele².

De asemenea, autorul vorbește și despre problema copiilor orfani sau fugiți de acasă, chestiune socială foarte gravă, devenită în ultimii zece ani un adevărat

¹ *Ibidem*, pp.37-38.

² *Ibidem*, pp.39-41.

flagel național și pe care GPU-ul a primit dispoziție expresă să o rezolve prin orice mijloace:

Pe de-a rândul, dar mai ales în orașul Bacu, era o mulțime de copii *bezprizornici* (fără ocrotire) fugiți de la nord, acești copii, de printre erau și oameni mari, în ameaza mare, luau de la trecători ce se nimerea, mai ales de-ale mâncărei. În zadar strîngea GPU-ul, în toată ziua zeci și sute, căci ei nu se împușinau. Îi ducea într-o insulă 20 de km de la Bacu, în marea Caspică, ba chiar vreo trei copii, scăpând de acolo din insulă, pe câte o scândură, la Bacu, spunea oamenilor că toți acei copii duși în insulă murea de foame ca vitele¹.

Povestind despre puterea de manipulare a guvernului sovietic asupra opiniei publice interne, dar mai ales externe, autorul român ne oferă, prin intermediul capitolului *Ceva despre delegațiile străine care vizitează Rusia*, imagini revelatoare a ceea ce înseamnă cosmetizarea imaginii socio-economice și amploarea propagandei politice destinată oaspeților occidentali ce doreau să vadă cu ochii lor cum trăiau oamenii în paradisul popoarelor sovietice:

Multe delegații streine, excursioniști, muncitori și de tot felul ziaristi de prin Europa, America și celelalte părți ale lumii, vizitează Uniunea Sovietică cutreierând-o în lung și în lat... Aceste delegații umblă mult, dar vede puțin, mult vorbesc, căci sunt mulți cari cunosc limba rusească, dar puțini află, și acesta nu e de mirare. Uniunea sovietică are la dispoziția lor toate cele necesare, are localuri pregătite pentru întâmpinarea străinilor, la câmp diferite colhozuri, sovhozuri în toate părțile țării, la cari, deși are multă pagubă cu întreținerea lor, construindu-le și întreținându-le într-un mod cu totul special, pentru primirea sus-numiților străini, la aceste gospodării servesc numai familii comuniste, la gări sunt anumiți agenți pentru încărcarea și descărcarea bagajelor lor, în drum și pe trenuri îi călăuzesc o mulțime de agenți, dintre care mulți se îmbracă în formă de muncitori, urmărindu-i pe acești străini tot pasul, - acești străini n-au puțința a vorbi cu alții și a afla adevărul, căci la primul pas îl întâlnește agentul pe care îl socotește de muncitor și care știe ei să răspundă la întrebarea streinului, - de la gările mari, unde opresc trenurile, se alunga de către meliție toată plebea sute și chiar mii de familii sărace, care stau sub cerul deschis, asemenea și vagabonzii din drumurile pe care trebuie să parcurgă streinii, străzile se mătură, fac curățenie ca la mari serbări, apoi deprin apropierea cooperativelor se alunga toți și îi strămută într-alte străzi, aceștia din urmă erau familiile muncitorilor care aștepta zile întregi în așteptarea alimentelor, era o ferbere mare atunci și pentru a ști când vine asemenea străini, nu trebuia întrebat pe nime, ci era de ajuns a observa când alunga dela gară și de la străzile principale oamenii, atunci se știe că vine cineva străini. În anul 1930, am văzut odată în portul Novorosischi, unde se încărcă marfă sovietică în vapoare străine, de pe bordul cărora se arunca din când în când câte o franzoală albă, iar muncitorii din port se grămădea spre a le prinde, în

---

¹ *Ibidem*, pp. 45-46.

timp ce străinii îi fotografia, după încărcarea unui vapor, li s-a aruncat depe bord acestor muncitori o ladă cu țigărete ce a fost încărcate tot de aici, iar muncitorii se călcau unii pe alții, cari să culeagă mai multe, mulți din vâlmășeală le distrugea, străinii de pe bord îi fotografia cu două aparate. Apoi aflând GPU, imediat au venit agenții pe bord spre a le confisca fotografiile, după cum am înțeles le pregătea pentru cinematograf, nu știu ce s-a ales din conflictul acela, dar străinii zicea că ei are autorizație... Dar de atunci încoace pe la porturi exportatoare se puteau numi anumiți muncitori pentru încărcarea vaselor străine, tot asemenea și publicului le era interzis a se apropia de port. Cel mai model sovhoz pentru vizitatorii străini era sovhozul Ghigant, la Caucazul de nord, între gările Bataisc – Torgovaia Tihorețcaia, întinderea acestui sovhoz era de 150 de km. Pe teritoriul lui s-a construit în pripă niște orășele modele, cu clădiri de 4-5 etaje, aducând acolo toate cele necesare, pe când miile de colective țărănești trăiau prin bordeauă ingrasioase în așteptarea materialelor de construcție promise de stat, de care era așa mult lipse și cu anii nu se mai primea. O jurnalistă engleză în anul 1932 fusese alungată din Rusia pentru că scrisese despre orașul Chem, este o groază în Rusia, acolo multă lume nevinovată se duce, apoi nime nu se mai întoarce, - la întrebarea unui șef de lagăr, de acești nenorociți: „Ce faceți cu cei care nu vor să lucreze?” Dânsul a răspuns: „noi pe acei fără milă îi împușcăm”. „Cu cuvântul *bolșevici* în Rusia mamele își adorm copii lor sperându-i”, dânsa a mai scris: „îmbracă un bandit în formă militară, și vei avea un soldat roșu”. În urma publicării în străinătate cele arătate, sovetele scrie că toate acestea sunt eronate și fantastice, ele voind prin acesta a acoperi cele ce erau de fapt adevărate. În vara lui 1932, a vizitat Rusia o delegație turcească, mai mulți oameni de stat și ziarști, vreo 50 parcurgând orașele Constantinopol, Odesa, Chiev, Moscova, Harcov, Alexandrovski, Sevastopol, Constantinopol. În tot drumul lor au fost pregătite localurile nu numai în orașele în care au poosit, dar și la căile ferate o distanță de 3500 de km. În gările pe unde a oprit, bufeturile goale până atunci goale le-a aprovizionat cu toate bunătățile, mâncare și băutură, prețurile eține, ca în timpurile normale, a avut un mare noroc pasagerii din trenul acela, având puțință a-și cumpăra în ochii străinilor cele necesare, dar, cum pleca trenul din gară, bufetul se închidea, iar cele aduse se ducea înapoi. Dânsii mai ales era uimiți de vilele și grădinile cele frumoase unde erau menajați copilașii comuniștilor și de cari li se explicau că erau muncitori¹.

Autorul ne oferă apoi detalii inedite despre existența și funcționarea standardul dublu de viață în Rusia: cel special destinat activiștilor de partid și specialiștilor străini, privilegiați ai regimului comunist; cel real, trăit de clasa muncitoare, nevoită să suporte rigorile crizei economice declanșată și întreținută de planurile cincinale utopice ale regimului bolșevic:

Muncitorii și tehnicienii străini cari lucrau în Uniunea Sovietică aveau un salariu de 200-500 ruble pe lună, bani sovietici, mai primeau și un alt salariu deosebit în valută străină (dolari) pe care și-i trimetea peste granițe. Apoi pentru dânsii erau instalate cooperative

¹ *Ibidem*, p. 54.

de haine productive, restaurante pentru masă. La fiecare restaurant era scris pentru cine: Partidul Comunist, GPU, Miliția, Crasnîi Partizani, străini muncitori, Ugolovnîi Rozisc, pentru veniți cu treburi de stat Asoaviahima, Avtodora și delegații gospodăriilor de stat dela țară. Aceste diferite cooperative și restaurante împărțite în mai multe categorii, unele pentru superiori, ear altele pentru inferiori, după cum erau și aprovizionate, sunt către stradă ferestrele acoperite cu perdele, spre a nu se vedea în interior, apoi erau câte un soldat sau doi, cari alungă lumea adunată, iar controlorul de la intrare care cercetază autorizațiile. Cu totul este altfel la restaurantele pentru muncitori sovietici, mizerie, bucatele prost gătite, dar nici nu s-ar găti bine din apă și varză goală, carnea nu o vede cu săptămâna, dar și atunci vreo calitate rea sau aproape stricată, rămasă de la celelalte restaurante. Pâne primește la masă fiecare aproximativ 100g neagră (orz amestecată cu secară) cu toate acestea nici aci fără autorizație, nime nu poate intra, fiecare muncitor o arată la intrare, când primește de la controlor o lingură, ear în alte părți și o furculiță, pe care la eșire era dator a le da în primire; pe alte locuri, muncitorii își aduc cu dânsii lingurile în buzunar de acasă sau mănâncă doi și trei cu o lingură. Din cauza necurăteniei și murdăriei, multe din aceste restaurante, atât păreții cât și scaunele sunt tepsite cu insecte (plojoite diferite) așa că care voește a fi mai îngrijat, este silit a mânca stând în picioare¹.

În capitolul intitulat *Religiile în Uniunea Sovietică*, Nanu face o scurtă dar extrem de sugestivă prezentare a situației disperate a credincioșilor ortodocși și a intoleranței religioase ce exista în URSS-ul acelor timpuri:

Religia în Rusia a început a decădea încă din timpul războiului revoluționar, cât și în părțile bolșeviste, atât și în părțile luptelor de care am scris. Era o mulțime de partide și bande cari adeseori năvăleau prin biserici și sinagoge. În anii 1921-1922, când cu foametea, a strâns de prin biserici și mănăstiri tot ce era prețios, cu motivul că vor aduce de peste granițe cereale, pentru flămânzi, apoi mai pe urmă, mai ales prin orașe, își făceau de râs de biserică în tot felul, în timpul rugăciunii, *Comsomolii* din organizația tinerilor comuniști, se mascau, se strângeau lângă biserici și făceau un fel de filme teatrale, la Paști, la Crăciun, veneau îmbrăcați unii în haine preoțești, cu prapuri, cruci și cu icoane, iar alți mascați în haine de jandarmi ai fostului regim țarist, generali, ofițeri, făcea o gălăgie până la ușa bisericii, de nu mai aveau credincioșii puțința a intra în biserică la slujba religioasă; Ear la Bobotează, când să ese lumea din biserică spre a se sfinți apa, acești comsomoliți, având și ei un butoi, dar acolo era un fel de smoală, catran, și aprindea catranul, aruncând crucile și prapurile să ardă cât și mascaralele de pe față. A început surparea religiei pe cale propagandistică, iar organizația *Soiuz voinstvuiușcih bezbojnicov* (Societatea luptătorilor fără Dumnezeu) făcea intense propagande cu cărți, jurnale, broșuri. Apoi a luat clopotele de la biserici și crucile de prin cimitiruri, pe motiv că statul are nevoie de metal. Apoi s-a luat de biserici dărâmându-le rând pe rând, dar unde populația ținea la religie, care cea ortodoxă se desbinase în două părți, biserica veche și biserica nouă, se îmbrăca cu diferite impozite, imposibile a se mai putea plăti.

¹ *Ibidem* p. 50, 51, 52, 53.

Aproape în fiecare oraș mai mare este prefăcută în muzeu antireligios câte o biserică sau sobor. De exemplu, în Stalingrad, soborul cel mare din piață este întrebuințat pentru garaj de autocamioane și automobile. Sinagogile evreești a durat mai mult, apoi pe la adunări muncitorești li se puneau întrebări comuniștilor, că pentru ce religia creștină se nimicește, iar cea mozaică rămâne? Așa că a fost siliți să se închidă și ele, dar n-am văzut niciuna dărâmată, decât că se întrebuințează special de societatea *Ozeta* (societatea evreilor lucrători de pământ), era foarte bogată, primind mult ajutor de la evreii din America, având loterii răspândite în toată Uniunea Sovietică, făcându-se trageri aproape în fiecare lună –scopul acestei organizații era de a ajuta națiunea evreească, pe coloniștii evrei care se strămută la pământ. Bisericele armenesti de asemenea sunt distruse, cele catolice se văd cam părăsite, giamiile mahomedane (Crîm, Caucazia, Tataria, Asia centrală), care cele mai multe sunt părăsite, dar nu se prea învoesc să le dărâme¹.

Autorul ne descrie cu lux de amănunte rolul școlilor în educația antireligioasă a viitorilor cetățeni sovietici, dar și despre ajutorul școlilor la strângerea de semnături ce vizau declanșarea procedurii de dărâmare oficială a lăcașurilor de cult:

Astfel, acolo este și școala o armă împotriva religiei, căci în primile cărți de la școala primară se scrie mai mult în contra religiei, arătând numai pe Lenin ca pe un filosof sfânt, apoi copiii, după ce trec de două, trei clase primare, ascultând de glasul învățătorului, mulți dintre ei arunca icoanele din casă fără știrea părinților. Pentru dărâmarea bisericilor se făceau acte unde se subscria comuniștii localnici cu familiile lor, apoi se ducea la școală unde se subscria și copiii, iar după dărâmare, uneori mai publica că cu voea populației s-a dărâmat².

În capitolul sugestiv intitulat *Încercările mele de a trece în România clandestin, după ocupația bolșevicilor definitiv a Rusiei, situația noastră a românilor a rămas nearanjată*, Ștefan Nanu reușește să descrie extrem de fidel atitudinea tinerilor cetățeni sovietici (moldoveni) din stânga Nistrului (SSM) față de vecinii nesovietici, în speță moldovenii din dreapta Nistrului (Basarabia), prin intermediul unui dialog cu o tânără moldovancă pe care o întâlnește lângă Camenca, în încercarea sa disperată de a găsi o modalitate prin care să treacă fraudulos granița în țară:

Din nenorocire, când să es din satul Podoinița la drumul Camencăi, am ajuns o fetiță moldovancă, de vreo 14 ani, care de asemenea mergea la Camenca, ducând la mătușa ei vreo 8-9 kg de mere, m-am întovărășit de drum cu dânsa. Această fetiță îmi povestea cum

¹ *Ibidem*, p. 56, 57.

² *Ibidem*, pp. 61-62.

pasc și adapă vacile în Nistru, iar muscalii le opresc să zică cea mai mică vorbă când se apropie de Nistru: „Muscalii nu răsbiresc moldovenești, când răcnim la vașii, malor cred că noi grăim cu Ńei de dincolo, - Dar poate și grăiți!, zic eu, dănsa îmi răspunde, dar n-am mai grăi! Malor grăesc ninat, noi nu i-om mai răsbiri. Mavoastă une trăiț? Eu i-am răspuns că trăiesc departe și, fiind moldovan, mă duc în Camenca spre a căuta o fată moldovancă de soție. Apoi mi-a zis: Mavoastă toje nu grăiți vrăjmași moldovenești!” Eu i-am răspuns că înainte grăiam vrăjmaș, dar am trăit printre ruși, am uitat mult, -apoi am cărmit pe o stradă mai izolată și m-am dus la prietenul meu Pavel Mazur, unde am stat până ce s-a înoptat, iar el îmi zice: „Păzește-te bine și de copiii de școală, că le-a dat ordin cum or vedea un străin, să înștiințeze la soldați”. Am plecat în grabă pe jos 28 de km de la Camenca spre Pesianca, apoi satul Studnii, am urcat în căruța unui moldovan din satul Cristovca, iar de acolo cu alții la gară, apoi cu trenul am luat-o înapoi în Rusia. Deci numărăm lunile, câte mai sunt până la iarnă când oi fi nevoit a face din a doua încercare. La 12 martie, coborând în sat, apoi în sovhoz, m-a primit foarte bine prietenul meu care era străin acolo mă făcuse până la sosirea mea, pe mine rudenie a sa, iar cei doi copilași ai lui cari nu mă știau îmi ziceau unchiule. Directorul sovhozului, cu care trebuie să vorbesc, nu era aci, dar m-a înștiințat polevodu și economu că e o lege nouă: fiecare om sosit în zona frontierei este obligat a avea afară de documente o deosebită autorizație de la GPU fără de care îl arestează. Când am intrat în curtea pichetului GPU pe evreeul de care vorbisem mai înainte chiar îl scoatea afară arestat. Apoi m-a chemat și mi-a zis: „D-voastră aveți tot dreptul a trăi în Uniunea Sovietică, văd că nu sunteți fugar, sau dator la stat, având și certificate de percepție, dar pentru a veni în zona de graniță vă mai trebuie o autorizație din partea GPU de unde ați plecat, având în vedere legea care există (arătându-mi o hârtie pe perete), noi suntem datori a vă aresta și a vă trimite spre urmărire, căci puteți să găsiți lucru și în alt loc, nu numai decât aici lângă graniță”. Atunci eu am răspuns că sunt o jertfă nevinovată, căci fiind în Rusia și neavând pe nimeni aproape decât acest om care îmi este neam (rudenie), de mult aveam de gând să trăim mai aproape. Documentul meu după înregistrația din 1926 mă arăta supus austriac, locul nașterii și naționalitatea n-o arăta, așa că GPU mă socotea de austriac, nu de român. După vreo 15 minute s-a reîntors și, zâmbind a râde, mi-a zis: să fi fost un supus sovietic sau a altei țări, nicicum nu puteam să vă eliberăm, dar fiind supuși austriaci noi vă eliberăm, dar cu condiția ca peste 2 (două) ceasuri să părăsiți locul acesta și, după ce veți merge 22 de km aveți dreptul a vă opri unde voiți¹.

După mai multe încercări de a scăpa din vizorul GPU din Berdianschi, Nanu a plecat spre Crimeea, unde avea câțiva prieteni în administrația locală și unde apoi, prin numeroase intervenții birocratice făcute la Stalingrad și apoi la Moscova, spera să obțină un pașaport și un certificat românesc cu ajutorul cărora să se repatrieze în România. Însă lucrurile nu au mers așa cum spera el și a fost nevoit să ia din nou drumul Caucazului și Asiei Centrale, unde a lucrat ca brânzar și mulgător pe la mai multe sovhozuri. A ajuns până la Batumi, unde a vrut să să treacă granița în Turcia,

---

¹ *Ibidem*, p.67, 68.

însă a aflat că autoritățile turcești repatriau pe toți fugarii din URSS. În acest context a încercat să treacă prin Lenkoran și Așhabad, în Persia, dar în februarie 1933 a primit în sfârșit pașaportul și viza de repatriere, ajungând prin Polonia în țară. În concluziile sale despre perioada 1917-1933, autorul face o retrospectivă a modului cum bolșevicii, prin manipularea opiniei publice, au reușit să păcălească populația săracă a Rusiei, confiscând idealurile și bogățiile acestei țări uriașe:

Cel mai atrăgător manifest a fost al bolșevicilor, dâșii nu au biruit cu puterea, ci cu două vorbe, adică: fabricile vor fi ale muncitorilor și pământul al țăranilor; cu aceste cuvinte au atras lumea de partea lor, rând pe rând pe adversarii lor i-a nimicit, iar restul populației o a prefăcut-o în robi, predominând peste dâșii, adică partidul comunist. Ocupându-ne de aceștia din urmă, putem spune că: nici dâșii nu dau greș băuturilor și petrekerilor nocturne, numai cu atât se deosebesc de cei dintâ, arătați că ei se străduiesc ași petrece prin locuri separate pentru ei, în cerul colegilor lor, având în vedere propaganda ce o fac prin cărți și apeluri, unde scrie că: la un comunist adevărat nu i se cuvine să bea băuturi spirtoase și nici să fie beat, dar cu toate acestea, ei după ce se îmbată își pierd echilibrul, uitând de propaganda făcută. Iar publicul pașnic care știe această fățărnicie îi ocolește, știind că ar fi vai de aceia care ar veni în contact cu ei. Acești *palaci*, cum li se zice, care mănuesc cu miile banii, parcă e nimic, își petrec nopți întregi cu muzici și cântece: „Toarnă tovarășe; De sănătatea paharului; cine știe ce va fi? Cu noi în viitor; Noi odată în viață trăim. Dâșii suge tot mustul și sângele acelei mari populații a diferitelor naționalități, dar nu se știe până când”. Acum în Rusia sovietică, atât muncitorii, cât și țăranii renunță la fabrici, dâșii ar fi mai mulțumiți să aibă numai o bucată de pâine în schimbul traiului pe care îl au în prezent¹.

În cea de-a treia carte, intitulată *Spioană?! Cinci ani în Rusia Sovietică*, găsim o altă abordare directă și fidelă a realităților lumii sovietice. Relatările aparțin unei tinere care a trecut fraudulos Nistrul granița româno-sovietică, irosindu-și următorii cinci ani din viață în iadul sovietic. Cartea este scrisă însă sub un pseudonim masculin, din cauza prejudecăților epocii, și, poate, și din teama față de mâna lungă a GPU-ului sovietic. Eroina a recurs la acest gest extrem din motive sentimentale, fiind logodită de aproape un an de zile cu un locotenent aviator care, la rândul său, era persecutat din motive personale de comandantul escadrilei, se decide în urma unei crize de nervi să fugă cu avionul în URSS. După fuga acestuia în Rusia sovietică, eroina a primit numeroase scrisori de la iubitul său prin care era chemată să i se alăture. Logodnicul fugar a asigurat-o pe iubită că face demersuri oficiale și neoficiale către GPU (poliția secretă sovietică) pentru a-i înlesni trecerea graniței în URSS. Eroina noastră își începe povestea vieții ei prin intermediul capitolului

¹ *Ibidem*, p. 78, 79.

intitulat *Plecarea din țară. Ce poate face o fată pentru dragoste*, unde ne relatează episodul trecerii frauduloase a graniței româno-sovietice și faptul că a fost rănită la picior de o salvă trasă de grănicerii români:

Am simțit o arsură la piciorul stâng. Rănită fiind, am pornit, profan bandajat la piciorul găurit de glonte așezată pe pernele unei trăsurii deschise spre Tiraspol. Era în octombrie, trăsura s-a oprit și un necunoscut ca toți cei care mă înconjurau m-a întâmpinat zâmbind, luându-mi pulsul. Era doctorul GPU-ului căruia i se telefonase că venim. După ce mi-a spălat și bandajat rana, spre seară am fost prezentată șefului districtului de graniță GPU Alexandru Zaharovici-Cobzar. Am plecat toți trei la Kiev. În scheletul gării din Kiev mă aștepta iarăși o targă și chiar un automobil de salvare, care ne-a dus, în mare grabă, la spital¹.

În capitolul intitulat *Mizerabilul*, acțiunea se desfășoară în spitalul din Kiev, unde eroina a suferit o intervenție chirurgicală pentru extragerea glonțului din picior și unde și-a așteptat timp de douăzeci de zile logodnicul aviator care întârzie să apară:

Dar, în sfârșit, în dimineața de noiembrie 16, pe la ora 4, un sgomot neobișnuit m-a deșteptat din somn, la patul meu, stătea lt. B.N., cu față schimonosită, de amărăciune sau enervare. Un surâs forțat, încurcat și o mare rezervă îl caracterizau. Fără alt cuvânt, mi-a spus: „Sunt însurat de șase zile și-mi pare rău că te-am sacrificat”. Bine, mă înapoiez, am răspuns. Tremuram așa de tare, încât și piciorul bolnav și patul dărdăiau. Un doctor mi-a făcut o injecție. Când m-am deșteptat, el numai era acolo².

După ieșirea din spital, eroina noastră a plecat la Moscova, cu gândul de a solicita pe cale oficială repatrierea, însă conform titlului următorului capitol, *Tot mai sus pe calvar*, lucrurile au mers din ce în ce mai rău pentru ea:

Dar Moscova are un bătrân și crud proverb: „Moscova nu crede în lacrimi!” Ah, cetate blestemată a răului, cât am suferit eu în tine! Zadarnic am bătut la toate ușile. Nimeni nu m-a ajutat să mă pot înapoia. Curând pușini mei bani s-au isprăvit și a trebuit să-mi caut de muncă. Pâinea, acest nimic prea necesar vieții, mă fugărea prin labirintul de străzi asiatice și urâte ale capitalei proletariatului vărsător de sânge. Moscova se lățea hăt, departe, orientală și încurcată, sat enorm și nemăturat, ca o mare revărsată peste țărături: sgomotoase și acoperite de fumul uzinelor și fabricilor unde moșcii robotesc în goană, în schimbul sfertului de pâine, contemplam îndelung bisericile din drumul meu. Doamne!, am gândit: ce de biserici! Odată, intrând într-o biserică, am văzut, cu durere, lume puțină și numai bătrâni cu figuri impozante

¹ Badea Mangăru, f. a., *Spioană?! Cinci ani în Rusia Sovietică*, f.ed., Craiova, p.39, 40.

² *Idem*, pp.44, 45.

de foști demnitari, dar gârbovi și sdrențuroși; lumea apusă a capitalismului se ruga încă. Iar odată trecând printr-o piață mare, gardianul public, m-a oprit să traversez pe lângă biserica din mijlocul pieții, înbrâncindu-mă. Un minut mai târziu, un bubuit, tunător, ca de explozie, m-a făcut să tresar speriată. În fața mea, biserica cea mare din mijlocul pieții își aplecase crucea din vârful cupolei, crăpată până în temelii de dinamita sovietică. Alte bubuituri au urmat imediat, chircind din ce în ce zidurile sfinte, până când, din falnica biserică cu cupole și turnuri n-a mai rămas decât un morman de cărămizi și moloz¹.

În continuarea capitolului, tânara emigrantă ne descrie extrem de sugestiv cruda realitate a climatului socio-economic moscovit de la începutul deceniului trei al secolului al XX-lea:

Mai târziu, când am început să pricep limba rusă, am aflat că bisericile care, după obiceiurile pravoslave, se clădiseră în piețe publice, acuma stricau estetica orașului, ocupând, totodată, locul de trecere al tramvaielor și autobuzelor, și de aceea au fost dărâmate. Haosul moscovit clocotea ca un vulcan, zi și noapte, ca în infernul lui Dante. Puhoiul de oameni, care năvălise la Moscova din toate părțile Rusiei, pentru ocupațiile în multiplele fabrici noi, se înghesuia în locuințe insalubre, în grajduri și bojdeuci dărăpănate ori palate ruinate de războiul civil; ocupând tot ceea ce se putea numi adăpost de oameni și vite. Studenții locuiau în gherete de scânduri, clădite anume și în grabă pe platourile îndepărtate ale Moscovei, trăind primitiv și necăjiți într-un veșnic tremur de frig și murdărie. Restul poporului nestudios: lucrători, funcționari își duceau cumplit existența în odăi comune și strâmte, despărțite uneori, prin paravane improvizate din cearșafuri, așa încât perdele de pânză nu reușea să acopere decât privirea vecinului; dar sgomotul care, în afar de certuri, mai era și de altă natură, nu se putea ascunde, și e mai grav, copiii creșteau alături cu rușinea, și educația comunistă nu reușea să infiltreze plăpânzilor atei decât răul cumplit și total. Baie, curățenie, ferească Dumnezeu! Păduchii și vodca erau prietenii celor mai mulți. Dacă spirtul de 90 de grade lipsea uneori din comerțul cooperativelor de stat, mulțimea era rea și injurioasă. După noua regulă bolșevică, ocupând loc unul în spatele altuia, în ordinea în care au venit, formând astfel cozi nesfârșite, încă dinaintea de deschiderea cooperativei, ei așteptau ceasuri întregi, în ger cumplit, licoarea fără de care nu puteau trăi. Gospodăria, familia, nu există în Rusia sovietică. Căldura familiară, cu bucuriile și necazurile ei, lipsea complet din așezarea comunistă. Bărbatul avea amantă tovarășa lui comunistă. Ea îi răpea timpul liber, iar nevasta lui se chircea singură acasă, îmbătrânită și neluată în seamă nici de propriii ei copii, care prindeau devreme gustul amorului liber și exersau, de mici, raporturile sexuale, fără să cunoască noțiunea rușinei. Fete fecioare, așteptând cinstite căsătoria, nu existau și dacă din raporturile lor rămăneau însărcinate, statul complice îngăduia avortul, încă de la începutul primelor legi comuniste. Cu toate aceste observațiuni m-am îndreptat spre birourile de plasare care m-au trimis, pe rând, la pavarea străzilor, la construcția blocurilor enorme sau la împachetatul de fructe în lăzi. Dela o vreme, ciocanul pentru închiderea lăzilor nu-mi mai părea greu și mâinile nu-mi mai sângerău, iar pâine neagră nu mai era așa de amară. În noiembrie dormeam și eu în bojdeuci de scândură mă asociasem cu studentele și studenții. Noaptea nu puteam dormi de frig și

¹ *Ibidem*, p. 46, 47.

dimineața plecam devreme la lucru. În noaptea de Paște, anul următor, am intrat într-o biserică și îngenunchind printre pușinii credincioși, m-am rugat pentru izbăvirea suferințelor mele: moartea. O bătrână s-a apropiat zâmbind: Christos a înviat mi-a șoptit. În umila-i locuință am găsit apoi adăpost multă vreme. Munceam pentru amândouă și dânsa mă aștepta seara, cu mâncare caldă¹.

În capitolele următoare, intitulate *Uzinele și Promiscuitate și cruzime*, din partea a II-a a cărții, eroina noastră relatează, printr-un limbaj extrem de sugestiv, starea economiei și a clasei muncitoare nevoită să muncească până la epuizare pentru edificarea statului sovietic:

Ziua lucram în uzina cea mare de avioane și seara învățam carte. După un an de muncă și silință, m-am prezentat la examen, unde, spre uimirea mea, din comisiunea examinatoare făcea parte și fostul meu logodnic B: „Ai reușit printre cei dintâi, și mi-a întins mâna cu o vădită mulțumire”. Sper că nu datorită ajutorului dumitale, i-am răspund înțepată, refuzând mâna ce mi se întindea și asvârlindu-i cuvântul *canalie*. Munca și studiul mi-au deschis o viață nouă, mulțumitoare. Vacanțele cele mari le petreceam sburând în cele mai depărtate colțuri ale Rusiei, cercetătoare și atentă să cunosc și să învăț totul, ca odată și odată să pot povesti ce e *raiu bolșevic*, care, dacă și pe lumea cealaltă va fi tot astfel, prefer iadul cu toate monstruozițiile lui².

Autoarea jurnalului ne descrie din auzite amănunte despre tratamentul inuman la care erau supuși dușmanii poporului sovietic expunându-ne și câteva dintre crimele petrecute într-unul dintre gulagurile sovietice:

Solowky, insulele unde sovietele își deportează deținuți politici, mi-au săpat în inimă o adâncă durere. În mijlocul imensității albe, a mării cu același nume, insule și insulițe, presărate ca din întâmplare, viermuiau de oameni încovoiați și albiți înainte de vreme, robi pe viață ai dictaturii proletare. Iată ce cetim într-un dicționar despre insulele Solowky din marea Albă, dincolo de cercul polar, lângă gurile fluviului Onega. Se numește, în mod obișnuit, insula Sfântă, pentru grandioasa mănăstrie fondată către 1450 de trei sfinți călugări. În schimb, enciclopedia sovietică spune: „Solowky, insulă în partea de sud-vest a Mării Albe, sediul, altădată, a unor călugări veseli și iubitori de politică, azi lagăr de concentrare, cu destinație specială”. Contele Ivan Vladimirovici Camelin, care a scăpat din această insulă, afirmă, următoarele: „Solokowy este insula agoniei: nu mori cât ai bate din palme, ca la execuție. Mori însă într-o perioadă de maxim doi ani. Totul depinde de propria-ți constituție, de noroc și de dispoziția supraveghetorilor. Există în Solokowy trei categorii de oameni închiși adică: preoți, episcopi, nobili, foști ofițeri, vechi burghezi, în genere inamicii statului, în fine, contra-revoluționarii și elementele negative:

¹ *Ibidem*, p.49, 50, 51.

² *Ibidem*, p.52.

delapidatorii de bani publici și prostituatelor. Toți deportații lucrează în pădure și câștigurile statului de pe urma lor, sunt mari. Acesta este singurul motiv pentru care nu mai sunt împușcați, sunt scoși la așa-zisa reducere metodică. Trebuie să asculte conferințe și demonstrații. Sunt siliți să facă și o gimnastică specială, în urma căreia mulți cad morți. Dar partea, cea mai senzațională și înfiorătoare a contelui Camelin. Iat-o: „Prin luna mai, anul acesta, a făcut o vizită în insula Solowky scriitorul și poetul Alexis Tolstoi, fiul lui Leon Tolstoi. Supraveghetorii voiau ca deportații să se prezinte mai bine și au făcut tot posibilul pentru acest lucru. Dar la întrebările scriitorului : Cum se simt? dacă se simt rău, etc, deținuții au păstrat o tăcere, care a înfuriat pe directorul lagărului la culme. Odată plecat vizitatorul, directorul lagărului făcuse următorul rămășag cu călăul: în momentul în care începea să-i împuște, el își aprindea țigara”. Au fost uciși la rând 15 oameni. Au mai rămas 5 salvați, fiindcă se terminase țigara directorului, printre ei și Camelin¹.

Emigranta română ne povestește despre vizita sa în Crimeea, pe fostul domeniu imperial al Romanovilor, exprimându-și mirarea și în mod special dezamăgirea cu privire la monumentele imperiale ruse, transformate în muzee sau lăsate în paragină:

Altădată am plecat în Crimeea, țara vegetației exotice și parfumate, plină de amintirile imperialității moarte. În vîrf de munte, unul din palatele Ecaterinei a II-a se încumetă spre cer, cu arhitectura neasemănată, plină de arabescuri, de poleiri, cu turnuri răsucite și crenelate, bizare ca închipuire. În dulapurile de sticlă, așezate de-a lungul pereților, zeci și zeci de rochii, garderoba Ecaterinei a II-a, din mătase scumpă, împodobită cu blănuri și încrustații neasemuite, stau triste și sfâșiate de vreme pe suporturile lor².

Câteva luni mai târziu eroina noastră, mutată fiind la Harkov, a intrat în conflict cu un român comunist din Basarabia din cauza unei lecții de istorie pe care a încercat să i-o predea într-o seară la Clubul balcanic, unde se citea presa străină. Acest comunist român a denunțat-o în aceeași seară la poliție secretă. După acest episod a fost arestată și anchetată de GPU, fiind în pericol să fie executată sau deportată :

Fusesem mutată la Harkov, unde orele de muncă mi-se împuținaseră, căci acum eram bursieră, cu 9 ruble lunar, în urma examenului depus. Seara mă duceam la Clubul Balcanic, să citesc gazetele. Românii comuniști mă priveau dușmănoși, numindu-mă spioană română. Un român de-ai noștri din Basarabia purta la butonieră o insignă, reprezentând harta Basarabiei, strivită de o cizmă și putând inscripția: *Jos laba de pe Basarabia*. Am privit batjocoritor la așa-zisul român și am întrebat: „Dumneata n-ai auzit de răpirea Basarabiei din 1812? Istoria

¹ *Ibidem*, p. 55, 56, 57.

² *Ibidem*, p. 58.

românilor ai învățat-o în liceu?” Ca mușcat de șarpe, tovarășul a sărit în sus, spumegând, de ofensă, de era cât pe aci să mă ia la bătaie prea stimații tovarăși români. În noaptea aceea, pe la orele două, duba GPU-ului s-a oprit în fața casei unde locuiam și pași grei au urcat până la ușa mea: „Cetățeană S.U. deschide! Aici GPU”. M-am îmbrăcat tremurând ca verga și, deschizând, am coborât scara, urmată de patru soldați. Știam de mult că cioara neagră sau duba GPU-ului pe cine răpește, nu-i mai scapă din ghiare, democrație modernă. M-a primit, spre mirarea mea, chiar șeful suprem al GPU-ului din Ucraina, tovarășul Balițchi. A fost foarte mirat de micimea și simplitatea mea. Am profitat de mirarea lui, explicându-i într-o rusească corectă că Basarabia este românească din punct de vedere istoric și nu patriotic. Puteam să nu fiu româncă și tot să susțin acest lucru, căci așa m-a învățat istoria. Eu nu sunt patrioată de meserie, dovadă că mi-am părăsit ușor patria. Balițchi m-a găsit înțeleaptă și m-a concediat, chemând soldatul roșu să mă conducă până la ieșire. Am pășit pe coridorul nesfârșit, cu gândul că soldatul mă va împușca din spate, fapt ce se petrecea destul de des cu cei ce erau duși noaptea acolo, sub motiv de interogatoriu. Primul meu gând, când m-am sculat din somn, a fost să mă duc la club. Din prag, am căutat pe tovarășul care mă părăse și, apropiindu-mă de el în fugă, i-am tras două palme din toate puterile. *Români* au sărit revoltați, dar eu i-am înfruntat cutezătoare: Să simtă că sunt în viață și că nu m-a împușcat GPU-ul în urma părei lui¹.

În capitolul *Un sclavagiu modern!*, eroina noastră analizează dintr-o perspectivă comparativă valorile societății civile sovietice și cele ale societății capitaliste europene. Se face o comparație a societății antice din punct de vedere socio-politic cu orânduirea sovietică, analizând problema sclavajului uman din perspectivă diacronică și sincronică, printr-o comparație a situației clasei muncitoare din Rusia sovietică și cea a sclavilor antici:

În vechime sclavul era cel puțin asigurat de hrană și de adăpost, de îngrijiri în caz de boală; din cauza interesului stăpânului de a-l păstra. Și același interes îl împiedica pe stăpân de a împovăra pe sclav cu munci prea grele și excesive, dar azi? Azi muncitorul din Rusia nici nu are parte de muncă, dacă nu are cărțuție pentru această muncă. În uzine lucrează cu bucata și, dacă se întâmplă să treacă peste o anumită sumă, îi ia statul, care e mai criminal decât capitalistul, dar Stalin vrea totul pentru stat și în fața lui individul nu interesează. Azi statul rus a luat locul capitalismului în mod crud, fiindcă nu numai că îi răpește plusul muncii, dar nici nu-i dă de muncit. Dar oare, din punct de vedere moral, se bucură cetățeanul de libertate? Poate el părăsi uzina sau localitatea unde se află? Poate el vorbește ce gândește? Niciodată, fiindcă spionul stă la spate, spioni improvizați din oameni decăzuți, care de multe ori nu sunt de același neam cu el. În democrația modernă rusească, poporul este supus, în ordine civilă, aceleași legi ca și Lenin, Troțki sau Stalin; Dar are el drept la aceeași protecție. Dar o obține el cu adevărat? Egalitatea, proclamată de lege, există ea de fapt? Din contră, din principiul vădit al inegalității, emană o mulțime de legi. Făcute de cei ce au privilegiul conducerii în Rusia, sau, mai drept spus, de cel care

¹ *Ibidem*, p. 59, 60, 61.

se află în capul dictaturii absolute și absurde care au ca scop interesele lor particulare, în detrimentul interesului poporului. Privilegiații au ocupat și stau în palatele faimoase ale foștilor țari de pe vremuri sau în splendidele palate ale foștilor bogătași. Mareșalul Voroișilov își permite luxul de a deflora fecioare în palatul Romanovilor și, după cum vom vedea, în patul și pe cearșafurile lor, mândrindu-se cu acestea. Conducătorii de azi din vecina noastră țară sunt mai toți analfabeți și mai toți streini de neam; de aceea au și sufletul secătuit de orice sentiment de umanitate și omenie; în schimb îl au plin de răutate, de sălbăticie, de barbarie și de criminalitate¹.

Tânara emigrantă descrie condițiile foarte grele de muncă și de trai ale populației din URSS, amintind despre cartelele pentru alimentele de bază, muncitorii primind în schimb îndemnuri și îmbărbătări comuniste pentru intensificarea efortului uman și material destinat dezvoltării industriale moderne a celui mai mare stat din lume:

Lucram la fabrica de avioane, iar din clipa în care, la 7 și jumătate, intram, mâinile noastre necăjite alergau în goană să execute cât mai multe piese, deci să primească mai multă leafă, căci, deși motoare umane, aveam nevoie de combustibil. Fiecare trudnic avea cartelă, care îi dădea dreptul să-și cumpere pâinea zilnică și nu întreagă, ci un sfert. Zahărul, ceaiul, totul în mici cantități, doar de gust. Și câtă nevoie aveam de pâine; Rusia țare cea mai agrară, țara cu pâine multă și bună, n-avea pâine; pentru că grâul, cu bobul auriu și mare, pleca peste graniță, să pâlmuiască Europa cu faimosul dumping al GPU-ului. Și noi, care munceam, înnebuniți de frigurile cantității, mâncam discursuri. „Noi suferim acum, tovarăși (dar ei nu sufereau deloc), pentru susținerea valutei noastre în streinătate, pentru că Europa ne sabotează, tovarăși, și noi trebuie să cumpărăm din Europa mașini și specialiști. Vom întrebuința specialiști streini, care ne costă scump. Să răbdăm, tovarăși! Când nu vom mai avea nevoie de nimic, vom scuipa Europa. Să răbdăm, dar, scumpi tovarăși, pentru că știm că suferim pentru binele dictaturii proletare. Noi vom înfăptui și desăvârși revoluția mondială, dragi tovarăși”. Dar tovarășii sufereau de foame și mormăiau cu gtlejurile uscate sau udate și arse de vodcă, otrava amețitoare, dătătoare de uitare și beție, din care decurgea corupția. Tovarășii care ne țineau discursuri, n-aveau cartelă ca noi și salariile lor erau part maxim, plus diurne. Tovarășii comuniști mai aveau și alte privilegii (amante de serviciu!), fapte ce ilustrează distrugerea familiei prin comunism².

În continuarea analizei sale asupra situației religioase din Rusia sovietică, prin intermediul capitolului *Distrugerea familiei, a religiei și a artei*, autoarea lărgeste spectrul mărturiilor zguduitoare despre urmările acțiunilor antireligioase ale statului sovietic asupra psihologiei copiilor și adolescenților ruși:

¹ *Ibidem*, p. 78, 79.

² *Ibidem*, p.81, 82.

Și acum ce găsim? Pustiire și iar pustiire. Religia batjocorită și desființată, sentimentul religios persecutat și scos din sufletul generațiilor prezente, bisericile, unele dărâmate și transformate, în derâdere în localuri de perdiție, în restaurante. Și se predică copiilor că sfinții lor sunt Lenin, Stalin etc. Lor, prin urmare li se cuvine adorațiune, închinăciune și statuile lor monumentale și la ei să se închine. Cuvântul morală a dispărut nu numai din obiceiuri, dar și din dicționare. Copile dela 11 ani își pierd fecioria, care n-are nici o importanță. Familie nu mai există și o turmă de copii fără nume, fără tată și fără mamă, vagabondează pe străzile orașelor, furând cât pot și dormind unde pot¹.

În capitolului intitulat *Bezprizornii*, tânăra S.U. ne povestește despre situația copiilor orfani ce au devenit un flagel social național ce afecta profund marile orașe sovietice, subliniind dezinteresul statului comunist și neputința noii societăți sovietice de a-i reintegra în structurile ei, incapabil să le ofere tuturor acestor copii orfani sau fugiți de acasă o asistență socială și medicală urgentă și o educație corespunzătoare:

Mii de copii, răsăriți din împărăcheri fugare, în timpul războiului civil, și după aceea, lepădați ori rămași orfani de părinții răzvrățiți, care au murit pe baricadele revoluției, mișună în tot URSS-ul, dar mai ales la Moscova, Leningrad, Harkow și Kiev. Slabi, înegriți de murdărie, cu părul țepos și încurcat, plini de paie și țărână, ochi iscoditori și trupuri mititele, acoperite de sdrențe, crăpate și îngroșate de murdărie, răsar din besna lor, șerpuiind prin mulțime, ori pitindu-se vinovați în umbră, în așteptare, gata să sară să prade trecătorii grăbiți și distrați, smulgându-le poșetele și pachetele din mâini pe neașteptate și mistuindu-se fără urmă. Piețele publice, bazarele sunt păgubite zilnic de armatele pitice ale copiilor flămânzi, deoarece în URSS bătaia copiilor este oprită strict și ei o știu prea bine. Poliția îi caută, îi prinde uneori pe câte unii și îi internează în case special amenajate, supraveghindu-i. Acolo li se dă e drept posibilitatea să învețe unele meserii și puțină carte. Dar *bezprizornul* e prea îndrăgostit de libertate, de traiul sub cerul liber și de celelate *delicii* pe care i le oferă natura. Întocmai ca ocnașii evadați, pilesc gratiile, lovesc paznici, se întorc la bârloagele lor; în mulțimea funinginoasă de fete și băieți fără căpătâiu. Acolo îi așteaptă un menaj de pomină înjghebat între o fată de 10-13 ani și un băiat de 14 ani; ambii noroiți pe dinăuntru de boli venerice și desfânare. Amarnica lor conveștiuire le sapă, pe fețișoarele murdare, vremelnice cute și zâmbete tâmpite, de idioți congenitali, cu ochii puroiați de oftalmie blenoragică, ori, cu timpul, cavernos de sifilis. Înrațiți și dușmănoși de suferințele lor, își revarsă necazul pe trecători. Urâsc de moarte tot ce e *sovietic*, instituție publică, lege, autoritate. La Moscova, *bezprizornii* comit crime satanice și pradă locuințe. Vara trăesc la Moscova hoinari, șfichiind publicul, iar către iarnă, când viscolul moscovit începe să le biciuiască goliciunea, se imbarcă pe acoperișurile trenurilor de sud sau în vagoanele de cărbuni, îndurând până când trenul ajunge în Crimeea. Acolo se prăjesc la soare ori ciordesc fructe

¹ *Ibidem*, p.99, 100.

din grămezile de prin porturile cu climat dulce. Primăvara, ca și cocorii, revin la Moscova, unde îi așteaptă un vad bun de afaceri și bârloagele părăsite¹.

În capitolul-confesiune sugestiv intitulat *Am fost fecioară*, tânara româncă S.U., ne relatează cum, printr-o cunoștință numită Al.D.G., a reușit să obțină o audiență privată în biroul mareșalului Vorosilov din palatul Kremlin, pentru a obține o slujbă într-o uzină de aviație, post garantat formal de calificarea profesională obținută în URSS, dar care îi era constant refuzat:

Hotărâsem să mă plâng șefului suprem al armatei ruse de nedreptatea ce mi se făcuse, lasându-mă să mă prăpădesc în tumultul muncii negre, prea neagră pentru brațele mele slabe; sau de nu, să-mi îngăduie să mă înapoiez peste graniță. Ușa s-a deschis fără sgomot. În curând stam în fața unui bărbat voinic, cu trăsături puternice și aproape regulate, cu ochi întunecați și cercetători, prea cercetători. M-am apropiat timidă și i-am întins cererea, cu mâna tremurândă. A vorbit el, încet, domol, chiar blajin. L-am ascultat, curgându-mi lacrimi, apoi am vorbit eu. M-a ascultat cu luare aminte; ba mângăindu-mi ușor părul, ori privindu-mă cu ochi de prieten, apoi m-am ridicat să plec; dar el m-a oprit. În ochii lui strălucea dorința și hotărârea. A rămas ținută de privirea lui, care devenise ordin; am rămas de teama atotputerniciei lui. Spre ziuă, clătînându-mă pe picioare, cu trupul și sufletul sfâșiate, am părăsit palatul Romanovilor, lăsându-mi acolo fecioria. Chiar de a doua zi, după nefasta audiență din Kremlin, am intrat în aviație. Dela o vreme slăbeam și ochii îmi ardeau. Nu mai puteam mânca nimic, din cauza unor grețuri urâcioase și sistematice. Apoi am căzut moale între mașini. Niște camarazi de lucru m-au ridicat și m-au dus în grabă la serviciul sanitar al uzinei, unde doctorul mi-a zis: „Ești însărcinată. Caută de te hrănește, altfel ești prea slabă să poți naște...” Cum, eu sunt însărcinată, eu copilul fără părinți și singură, în această imensă țară de ghiță? Patru zile am rămas culcată și furtuna din sufletul meu nu se potolea. Căutam să-mi strâng ideile. Trebuie să-i scriu. Trimit scrisoarea tovarășului Al.D.G., cu rugămintea să fie imediat predată mareșalului. A doua zi un soldat a întrebat în hall de cetățeanca S.U. După un salut scurt, m-a anunțat militărește că în dimineața următoare vine să mă ia o mașină. Și, cu adevărat, a doua zi dimineața, o mașină mare, luxoasă, a oprit, clacsonând în fața casei. Cu mare viteză m-a dus, dar nu în Kremlin, cum mă gândeam eu, ci la un mare profesor mamoș. Doctorul era pregătit după toate semnele și atitudinile... Ești gata? După o scurtă odihnă, pe o sofa neagră de mușama, am plecat. Sufletul mi se chircea dureros...².

Tânăra S.U. continuă povestirea traiului ei din Rusia sovietică cu perioada în care a început să fie chemată ca translator la granița de vest a URSS-ului cu România, unde a cunoscut realitatea violentă a graniței sovietice puternic militarizate prin intermediul dramelor umane la care a asistat. Toate aceste fapte inumane la care a

¹ *Ibidem*, p. 106, 107, 108.

² *Ibidem*, p. 110, 112, 113, 114.

fost martoră și realități politico-ideologice i-au întărit decizia de a se întoarce în România cu orice preț și prin orice mijloace:

De multe ori noi românii eram întrebuințați și ca tâlmaci, atunci când învățasem bine limba rusă. Eram chemați la GPU (departamentul militar al siguranței statului) care, neavând încredere în fiecare persoană, ne controla, aducând pe alt translator, ca să verifice. Nu puteai refuza serviciul de traducător între nefericiții compatrioți și soviete, căci viața ne era în mâinile lor; dar cu mare durere executam ordinele GPU-ului. Oameni săraci, basarabeni flămânzi și slabi șomeuri, care nu găsiseră de lucru (așa spuneau ei), intelectuali, dezertori, tineri care nu voiau să facă serviciul militar și oameni certați cu legea treceau granița crezând că în Rusia curgea lapte și miere. Până în 1927 erau primiți toți, dar, după acest an, sovietele ordonaseră să fie repatriați mai toți care nu erau refugiați politici, afară, bineînțeles de spioni, care nu se mai întorceau niciodată¹.

În capitolul *Gânduri de înapoiere în țară*, tânara transfugă, fiind în vacanță, decide să ia avionul de Odessa, unde plănuia să se relaxeze câteva zile în orașul-port de la malul Mării Negre, însă este dezamăgită profund de ceea ce a văzut acolo:

Biata Odessă! Altădată numită Odessa mamă, acum își trăia în silă viața proletară, ca o cucoană mare căzută în mizerie. Ruine de ziduri și cupole falnice, străzi și bulevarde largi, drepte și conturate de clădiri mărețe, piețe și ronduri simetrice vorbeau de faima ei apusă. Obloanele trase, ca niște pleoape lăsate pe un ochi mort, aliniau stăzile tăcute și infinit de triste. Unde este măreția frumosului port Odessa, învățată în geografiile din școli! Unde este furnicarul de negustori, care încărcau enorme cantități de mărfuri ce plecau din Odessa în toate părțile lumii? Cum a putut mîna blestemată a revoluției să oprească suflarea întensă a Odessei? Cum? În port, mai de o parte, o sumedenie de nave mari găunoase de rugină și putregai, plângându-și tăcute faima de a fi cutreerat lumea. Acum se legăneau resemante, trăindu-și sfârșitul în sărăcia ruginii și a cariei, adusă de noul regim bolșevic. Nave puține, deoarece străini n-aveau voie să debarce; așa am aflat la intrarea în port – „deci nu voi putea vorbi cu nimeni”. De o parte și de alta a portului în agonie plăji splendide se lăteau în zare. Splendide, dar pustii acum!?! Odessa mamă își trăgea sufletul, și tovarășii proletari îi găteau groapa².

În penultimul capitol, intitulat *Înapoierea în țară*, întorcându-se cu avionul la Harkov, tânara S.U., puternic tulburată de ceea ce a văzut la Odessa, decide să ajungă la granița de pe Nistru și să treacă înot râul în România. Tânara româncă își încheie tragica poveste a vieții în Rusia sovietică prin descrierea episodului întoarcerii

¹ *Ibidem*, p. 115.

² *Ibidem*, p. 122, 123.

acasă, nefiind recunoscută de propria mamă, urmat de leșinul acesteia la auzul vocii copilei fugite cu cinci ani în urmă:

Întorcându-mă de la Odessa, gândul de înapoiere în țară, care încolțise în creierul meu, a crescut repede, luând proporții tot mai mari și, în imaginația mea fierbinte, orice pericol și orice piedică dispăruseră. Hotărâtă puternic, am apucat calea Nistrului. Nistru! Primejdia! Știam moartea pe aproape. O ghiceam în dosul tufișurilor de pe mal... Culcată în iarba înaltă de pe malul rusesc la râului, așteptam cu inima svâcnind să treacă grănicerul roșu, după care, cu precauțiuni infinite, m-am ridicat de la pământ și m-am târât binișor spre mal. Apoi, împachetându-mi hainele hainele și banii și făcându-mi-le raniță, le-am încins și am sărit în apă. Mi-a fost ușor să despici apa cea grăbită a Nistrului. După câteva minute de înot, pășeam pe pământul României, unde am sărutat nămolul malului, plângând lacrimile înapoierii. Cu hainele umede și noroiate, cu fața arsă de febră și udată de lacrimi, am pornit să alerg în noapte, unde, la o margine de luminiș, am descoperit bucuroasă un bordei țuguiat și somnoros. Ajunsă, am bătut îndată, întrebând de drumul Orheilor. Vai! Cât de tare mi-a bătut inima, ascultând-o vorbind românește. Am ajuns la Orhei, dar nu am stat mult: grăbită fiind să ajung în orașul meu drag, de unde cu cinci ani în urmă plecasem, momită de rugămințile drăgostase ale celui ce în urmă a fost mai criminal decât ocnașii. O vecină m-a zărit, fără să mă recunoască, iar mama, cu părul de zăpadă, și ochii aproape fără vederi, m-a întrebat pe cine caut... Desigur, eram mult schimbată. Am strigat-o pe mama care a spus: -Vai? și a căzut apoi în nesimțire. Cei cinci ani de pribegie pe drumuri troienite de zăpezi roșii și crivăț proletar au săpat brazde timpurii pe fruntea mea¹.

---

¹ *Ibidem*, p. 129, 130.

CZAS W KULTURZE, CZYLI O LUDOWYCH NAZWACH MIESIĘCY OKRESU WIOSENNO-LĘTNIĘGO W RUMUNII¹

Ewa KOCÓJ

The category of time functioning in individual cultures as well as calendars – the corresponding systems of time classification, can be perceived as examples of cultural phenomena. They prove to be extremely interesting, but at the same time difficult to analyze. In many cases the circumstances are quite complicated as there are various methods of measuring time within individual cultures. They correspond to the national, secular calendars, the official religion, the calendars of minority faiths as well as the so-called folk tradition. The purpose of this article is to analyze the names of the months functioning in the Romanian folk culture in the context of the official names of months present in the Romanian language. Cultural anthropology, supported by the idea of research on cultural senses and meanings as well as the inter-translation among them denotes that the traditions presented vary, are incoherent and refer to various sources. However, for a few centuries they were undergoing a process of formulation within one cultural domain. The fundamental issue for an anthropologist is to be convinced that a proper linguistic translation cannot be conducted unless the senses and meanings of a given culture are quite profoundly penetrated.

The ethno linguistic as well as cultural analyses plainly indicate that behind the contemporary division into twelve months there might be another, an even older tradition of time classification. A part of the folk nomenclature is of very distant provenience; it is known to have been present in the religious texts around the Romanian land as long ago as at least the second half of the 16th century. The nomenclature corresponded to the phenomena observed in nature, changes of seasons and the vegetation cycle of plants. Other functioning names mentioned household activities, agricultural labour performed in the fields and the village life. The names of months as well as weeks within them encompass many mythological aspects. They refer to people's beliefs and significant personas of the folk pantheon. The names also relate to religious attributes associated with saints from liturgical calendar and the customs as well as rituals of the Orthodox performed at a given time of year. They were a result of a different perception of time – not linear and historical, but rather cyclical, making a full circle during the year.

Despite the fact that folk culture is slowly disappearing and the global influence is gaining momentum, folk names of months are still present in the contemporary official language of the Orthodox Church as well as within the popular culture.

Key words: time in culture, folk calendar, Romania, the name of month, spring-summer period, culture translation

---

¹ Praca finansowana ze środków na naukę Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce w ramach grantu „Wielkie święta w rumuńskim kalendarzu prawosławnym. Wierzenia, obrzędy, ikonografia”, 2009-2012.

Problematyka czasu, pozornie jednoznaczna i jednakowo odbierana przez wszystkich, należy niewątpliwie do jednych z najciekawszych w antropologicznych badaniach kultury. Zdzisław Kijas pisał, że mimo iż w potocznym odczuciu czas wydaje się czymś banalnym, w rzeczywistości jest jedną z najtrudniejszych do zdefiniowania kategorii kulturowych. Najłatwiej nam go opisywać za pomocą metafor, które wyrażają rozmaite jego aspekty¹. O ile jednak w naukowych rozważaniach topologia czasu ma tylko dwa warianty (czas liniowy, czas kolisty), o tyle sposób jego doświadczania, wartościowania i związanych z nim różni się w zależności od kultury, w jakiej żyje człowiek, i religii, jaką wyznaje. W obrębie poszczególnych kultur istnieją często także różne sposoby mierzenia czasu. Są one zarówno z kalendarzem świeckim państwa, oficjalnym wyznaniem religijnym, kalendarzami mniejszości religijnych, jak i tzw. tradycją ludową. Konceptualizacja czasu danej zbiorowości wynika zatem z kontaminacji różnorodnych źródeł, w tym także starszych tradycji, najczęściej nieuświadomianych przez przedstawicieli danych kultur. Pojmowanie czasu odbija się w wierzeniach danej zbiorowości, wpływa na jej obrzędowość i rytualizm, doprowadzając także do powstania tzw. logiki czasu danej kultury². Antropologia kulturowa pokazuje ich różnorodność, symbolikę, odmienność tradycji i źródeł, do których się odwołują, wskazując jednocześnie, jak rozwijają się i funkcjonują w jednej przestrzeni kulturowej, przez wieki wzajemnie się przenikając i zmieniając.

Celem tego artykułu jest przybliżenie struktury kalendarza w Rumunii w oparciu o antropologiczną analizę nazw miesięcy funkcjonujących w kulturze ludowej, na tle oficjalnych nazw miesięcy występujących w języku rumuńskim. Jest to o tyle ciekawe, że są to odmienne tradycje, niespójne, odwołujące się do różnych źródeł, ale rozwijające się od kilku stuleci w jednej przestrzeni kulturowej. Cykl miesięczny, czyli podział czasu rocznego na miesiące, zajmował bardzo ważne miejsce w rumuńskiej kategorii czasu. Funkcjonował on jako pewne okresy wiążące się z przemianami przyrody, świętami i koniecznymi do wykonania pracami. W XIX wieku rok dzielono na dwanaście miesięcy o różnej długości, ale analiza etnolingwistyczna i kulturowa wyraźnie wskazują, że pod tym podziałem może kryć się inna, starsza tradycja dzielenia czasu. Rozstrzygnięcie tego problemu jest bardzo

¹ Z. Kijas, *Czas i kalendarz*, [w:] *Czas i kalendarz*, red. Z. Kijas, Kraków 2001, s. 9-18.

² C. Larre, *Empiryczne pojmowanie czasu a koncepcja historii w myśli chińskiej*, [w:] *Czas w kulturze*, red. Andrzej Zajączkowski, Warszawa 1988, s. 69.

trudne, ponieważ dysponujemy zbyt ubogim materiałem źródłowym z poprzednich stuleci. Część ludowego nazewnictwa jest bardzo odległej proveniencji; wiadomo, że na ziemiach rumuńskich funkcjonowała w tekstach religijnych co najmniej już w drugiej połowie XVI wieku. Warto podkreślić, że nazwy, których mowa, były wówczas używane przez mnichów w przepisywanych, a w późniejszym czasie drukowanych księgach religijnych, napływających na tereny rumuńskie z regionów bizantyjsko-słowiańskich, przede wszystkim z Grecji, Bułgarii i Serbii. W związku z tym pojawiają się ważne pytania, rzadko sformułowane dotychczas w naukowych rozważaniach: czy nazwy te miały pochodzenie autochtoniczne i używała ich już wówczas miejscowa rumuńska ludność, a ich pojawienie się w księgach religijnych było pomysłem miejscowych duchownych, czy też raczej zostały przeniesione z terenów słowiańskich dzięki przybywającym tu ludom oraz religijnym tekstom prawosławnym, a z czasem za pośrednictwem ksiąg i nauk cerkiewnych przyswoiła je rumuńska kultura ludowa? Jest to o tyle ciekawe, że te same lub podobne nazwy funkcjonowały, często w tym samym brzmieniu, także na terenach Słowiańszczyzny graniczącej z Rumunią – wśród Bułgarów, Serbów, Ukraińców, Polaków¹. Jedne z najstarszych poświadczeń używania tych nazw na obszarze Rumunii pochodzą z wydanych w 1580 roku kazań diakona Coresiego, zatytułowanych *Omiliarul lui Coresi*. Obok nazwy miesiący pochodzenia łacińskiego, występujących w kalendarzu juliańskim (m.in. *marț* – marzec), Coresi użył także kilku nazw miesiący ludowych, m.in. *prier* (*siewnik*, czyli kwiecień) i *răpciuni* (*chłodnik*, czyli wrzesień)². Z kolei w żywocie św. Paraskiewy, skopiowanym w końcu XVI wieku przez popa Jerzego z Măhăciu i zaliczanym do tzw. tekstów pochodzenia bogomilskiego, jako miesiąc obchodzenia jej święta podano *cuptor* – piekarnik, czyli lipiec³. Ilość źródeł wzrasta w końcu XVII wieku; rzeczony nazwy miesiący pojawiają się m.in. w anonimowej kopii manuskryptu z zachodniej Transylwanii będącego zbiorem różnych tekstów dotyczących tematyki biblijnej i świątecznej. W księdze tej, funkcjonującej pod nazwą *Misceleneu*, pojawiły się m.in. nazwy miesiąca *răpciune* (*chłodnik* – wrzesień), *brumarul mic* (*mały szronnik* – październik), *brumarul mare* (*duży szronnik* – listopad), *indrea* (*Andrzejczyk* – grudzień), *cărindariu* (*kołędnik* – styczeń)⁴. W latach

¹ F. Miklosich, *Die slawischen Monatsnamen*, „Denkschriften d. k. Akademie d. Wissenschaften”, t. XVII, Wien 1868, s. 1-38.

² M. Sala, *Istoria cuvintelor. IX. Numele lunilor în România*, „ProSeaculum”, 2006, nr 5-6, s. 23.

³ B.P. Hasdeu, *Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic*, ediție de text și indice de cuvinte de G. Chivu, București 1993, s. 185-190.

⁴ F. Dudaș, *Manuscrisele românești din bisericele Bihorului*, vol. II, *Literatura medievală și catalogul manuscriselor*, Oradea 1986, s. 156.

1679-1680 ludowe nazwy zostały z kolei użyte w *Păucenia lui Alexandru-Vodă din Țara Moldovei* (m.in. *indrea, cuptor*), księdze skopiowanej przez Popa Ursu z Cotiglet, stanowiącej zbiór pouczeń, kazań i modlitw z okazji różnych świąt liturgicznych¹. Ten sam ksiądz w 1676 roku skopiował *Modlitevnic*, w którym znajdował się niekompletny kalendarz świąt z ludowymi nazwami miesięcy (m.in. *răpciune* – wrzesień, *cuptoriu* – sierpień)². Ludowe nazwy miały inny charakter niż nazwy istniejące w kalendarzu juliańskim. Odwoływały się do innej tradycji kulturowej, związanej przede wszystkim z rolniczym charakterem społeczności. Były zgodne ze zjawiskami przyrody, przemianami pór roku i cyklem wegetacyjnym roślin; obok nich funkcjonowały także nazwy związane z czynnościami gospodarskimi, pracami rolniczymi wykonywanymi w polu oraz z życiem wsi³. W nazwach miesięcy i ich części można także odnaleźć warstwy mitologiczne, odnoszące się do wierzeń i ważnych postaci ludowego panteonu, oraz religijne, związane z osobami świętych z liturgicznego kalendarza lub obrzędami i rytuałami prawosławnymi przypadającymi na dany okres roku⁴. Były one rezultatem innego doświadczenia czasu – nie linearnego i historycznego, ale cyklicznego, toczącego się po kole. Pewne wydarzenia mające miejsce w przyrodzie powracały co jakiś czas w związku z przemianą pór roku, zespalać się z pracami związanymi z danym okresem, koniecznymi, by ludzie mogli zapewnić sobie to, co niezbędne do życia. Edward Evans-Pritchard nazwał ten rodzaj czasu czasem ekologicznym, odbijającym stosunek nosicieli danej kultury do środowiska⁵. Omawiane nazwy wiązały się bardzo silnie także z tradycją chrześcijańską – przede wszystkim prawosławną – tworząc w pamięci ludowej wspomnianą już jedność czasu, pracy i świąt. W wyobraźni ludowej przekładało się to na pewien ciąg skojarzeń, w którym nazwę miesiąca wiązano z określonym świętem i pracą w gospodarstwie. I tak np. kiedy po najgorętszych miesiącach roku przychodziło ochłodzenie, w mentalności ludowej rozpoczynała się jesień i miesiąc *chłodnik* (wrzesień), w którym zaprzestawano nocowania na zewnątrz domów, a w polach rozpoczynano winobranie. Na liturgiczne święto Podwyższenia Krzyża Świętego należało przynieść pierwsze

¹ F. Dudaś, op. cit., s. 19, 139.

² F. Dudaś, op. cit., s. 138.

³ F. Miklosich, op. cit., s. 1-38.

⁴ J. Porawska, *Jak Polacy i Rumunii mierzą czas? Nazwy miesięcy jako językowe odzwierciedlenie kultury*, [w:] *Polacy i Rumunii na drodze do wzajemnego poznania. Materiały z sympozjum*, red. St. Jakimowska, E. Wieruszewska, Suceava 2002, s. 144-145.

⁵ E. Tarkowska, *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki badań*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987, s. 44.

owoce winogron i uroczyście poświęcić je w cerkwi, co uznawano za gwarancję dobrych zbiorów¹. Z kolei, kiedy pojawiał się szron, zagrożeniem stawały się wilki podchodzące pod domostwa – by zabezpieczyć się przed nimi, należało wykonać szereg działań apotropeicznych w przestrzeni domu i gospodarstwa, nierzadko naśladujących rytmy cerkiewne wykonywane przez księży. Miesiąc, w którym to następowało, nazywany był *szronnikiem*, a najważniejsi święci kalendarza liturgicznego miesiąca listopada – św. Filip i św. Andrzej – stawali się obrońcami przed wilkami zagrażającymi ludziom. W ludowych nazwach miesiący brak było odbicia wielkiej historii – bitew czy imion wielkich władców rządzących księstwami; nazwy te można potraktować raczej jako odbicie *małej historii* ludu, który żył w bliskości przyrody i podlegał jej prawom. Aby przeżyć, pozbawiony przyrządów służących do mierzenia czasu, musiał wypracować własne – swoją orientację w przemianach otoczenia, opartą na pradawnych opozycjach ciepło-zimno oraz światło-ciemność, którą połączył z nazwami świąt, obrzędów i rytuałów, rozpowszechnianymi przez Cerkiew.

Analiza nazewnictwa miesiący pozwala także wysunąć hipotezę, że na ziemiach rumuńskich aż do początków XX wieku znany był w kulturze ludowej jeszcze inny podział czasu. Liczba miesiący mogła być w nim mniejsza, mógł to być również kalendarz księżycowy, w którym podstawą orientacji były fazy Księżyca. O mniejszej liczbie miesiący mogą świadczyć przede wszystkim takie same nazwy używane dla różnych miesiący z kalendarza juliańskiego, zapisane m.in. w źródłach etnograficznych w końcu XIX wieku – październik i listopad określane są w języku ludowym jako *brumar*, listopad i grudzień – *andrea*, lipiec i sierpień – *cuptor*. O istnieniu księżycowego kalendarza, którego miesiące były krótsze od miesiący kalendarza juliańskiego i gregoriańskiego, może świadczyć z kolei informacja zawarta w pracach Mircei Eliadego, który wspominał, że istnieje szczególny czas w kulturze rumuńskiej, który nie idzie w parze z kalendarzem juliańskim. Pod koniec roku, w grudniu, zostawało w kulturze ludowej 12 dni, które postrzegane są jako tzw. dni szczególne, inaczej wartościowane, do niczego nienależące, zawieszające zwykły porządek czasu. W tych dniach odprawiano ważne rytuały przemiany czasu². W kalendarzu księżycowym miesiące były ruchome, uzależnione od pory, w której w danym roku wypadały kolejne nowie i pełnie. Wiele obrzędów i rytuałów z

¹ T. Pamfile, *Sărbătorile la români*, București 1997, s. 173.

² M. Eliade, *Historia wierzeń i idei religijnych*, t. III - *Od Mahometa do wieku Reform*, Warszawa 1995, s. 149-150.

terenów rumuńskich odwoływało się do takiej koncepcji czasu¹. Wspólna nazwa dla niektórych miesięcy może jednak świadczyć o innym ważnym problemie łączącym się z kalendarzem w Rumunii, czyli o zachodzeniu na siebie dwóch różnych kalendarzy liturgicznych prawosławia: juliańskiego i gregoriańskiego. Jest to związane z konfliktem dotyczącym mierzenia czasu w łonie prawosławia, jaki zaczął narastać w drugiej połowie XIX wieku, a także z obecnością przedstawicieli różnych wyznań posługujących się odmiennymi kalendarzami w tych samych miejscowościach na ziemiach rumuńskich². W samym kalendarzu prawosławnym różnica między tzw. *starym* (juliańskim) a *nowym* (gregoriańskim) stylem wynosiła wówczas 12 dni. Stąd też kiedy dla ludności posługującej się kalendarzem gregoriańskim nastawał grudzień, ludności pozostająca przy kalendarzu juliańskim żyła jeszcze w listopadzie. Trudno jednak rozstrzygnąć ten problem, ponieważ w dawnych źródłach etnograficznych bardzo rzadko pojawiają się informacje o wyznaniu informatorów, którzy wypowiadali się na temat nazw miesięcy i używanego kalendarza.

Wydaje się, że podstawową strukturą rumuńskiego roku kalendarzowego był podział na dwie części – od jesieni do wiosny i od wiosny do jesieni. Podział ten był oparty na podziale cerkiewnym zawartym w starych *Prologach*, czyli księgach zawierających żywoty świętych, w których pierwsza część, jesienno-zimowa, rozpoczynała się wraz z wrześniem i kończyła w miesiącu lutym, a druga, wiosenno-letnia, trwała od marca do końca sierpnia³. Istnieje także duże prawdopodobieństwo, że podział ten czerpał ze starszej tradycji słowiańskich sąsiadów, silnie zaznaczającej swą obecność w kulturze ziem rumuńskich. Jej naukowa rekonstrukcja pokazuje, iż w świecie wierzeń i obrzędów słowiańskich rok dzielił się na dwie opozycyjne części: zimę i lato. U źródeł takiego podziału mogła stać z kolei indoeuropejska tradycja wyróżniająca „drogę bogów”, pojmowaną jako czas pozytywny, związany ze światłem, Słońcem i działaniami bogów, oraz „drogę

¹ S.Fl. Marian, *Descântece poporane române. Vrăji, farmece și desfaceri*, București 1996, s. 131; G.-L. Cărlan-Antoci, *Țăranul român între forțele naturii și puterile divine*, „Acta Yassyensia Comparationis”, 2000, nr 4, s. 48-52.

² Photius of Traditsa, *The 70th Anniversary of the Pan-Orthodox Congress, Part II of II A Major Step on the Path Towards Apostasy*, http://orthodoxinfo.com/ecumenism/photii_2.aspx [odczyt: 3.09.13]; E. Theodossiou¹, V.N. Manimanis, M.S. Dimitrijević, *Six calendar systems in the European history from 18th to 20th Century*, „Bulgarian Astronomical Journal”, 2011, 16, s. 109-233; R. P. Mureșan, *Stilismul în România (1924-2011)*, Sibiu 2012.

³ E. Kocój, *Zapomniane dziedzictwo, czyli o ludowych nazwach miesięcy okresu jesienno-zimowego w Rumunii*, „Zarządzanie w kulturze”, 2013, z. 3, s. 263-279; E. Kocój, *Pamięć starych wieków. Symbolika czasu w rumuńskim kalendarzu prawosławnym*, Kraków 2013, s. 176-181, 399-414.

przodków", utożsamioną z okresem ciemności, śmierci i kontaktu z duszami zmarłych¹. W rumuńskiej tradycji ludowej wspomniane dwa główne okresy były wyznaczone przez „specyficzne filary czasu”, czyli różne prawosławne święta liturgiczne, którym nadano dodatkowe znaczenia. Najczęściej role owych „filarów” odgrywały liturgiczne dni wspominania św. Jerzego (23 kwietnia) i św. Dymitra (26 października), zwane także w tradycji ludowej dniami godnymi, czyli dniami, w których zawierano umowy dotyczące prac pasterskich i rolnych lub w których te umowy wygasły i wynagradzano pracowników. Na ten symboliczny podział nakładały się w Rumunii obserwacje przyrody związane z miejscem zamieszkania (północ lub południe kraju, góry, niziny, morze) oraz liturgiczna praktyka kalendarza juliańskiego lub gregoriańskiego w Cerkwi każąca rozpoczynać nowy rok 1, albo 14 września. Znaczącą rolę odgrywały tu też prawdopodobnie wpływy kalendarza księżycowego, w którym miesiące były ruchome i wyznaczone od nowiu do nowiu. Kompilacja tak wielu źródeł powodowała, że w praktyce w rumuńskiej kulturze ludowej przygotowania do zimy lub rozpoczęcie wiosny rozpoczynano w różnym czasie, wyznaczając je na podstawie wielkich świąt liturgicznych przypadających w danym momencie – wiosna rozpoczynała się zazwyczaj od święta Zwiastowania Matce Bożej (25 marca/7 kwietnia) lub od dnia św. Jerzego (23 kwietnia/6 maja). Jeżeli w marcu lub kwietniu wypadała Wielkanoc, wówczas to święto traktowane było jako czas rozpoczynający wiosnę. Z kolei, początek cyklu jesienno-zimowego wyznaczały święta: Przemienienia Pańskiego (6/19 sierpnia)², Zaśnięcia Matki Bożej (15/28 sierpnia), Podwyższenia Krzyża Świętego (14/27 września), a ostatecznie dzień św. Dymitra (26 października/8 listopada)³.

Pierwszym miesiącem okresu wiosenno-letniego w kalendarzu ludowym w tradycji rumuńskiej był zazwyczaj marzec. Nazwa tego miesiąca, w języku rumuńskim *martie*, pochodzi od łac. *Martius*, czyli imienia rzymskiego boga wojny Marsa. W tradycji ludowej miesiąc ten zwany był *kiełkującym* (rum. *germinar*, *germinar*, *germinariu*), od rum. słów: *încălzirea* – 'ocieplać się', *germen* – 'zarodek', 'załążek' lub *a germina* – 'kiełkować'⁴. W związku ze zmianą pory roku rozumiano go jako czas kiełkowania corocznie wschodzących roślin. W tym kontekście rozumiany był także jako miesiąc przesilenia wiosennego i rozpoczęcia pierwszych

¹ S.M. Tołstaja, *Kalendar' narodnyj*, [w:] *Sławjanskije drevnosti*, red. S.M. Tołstaja, t. II, Moskwa 1999, s. 442-446.

² Daty świąt w tekście podawane są w nawiasie; pierwsza data – według kalendarza juliańskiego, druga – według kalendarza gregoriańskiego.

³ A. Olteanu, *Calendarele poporului român*, București 2001, passim.

⁴ J. Porawska, *op.cit.*, s. 139.

prac rolnych – oczyszczania ogrodów i pól po zimie, orania, przygotowania uli, sprzątanía i okadzania domów. Inną ludową nazwą tego miesiąca był *marculek* (rum. *mărțișor*, *mărțișor*); nazwa pochodziła od związanego z przemianą czasu i bardzo popularnego do dziś zwyczaju zwanego *mărțișor*. Już pierwszego dnia marca przed wschodem Słońca zakładano na rękę lub na szyję monetę wraz z dwoma cienkimi sznureczkami w kolorze biało-czerwonym, co nawiązywało do talizmanów znanych ze starożytnych kultur i mające charakter apotropeiczny. Talizmanów tych nie wolno wyrzucać i nosi się je aż do dnia święta Zwiastowania Matce Bożej, przypadającego w prawosławnym kalendarzu liturgicznym 25 marca/ 7 kwietnia. W tym dniu kładzie się go na lub pod rodzące drzewa, aby pobudzić jego siły witalne. W wierzeniach tych odkrywamy niezwykłą wiarę w łączność człowieka, przyrody i magicznych sił. Warto podkreślić, że w kalendarzu bizantyjskim używanym w Rumunii do najmniej do końca XIX wieku miesiąc ten był początkiem nowego roku, stąd też siła tego zwyczaju miała bardzo duże znaczenie i wiązana była z tradycyjną przemianą czasów, a zatem i roku. Noszenie *mărțișor* miało zapewnić zdrowie i siły witalne w nadchodzącym roku. Zwyczaje rumuńskie nakazują także do dziś wzajemne obdarowywanie się *mărțișor*, co „przybliży słońce” – zapewniać ma radość, szczęście, powodzenie i miłość w kolejnym roku:¹

nazwa miesiąca mart pochodzi od *mărțișor*, to jest u nas taki zwyczaj związany z magią, w marcu przychodzi zły czas, który trwa do św. Jana. I nas są takie kobiety, co rzucają czary, to jest magia, te osoby mogą zmienić twoje przeznaczenie, a jak to zmienić, musisz mieć wielką wiarę w Boga, dlatego wiążemy nitki na rękach, białe i czerwone, to jest nasza tradycja od Geto-Daków, te sznurki bronią przed czarami. Ale jak miałeś ten sznurek, to Cyganki ci też mogły zaszkodzić. Jak jest jakaś osoba, której się nie podobasz, to idź do Cyganki i poproś i czarną magię, najczęściej one mają nóż i one uderzają w stół i masz bardzo duży ból głowy. te kobiety to są nie tylko Cyganki, to też Rumunki, one są do dziś, wtedy czujesz się dziwnie, jak w bajce, nie wiesz czy to jest prawdziwe czy nie, Zrobią cię bardzo słabą, ten ból głowy jest dziwny, nie potrafisz się skoncentrować. Oni wyślą też rtęć do ciebie, to są takie robaki duże, one są wysyłane i idą do osoby, do której mają iść, przejdą pod twoją nogą, czy nad wodą i one same się rozprzestrzeniają, kiedy piszesz taką wodę, to czujesz się bardzo źle.

Od marca po trzech tygodniach daje się na wodę i wtedy nic nie możesz zrobić. Ściąga się na końcu kwietnia, bo te dwa miesiące są złe na czary, dajesz na wodę jak dasz na wodę, to kiedy to się daje na wodę, wszystko to co rzucone na wodę, to wróci w lepszej formie. Nitki daje się na drzewa, wiążesz lub na zwierzęta, bo one będą wtedy ochronione².

¹ Zob.: <http://filipineza.wordpress.com/2012/03/01/superstitii-de-luna-martie/> [odczyt: 10.10.13].

² Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2012), Cozia, Kobieta, lat 35, Rumunka, prawosławna.

Rumuńska nazwa miesiąca kwietnia – *aprilie*, pochodzi od łac. *aprilis*, które z kolei wywodzone jest od łacińskiego *aperio*, *aperire* – 'otwierać'. W tradycji ludowej miesiąc ten znany był jako *siewnik* lub *siewny* (rum. *prier*, *prierlinca*), czyli miesiąc korzystny dla zasiewów, co wiązało się z wykonywaniem pewnych prac na roli – oraniem i zasiewaniem pól. Rumuńska nazwa miesiąca, *prier*, wiązana jest także w etymologiach ludowych z przymiotnikiem *prielnic* – 'przychylny', 'sprzyjający' (od czasownika *a prii*), w znaczeniu dobrej i sprzyjającej roślinom i zwierzętom pogody¹. Z drugiej strony z powodu chłodnych dni i silnego wiatru miesiąc ten bywał także nazywany w tradycji ludowej miesiącem „tobołka na patyku” (rum. *Traistă-n Băț, luna lui traistă-n băț*)², czyli uschłych łodyg, co było związane jest z obserwacją, że niekiedy przychodzi wówczas mróz i niszczy pąki kwitnących roślin³. Inną etymologię tej nazwy wyprowadza rumuński językoznawca Stelian Dumistrăcel, wskazując na rozpoczynające się wtedy prace polowe, do których chłopci rumuńscy wyruszali zwyczajowo z torbą na ramieniu, smagając konie batami. Potwierdzają to też współczesne wyjaśnienia nazwy spotykane wciąż w kulturze potocznej:

Ta torba nazywa się u nas *trista*, w całym Maramuresz jest zwyczaj chodzenia z takimi torbami. Jak wyruszasz w drogę, wszędzie, do sklepu, do miasta, na jarmark, zabierasz torbę, mamy w niej jedzenie, mamy pieniądze, to, co potrzebujemy, ze sobą. Jak idziemy do sąsiadów, też ją bierzemy, w całym Maramuresz nie zobaczysz kobiety bez takiej torby⁴.

Traista – tobolek na patyku, to się nosiło na plecach albo na ramieniu, wtedy zaczyna się okres wędrowniczy, ludzie chodzili w nas na pola; jak szedłeś kopać, to brałeś tobolek, wkładałeś tam kopaczkę, jedzenie i picie, jak mogli nie nosić, to zakładali to na konie, na ramiona⁵.

Z kolei w Olteni nazwa tego miesiąca wiązana była z kwitnieniem rośliny o właściwościach leczniczych, zwaną tasznikiem pospolitym, która była używana m.in. jako środek leczniczy w celu zatamowania krwawienia: „u nas w Olteni *traistă-n băț*

¹ A. Olteanu, *op. cit.*, s. 176.

² *Lunile anului în tradiția populară*, <http://www.robbybubble.ro/articles/lunile-anului-in-traditia-populara.php> [odczyt: 7.07.13].

³ I. Gorneanu, *Luna lui prier, florariu și Traistă-n Băț*, <http://www.jurnalul.ro/calendar/luna-lui-prier-florariu-si-traista-n-bat-608780.htm> [odczyt: 7.07.13].

⁴ Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2011), wieś Săcel, Kobieta, lat 53, Rumunka, prawosławna.

⁵ Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2012), Bistrița, Mężczyzna, lat 42, Rumun, prawosławny.

to są takie kwiaty i one się wtedy pojawiają, w kwietniu i dlatego tak nazywamy ten miesiąc. Wtedy jest prawdziwa wiosna, kiedy one się pojawiają"¹.

Ze względu na puste pola po czasie zimowym i szalejący wówczas wiatr nazwa *Traistă-n Băț* oznaczać mogła także miesiąc biedy, gołych pól², a także - wzorem innych ludów słowiańskich i bałkańskich - miesiąc suchy. Nazwa ta może mieć także związek z rumuńskim słowem *a priera* - 'wyprowadzać po raz pierwszy owce na pastwisko'³, gdyż był to zwyczajowy miesiąc redyku.

Miesiąc maj (rum. *mai*) w kalendarzu juliańskim wiąże się z łac. *maius*, a to z kolei z łac. *mai* - nazwą bogini italskiej Mai, lub też Mai - matki Merkurego⁴. W tradycji ludowej miesiąc zwany jest *kwietnym* (rum. *florar*) lub *pąkowym* (rum. *frunzar*), czyli okresem kwitnienia roślin i pokrywania się pąkami i liśćmi drzew i krzewów⁵. Określano go także terminem *miesiąc traw lub trawny* (rum. *luna ierburilor*), a nazwa ta miała związek z kwitnieniem ziół wykorzystywanych w medycynie ludowej, praktykami jeszcze spotykanymi współcześnie w Rumunii: „Maj to jest miesiąc traw, ziół; są u nas rośliny medyczne, początek maja to moment, w którym idzie się po bez, rumianek, skrzyp, zbiera się je w tym miesiącu, one rosną i wszyscy idą po nie, z nich się robi herbatę, one leczą”⁶.

Używano także określenia *łąkowy* (rum. *pratar*; łac. *pratium* - 'łąka'; rum. *pajiște* - 'łąka', 'pastwisko'), które wiązano z tradycyjnym wypasem bydła w polach i łąkach⁷. Innym określeniem maja był w ludowej tradycji rumuńskiej *pąkowy* (rum. *frunzar*), od pokrywania się pąkami i liśćmi drzew, krzewów i kwiatów. W kulturze ludowej w Rumunii był to tradycyjny miesiąc zasiewów konopi, gryki, prosa, a także prac wykonywanych przy kukurydzy i tabace.

Rumuńska nazwa miesiąca czerwca - *iunie* - pochodzi od łac. *Iunius*, czyli od imienia bogini Juno, żony Jupitera, protektorki zamężnych kobiet w mitologii rzymskiej⁸. W tradycji ludowej miesiąc ten zwany był zwany *czereśnym* lub *czereśnikiem* (rum. *cireșar*, *cireșariu*, *cireșeriu*, *cireșel*) i oznaczał czas, w którym

¹ Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2012), Cozia, Kobieta, lat 35, Rumunka, prawosławna.

² S. Dumistrăcel, *Traistă-n Băț*, <http://www.ziarullumina.ro/articole;492;0;7229;0;Traista-n-bat.html> [odczyt: 7.07.13].

³ J. Porawska, *op.cit.*, s. 140.

⁴ *Kalendarz rzymski*, http://romanum.historicus.pl/kalendarz_rzymski.html [odczyt: 27.08.13].

⁵ *Calendarul săteanului pe anul comun 1918*, Sibiu 1918, s. 75.

⁶ Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2012), Cozia, Kobieta, lat 35, Rumunka, prawosławna.

⁷ A. Olteanu, *op.cit.*, s. 219.

⁸ H. Wąsowicz, *Kalendarz chrześcijański*, [w:] *Czas i kalendarz*, red. Z. Kijas, Kraków 2001, s. 77-115; H. Wąsowicz, *Kalendarz rzymski*, [w:] *Kalendarze*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2003, s. 43.

dojrzewają pierwsze owoce roku – czereśnie oraz moment ich zbioru¹. Rozpoczynał się wtedy najcieplejszy okres roku, w kulturze ludowej związany z ostatnimi praktykami magicznymi związanymi z ochroną pól i upraw, ale także z pobudzeniem ich do wzrostu w środku lata. Wierzono, że rytuały te wzmacniają zboża i rośliny lecznicze (m. in. przytulie, czosnek, piołun), używane następnie w uśmierzaniu bólów, chorobach ludzi i zwierząt oraz pomagają dziewczętom w zamążpójściu². Były to m.in. Drăgaica, czyli obchód pól przez cudną dziewicę chodzącą wraz z orszakiem lub – w niektórych latach – *călușari*, grupą tancerzy posiadających według wierzeń uzdrawiające moce mogące uleczyć z chorób sprowadzonych przez *Rusalie* i z niepłodności.

Miesiąc lipiec nazywany jest w kalendarzu juliańskim *iulie*. Słowo to pochodzi od imienia Juliusza Cezara, który urodził się właśnie w tym miesiącu. W tradycji ludowej miesiąc ten zwany jest *piekarnikiem*, *piekącym* lub *palącym* (rum. *cuptoriu*, *cuptor*, *coptoriu*), od rumuńskiego czasownika *a coace* (part. *copt*), oznaczającego m.in. 'przypalać', 'piec', co odnosiło się do Słońca, w tym miesiącu najbardziej palącego uprawy na polach³. Według ludowych wierzeń, w miesiącu tym dojrzewały też łany zbóż i rozpoczynały się ostatnie przygotowania do żniw.

Etymologia miesiąca sierpnia (rum. *august*) w kalendarzu juliańskim wywodzi się od imienia pierwszego rzymskiego cesarza Augusta. W tradycji ludowej w Rumunii miesiąc ten znany był jako *gustar*, czyli miesiąc, w którym próbowano pierwszych (i po raz pierwszy!) dojrzałych winogron i dzielono się nimi, zgodnie z bardzo starym, specjalnym rytuałem przed święceniem winogron w czasie święta *Przemienienia Pańskiego*, przypadającego w kalendarzu liturgicznym 6/19 sierpnia. W tym dniu przynoszono winogrona do cerkwi, gdzie kapłan odmawiał się na nimi specjalną modlitwą błogosławieństwa, poświęcał je, a następnie były one dzielone po anaforze między wszystkich obecnych w cerkwi chrześcijan⁴.

Inna ludową nazwą sierpnia był *cuptor* (tak jak lipiec), czyli piekarnik. Pochodziła ona od przypadających wówczas w Rumunii upałów: „Piekarnik (*cuptor*) to jest miesiąc w którym jest najcieplej, gorący, to jest sierpień. Na początku sierpnia nie ma nic zielonego, wszystko jest suche, i dlatego to jest piekarnik”⁵.

¹ F. Miklosich, *op.cit.*, s. 15.

² O. Hedeșan, *op.cit.*, s. 303; I. Ghinoiu, s. 313.

³ J. Porawska, *op.cit.*, s. 141.

⁴ *Przemienienie Pańskie*, [w:] *Mineja miesiąca sierpnia*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/estum-37-przemienienie.pdf> [odczyt: 8.07.13].

⁵ Badania Terenowe (Ewa Kocój, 2012), Bistrița, Mężczyzna, lat 42, Rumun, prawosławny.

Miesiąc ten nazywano także *Lulkowym* (rum. *măselar, mășălariu*), od nazwy owocującej wówczas rośliny zwanej lulkiem czarnym, używanej jako środek leczniczy na ból zębów w medycynie ludowej¹. Jeszcze inną rumuńską ludową nazwą na określenie miesiąca sierpnia jest *źniwień* (rum. *secerar, secelar, luna secerișul, șire*), oznaczający czas żniw w różnych regionach Rumunii².

Mimo stopniowego zanikania kultury ludowej oraz silnych wpływów współczesnej globalizacji, ludowe nazwy miesięcy ukazane w szerokim kontekście kulturowym, przetrwały do czasów współczesnych zarówno w oficjalnym języku religijnym Cerkwi prawosławnej w Rumunii, jak i – częściowo – w kulturze ludowej, zwłaszcza wśród starszego pokolenia. Po upadku komunizmu następuje do nich powrót, częściowo za sprawą Cerkwi, która drukując współczesne kalendarze liturgiczne, umieszcza ludowe nazwy obok oficjalnego nazewnictwa miesięcy funkcjonującego w języku rumuńskim. Dla większości Rumunów są to nazwy znane i używane w języku, co nie znaczy, że ich etymologie są zawsze rozumiane. Często funkcjonują one na poziomie nieświadomym - są oczywistością, którą się przywołuje, ale której się już nie wyjaśnia.

Wybrana bibliografia:

- Barnard A., *Antropologia. Zarys teorii i historii*, Warszawa 2006.
Calendarul săteanului pe anul comun 1918, Sibiu 1918.
 Cârlan-Antoci G.-L., *Țăranul român între forțele naturii și puterile divine*, „Acta Yassyensia Comparationis”, 2000, nr 4, s. 48-52
 Clifford J., *Kłopoty z kulturą. Dwudziestowieczna etnografia, literatura i sztuka*, Warszawa 2000.
 Cristea J.M., *Sărbătorile lupilor*, <http://www.agero-stuttgart.de/REVISTA-AGERO/ISTORIE/Sarbatorile%20lupilor%20de%20JMC.htm> [odczyt: 3.09.12].
Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan, red. P. Panaitescu, București 1959.
 Deliège R., *Historia antropologii*, Warszawa 2011.
Dictionarul explicativ al limbii române, <http://dexonline.ro> [odczyt: 3.12.12].

¹ Nazwa łacińska: *Hyoscyamus niger* din Fam. Solonaceae. Na temat tej rośliny w medycynie ludowej zob.: S. Golopenția, *Les noms de plantes en roumain, vers une typologie*, http://www.lingv.ro/resources/scm_images/RRL-01-2006-Golopenția.pdf [odczyt: 7.09.13].

² B. Geremek, *Słowiańskie nazwy miesięcy: między folklorem a historią*, <http://pl.scribd.com/doc/65236176/Geremek-Bronis%C5%82aw-S%C5%82owia%C5%84skie-nazwy-miesi%C4%99cy-Mi%C4%99dzy-folklorem-a-histori%C4%85> [odczyt: 13.09.13].

- Dudaş F., *Codicele prologar slavon scris la mănăstirea Perii Maramureşului în 1599-1600, în timpul doamnei lui Mihai Viteazul*, <http://crisia.mtariicrisurilor.ro/pdf/2010/FDudas.pdf>
- Dudaş F., *Manuscrisele româneşti din bisericile Bihorului*, vol. II, *Literatura medievală şi catalogul manuscriselor*, Oradea 1986
- Dumistrăcel S., *Andrei, cap de iarnă*, <http://www.ziarullumina.ro/articole;1884;0;4667;0;Andrei-cap-de-iarna.html> [odczyt: 3.06.12].
- Dumistrăcel S., *Vin brumele*, <http://www.ziarullumina.ro/articole;1758;0;64093;0;Vin-brumele.html> [odczyt: 4.06.12].
- Duta C.-I., *Calendarul popular al românilor*, <http://ro.scribd.com/doc/82326659/Calendarul-Popular-Al-Romanilor> [odczyt: 1.10.12].
- Eco U., *Diariusz najmniejszy*, Kraków 2007.
- Eliade M., *Historia wierzeń i idei religijnych*, t. III - *Od Mahometa do wieku Reform*, Warszawa 1995.
- Eller J. D., *Antropologia kulturowa. Globalne siły, lokalne światy*, Kraków 2012.
- Geertz C., *Dzieło i życie. Antropolog jako autor*, Warszawa 2000
- Geertz C., *Interpretacja kultur. Wybrane eseje*, Kraków 2005.
- Geertz C., *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, Kraków 2005.
- Geremek B., *Słowiańskie nazwy miesięcy: między folklorem a historią*, [w:] *Cultus et cognito. Studia z dziejów średniowiecznej kultury*, Warszawa 1976, ss. 151-160; zob. też: *Słowiańskie nazwy miesięcy: między folklorem a historią*, <http://pl.scribd.com/doc/65236176/Geremek-Bronis%C5%82aw-S%C5%82owia%C5%84skie-nazwy-miesi%C4%99cy-Mi%C4%99dzy-folklorem-a-histori%C4%85> [odczyt: 13.09.13].
- Gębarowicz M., *Mater misericordiae Pokrow-Pokrowa w sztuce i legendzie środkowo-wschodniej Europy*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1986 (Studia z Historii Sztuki, 38).
- Gheorghiu C. D., *Calendarul femeilor superstiţioase*, Piatra-Neamţ 1907.
- Gloger Z., *Encyklopedia staropolska*, t. 3, Warszawa 1902.
- Gorneanu I., *Luna lui prier, florariu şi Traistă-n Băţ*, <http://www.jurnalul.ro/calendar/luna-lui-prier-florariu-si-traista-n-bat-608780.htm> [odczyt: 7.07.13].
- Golopenţia S., *Les noms de plantes en roumain, vers une typologie*, http://www.lingv.ro/resources/scm_images/RRL-01-2006-Golopenzia.pdf [odczyt: 7.09.13].
- Hasdeu B. P., *Codex Sturdzanus. Studiu filologic, studiu lingvistic*, ediţie de text şi indice de cuvinte de G. Chivu, Bucureşti 1993.
- Hedeşan O., *Lecţii despre calendar*, Timişoara 2005
- Kalendarz rzymski*, http://romanum.historicus.pl/kalendarz_rzymski.html [odczyt: 27.08.13].
- Kijas Z., *Czas i kalendarz*, [w:] *Czas i kalendarz*, red. Z. Kijas, Kraków 2001, s. 9-18.
- Kocój E., *Pamięć starych wieków. Symbolika czasu w rumuńskim kalendarzu prawosławnym*, Kraków 2013.
- Kocój E., *Zapomniane dziedzictwo, czyli o ludowych nazwach miesięcy okresu jesienno-zimowego w Rumunii*, „Zarządzanie w kulturze”, 2013, z. 3, s. 263-279.
- Larre C., *Empiryczne pojmowanie czasu a koncepcja historii w myśli chińskiej*, [w:] *Czas w kulturze*, red. Andrzej Zajączkowski, Warszawa 1988.
- Leonte L., *Calendarul popular românesc*, <http://flamuraverde.wordpress.com/2011/05/10/explicatia-calendarului-popular-romanesc/> [odczyt: 1.10.12].
- Lunile anului în tradiţia populara*, <http://www.robbybubble.ro/articles/lunile-anului-in-traditia-populara.php> [odczyt: 7.07.13].
- Marian S. Fl., *Descântece poporane române. Vrăji, farmece şi desfaceri*, Bucureşti 1996.

- Miklosich F., *Die slawischen Monatsnamen*, „Denkschriften d. k. Akademie d. Wissenschaften”, t. XVII, Wien 1868, s. 1-38.
- Mihăilescu G., *Vechi texte românești de prevestice: Gromovnicul*, http://aub.unibuc.ro/index.pl/vechi_texte_romneti_de_prevestire_gromovnicul [odczyt: 2.09.12].
- Mureșan R. P., *Stilismul în România (1924-2011)*, Sibiu 2012.
- Nicolescu C., *Sfântul Mare Mucenic Gheorghe Purtătorul de Buruintă. Viața, minunile, legende și obiceiurile*, București 1999.
- Niculiță-Voronca E., *Datinele și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. I, Iași 1998.
- Olteanu A., *Calendarele poporului român*, București 2001.
- Pamfile T., *Sărbătorile la români*, București 1997.
- Photius of Traditsa, *The 70th Anniversary of the Pan-Orthodox Congress*, Part II of II A Major Step on the Path Towards Apostasy, http://orthodoxinfo.com/ecumenism/photii_2.aspx [odczyt: 2.09.12].
- Pop P., *Tradiții și obiceiuri în luna lui Brumărel*, <http://petrutapop.ro/calendar-popular/octombrie/traditii-si-obiceiuri-in-brumarel/> [odczyt: 13.09.12].
- Porawska J., *Jak Polacy i Rumunii mierzą czas? Nazwy miesięcy jako językowe odzwierciedlenie kultury*, [w:] *Polacy i Rumunii na drodze do wzajemnego poznania. Materiały z sympozjum*, red. St. Jakimowska, E. Wieruszewska, Suceava 2002.
- Przemienienie Pańskie*, [w:] *Mineja miesiąca sierpnia*, <http://www.liturgia.cerkiew.pl/pages/File/docs/estum-37-przemienienie.pdf> [odczyt: 8.07.13].
- Richards E. G., *Odmierzanie czasu*, Warszawa 1999.
- Sala M., *Istoria cuvintelor. IX. Numele lunilor în România*, [w:] *ProSeaculum*, 5-6/2006 *Septembrie-Rapciune*, http://www.antrec.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=114 [odczyt: 13.010.12].
- Tarkowska E., *Czas w społeczeństwie. Problemy, tradycje, kierunki badań*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987.
- Theodossiou1 E., Manimanis V. N., Dimitrijević M.S., *Six calendar systems in the European history from 18th to 20th Century*, „Bulgarian Astronomical Journal”, 2011, 16, s. 109-233.
- Tołstaja S.M., *Kalendar' narodnyj*, [w:] *Sławjanskije drevnosti*, red. S.M. Tołstaja, t. II, Moskwa 1999.
- Wąsowicz H., *Kalendarz juliański i gregoriański*, [w:] *Czas i kalendarz*, red. Z. Kijas, Kraków 2001, s. 117-158.
- Wąsowicz H., *Kalendarz chrześcijański*, [w:] *Czas i kalendarz*, red. Z. Kijas, Kraków 2001, s. 77-115.
- Wąsowicz H., *Kalendarz rzymski*, [w:] *Kalendarze*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2003.

MITOLOGEMUL APEI ÎN OPERA PICTORULUI RUS I.K. AIVAZOVSKI

Delia Doina MIHALACHE

Water, one of the four fundamental elements, is characterized by the capacity of changing its state: it can transform from liquid to gaseous or even solid (as ice). This extraordinary metamorphic capacity has inspired many artists, from poets to painters, to evoke, to describe, to recreate it under its various forms. One of those artists is the painter Ivan Aivazovski, which has dedicated its career as a painter to portraying water in all its splendour, both calm and angry in its symbolic personification. This paper's aim is to present some of the most important valences of water in mythology and semiology, and try to uncover the mystical aspects of Aivazovski's obsession with water, by analysing some of the painter's most important pieces.

Key-Words: water, symbols, sea, compulsion, recurring, motif

Din cele mai vechi timpuri, apa, alături de celelalte elemente – foc, pământ, aer – a ocupat un loc special în imaginația colectivă, transpusă în mitologie, simbolistică sacră, alchimie sau filosofie (Thales), ajungând a fi asociată în ultimile secole cu materialul oniric, cu visele, de către psiho-sociologi și filosofi contemporani, cum ar fi Gaston Bachelard sau Carl Gustav Jung. Sub toate formele și metamorfozele sale, cu misterele ce se ascund în adâncurile tulburi, de nepătruns, apa a fascinat generații întregi de poeți și scriitori, a stârniți patimi și a impresionat conștiințe, a purificat și a infiltrat, a creat și a distrus. Apa este elementul care a tulburat cel mai mult imaginația umană, fiind singura substanță cunoscută ce poate lua cele trei forme: activă, lichidă sau solidă. Permanenta ei circulație în natură și indispensabilitatea ei pentru tot ceea ce înseamnă viață propriu-zisă, dar și calitatea acestei vieți, toate aceste atribute fac din apă o prezență imperativă. Apa este pentru natură precum sângele pentru un organism. Apa este în tot și poate lua orice formă. Apa se insinuează nevăzută chiar și acolo unde nu pare a exista, iar acolo unde e atât

de multă încât nu poate fi ignorată, apa are voință proprie: ceartă, dar și mângâie, înghite, dar se lasă înghițită întru perpetuarea vieții pe pământ.

Așezată sub simbolismul totalității virtualităților, apa este *fons* și *origo*, matricea tuturor posibilităților de existență, primul element și cel mai bogat în reprezentări. Apa este principiu al nediferențiatului și al virtualului, temelie a oricărei manifestări cosmice, receptacol al tuturor formelor și al tuturor germenilor, simbolizând substanța primordială din care toate formele se nasc și în care toate se întorc, prin regresivitate sau cataclism. Apa reunește formulele mitice ale aceleiași realități metafizice și religioase: în apă rezidă viața, vigoarea și eternitatea. Apa purifică și este purificatoare, are o valoare morală: ea devine substanța însăși a purității, câteva picături de apă fiind suficiente spre a purifica o lume (de aici și simbolistica botezului). *Dicționarul de simboluri* reduce semnificațiile simbolice ale apei la trei teme dominante: „origine a vieții, mijloc de purificare și centru de regenerare”, de regăsit chiar în cele mai vechi tradiții, cu continuare până în zilele noastre: „Ea reprezintă infinitatea posibilităților, simbolul fertilității, înțelepciunii, harului. (...) Ca masă nediferențiată, ea conține sămânța primordială toate semnele unei dezvoltări viitoare, dar și toate amenințările de resorbție”¹.

Apa – miracol și fascinație – este o temă la care se face referire, sub diverse forme și îndeplinind diverse funcții simbolice sau estetice în majoritatea operelor artistice, care însă revine obsedant doar la anumiți artiști, în funcție de temperamentul și predilecția acestora, exercitând un puternic rol la nivel inconștient, știut fiind faptul că, dincolo de proprietățile fizice ale apei, ea se manifestă și în plan ontologic ca arhetip și materie esențială, originară, pentru tot ceea ce ființează: „Noi putem să înțelegem imagistica mitologiei, dat fiind că, în fond, instrumentele gândirii primitive și cele ale omului modern sunt aceleași”².

În plan pictural, spiritul creator cel mai fecund, care a devăluit anumite valențe ale apei așa cum nici un alt pictor nu a reușit, a fost Ivan Aivazovski, asupra operei căruia poposește această lucrare, ca o tentativă de incursiune în opera marelui pictor, având ca instrumente de analiză perspectivele simbolice ale apei, dezvoltate de Gaston Bachelard în eseul său, *Apa și visele*.

¹ Maria Ciobanu, Dorina Negriu, *Dicționar de motive și simboluri literare*, Ed. Universității Agrare de Stat din Moldova, 2005, p. 11.

² Virgil Șoptereanu, *Mituri literare moderne și postmoderne*, Ed. Paideia, București, 2008, p. 11.

Simbolistica apei între mit și realitate

Culturile și, în general, orizonturile culturale au propria lor abordare asupra elementelor fundamentale prin intermediul miturilor specifice, așadar, a percepției atemporale înrădăcinate în fiecare individ aparținând acelor culturi raportate la mentalul comun. În funcție de aceste percepții, arhetipul apei poate fi personificat, în funcție de valențele acestea, în zeități bune sau rele, protectoare sau malefice, așa cum se întâmplă în spațiul slavilor primitivi, la care co existau două divinități ale apei: una întruchipând duhul feminin al apei, *Rusalka* și cealaltă duhul masculin, *Vodianoii*. Această dublă identificare nu miră, căci apa, în forma ei feminină, îmblânzește pământul, în timp ce apa violentă capătă caracter de masculinitate. Aceeași apă devine seminală, este un germen care dinamizează. Ea dăruiește vieții un elan nepuizabil. Caracterul său ambivalent este cel care îi asigură un loc între cele patru elemente fundamentale, căci „o materie pe care imaginația nu o poate face să trăiască ambivalent (printr-o dublă participare: a dorinței și a temerii, a binelui și a răului etc.) nu poate juca rolul psihologic de materie originală”¹.

În general, apa poate să apară sub câteva aspecte principale:

Apa, ca element al genezei. În concepția multor popoare, inclusiv în *Biblie*, se susține că omul a fost făurit din lut, adică din apă și pământ, elemente ce alcătuiesc lumea însăși. Astfel omul devine o miniatură a lumii prin armonizarea apei cu pământul. Un alt mit al apei ca element al genezei este nașterea Afroditei, din mitologia greacă. Se spune că această zeiță s-a născut din spuma mării și sângele lui Uranus. Această geneză spectaculoasă pune în evidență caracterul pur, sublim al elementului apă, Afrodita, zeiță a iubirii, fiind un ideal al frumuseții. Chiar numele îi provine de la cuvântul grec *afros*, însemnând „spuma mării”.

De acest aspect sunt legate și alte concepții asupra apei, cum ar fi apa ca element al *vitalității*, al *regenerării* și al *învierii*, sau apa ca element al *nemuririi*, al *tinereții veșnice* și al *invincibilității*; un mit ilustrând această proprietate a apei este cel al scăldării eroului din mitologia greacă, Ahile, în apele Stixului de către mama sa, Thetis, ce dorea să-i ofere nemurirea. Există și în mitologia românească, precum și în alte mitologii, „fântâni ale tinereții” a căror apă oferă celui care o bea tinerețe veșnică. Această caracteristică este foarte bine evidențiată de basmele românești, unde întâlnim termenul „apă vie”. „Apa vie” este apa pe care eroii de basm o beau pentru a-și recăpăta energia și forța, necesară în luptele epuizante contra

¹ Gaston Bachelard *Apa și visele*, Ed. Univers, București, 1995, p. 17.

dușmanilor. În *Povestea lui Harap-Alb* de Ion Creangă, personajul Harap-Alb este înviat cu apă vie și apă moartă.

Apa, ca element al distrugerii. „Ca toate simbolurile, apa comportă sensuri diametral opuse: ea este generatoare de viață și generatoare de moarte”¹. În foarte multe mitologii se întâlnește mitul unui potop uriaș, care scufundă sub apele sale întreaga lume, mai puțin piscurile munților și în urma căruia reușesc să se salveze un număr mic de oameni și animale. Cel mai reprezentativ este Potopul lui Noe, în care Noe reușește să salveze câte o pereche din fiecare specie de animal. În toate mitologiile în care se întâlnește potopul, acesta este trimis de forța divină, ca pedeapsă pentru neascultarea muritorilor. Apa poate avea și rol apocaliptic. În mitologia nordică, în ziua de Ragnarok, șarpele Jormungand se va ridica din ocean, mișcările sale îngropând sub ape lumea oamenilor, Midgard. În literatura universală, valențele distructive ale apei apar sub forme mai subtile. De exemplu, Bachelard privește timpul sufletului nostru ca pe o apă adâncă, într-o metaforă a profunzimii. În această imagine apare un copac reflectat, care naște și ucide umbre în fiecare zi. Umbrele care mor în apă suferă de o dispariție lentă și dureroasă. În acest sens, moartea nu mai este doar drama unui ceas fatal, ci o „dispariție melancolică”. Astfel, apa nu mai este doar substanța pe care o bem, ci o substanță care bea, așa cum reiese din replica lui Paul Claudel: „Doamne... ai milă de apele din mine, care mor de sete”. Apa oferă un mormânt cotidian tuturor lucrurilor ce, zilnic, mor în noi, fiind și „simbolul profund, organic, al femeii care nu știe nimic altceva decât să-și plângă nefericirea”. Mergând pe același fir, apa este considerată element melancolic prin excelență și materie a deznădejdiei pentru anumite suflete, iar apa expusă multă vreme razelor lunare devine o apă otrăvită, căci „reveria vede în luna care plutește pe ape trupul martirizat al unei femei trădate și damnate; ea vede în lună o jignită Ofelie shakespiriană. „Fuziunea dintre cele două principii ale imaginii: cosmicul Narcis unindu-se cu cosmicul Ofelie apare ca o scenă de iubire dintre cer și apă”².

Și pentru Heraclit apa înseamnă moarte: sufletul, în somn, desprinzându-se din izvoarele focului viu și universal, „tinde să se transforme în apă”. Bachelard consideră că „apele imobile evocă morții, pentru că apele moarte sunt ape stătătoare”. Această apă tăcută, apă întunecată, apă care doarme, apă insondabilă, iată tot atâtea lecții pentru o meditație asupra morții, oferind „lecția unei morți imobile, a unei morți în adâncime, a unei morți care rămâne cu noi, lângă noi, în noi”,

¹ *Dicționar de motive și simboluri literare*, p. 11.

² Bachelard, *op.cit.*, p. 19.

întregind imaginea atotcuprinzătoare a morții construită de Rilke în celebrul său poem *Epilog*.

Apa, ca element al metamorfozei. De această proprietate a apei este legat mitul lui Narcis, erou al mitologiei grecești. Acesta a rămas îndrăgostit de chipul său, privindu-l în unda unui lac și vrând să se apropie de el, a căzut în apă și s-a înecat. Trupul său s-a metamorfozat sub proprietatea magică a apei, într-o narcisă. Dar această metamorfoză pornește tocmai din reflecție, din oglindire. „Apa este privirea (ochiul) pământului, aparatul prin care pământul privește timpul” (Paul Claudel), în timp ce lumea apare ca „un imens Narcis care se gândește pe sine”. În acest context, apa este strâns legată de psihologia oglinzii, privită în dublă perspectivă, ca o contemplare pasivă și una activă, redată de cele două participii: „văzut” și „văzând”. Narcis simte că frumusețea lui nu s-a desăvârșit, trebuie desăvârșită¹.

Aici intervine principiul oglinzii, care completează miracolul creației. Apa apare sub această valență în extrem de multe creații ale lui Eminescu, sub forma izvorului, gheții, râului, dar mai ales a lacului: „În lacul cel verde și lin/Răsfrânge-se cerul senin” (*Frumoasă-i*, 1866), „Lângă lac, pe care norii/Au urzit o umbră fină/Ruptă de mișcări de valuri/Ca de bulgări de lumină...” (*Crăiasa din povești*, 1876), „Ca cerul ce privește-n lac/Adâncul surprinzându-l” (*Să fie sara-n asfințit*, 1882), „Și Narcis văzându-și fața în oglinda sa, izvorul/Singur fuse îndrăgitul, singur el îndrăgitorul” (*Călin – file din poveste*, 1876). Mallarmé redă oglinda apei în *Irodiada*: „Floare tristă ce singură crește și nu are altă simțire/Decât umbra-i cu nepăsare văzută de apă”².

Dualitatea imaginii pe care o reprezintă oglinda este întâlnită aproape pretutindeni. Deși dincolo de oglindă se află o lume virtuală, ea este simetrică lumii reale, iar imaginea reflectată este adeseori cea care ne arată exact așa cum suntem, dar ne oferă și perspectiva unei construcții noi. Shakespeare spunea într-un sonet: „Privindu-te-n oglindă spune celui/ce te repetă că e timpul-acuma/alt chip s-aducă-n lume”³.

Apa, ca element transcendental. Luntrașul Charon, personaj aparținând mitologiei grecești, era singurul navigator al râului Styx. Acest râu reprezenta singura cale de trecere către tărâmul morților. Acest mit este cauzatorul unui obicei păstrat și în zilele noastre, acela de a pune doi bani pe ochii defunctului. Acești bani aveau să fie oferii luntrașului în schimbul traversării râului.

¹ *Idem*, p. 43.

² Stéphane Mallarmé, *Irodiada...*, trad. Șerban Foarță, apud: Bachelard, *op.cit.*, p. 30.

³ William Shakespeare, *Sonete*, Editura Litera, Chișinău, 2003, p. 4.

Apa este considerată și un element tranzitoriu, o „metamorfoză ontologică esențială între foc și pământ”, dar și o „realitate organică primitivă”, „materie care colcăie”, substanță primordială a experiențelor onirice. Apa este definită de două dimensiuni: suprafață și volum. Prima are dublă valență: aceea de a oglindi, dar și de a ascunde ceea ce este dedesubt, unde apare ca un „cer răsturnat”, căci din această „nuntire a cerului cu apa adâncă” se nasc metafore infinite și totodată precise¹.

Caracteristica principală a apei este lichiditatea. „Apa este lichidul cel mai desăvârșit, celelalte licori îți dețin fluiditatea de la apă”². În ceea ce privește relația ei cu celelalte elemente, apa transformă, „înmoaie” materia. Când două elemente se unesc, acest lucru simbolizează o „nuntă”, reprodusă în creația spiritului uman în diverse moduri. Spre exemplu, despre locurile unde apar fântâni se nasc legende, care susțin că acela al fi locul unde a căzut fulgerul – simbol al unirii apei cu focul și condiție a creației continue. Combinația apă – făină devine o plămadă, adică o „legătură substanțială”. Prin procesul de frământare, „mâna capătă conștiința nemijlocită a succesului progresiv, a unirii dintre pământ și apă”³. Vâscozitatea apei este astfel interpretată fie ca element universal al vieții, fie ca „urma unei oboseli onirice”⁴. Ideea deformării este regăsită, de exemplu, în ceasurile moi, curgânde, ale lui Salvador Dali.

În ceea ce privește conceptul de puritate, lăsând la o parte puritatea rituală, Bachelard explică faptul că „imaginația materială găsește în apă materia pură prin excelență. Apa se oferă deci ca simbol natural pentru puritate; ea conferă sensuri precise unei psihologii complexe a purificării”. Apa este considerată purificatoare în majoritatea religiilor, aici menționând hinduismul, islamismul, creștinismul și iudaismul.

Însă cine este acest genial pictor al regatului apei, eternele mări? A trecut aproape un secol și jumătate de când Ivan Aivazovski a devenit unul dintre cei mai populari pictori ruși, dar și unul dintre cei mai cunoscuți pictori ai tuturor timpurilor, cunoscut și apreciat în special pentru metoda sa de pictură „după memorie”. Puțini sunt aceia care reușesc în timpul vieții să atingă o asemenea celebritate, așa cum a obținut Aivazovski încă de la debutul său. Renumule său a fost excepțional și total: tablourile sale provoacă admirația pictorilor, cunoscătorilor și a publicului larg. Artistul a făcut parte din mișcarea peredvijnicilor, „plini de

---

¹ Bachelard, *op.cit.*, p.108.

² *Ibidem.*

³ *Ibidem.*, p.123.

⁴ *Ibidem.*

entuziasm pentru profesia lor, caracterizați printr-o mare puritate morală, (...) aceștia au fost primii care au cântat farmecul aspru și totodată suav al naturii Rusiei”¹, fiecare pe filiera sa.

În 1840 numele artistului care tocmai terminase studiile de la Academie era deja bine cunoscut în Rusia și în străinătate, fiind membru al mai multor academii străine. Succesul său era binemeritat, dat fiind faptul că nu exista nici un maestru al picturii care să fie capabil să reproducă cu atâta convingere și cu o asemenea libertate diferitele stări ale apelor marine. Aivazovski nu era doar un pictor al mării, el o cunoștea și o iubea cu patimă. Și chiar dacă, în timpul îndelungatei sale cariere, a mai immortalizat și alte peisaje și a realizat chiar și portrete, acestea nu au fost decât scurte digresiuni. Până în ultima zi a vieții sale a rămas fidel genului pe care l-a ales.

A debutat în cariera sa artistică într-o perioadă în care înflorea în Rusia genul romantic, care a jucat un rol important în dezvoltarea artei peisagistice din timpul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Romantismul nu este prezent doar în primele sale lucrări, ci și în cea mai mare parte a picturilor din ultima perioadă de viață. Naufragiile, bătăliile navale, furtunile au constituit întotdeauna temele sale predilecte.

Păstrând linia marilor peisagiști ruși de la începutul secolului al XIX-lea, fără să fi imitat vreodată pe cineva, Aivazovski și-a creat propria școală care a marcat considerabil genul marinelor din vremea lui și a generațiilor care au urmat. Pe de altă parte, pot fi remarcate în opera lui trăsăturile ce aparțin culturii armene, căreia i-a rămas fidel întreaga viață².

De unde această fascinație acaparatoare pentru tablourile lui Aivazovski? Într-un poem dedicat marelui pictor, pictorul italian Turner a răspuns parțial la această întrebare: o extraordinară asemănare cu natura, puterea de a transmite anumite efecte greu de perceput ale apei în mișcare, reflexiile lunii și strălucirea soarelui. Reprezentarea veridică dar, în același timp, teatralizată a mării captivează publicul până la identificare. Însă Aivazovski nu a avut dintotdeauna cheia acestei veridicități a expresiei. După mulți ani de încercări, și-a descoperit, în sfârșit, metoda proprie: pictura din memorie, fără studii prealabile, ajutându-se doar de simple schițe în creion. În atelierul său nimeni nu avea voie să-l deranjeze, pentru a se putea concentra asupra memoriei sale vizuale. Explicând această metodă, pictorul spunea: „Mișcarea elementelor este insesizabilă: a picta o lumină, o rafală de vânt, un șuvoi de apă este aproape imposibil după natură. Pentru a le putea picta, artistul trebuie

¹ Mihaela Moraru, *Universul artei ruse*, Ed. Meteor Press, 2003, p. 203.

² *Aivazovski*, Editions d'Art Aurore, Léningrad, 1980, p. 9.

să le păstreze în memorie”. De altfel, realitatea ontologică a apelor, concepută în plan simbolic, poate fi redată și la nivelul imaginației, care reprezintă legătura noastră cognitivă cu planul mitologic, cu spațiul în care au luat naștere miturile, căci lumea imaginară creată de mitologie „ne este accesibilă și din experiențele proprii noastre imaginații”¹.

Memoria sa fenomenală și imaginația romantică i-au fost ajutor în rezolvarea acestei probleme. Însă cel mai important aspect al acestei metode, lejeritatea și rapiditatea cu care picta l-au adus de multe ori în situația de a se repeta, de a produce tablouri cu o nuanță de frumusețe artificială. Cu toate acestea, în tablourile sale se sesizează existența unui „ușor strat de uimire poetică, apropiată de uimirea filosofică a anticilor, în momentele de contemplare a lumii înconjurătoare”². Acest sentiment de uimire, „împreună cu conștiința vagă a unei noi taine”, sau a unei presimțiri tainice, imanente mitului, se transmite și celui care privește, așa cum afirmă Virgil Șoptereanu în cartea sa, parafrazându-l pe Viaceslav Ivanov.

Ipostaze ale mării în viziunea marelui pictor

De ce se poate discuta despre o simbolistică a apei la Aivazovski, în contextul în care acesta a pictat-o într-un mod brut, ba chiar „brutal”, cu o sinceritate demnă de mării romantici ai secolului al XIX-lea? Răspunsul la această întrebare presupune un ocol amplu prin domeniul psihologiei moderne, care explică în termeni științifici anumite noțiuni, cum ar fi aceea de compulsie sau de temperament, nevoia obsedantă a anumitor artiști de a reveni la anumite arhetipuri și a le reda mereu, sub orice formă și prin intermediul oricărei arte. Aceste compulsii, cum ar fi atracția lui Aivazovski pentru apă, în special apa mării, atracție de care se lasă stăpânit ca de o fervoare mistică, consumatoare, capătă expresie și sens în decodificarea anumitor simboluri care însoțesc aceste arhetipuri și provin din însăși inconștienul colectiv, reflectat în mod recurent în toate manifestările artei milenare a tuturor civilizațiilor.

Dintre toate valențele apei, enumerate în prima parte a acestei lucrări, Aivazovski se oprește cel mai mult asupra apei violente, a apei cu voință proprie, cu legi proprii, care vine ca o contrapondere a cerului, adesea cele două planuri întâlnindu-se în operele sale la confluența dintre real și ireal, în contextul unei cețe dese, care face trecerea dintre cele două planuri atât metaforic, cât și în realitate,

¹ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. 1-3, Chișinău, 1992, vol. 1, p. 35.

² Virgil Șoptereanu, *Filozofia mitului în literatura rusă*, Editura Universității București, 1997, p. 11.

fiind alcatuită, la nivel epistemologic, din amestecul celor două elemente, aer și apă. De altfel, Aivazovski nu se sfiește să „amestece” cele patru elemente, într-un metisaj care adesea apare catastrofic pentru om, cum ar fi „Bătălia de la Sinope” (1853), un tablou în care focul și apa se amestecă într-o priveliște dinamică a dezastrului.

Dacă ar fi să extragem din întreaga operă a pictorului subtemele ce revin cu precădere, am putea clasifica tablourile acestuia în naufragii și bătălii marine, peisaje tempestuase, animate în majoritatea cazurilor de corăbii, marea în cea mai desăvârșită claritate, pătrunsă de lumina selenară, sau peisajele diurne cu tematică variată: diverse locuri, spații, orașe sau chiar oameni, toate având în comun prezența, chiar și în plan secundar/lateral al elementului acvatic. Efortul acestei lucrări constă practic în încercarea de a pătrunde în rațiunile inconștiente ale nevoii pictorului de a reda spațiul marin sub toate formele sale, ce au totuși în comun un singur lucru: adorația cu puternice accente mistice a acestei forțe capabile să susțină viața, dar să o și ia fulgerător, într-un acces de furie monumentală a naturii dezlănțuite, o forță cu voință proprie, superbă și liberă în majestatea ei imperativă și grațioasă în liniștea sa contemplativă.

O bună parte din lucrările celebrului pictor emană o extraordinară forță dramatică, având ca temă zbuciumul oamenilor în lupta dintre ei sau în luptă cu forțele dezlănțuite ale naturii marine. În ceea ce privește bătăliile marine, acestea îl leagă pe Aivazovski în mod oficial de marina rusă, motiv pentru care, dată fiind profunda considerație pe care i-o purta comandantul flotei, această legătură a căpătat uneori forme absolut excepționale. De exemplu, în 1846, în timp ce Aivazovski își sărbătorea cea de-a zecea aniversare a activității sale artistice, o escadrilă alcătuită din nave de luptă, condusă de amiralul Kornilov, a venit tocmai de la Sevastopol pentru da un salut, în onoarea pictorului. Majoritatea tablourilor de luptă au fost realizate între anii 1836 și 1848, cu intenția explicită de a readuce în memorie și a reînvia trecutul glorios al flotei ruse. Tablourile sunt caracterizate de puternic avânt romantic și de emoție. Aceste trăsături ale talentului lui Aivazovski și pasiunea sa pentru efectele de lumină se fac remarcate în mod special în tabloul plin de dramatism, ce evocă bătălia de la Ceșme. Spectacolul agoniei flotei turce incendiate de către un arsenal rusesc este redat cu o măiestrie cuceritoare și intensă. Reflexia flăcărilor se înfățișează în lumina lunii, în timp ce un fum gros se ridică spre cer; violetul și negrul se amestecă într-o gamă tragică. În „Luptă în strâmtoarea Chio”, tablou plin de tensiune internă, pictura traduce admirabil profunzimea spațiului alternând siluetele navelor pe diferite planuri succesive. (Anexa 1)

Spectacolul distrugerii umane este potențat de cel al furiei apelor, capabile să înghită fără milă corăbii întregi în timpul furtunilor, completat însă de tabloul

naufraziului, al salvării, al izbândeii omului în lupta cu forța naturii descătuseate. Apa apare aici în toată splendoarea ei monstruoasă, ca o avampremieră a potopului final, apocaliptic. În construcția caracterului dramatic al confruntării om-natură, pentru a adânci sentimentul de „catastrofic”, Aivazovski optează de cele mai multe ori pentru corăbii, prezente în majoritatea tablourilor sale dinamice. Acestea apar ca mici ancore de civilizație umană, întotdeauna mult prea firave pentru a face față apei dezlănțuite. În lipsa acestui simbol al realizării spiritului uman, tablourile lui ar fi doar simple redări ale unei naturi solitare, închise în ea însăși, nevoite să se întoarcă asupra propriei sale existențe fără sens, animată doar de propria furie și neputință. Însă chiar și în cele mai crâncene încleștări, apa apare populată, animată, vie, comunicantă. Același lucru l-a înțeles și Șișkin: pentru a reda spațiul naturii este imperativă prezența umană, chiar și în plan secund, mai ales în plan secund, pentru a evidenția raportul dintre om și natură, insufliând sentimentul unei admirații smerite. Diferența dintre cei doi în ceea ce privește raportarea la tipul de natură ales de fiecare este elementul dramatic, care la Șișkin lipsește. Dacă Șișkin e majestuos, Aivazovski e monumental. Unul se raportează la natură (imensele peisaje rusești) cu grația unui liric, iar celălalt cu bagheta unui dirijor într-un spectacol dramatic. Felul în care cei doi raportează elementul natural la om se regăsește și în motivul luceafărului eminescian care, în absența prezenței umane, înțelege că în măreția sa de proporții cosmice rămâne închis în sine însuși, „nemuritor și rece”, cu alte cuvinte fără sens, neavând un contrapunct în care să se reflecte. Aici apare motivul apei ca oglindă, capabilă să se desăvârșească pe sine doar în raport cu factorul uman. Acest motiv este însă inversat. Putem constata la Aivazovski o capacitate foarte mare de personificare a elementului ontologic ales. În viziunea sa, nu omul se reflectă în oglinda apei, ci, dimpotrivă, apa este cea care are nevoie de prezența umană pentru a putea fi văzută, iubită și temută, cu alte cuvinte pentru a putea exista. Aivazovski se afundă atât de mult în energia acestui element, încât îi împrumută din conștiința sa, căci în tablourile sale, apa are o personalitate proprie. Nu este doar un decor, ci un personaj cu voință și personalitate proprie, care are nevoie de om pentru a-și împlini destinul.

Ca și în cazul bălăiilor pe mare, tablourile reprezentând furtuni oferă privirii un peisaj apocaliptic: valuri dezlănțuite de un vânt puternic, spărgându-se în corăbii care se zbat într-o încleștare crâncenă, și într-o permanentă încercare nereușită de a-și menține verticalitatea. Micile siluete umane – acolo unde sunt vizibile – pe al căror chip nevăzut se poate intui spaima și disperarea unei lupte neechitabile cu un dușman de neînving, apar ca niște infime monumente ale implorării. Un exemplu de astfel de tablou plin de dramatism este „Furtună pe Marea Nordului” (1865), în care,

în încleștarea colosului de ape, norii „curgânzi” în valuri sub lumina lunii, par că înghit o corabie într-o imensitate de ceață, în timp ce câteva siluete umane abia întrezărite plutesc în derivă în prim plan, cu brațele ridicate, ca într-un act suprem de rugăciune.

Un tablou de un extraordinar dinamism este „Naufragiul” (1843). Ceea ce șochează la contemplarea acestuia este sentimentul contradictoriu al unei lupte pe jumătate câștigate, însă nesigure. Este peisajul unei furtuni al cărei punct culminant pare să fi trecut, dar al cărei furii încă nu s-a domolit. Tabloul este animat de câteva prezențe umane răzlețe, care au reușit să supraviețuiască datorită unor plute improvizate, cel mai probabil bucăți de lemn desprinse dintr-o corabie doborâtă de furtună. Planul drept al imaginii este încă „bântuit” de stihiiile apei, în timp ce planul din stânga oferă perspectiva incertă a unei posibile salvări: o stâncă înaltă și abruptă, semi-luminată de veșnica lună, care se „presupune” discretă în spatele norilor. Tabloul e încărcat cu o tensiune mocnită, tacită, a echilibrului fragil dintre speranța unei probabile, proxime salvări și posibilitatea implicită a absenței unui țărnam care să ofere stabilitate, căci pictorul nu oferă detalii despre calitatea pământului spre care se îndreaptă oamenii pe plutele improvizate, ci, dimpotrivă, oferă indistinct imaginea unui perete stâncos teoretic imposibil de surmontat. Acest tablou este o dilemă a supraviețuirii, o metaforă a gestului final făcut de Iona, în încercarea de a sarge acest cerc vicios și a ieși la un liman.

În peisajele selenare se pot vedea, cel mai bine poate, impulsurile romantice ale artistului, căci prezența lunii pare a fi indisolubil legată de acest motiv al oglinzii. Sub toate manifestările sale, acest „personaj” (apa) pare dominat de nevoia narcisistă a unei reflectări. În acest caz, lumina lunii pare a juca rolul felinarului ce potențează stările apei: îi amplifică puterea atunci când e înfuriată și îi transformă calmul într-o melancolie tăcută și prietenoasă. În tablouri precum „Golful Napoli la lumina lunii” (1842), „Vedere maritimă” (1841), „Calvar pe malul mării” (1845), „Clar de lună” (1849), „Noapte în Crimeea” (1859), „Noapte pe Marea Neagră” sau „Vedere maritimă sub lumina lunii” (1878) apare această dedublare a planurilor ontologice, care se unesc, fără însă a se amesteca, căci luna, în profunzimea spectrală rece, nu are puterea de a pătrunde dincolo de suprafața apei. Aceste peisaje tipic romantice amintesc versurile eminesciene:

Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci
Și gândirilor dând viață, suferințele întuneci; (...)
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate! (*Scrisoarea I*)

Tot din galeria tablourilor romantice fac parte și cele câteva lucrări care înfățișează personaje celebre cu alură romantică, cum ar fi „Napoleon pe insula Sfânta Elena” (1897), un tablou înfățișând un Napoleon minuscul în comparație cu imensitatea de ape care îl despart de lumea pe care dorise atât de mult să o stăpânească, dar care păstrează totuși, damnat, aceeași postură de etern cuceritor care i-a atras și calitatea de erou romantic sau imaginea mitologicului Poseidon ieșind din valurile mării împreună cu suita sa de personaje zeești, pe câțiva cai albi într-un galop frenetic, ce pare să fi luat naștere din însăși spuma valurilor sparte la granița celor două spații: pământ și apă. (Anexa 2) Tributar aceleiași tendințe, Aivazovski nu ratează nici ocazia de a-l înfățișa pe scriitorul romantic al timpului său, Pușkin, în două ipostaze evident legate de veșnica sa obsesie: marea. Unul dintre aceste portrete, „Pușkin la marginea falezei în Crimeea” (1880), îl surprinde pe Pușkin într-o ipostază contemplativă, la lumina aceleiași atotputernice „regine a nopții moartă”, ce a exaltat spiritele a generații întregi de poeți și pictori.

O ultimă categorie de tablouri ar fi aceea a diurnelor. Aici îl surprindem pe artist în momentele sale de călătorie, immortalizând diverse mări, în cele mai diverse ipostaze și apelând la cele mai inedite pretexte pentru a surprinde apele din diverse spații geografice. Aici am putea aminti tablourile care înfățișează aspecte din ținutul său natal, cum ar fi „Bătrâna Feodossia” (1839), „Coasta Amalfi” (1841), „Veneția” (1842), „Vedere pe insula Capri” (1845), „Bursă la Sankt-Petersburg” (1847), „Vedere către palatul Peterhof și arteziene” (anii 1840), „Turnul Leandrei la Constantinopol” (1848), „Seară în Crimeea” (1848), „Mănăstirea Saint Georges” (1858), „Insula Rodos” (1861), „Insula Creta” (1867), „Cascada Niagara” (1893) ș.a. (Anexa 3) În aceste ultime tablouri, apa apare liniștită, binevoitoare ca o completare și o susținere a vieții, la antipod cu viziunea apocaliptică a furtunilor marine, pe care le ipostaziază în alte tablouri.

Dacă ar fi, așadar, să ne oprim asupra ipostazelor simbolice ale apei ce predomină în opera lui Ivan Aivazovski, am remarca în primul rând perspectiva confruntării permanente dintre om și stihia apei a cărei putere crește pe măsura întinderii sale. Apa are, în acest caz, un caracter distructiv, căpătând trăsături puternic personalizate caracterizate de furie incontrollabilă. În comparație cu această apă „înfuriată”, omul nu mai este perceput de Aivazovski ca un *axis mundi*, ci ca o ființă mărunță la scală universală, dependentă de bunăvoința naturii adeseori iraționale și răzbunătoare, fără însă a-l priva de demnitate. Însă aceeași pseudo-conștiință care îi imprimă apei un elan distructiv, îi oferă și grația unei armonii cu celelate principii: pământul, aerul și focul. Ființa umană, forțată să trăiască în acest echilibru precar, la confluența dintre cele patru elemente dătătoare de viață, dar și

aducătoare de moarte, își găsește confort în încercarea de a pătrunde cu toată profunzimea spiritului în esența ontologică a acestor substanțe, identificându-se cu ele, cu teamă și admirație, ca în fața unor zei primitivi. Relația inconștientă, arhetipală, dintre spiritul și percepția umană și aceste forțe ale naturii înconjurătoare se regăsește dintotdeauna în acel inconștient colectiv jungian, de unde coboară pe filon artistic sau folcloric în creația umană, indiferent de forma pe care o îmbracă aceasta, pentru a cinsti „zeii” dătători de viață și a le implora protecția atemporală în această dimensiune a existenței guvernată de legile timpului și ale spațiului.

Bibliografie

- Aivazovski*, Editions d'Art Aurore, Léningrad, 1980
Bachelard, G., Apa și visele, Ed. Univers, București, 1995
Dicționar de motive și simboluri literare, pag. 11
(<http://www.scribd.com/doc/25222159/Dictionar-de-Motive-Si-Simboluri-Literare>)
Eliade, M., Istoria credințelor și ideilor religioase, vol. 1-3, Chișinău, 1992
Jung, C.G., Arhetipurile și inconștientul colectiv, Ed. Trei, București, 2003
Moraru, Mihaela, Universul artei ruse, Ed. Meteor Press, București, 2003
Șoptereanu, V., Mituri literare moderne și postmoderne, Ed. Paideia, București, 2008
Șoptereanu, V., Filozofia mitului în literatura rusă, Editura Universității București, 1997
<http://reteauliterara.ning.com/profiles/blogs/apa-simbol-al-vietii-si-al>
http://ro.wikipedia.org/wiki/Arhetipalitatea_imaginilor

Anexa 1.

Anexa 2

Anexa 3. Coasta Amalfi

STRATEGII NARATIVE LEGATE DE MOTIVUL MAȘTEREI ÎN SPAȚIUL POPULAR RUSESC ȘI CEL ROMÂNESC

Nadia Gabriela MIREA

Dans les prochaines lignes on va discuter sur la variante-type 709 ATU dédiée à l'héroïne Blanche-Neige, dans deux espaces culturels est-européens, roumain et russe. Les onze motifs qui gouvernent le procès narratif sont observés ainsi du point de vue de la différence de substance des variantes: dans cette direction, apparaissent tantôt des analyses minutieuses générées dans des textes des contes sélectionnés, mais sont proposées tout de même aussi deux annexes qui observent la présence / l'absence soit des motifs du récit, soit des aspects variables qui arrivent de donner naissance à de nouvelles suites ou parenthèses narratives.

Dans le parcours analytique sont utilisés deux types de procédés synthétiques, d'une part les uns dédiés au discours en soi-même, d'autre part en précisant des références possibles et des profondeurs du parcours narratif. C'est la cause pour laquelle arrivent à être suivies les différentes nuances du rapport de la belle-mère avec sa fille, les atouts du maléfique et les avantages inattendus ou les alliances du bénéfique. On peut observer aussi les notes sur les aspects mémorables pour chaque récit en particulier: parfois un refrain, autrefois des informations sur les conteurs spécifiques, certaines contaminations avec d'autres variantes-type, des réussites linguistiques qui envoient à la sagesse populaire. En final, on retrouvera un regard comparatif sur les contes de ceux deux espaces culturels et on saura que celles-là correspondent – à un niveau peut-être subconscient – de notre besoin de charme et beauté.

Textualizarea și oralizarea aceluiași basm se poate face de mai multe ori în cazul anumitor variante celebre din clasificarea ATU (Aarne-Thompson-Utther). În acest sens sunt vizibile adausurile stilizate și imperfecțiunile narrative de detaliu, anume omisiuni ori repetiții supărătoare. Opera ajunge să fie deformată grav, abia ținându-se de tiparul narativ inițial, sunt urmărite fire ale poveștii ignorate anterior, există – pentru povestitorii cu auditoriu permisiv unei performări îndelungit-tendența de a insera și alte motive de basm. Și dacă principalul efect al stilizării va conduce spre un contur liric al cadrului poveștii, în schimb în oralitate apare mai mereu un plus de acțiune. Varianta-tip prin urmare va tinde fie spre muzeificarea sa, spre reificare, recte spre invariantă, fie spre destrămarea în acțiuni concurente ce vor ajunge până la urmă să-și diminueze importanța reciproc.

Dintre basmele celebre care ajung să cunoască un asemenea regim interșanjabil oralitate – scripturalitate, avem în vedere motivul ATU 709¹, dedicat eroinei Albă-ca-Zăpada. De altfel, Stith Thompson, în *Indexul Motivelor folclorice*², îl propune în cadrul motivului S322.4.2 al mașterei diabolice ce ordonă asasinarea fiicei vitrege, dar și în cadrul motivului D 815.1, în care se vorbește despre obiectele magice ale mamei vitrege. Există și o clasificare românească dedicată acestui motiv, respectiv Lazăr Șăineanu³, în capitolul dedicat mașterei o integrează tipului 4, Rodia.

Tiparul narativ cules de către frații Grimm⁴ și ajuns azi invariantă propune următoarele unsprezece progresii ale acțiunii basmului: căsătoria unui împărat cu o femeie frumoasă, dar aprigă; prezența unei tinere rivale, aflate din punct de vedere calitativ la un grad comparativ ori superlativ de superioritate în raport cu maștera ei; descântecul de oglindă; încercarea de eliminare directă cu ajutorul unui servitor; păcălirea mașterei și abandonarea fetei în pădure; identificarea unui loc protector în care există ființe fantastice (pitici, zmei, pustnici cu rol de îngeri); revenirea mașterei pentru a o îndepărta prin vicleșug pe fiica vitregă; moartea aparentă și triumful momentan al fostei frumuseți; înmormântarea și căderea protectorilor silveștri într-o stare de doliu permanent; miracolul săvârșit de prințul outsider; căsătoria strălucită și pedepsirea finală a mașterei.

În fața publicului mereu schimbător, fie sufletește, fie ca număr ori ca amplasament, nu se pot însă desfășura acțiuni rezumate, ci acestea cer coborâri în concretul cotidian, altfel ilustrate de la o zonă folclorică la alta. După cum știm, există deosebiri importante de incarnare a acțiunii de la o regiune la alta în cadrul aceleiași culturi și, evident, acestea se vor diferenția cu atât mai mult în cadrul unor culturi diferite. Vom lua în acest sens un basm românesc, *Basmul cu Naramza a frumoasă* din colecția lui G. Dem Teodorescu⁵ și îi vom arăta modificările regionale

¹ Hans-Jörg Uther, *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson*, 3 vol., „FF Communications” No. 284-86, Ed. Academia Scientiarum Fennica, Helsinki, 2004.

² Stith Thompson, *Motif-index of folk-literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, medieval romances, exempla, fabliaux, jest-books, and local legends*, Ed. Indiana University Press, Bloomington, 1955-1958.

³ Lazăr Șăineanu, *Basmele române în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*, ediție îngrijită de Ruxandra Niculescu, prefață de Ovidiu Bîrlea, Ed. Minerva, București, 1978.

⁴ Iacob și Wilhelm Grimm, *Povestirile fraților Grimm*, traducere Viorica S. Constantinescu, Ed. Polirom, Iași, 1998.

⁵ G. Dem. Teodorescu, *Basme române*, ediție îngrijită și glosar de Rodica Pandele și Petre D. Anghel, prefață de Nicolae Constantinescu, Ed. Vitruviu, București, 1996.

(în basmul *Fata cea rea* din colecția lui Ion Pop-Reteganul¹ și basmul *Fata cu mâinile tăiate* din colecția lui Ion Opreșan²) ori culturale (și avem în vedere ca propuneri narative rusești, anume *Basmul cu domnița adormită și cei șapte voinici* de A.S. Pușkin, în traducerea lui Adrian Maniu³ și basmul *Oglinjoara fermecată* în traducerea lui Iulian Vesper și Andrei Ivanovschi⁴).

Aici trebuie să observăm că folcloriștii-culegători tind să respingă din consemnările lor repovestirea invariantei germane, ca și cum aceasta ar lipsi cu desăvârșire din spațiul românesc ori slav, în ciuda numeroaselor ediții existente de mai bine de un secol. După cum știm, odată performată povestea, cineva din auditoriu va tinde s-o transmită mai departe, eventual cu ceva adăugiri personale, dar nu substanțiale, încât să pară a fi două variante diferite. Pentru a se întâmpla o asemenea diferențiere de substanță, trebuie o detașare temporală îndelungată, trebuie ca audientul cu tendințe narative să se transforme în povestitor și să se confrunte cu variantele deja modificate. În culegerile românești de folclor însă acest proces de metamorfozare nu este consemnat, culegătorii parcă vor să evite invarianta folclorică, tinzându-se astfel, mai mult sau mai puțin instinctiv, spre consemnarea exclusivă a variantelor cu modificări substanțiale și dându-se astfel, aparent, o identitate specifică unui anume spațiu cultural. Fără îndoială că și invarianta a fost la origine tot o schemă narativă dezvoltată în fel și chip în oralitate, aflată în circulație printre popoarele Europei cu podoabe și dimensiuni diferite totuși, influența ei, după apariția sa în forma nemodificabilă și retipărirea ei neobosită, a condus-o spre rolul central în constelația de variante. Mai mult, variantele ajung să fie privite ca niște curiozități interesante, cu un plus de fantastic, dar astfel și de neverosimil.

Am formulat acest obiecții – până la urmă marginalii –, întrucât ne putem întreba dacă avem o invariantă românească a Albei-ca-Zăpada? Este o întrebare care duce, chiar dacă nu în chip evident, spre o provincializare a problemei și care, totodată, conține în sine un paradox. Pe de o parte, vrem să arătăm că avem și noi un asemenea personaj cu peripeții similare, dar simultan nici nu suntem dispuși să

¹ Ion Pop-Reteganul, *Povești populare*, tabel cronologic și glosar de Doina David, Ed. Facla, Timișoara, 1989.

² I. Opreșan, *Basmе fantastice românești*, vol. IV, *Basmе superstițios-religioase*, Ed. Vestala, București, 2004.

³ A.S. Pușkin, *Povești*, traducere de Adrian Maniu, Ed. Malîș, Moscova și Ed. Ion Creangă, București, 1980, pp. 32-73.

⁴ *Basmе rusești*, traducere de Iulian Vesper și Andrei Ivanovschi, Ed. Univers, București, 1973, pp. 190-198.

acceptăm că ar fi vorba de asemănări de substanță, întrucât sunt deosebiri importante etc. Prin urmare, întrucât nu se poate stabili, cel puțin deocamdată, invarianta românească ideală, ne rămâne să ne limităm la jocul variantelor motivului ATU 709, mai ales pentru că putem ușor constata existența unor semnificații profunde și în cantitate abundentă în adaosurile ori omisiunile de narație. Iată motivul pentru care am ales una dintre variantele bine definite, la rândul ei oarecum clasicizată, anume *Basmul cu Naramza a frumoasă*, adunat și evident estetizat de către G. Dem Teodorescu, ale cărui motive le vom urmări, după cum deja am menționat, și în alte câteva propuneri narative românești și rusești.

În basmele cu mama vitregă, între momentele demne de urmărit se poate integra și descrierea lirică de tip popular a frumuseții prințesei: „la soare te puteai uita/ iar la dânsa ba!/ Când ieșea ea la plimbare/ era lucru de mirare:/ nici vântul nu adia,/ nici soare nu dogorea,/ părul să nu-i descrețească,/ fața să nu i-o pârlească;/ păsări nu mai ciripeau,/ ape-n cale se opreau/ și cu drag la ea priveau// stând pe loc/ ca turta-n foc!”¹.

Plimbatul prințesei amintește aici de ritualul oriental, unde, odată cu ieșirea ei în exterior, este percepută ca o zână protejată de natură. O întorsătură lirică ingenioasă este reușită de narator în ultimele versuri, când asociază vitalitatea apei cu a focului prin intermediul noțiunii de oprire temporară. Avem, prin urmare, de-a face cu o ființă vestită și admirată pentru frumusețea ei în întreaga împărăție.

Găsim și o mențiune rapidă despre mama bună a Naramzei, a cărei viața conjugală lipsită în bună măsură de șansă este descrisă în chip frust: „Din trei copii, câți dedese Dumnezeu, rămăseseră numai c-o fată”². Iubirea părintească este exprimată cu formulele hiperbolice stereotipe specifice sezonului estival (luminozitate, rodnicie abundentă) din basmul românesc: „se uitau la dânsa ca la un cireș copt și o iubeau ca luminile ochilor”³. Dacă moartea mamei bune este expedită sumar: „și-și dete sufletul dup-o scurtă zacere”⁴, mai interesantă pare să fie prezentarea modului cum alături de durerea prințesei Naramza care plânge cu mângăritare participă natura întregă cu pietre despicate, cu codrii jeluitori, cu vaiet de fiare.

Un alt episod important în tema mamei vitrege este modul cum aceasta își face apariția: aici noua căsătorie este motivată de povestitor prin faptul că împăratul

¹ G. Dem. Teodorescu, *Basme române*, ediție îngrijită și glosar de Rodica Pandele și Petre D. Anghel, prefață de Nicolae Constantinescu, Ed. Vitruviu, București, 1996, p. 164.

² *Idem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

era încă tânăr și „c-așa-i fusese orânda”¹. Prin urmare, sunt menționate în trecut ca motivații premaritale vârsta și soarta.

Noua mamă este „frumoasă ca o zână, cum nu se găsea alta prin partea locului”². Observăm deja apariția unor germeni de concurență care sunt estompați în timpul ceremoniei pentru motivul că prințesa nu participă la nuntă și maștera încă nu știe de existența ei. Curios este faptul că împăratul, care-și iubea ca lumina ochilor fiica, acceptă, după contractarea noii căsătorii, ca ea să stea ascunsă într-o cămăruță, dintr-o zonă puțin frecventată a palatului.

Noua împărăteasă este sumar descrisă, aflăm despre ea doar cum ia în stăpânire administrarea palatului, evidențiindu-se astfel ca noua stăpână. Aude astfel de prințesă a cărei frumusețe îi provoacă o pizmă grozavă. Starea se amplifică în chip catastrofal după ce-și consultă „oglindea-i a năzdrăvană”³ cu care dialoghează în versuri: „- Oglindă, oglinjoara mea!/- Auz, Doamnă, stăpâna mea!/- Cine este mai frumoasă/ Și cine mai drăgăstoasă?/ Io, luna cu soarele/și cu toate stelele?/ Și tu ești dintre frumoase,/ Și stelele-s drăgăstoase,/ Dar ca Naramza frumoasă/ Nu e alta drăgăstoasă,/ Că seamăn pe lume n-are/ Nici sub lună, nici sub soare!”⁴

Odată apărut motivul de cătrânire, maștera nu mai judecă decât în termeni strategici, cum anume să-și elimine adversara. Acționează în primul rând direct: ordonă unui „credincer d-ai ei”⁵, unui gealat s-o omoare și să-i aducă inima. Acesta însă nu ascultă orbește, ci se înduioșează atât de glasul firav al fetei, cât și de natura care oscilează între amenințare și jale: „Se jelea/ Într-un cuvânt/ Toată firea/ Pe pământ”⁶.

Prințesa abandonată în pădure va rătăci până la locașul a nouă zmei holtei unde va fi primită cu drag, deoarece instinctiv se folosește de strategia fetei harnice: „S-apucă să scuture și să deretice pretutindeni [...], apoi se duse la bucătărie de găti mâncare [...]. Se cunoștea că e mână de femeie”⁷. Acceptată ca „suroră”, nici nu mai este lăsată să trebăluiească, este cinstită peste măsură, astfel încât zmeii, „câte trei pe rând, se sculau de cu noaptea și măturau, și roboteau ce era mai greu, ca să n-o dea pe osteneală și să n-o supere-ntru ceva”⁸. Este o imagine a delicatetei ascunse într-un

¹ *Ibidem*, p. 165.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 166.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 167.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Teodorescu, *op. cit.*, p. 168.

⁸ *Idem*, p. 170.

corp mătăhălos, recunoaştem şi ceva din episodul frumoasei care împlânzeşte bestia, (aici aflată la plural, în ultimă instanţă un aspect metonimic), dar este insuflată şi o vagă ironie, dacă este să ne gândim la imaginea zmeilor măturând de mama focului.

În timp ce fata regăseşte la curtea zmeilor ceva din protecţia palatului de baştină de pe vremea când trăia mama bună, acasă maştera are de rezolvat situaţia cu soţul ei, împăratul pe care trebuie să-l mintă în chip eficace pentru a-i explica dispariţia fetei. Totuşi, acesta realizează că maştera s-ar putea să-i toarne un sac de minciuni, așa că „mâhnirea împăratului nici nu se poate spune. Îşi blestemase ceasul când hotărâse să se-nsoare d-a doua oară, nu mai era vesel şi nu mai ieşea să vâneze ca odinioară”¹. Mai mult, oferă răsplata obișnuită în basme, mâna prinţesei şi jumătate din împărăţie şi „altă petrecere n-avea, decât să primească, să stea de vorbă şi să inimeze pe vitejii care se sumeţeau s-o găsească şi s-o scape de la zmei”².

După ce împărătesei îi trece bucuria de a fi scăpat de rivală, îşi verifică din nou poziţionarea în clasamentul frumuseţii prin intermediul oglinzii şi realizează spre marea ei ciudă că se află tot pe poziţia secundă. În consecinţă, va trebui să se folosească de noi viclesuguri, anume întâi se prezintă cu înfăţişarea ei obișnuită şi o împodobeşte pe prinţesă cu o pereche de cercei otrăviţi. Zmeii, reveniţi acasă, reuşesc s-o învie, iar, de bucurie, „cântau şi jucau de parc-ar fi apucat pe Dumnezeu de picior”³. A doua oară, maştera se deghizează în cerşetoare: „se-mbrăcă-n haine trenţăroase, se-mbrobodi ca o hoancă bătrână, se puse într-o căruţă cu coviltir”⁴. Deghizarea este imperfectă, fiindcă, deşi are aspect de cerşetoare, totuşi vinde lucruri dulci, „cofeturi şi zaharicale”⁵. Fata de împărat, lacomă, nu ţine cont de astfel de disonanţe, ci gustă o asemenea delicată care îi rămâne însă în gât şi o aduce într-o stare similară comei. De această dată, fata este crezută moartă, ba chiar zmeul cel mai bătrân ţine şi un discurs funebru: „Fraţilor, ce intră în gura morţii nu mai scapă niciodată: cu ea nu ne putem lupta. Aşa ne-a fost dat nouă, s-avem o surioară de cruce, frumoasă ca o zână şi bună ca o mieluşea, de care să ne despărţim așa de curând, ca şi cum ar fi fost numai o vedenie, o arătare-n vis”⁶.

De aici înainte basmul deviază de la varianta-tip din ATU 709 care propunea păstrarea fetei de împărat ca un obiect de expoziţie închis în sicriu de cleştar,

¹ *Ibidem*, p. 171.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 173.

⁴ *Ibidem*, p. 174.

⁵ *Ibidem*, p. 175

⁶ *Ibidem*, p. 176

deoarece e salvată în ziua destinată înmormântării ei, nu de un prinț, ci de un viteaz pornit în căutarea sa.

Întoarcerea fetei vii și nevătămate la castel o face pe vitregă să se sperie de eventuala pedeapsă, așa că, „turbată de mânie și știind ce-o aștepta când i s-ar fi dat de gol toate nelegiuirile, luă hangerul din cui și-și făcu seama singură”. Țin să remarc că este un caz foarte rar în basmele românești ca acest tip de personaj să se pedepsească singur la sfârșit.

Observăm că acest prim basm ne-a ajutat să constatăm prezența unei suite de etape în alcătuirea motivului mașterei frumoase, dar ne-a oferit totodată și ceva din imaginea stereotipă pe care-o păstrăm totuși despre mașteră, anume aceea de femeie urâtă. Aici nu numai la nivelul caracterului, dar și la nivel fizic, atunci când se maschează într-o ființă trențăroasă. Oferă, astfel, o bună definiție parțială a mașterei: *o babă rea care oferă otravă deghizată în zaharicale*.

În basmul *Mama cea rea*, narațiunea debutează rarism, cu descrierea frumuseții mamei eroinei:

A fost odată o femeie atât de frumoasă, cât ar fi crezut omul că nu poate să fie în lume alta mai frumoasă ca ea, de întrecut nici poveste. Și era încrezută în frumseța sa. Și cum nu, mă rog, când fața ei era mai albă decât neaua și totuși bătea în roșu, ochii mai negri decât murele cele coapte, dar aruncau scânteii, părul ei, Doamne sfinte!, cu ce l-aș asemăna oare? Era ca un caier de mătase neagră, sclipea de negru, și cădea peste umeri în jos făcând sute de mii de inele, unele mai mari, altele mai mici: gurița ei gândea că-i cerașă pocnită în două, grumazii ei, mâinile ei, picioarele și tot trupul ei era atât de frumos, cât rar om se poate lăuda¹.

Acest portret ne oferă următoarele date suplimentare. În basmele-tip *Albă-ca-Zăpada*, povestitorul se simte obligat să realizeze unul sau mai multe portrete ale frumuseții hiperbolizate. Cu această ocazie, constată că există o discrepanță între realitatea vizată și inventarul limitat lingvistic aflat la dispoziție, între semnificatul excesiv și semnificatul sărac, cum ar propune un lingvist cu rădăcini saussuriene. Nemulțumit doar cu mărturisirea limitelor sale descriptive, povestitorul apelează la enumerarea de tip homeric în care fiecărei părți anatomice i se asociază un stereotip popular. Să notăm că portretul depășește convenționalul prin câteva regionalisme memorabile, *frumseță*, *cerașă*, prin câteva comparații reușite: părul „ca un caier de mătase”, ori gura „ca o cerașă pocnită în două”.

¹ Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 162.

Episodul consultării oglinzii este substituit aici de consultarea Soarelui cu care dialoghează tot la fel în versuri: „Soare luminat,/ Spune-mi tu curat/ Și adevărat:/ Văzut-ai ori ba/ În umblarea ta/ Față ca a mea?/ Față de muiere/ Cu-atâta plăcere?// Față de nevestă?/ Atât de frumoasă?”¹ Naratorul, probabil conștient de memoria imperfectă, nu-i mai dă șansa și Soarelui de a răspunde tot în manieră lirică, ci îi atribuie un răspuns prozaic, formulat asemenea unei legi: „Multă lume am umblat, multe femei frumoase am văzut, dar pe tine nime nu te-ntrece, decât fiica ta”².

După cum vedem, invidia se dovedește unul dintre motivele de tipar compozițional, aici având ca efect înrăirea personajului și anularea instinctului de părinte: „s-a stins toată dragostea mamei ce-o avea mai-nainte către fiica ei”³. Mutația psihologică nu este una oarecare, de altfel, acest lucru apare rar în basme, după cum a constatat cândva și V.I. Propp⁴, mama bună devine prigonitoarea propriei copile, răstălmăcindu-se astfel valorile tradiționale promovate de basm. Sigmund Freud explică însă o asemenea concurență ca parte esențială în construcția mitului oedipian. Iată chinul frumoasei invidioase: „Nu-i tignează somnul, nu mâncarea și băutura, nu-i mai plăcea nimic, ar fi dorit cu orice preț să nu mai aibă față ori, dacă are, să nu o mai aibă atât de frumoasă. Într-o noapte avuse fierbințeli mari, dureri de cap și bătaie de inimă”⁵.

Într-un alt episod al acestui tip de basm, un servitor cu obediență parțială îi va aduce stăpânei rele ca dovezi palpabile o inimă substituită și degetul mic autentic al fiicei sale. Prințesa, scăpată ca prin minune, ajunge, după rătăcirile de rigoare pe meleaguri silvestre, la curțile de zmei, pustii peste zi, unde „crezu a face bine dacă le va curăți cum știe ea, că poate o fi murit găzdoia curților și bărbații nu știu orându-i lucrurile femeiești. Și aduse copila apă, udă, mătură prin case, șterse scaunele și mesele de praf”⁶.

Mai mult, fiindcă episodul curățeniei este doar sumar schițat, naratorul simte nevoia să revină cu bucuria zmeilor (aidoma cu cea resimțită într-o mare sărbătoare) în fața spectacolului curățeniei: „ce se bucurară când își văzură chiliile orânduite frumos, de gândea că așteaptă pețitori”. Observăm că aici fata nu mai

---

¹ *Idem.*

² *Ibidem*, p. 163.

³ *Ibidem.*

⁴ V.I. Propp, *Rădăcinile istorice ale basmului fantastic*, traducere de Radu Nicolau, prefață de Nicolae Roșianu, Ed. Univers, București, 1973, p. 92.

⁵ Pop-Reteganul, *op.cit.*, p. 163.

⁶ *Ibidem*, p. 164.

gătește, pe de-o parte iar, pe de alta, că atitudinea ei este propusă indirect ca model comportamental, anume că o fată frumoasă ar trebui să se asocieze în mod natural cu inițiativa și hărnicia în treburi considerate feminine precum măturatul, scuturatul de praf, ordinea lună.

În acest timp, Soarele reinterogată asupra clasamentului frumuseții nu mai este doar o simplă oglindă în care se arată cine este numărul unu și locul unde se află, ci ajunge și o instanță morală care biciuiește lingvistic intenția criminală: „Fost-ai mândră, când ai fost, și-ai rămas un lucru prost. Tu ai fost cea mai mândră femeie, dar acum ești cea mai urâtă [...]. Te amăgiși amar, femeie becisnică ce ești”¹.

Fata este adusă în pragul morții nu printr-o serie de obiecte otrăvite, ci prin înșelarea ei de către propria mama care îi cere să deschidă puțin poarta zmeilor dându-i astfel posibilitatea să se repeadă „ca o leoaică și îndesă fetii degetul în gură, încât îndată căzu jos moartă”². Zmeii cunosc de data asta cine este autoarea omorului și realizează de aceea funeralii incomplete, întrucât expun trupul fetei într-un sicriu de aur așezat „într-un vârf de paltin, ca să o legene vântul și să o vază pământeni, și să se mire de inima cea îndrăcită a mamei sale”³.

Recunoaștem aici ceva din mentalitatea mioritică asupra morții, dar și credința că frumusețea, cum ar fi ea, chiar și moartă, trebuie expusă privirilor. Iar efectul unei asemenea scene capătă rapid rezonanțele unei bârfe naționale în care sunt amestecate admirația pentru victimă și condamnarea fermă a vinovatei. Mai mult, mama ucigașă, revenind asupra mediului său de probare a frumuseții, nu mai primește din partea Soarelui decât cuvinte de condamnare: nebună, blestemată, netrebnică, „prăpădita lumii”⁴ sunt doar câteva dintre cuvintele grele pe care i le adresează astrul personificat. Este o mamă care a devenit *benign or hostile figures*, după cum spunea cândva cercetătoarea americană Linda J. Lee⁵.

Fata este salvată de feciorul împăratului care-i scoase bucata de măr din grumaz – aici se pare că povestitorul a uitat de modul cum fusese agresată fata cea frumoasă și acest lucru se explică în chip evident prin faptul că invarianta germană există permanent ca model de performare în subconștientul povestitorului. Să notăm că mama ei nu mai este pedepsită cu moartea, ci înnebunește de supărare în fața situației strălucite la care a ajuns fiica ei. Invidia ajunge să aibă ca efect deviația

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 165.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Linda J. Lee, *Mother*, în *The Greenwood Encyclopedia of Folktales and Fairy Tales*, 3 vol., ediție de Donald Haase, Ed. Greenwood press, Westport, Connecticut, 2008, p. 637.

comportamentală definitivă. Am putea spune că aici avem varianta unui basm despre o frumoasă mamă pe cale să înnebunească.

Să consemnăm și un basm de sorginte exclusiv orală, *Fata cu mâinile tăiate*, unde frumusețea fetei fie este redusă la un superlativ absolut obișnuit: „o fo' tare frumoasă fetiță”¹, fie este utilizată asociația uzuală între creșterea trupului și sporirea frumuseții: „Maria, de ce-o crescut, de ce era mai frumoasă”². Povestitorului nu-i reușește nici portretizarea vitregei, afirmând doar că are un fel de frumusețe pătată moral: „Ș-o luat atâta de frumoasă soțâie...ș-o luat. Dar pe cât o fost de frumoasă, o fost și invidioasă”³.

Nereușitele în portretistica de tip calofil sunt însă compensate de nuanțe neașteptate de umor de limbaj. Vitrega „era năcăjită că Maria dacă tăt crește, o combate cu frumusețea”⁴. Observăm că frumusețea rivalei este interpretată ca o declarație de război, de aceea gândul crimei nu mai o sperie pe mașteră, ci i se pare un act firesc, o ofensivă de ordin belic. De altfel, merită să repetăm ideea că în mentalitatea tradițională orice vină cunoaște o singură pedeapsă, anume moartea.

Acum nu mai avem doar un servitor, ci două slugi care o ajută să-și realizeze visul, de aceea sunt mai greu de înduplecat și cu sacrificii corporale mai mari, respectiv tăierea „mânușilor” fetei. Observăm cu această ocazie că, undeva, în cadrul actului complotului, trebuie să apară un pasaj dialogal, dar pentru fiecare variantă cel puțin unul dintre participanți se schimbă. Aici, dialogul are loc între fată și cele două slugi care ascultă cumva și de îndemnul moral al Mariei: „Nu vă mâncaț' sufletul cu mine!”⁵

Episodul rătăcirii în pădure este rapid sărit, întrucât apare deja un fecior de împărat care o duce pe fata cu handicap în propriul palat cu care se realizează o căsătorie-fulger. Frumusețea fetei cât și bunătatea sa copleșesc orice fel de rațiuni de stat, orice scrupule părintești.

În acest răstimp, tatăl fetei se întoarce de la război și, ca în prima variantă a acestui tip (*Basmul cu Naramza*), se arată excesiv de supărat. Iată ce explicație a primit din partea nevestei pentru absența fiicei vitrege: „No, zâce, n-o fost bună! 'Ce:

¹ I. Opreșan, *Basmе fantastice românești*, vol. IV, *Basmе superstițios-religioase*, Ed. Vestala, București, 2004, p. 369.

² *Idem*.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, p. 370.

Cine știe cu cine s-o dus?! Că numai atâta ai zâs că-i bună și că să roagă la Dumnezeu, da' n-o fost adevărat!"¹

Ațiunea malefică a mașterei nu mai constă în deplasarea ei la noul adăpost al fiicei sale prin alianță, ci în măsluirea corespondenței dintre fată și soțul ei, prințul. Înlocuiește sfatul părintesc al proaspătului tată, (Maria ajunsese să aibă doi gemeni) cu o astfel de scrisoare: „Pă când mă duc eu acasă, s-o omorâț' și pe Maria și pe băieț', că de nu, nu mă duc acasă! Că eu nu vreau să mai am soțâia fără de mânuri! Și să-i omorâț' pe tăț'!"²

Părinții băiatului, puși în situația călăului (devenind astfel, la rândul lor, în chip neștiut slugile mașterei), aleg s-o restituie pădurii și fata sosește în chilia unui „pustnic – mai mult ca un călugăr, care vroia să steie sânșur în pădure”³. Fata, aflată într-un loc sfânt, ajunge să aibă vedenii cu Maica Sfântă, mai mult, beneficiază de minunea restituirii „mânurilor”. Observăm că popasul în pădure în zona sa fantastică este absolut necesară pentru a întrerupe ațiunea de prejudiciere și de a se realiza actul necesar de *restitutio in integrum*.

Soțul, reîntors de la război, își caută doamna în pădure și reîntâlnirea lor este descrisă strategic de povestitor: „Când s-o-ntâlnit soțu' cu femeia, cu Maria, două ore n-o putut sî vorbească nemica, unu cu cellalt.// După două ore, o zâs.// - Maria, am venit după tine, să te iau pă tine și pe copii, și de astâz' încolo nu-i mai suferi altu, că nu te mai las sânșură!”⁴

Maștera împărăteasă este de data asta pedeștită de tatăl fetei, care „o dat poruncî. În mijlocul orașului să să fac-o groapă ș-acolo o făcut foc în groapa ceea [...]. Acolo o ars-o de vie”⁵.

Basmul nu se termină însă cu pedeapsa dreaptă a mașterei, ci povestitoarea îi dă o aură religioasă basmului la sfârșit, când ne spune despre mila proverbială a Mariei, devenită noua împărăteasă: „Zăcea-mpăratu și soțu ei, tati-so și soțu ei, împăratu:// - Tu, Maria, pune servitoarele să le deié, nu le da tu!// O zâs:// - Nu! Maica Sfântă-n dar n'i-o dat mânurile, în dar dau cu ele”⁶.

Culegerea de basme al lui I. Oprișan este valoroasă și pentru remarcabilul dialog posterior narațiunii pe care-l realizează cu povestitoarea, în acest caz, Nița

¹ Oprișan, *op.cit.*, p. 371.

² *Idem*, p. 372.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 373.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 374.

Dăncuș¹. Uneori, reușește astfel să aducă unele lămuriri asupra unor fragmente nedesăvârșite din basm. Iată unul dintre ele:

- De unde-a luat Maica Domnului mâinile ca să i le pună la loc? Erau mâinile ei sau erau alte mâini?
- Eu cred că erau alte mâini. Da' ce-i cu neputință la Dumnezeu?! Totu-i cu putință. Asta-i adevărat. I-o pus mâinile la loc.
- Întrebarea-i dacă erau mâinile ei sau nu?
- Eu cred că acelea unde le-o pus împărăteasa vitregă, poate că Maica Domnului le-o fi luat. S-o gânditu-s-a. Sau poate... Aici nu vă pot da răspuns. Nu știu².

Observăm că informatoarea trece în acest dialog de la convingerea religioasă la nedumerirea asupra modului de săvârșire a minunii. După ce se hazardează cu o posibilă ipoteză, își recunoaște rapid limitele și-și încheie comunicarea cu declararea necunoașterii sale. Privită pozitivist, o astfel de atitudine ar arunca o lumină neclară asupra narațiunii precedente. Numai că frumusețea acestei povești nu provine din explicații științifice ori din fapte demonstrabile, ci mizează pe participarea ascultătorilor la nefericirea prințesei oropsite căruia i se atribuie în timp, cum deja am văzut, un set de aspecte pozitive conexe. Este drept însă că mila, unul dintre atribute, are cumva și o origine nuanțată fantastic.

Trecând la realizările rusești, observăm că în *Basmul cu domnița adormită și cei șapte voinici*, realizat în întregime în versuri de Pușkin, găsim numeroase florilegii și continuări în jurul motivelor principale. Aflăm că mama viitoarei eroine a murit la naștere, că o nouă căsătorie s-a realizat rapid, la numai un an după nefericitul eveniment, că maștera avea o oglindă magică de la care tot primea confirmări de întâietate în frumusețe: „Nu cunosc altă crăiasă/Mai frumoasă și mai albă³”.

Deși noua stăpână avea o natură duală („Ce să spui? Noua aleasă/ Frumoasă, era... frumoasă,/ Naltă, albă și mlădie,/ Și istețată, și nurlie,/ Da' la suflet – o trufașă,/ Și ca fire – o pizmașă⁴”), totuși, în copilăria fiicei vitrege, partea malefică nu i se activează. Are doar o atitudine olimpiacă, nepăsătoare la suferințele muritorilor, vai, în opinia ei degradați de o urâțenie de suprafață.

Aspectele pozitive ale mășterii, istețimea, caracterul atrăgător bunăoară, se obscurizează complet însă după ce află că are o rivală, propria fiică vitregă ajunsă

¹ Din Ieud, Maramureș, cf. Opreșan, *op.cit.*, p. 376.

² *Idem*, pp. 375-376.

³ Pușkin, *op.cit.*, p. 34.

⁴ *Idem*.

adolescentă și care era logodită cu un prinț, Elisei: „În ăst timp – neluată-n seamă,/ Copilița fără mamă,/ Zi de zi, creștea, creștea,/ Înflorea floare de nea./ Fața albă, sprâncenată,/ Gura roșie, mușcată,/ Fire blândă, minunată”. Iată ce-i răspunde oglinda despre concurenta sa: „Da, frumoasă ești de-ajuns,/ Dar cu mult, mult mai frumoasă/ Este tânăra crăiasă¹”, iar în originalul rusesc are acest caracter de incantație: „Ты прекрасна, спору нет;/ Но царевна всех милее,/ Всех румяней и белее²”.

Servitorul va fi înlocuit în această realizare epică de roaba Oacheșă, ce-i va fi milă de prințesă și-o va abandona în pădure după ce-i va confirma stăpânei că a legat-o de un copac și desigur că va fi omorâtă de fiarele sălbatice.

În răstimp, fata ajunge la cabana silvestră a șapte viteji și are astfel prilejul să-și arate calitățile de gospodină. În fața curățeniei generale, vitejii reîntorși strigă fetei ascunse: „Cine ești, care te știi,/ Tu prieten să ne fii!/ Dacă ești unchiaș, moșneag,/ Să fii moșul nostru drag!/ Dacă ești mare flăcău,/ Să ne fii frate mereu!/ Dacă ești vreo bătrânică,/ Să ne fii nouă bunică!/ Iar de-i fi o fetișoară,/ Ne fii dragă surioară³”. Se instaurează astfel posibilitatea unui trai frățesc, întrerupt la început de o probabilă ceartă între frați care visau fiecare dintre ei s-o ia de soție. De aceea îi cer: „Mândră fată, scump odor,/ Ne ești dragă tuturor,/ Și cu cât mai mult te știm/ Câteșapte te-ndrăgim;/ Bucuros, din noi, oricare,/ Te-ar lua soață iubitoare,/ Deopotrivă te-ndrăgim,/ Dar, nevrând să ne vrăjbm,/ Tu s-alegi, să hotărăști/ Cu cine te logodești!/ Unul luându-te soție,/ Ceilalți frații tăi să fie⁴”. Fata refuză însă transformarea sentimentului suroral într-unul de curată iubire, întrucât le mărturisește că a și-a dat deja cuvântul și inima voievodului Elisei, prințul care era pornit în căutarea ei încă de când dispăruse de la castel.

Viața în pădure pare să se desfășoare după un tipar în care toată lumea este mulțumită, apare astfel un moment de echilibru intermediar. Numai că țarina află că asasinatul nu i-a reușit și își trimite din nou roaba într-o misiune letală. De altfel, este soluția cea mai verosimilă de comportament a unei țarine, anume de a încerca să-și plinească scopurile prin oameni de încredere. Până la urmă, un adevărat stăpân își face treburile prin alții. Oricum, fata moare în chip aparent încă de la primul contact, întrucât mănâncă o bucățică de măr otrăvit și este dusă nu într-un mormânt, ci într-o peșteră într-un sicriu de cleștar de către cei șapte voinici, distruși de durere.

¹ *Ibidem*, p. 38.

² Vezi A.S. Pușkin, *Сказка о мертвой царевне и о семи богатырях*, <http://www.stihirus.ru/1/puskinskazki2.htm> consultat în data de 29.09.2013

³ *Idem*, p.46.

⁴ *Ibidem*, p. 53.

Între timp, mașterei i se confirmă reușita prin răspunsul oglinzii: „Nu cunosc altă crăiasă/Mai mândră și mai frumoasă¹”.

Între timp, voinicul Elisei o caută pe fată prin toată lumea: „Căuta mireasa lui/ Care nu-i și nu-i și nu-i!/ Tânguia, cât rătăcea,/ Toți drumeții-i întreba,/ Nimenea răspuns nu-i da²”. Din această stare de rătăcire fără țintă îl va scoate șansa de a putea comunica mai întâi cu Soarele, apoi cu Luna și Vântul care până la urmă îi vor dezvălui într-un chip elegiac, incantatoriu, locul unde se află fata cea adormită de veci: „În ținut fără lumină,/ Unde plânge-o apă lină,/ Sub un munte nalt de stâncă,/ Sfredelit de-o hrubă-adâncă.../ În cea hrubă-văgăună/ N-ajung razele de lună,/ N-ajung razele de soare.../ Acolo, în legănare,/ Clătinându-se-n zadar,/ Stă o raclă de cleștar,/ Între lanțuri ruginite,/ Pe șase stâlpi rânduite³”. Același pasaj în rusă are o incantație intraductibilă și o armonie aproape similară descântecului de oglindă⁴: „Постой,/ Отвечает ветер буйный:/ Там за речкой тихоструйной/ Есть высокая гора,/ В ней глубокая нора;/ В той норе, во тьме печальной,/ Гроб качается хрустальный/ На цепях между столбов./ Не видать ничьих следов/ Вкруг того пустого места;/ В том гробу твоя невеста”.

Eroul își salvează prințesa, dărâmând de durere stâlpii, aceasta revine miraculos la viață și se întoarce împreună cu alesul ei spre palat. Știrea reînvierii ajunge și la urechile țarinei celei rele care, după ce-și sparge oglinda magică, ”Denunciare a pleznit”. Din această variantă cultă cu clare tendințe baladești rămâne în memorie subtilul refren al răspunsului oglinzii despre cine este cea mai frumoasă femeie: „Ты прекрасна, спору нет;/ Но царевна всех милее,/ Всех румяней и белее⁵”.

Un alt basm din spațiul rus, de data asta de sorginte populară, *Oglinjoara fermecată*, propune contaminări cu alte motive, mai ales în incipit și final. Astfel este preluat motivul S 71 al unchiului care este tentat de frumusețea nepoatei sale – avem, astfel, cazul unei rude bune care se vitregește), ori motivul H 30 al povestitorului, la final care înfățișează modul adevărat de desfășurare a întâmplărilor (aici regăsind contaminarea cu tema mașterei care persecută gemeni

---

¹ *Ibidem*, p. 65.

² *Ibidem*, p. 64.

³ *Ibidem*, p. 68.

⁴ *Ibidem*..

⁵ *Ibidem*.

dintr-un tip de basm care cunoaște și variante românești, precum *Doi feți logofeți cu părul de aur* de Elena Niculiță-Voronca¹).

Un negustor își lasă în grija fratelui său averea, casa și preafrumoasa fiică, dar are surpriza să primească peste nu multă vreme o scrisoare în care i se comunică faptul că fata „se ține numai de blestemății, umblă haimana pe la uși străine, nu doarme acasă²”. De fapt, singura parte adevărată a mesajului era propoziția finală – „nu vrea să știe de mine” –, deoarece ascundea de fapt intenția unchiului de a o necinști pe fată și care fusese oprită în ultimul moment de opărirea acestui nelegiuit. Răzbunarea are efect imediat, tatăl încrezându-se orbește în cuvântul fratelui său, așa că își trimite singurul fecior să restabilească onoarea familială, respectiv să-și omoare sora. Feciorul ajunge astfel să joace rolul slugii cu suflet milostiv și, după ce află adevărul, dar neputând nesocoti nici porunca tatălui, își izgonește sora în pădure.

Rătăcește până la casa a doi viteji care o primesc cu gândul de a avea o gospodină harnică și, pentru a nu o vedea decât ca pe o surioară dragă, își scot cu dârzenie săbiile și fac următorul jurământ: „De-o cuteza unul dintre noi să-i facă silnicie surorii noastre drăgălașe, chiar cu sabia asta să fie hăcuit, fără cruțare³”.

Tatăl fetei, o persoană pentru care onoarea se dovedea mai importantă decât viața fetei sale, nici nu are multe remușcări față de nedreptatea comisă, de aceea se recăsătorește cu o negustoreasă care se ținea de cea mai frumoasă femeie din lume. Aceasta, înzestrată cu o oglindă magică, aude în cadrul descântecului de existența rivalei tinere: „Mândră ești, nici vorbă! Dar ai o fiică vitregă, ce stă la cei doi viteji în pădurea ceea bătrână, și ea e mult mai minunată!”

De aici, urmează multiplele încercări de asasinare a fetei, întâi cu ajutorul unui inel, apoi cu o panglicuță, în sfârșit cu un fir de păr împletit în coadă, a treia oară, cei doi viteji nemiareușind să-și dea seama cum a fost fata vătămată. Îndurerăți peste măsură, după ce o pun pe fată într-un sicriu de cleștar și realizează din propria casă un cavou neașteptat, cei doi viteji se sinucid, aruncându-se de pe turn.

Acum apare o inadvertență temporală întrucât naratorul pe de-o parte afirmă că „mulți, tare mulți ani trecură de-atunci”, iar, pe de alta, tânăra reînviată va putea să-și dezvăluie adevărata identitate în fața părintelui său cândva prigonitor de temut și să obțină și pedepsirea vinovaților. Fără îndoială că de fapt există aici ceva

¹ Elena Niculiță-Voronca, *Datinile și credințele poporului român adunate și așezate în ordine mitologică*, vol. 2, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu, Ed. Saeculum I.O., București, 1998, pp. 294-295.

² *Basme rusești, op. cit.*, p. 190.

³ *Idem*, p. 192.

din motivul D 263.3 al salvării Prințesei Adormite, întrucât prințul salvator va găsi o casă aproape dărăpănată: „stătea totul de mult părăsit, într-o mare neorânduială¹”. Totuși actul de redeșteptare nu vine imediat, poate că este cel mai lung moment narativ dintre cele cinci basme, deoarece prințul întâi o contemplă o săptămână pe fata adormită, apoi poruncește servitorilor s-o ducă în camera lui unde ajunge s-o vegheze continuu și numai la porunca mamei sale care decide ca fata să fie înmormântată, ajunge s-o pieptene și astfel să-i scoată firul otrăvit din împletitură. În fața celui miracol, nici țarii nu se mai împotrivesc, mai mult, „se și veseliră în aceeași zi la ospățul de nuntă”.

Continuarea este realizată cu scopul demascării tuturor personajelor negative. Astfel, noua țarevna merge pe o corabie, fără soțul ei, căpitanul încearcă s-o necinstească, apoi crede c-a aruncat-o în mare, deși în taină, un marinar de-al său luase locul țarevnei. Toată lumea crede că aceasta a murit, numai că ea ajunge deghizată la curtea tatălui său, se angajează acolo ca slujnică și, cu prilejul unui mare ospăț la care participa și soțul său, are prilejul să spună întreg adevărul. Între cei de față se aflau și cei patru prigonitori ai săi, dar pentru ca aceștia să nu întrerupă narațiunea cere mesenilor s-o lase să-i pocnească cu polonicul în frunte pe cei care sar să-i ia „vorba din gură”.

Constatăm că povestitorul are grijă să ne spună, ca în fiecare basm, în ce-a constat pedeapsa pentru prigonitori. Aici, fiind patru personaje, fie „au fost fulgerați cu sănețele”, fie „i-au fost presărate oasele prin tufișuri și prin viroage”, fie, în cazul căpitanului, a fost condamnat la ocnă pe viață.

Desfășurarea analitică a celor cinci basme ne-a dus la realizarea a două tabele comparative, unul analitic, altul sintetic permițând diverse concluzii a posteriori printre care și acestea:

- într-un basm-tip există un număr de motive indispensabile, în timp ce toate celelalte sunt contextuale și ca atare potențial substituibile;

- avem de-a face cu un paradox, întrucât, deși este tratată tema Mașterei, de fapt este vorba despre tipul de basme ale frumuseții, adevărata miză a narațiunii. Cu toate acestea, performerilor le este destul de greu să construiască din câteva tușe un portret viu, demn de admirat, așa că apelează fie la suportul naturii, fie își declară explicit lipsa de mijloace verbale.

- deosebiriile dintre basmele rusești și cele românești sunt minore și, fără un avertisment prealabil, le-am putea considera doar variante ale aceluiași spațiu. Totuși, din analiza motivelor observăm că fințele magice din pădure sunt înlocuite

---

¹ *Ibidem*, p. 194.

de o ceată de viteji trăind solitar, La Pușkin având aproape rolul unor haiduci ce încearcă să stârpească „liftele”, există o mai mare presiune a basmelor culte (cel puțin în cele două basme analizate din spațiul rus), există o mai mare dezvoltare inițială a condiției prenuptiale a tatălui eroinei

- asemănările între cele două forme de realizări sunt mult mai numeroase și numim doar câteva: descoperirea târzie a rivalei tinere, apariția ciudei aprige, realizarea de portrete, descântecul de oglindă sau substitutul său, apelul la un servitor credincios sau transformarea cuiva într-un astfel de instrument letal, înșelarea mașterei, rătăcirea prin pădure, moartea aparentă a eroinei, salvarea fetei de către un prinț și pedepsirea mașterei.

Sunt și alte sugestii care pot fi identificate de cititorii atenți, În fond, acest tip 709, al Albei-ca-Zăpada nu fascinează fără rost de atâta vreme. Exemplifică într-un mod subtil nevoia fundamentală umană de *kalogathia*. Și, așa cum considera Andrei Pleșu, „povestea e, față de argumentul logic, ceea ce e imaginea față de concept. E, ca și imaginea, mai puțin explicită, dar mai cuprinzătoare¹”.

---

¹ Andrei Pleșu, *Parabolele lui Iisus*, Adevărul ca poveste, Humanitas, București, 2012, p. 19.

MIĘDZY WSCHODEM A ZACHODEM ZE STUDIÓW ETNOGRAFICZNYCH IWANA FRANKI

Katarina NOVIKOVA

В статье рассматривается сфера и значение этнографических исследований украинско-польского ученого Ивана Франко народной литературы, состоявшей в большей мере из апокрифов, религиозных легенд, гимнов и песней. Исследователь посвящает особое внимание византийскому наследию как важной стороне изучения истории и культуры славянских народов. Франко отмечает как особенность украинской культуры переплетение восточной и западной христианских традиций не только благодаря географическому положению, сколько проникновению западноевропейских идей через апокрифическую литературу. Этнографический материал не только показывает единство украинского народа, несмотря на разделение земель, но открывает источники народных идей и мифов.

Ключевые слова: Этнография, народоведение, славяне, фольклористика, религия, апокрифы, византийское наследие, народ, народная идея

Bogata i wielostronna twórczość Iwana Franki zalicza się zarówno do kultury ukraińskiej jak też polskiej. Był on nie tylko wielkim ukraińskim pisarzem i poetą, wieszczem narodu ukraińskiego, ale również etnografem i badaczem religii, aktywnym działaczem społecznym na rzecz rozwoju kultury i oświaty swojego kraju. Oddziałął także mocno na kulturę i naukę polską – był między innymi, współzałożycielem lwowskiego Towarzystwa Ludoznawczego (obecnie Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego). To właśnie drukowana wersja jego odczytu *Najnowsze prądy w ludoznawstwie* („Lud” 1895, nr 1, s. 4-16) otwiera powstanie tego zasłużonego dla nauki polskiej pisma.

Franko jest niejako uosobieniem więzi kulturowej obojga narodów polskiego i ukraińskiego. Działalność Franki jako pisarza, działacza społecznego, ludoznawcy i filozofa przypadła na XIX wiek, będącym okresem rozwoju literatury i sztuki, odrodzenia i formowania się tożsamości narodów słowiańskich. Okres XIX stulecia charakteryzował się rozwojem badań etnograficznych i folklorystycznych. Polscy

badacze kultury narodowej w tym czasie skupiali się wokół takich czasopism ludoznawczych jak „Wisła”, wydawanej w Warszawie w latach 1887-1905, 1916-1917 wraz z „Biblioteką Wisły”, w której publikowano w oddzielnych tomach prace z „badań terenowych” gdzie publikowano materiały etnograficzno-folklorystyczne.

W niniejszym artykule przedstawię zakres i znaczenie badań etnograficznych Iwana Franki dotyczących literatury ludowej, która w dużej mierze składała się z apokryfów, religijnych legend, hymnów i pieśni. W XIX i XX w. badania religioznawcze były ściśle powiązane z innymi dyscyplinami naukowymi. Do zainteresowania się religią dochodzili z innych samodzielnych nauk. W ten sposób folklorysty obok archeologów, językoznawców, historyków i biblistów przyczynili się do rozwoju badań nad religią¹. Wówczas nie było jasnego rozgraniczenia między religioznawstwem, socjologią, etnologią, antropologią kultury, demografią społeczną itd. Przedmiotem badaczy była „kultura duchowa”, czyli kultura religijna, traktująca religię jako element kultury².

I. Franko urodził się w Nagujowicach w powiecie Drohobyckim w wielonarodowościowym środowisku w Galicji na terenie Ukrainy pod zaborem Austro-Węgierskim. 27 sierpnia 1856 roku w zamożnej wiejskiej rodzinie. W 1875 roku rozpoczął studia na uniwersytecie Lwowskim, przerwane aresztowaniem za działalność socjalistyczną. Studia ukończył dopiero w 1890 roku na uniwersytecie w Czerniowcach, ponieważ Uniwersytet Lwowski nie wydał mu zezwolenia na ukończenie brakującego mu jednego semestru.. Podczas studiów wstąpił do towarzystwa „Kółko Akademickie”. W ten sposób znalazł się w centrum życia kulturalnego i społecznego, zapoznając się między innymi nie tylko z ukraińską oraz zagraniczną literaturą piękną, ale również z sporami językowymi, nacjonalistycznymi i politycznymi³. W 1892 r. podjął w Wiedniu studia sławistyczne w związku z przygotowywaną pracą doktorską.

Od pierwszej połowy lat 80-ch aktywnie brał udział w działalności publicystycznej i wydawniczej. W młodości zajmował się również etnografią i folklorystyką. Podczas nauki w gimnazjum spisywał z ust różnych osób setki pieśni narodowych, bajek, przypowieści oraz innych utworów, zasłyszanych od innych osób. Część z tych opracowań ukazała się później w warszawskim tygodniku „Głos”, „Dodatku do Przeglądu Tygodniowego”, „Wiśle” oraz pismach lwowskich:

¹ H. Hoffmann, *Dzieje polskich badań religioznawczych 1873-1939*, Kraków, 2004, s. 65.

² Ks. W. Piwowarski, *Socjologia religii* [w:] „Dzieje teologii katolickiej w Polsce”, pod red. Wp. M. Rechowicza, Lublin 1977, t. III: Wiek XIX i XX, s. 193.

³ Іван Франко, *147. До М.П. Драгоманова*, т. 49, Листи (1886-1894) [w:] Зібрання творів у п'ятдесяти томах, Київ 1986, s. 240-245.

„Kwartalniku Historycznym”, „Kurjerze Lwowskim”, ukraińskich „Diło”, „Zori”, a również w rosyjskojęzycznym kijowskim „Kijewskaia starina”¹. Adolf Strzelecki w *Do bibliografii etnograficznej polskiej (1878-1894)* podaje obszerny wykaz dzieł badacza, opublikowanych w języku polskim, ukraińskim i rosyjskim w czasopismach polskich i rosyjskich. Franko jest wymieniony wśród takich postaci polskiego ludoznawstwa jak Zorian Dołęga-Chodakowski (= Adam Czarnocki), Ryszard Berwiński, Oskar Kolberg i Jan Aleksander Karłowicz oraz jest zaliczany do grona etnografów i ludoznawców Polski. Przynależność do nauki polskiej deklaruje osobiście, między innymi w korespondencji z polskimi kolegami².

Ważną jest rolę Franki jako redaktora, publicysty, recenzenta i popularyzatora badań ludoznawczych i etnograficznych polskich, ukraińskich, czeskich, chorwackich oraz zachodnioeuropejskich badaczy religii. Współpracuje z czeskimi badaczami, Franciśkiem Řegożem i Jozefem Korżanem w zakresie wzajemnego popularyzowania literatury, historii, kultury i etnografii czeskiego i rusko-ukraińskiego (małoruskiego)³ narodów⁴. Jako główny współpracownik czasopisma „Zoria” (literacko-społeczne dwutygodniowe wydanie ukazywało się we Lwowie w latach 1880-1897) poświęcił wielką uwagę przekładom prac z socjologii i etnologii⁵.

Zanim przejdę od omówienia badań etnograficznych Iwana Franki ważne jest przyjrzeć się jego epoce. Działalność Franki jako pisarza, działacza społecznego, ludoznawcy i filozofa przypada na XIX wiek, okres rozwoju literatury i sztuki, odrodzenia się i formowania się tożsamości narodu ukraińskiego. Europa Środkowo-Wschodnia w sferze społeczno-politycznej od XVIII stulecia do wybuchu I wojny światowej w XX wieku była ogarnięta procesami narodotwórczymi, które doprowadziły do ukształtowania się nowoczesnych narodów jako najwyższych form organizacji społecznej. Wielką rolę dla kształtowania się idei narodowych stanowiły studia nad tradycją własnych narodów, między innymi nagromadzenie materiałów

¹ Іван Франко, *Curriculum vitae* [w:] „Літературно-критичні праці (1893-1895)”, t. 49, wyd. cyt, s. 80-82.

² Іван Франко, 177. *До Яна Карловича*, t. 49, wyd. cyt, s. 314, 184. *До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 329, 198. *До Яна Карловича*, t. 49, wyd. cyt, s. 342, 343 oraz 219. *До Яна Карловича*, t. 49, wyd. cyt, s. 368.

³ Do początku XX wieku nie istniała jednej nazwy – Ukraińców w Rosji nazywano Małorosami, a w Austro-Węgrach Rusinami. Nazwa współczesna Ukrainiec była rzadko używana w XVIII w., nie ma jej również u Tarasa Szewczenki.

⁴ Іван Франко, 95. *До Йозефа Коржана*, t. 49, wyd. cyt, s. 146 oraz 104. *До Йозефа Коржана*, t. 49, wyd. cyt, s. 162.

⁵ Іван Франко, *Наше літературне життя в 1892 році*, t. 29, wyd. cyt, s. 19, tenże *Нове видання творів Міцкевича*, t. 49, wyd. cyt, s. 34.

ludoznawczych, rozwój lingwistyki i prehistorii, które pozwoliły odkryć nowe zjawiska, wykazać pewne podobieństwa narodów oraz w nowym świetle ukazały dzieje kształtowania się europejskich narodów.

Ważną rolę w badaniu kultury narodowej, a zwłaszcza narodów słowiańskich odegrały idee oświeceniowego niemieckiego myśliciela Johanna Gottfrieda von Herdera (1744-1803)¹. Odrzucając boskie pochodzenie języka podkreślał on społeczne uwarunkowania jego rozwoju. Bowiem człowiek dochodzi do rozumu przy pomocy języka, a do języka poprzez tradycję, czyli języka przodków. Co więcej w języku odbija się intelekt i charakter danego narodu. Zatem rozwój rodzimego języka jawi się jako główny warunek społeczno-kulturalnego rozwoju poszczególnych zbiorowości narodowych². Poglądy Herdera były wówczas powszechnie przejmowane przez myślicieli i działaczy narodowych z emancypujących się społeczności narodowych. Niemiecki myśliciel przywiązywał wielką wagę do pieśni i poezji ludowej w procesie rozwoju kultury i życia narodowego. Swoją pracą „*Stimmen der Völker in Liedern*” oraz licznymi artykułami natchnionymi poezją narodową różnych narodów zapoczątkował zbieranie, badania i publikowanie folkloru ludowego, co wydatnie przyśpieszyło procesy narodotwórcze. W IV tomie dzieła „*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*” opisuje charakter, historię i życie Słowian w których upatruje pokojowo nastawionych rolników. Teza ta stała się kanonem wszystkich późniejszych doktryn słowianofilskich³. Właśnie te poglądy Herdera położyły fundament pod koncepcje słowianofilstwa oraz sprzyjały rozwojowi stosunków społeczno-politycznych w Europie Środkowo-Wschodniej⁴.

Rozwój duchowy Słowian wiąże się z językiem cerkiewnosłowiańskim, który miał szeroką sferę wpływu do końca XVIII w. obejmując również prawosławnych Rumunów. Pierwsze Idee wzajemności słowiańskiej oraz historii rozwoju duchowego słowiańszczyzny były związane z wytworzeniem i rozszerzeniem tak zwanego języka cerkiewnosłowiańskiego. Tak więc misjonarze Cyryl i Metody byli pierwszymi wszechsłowiańskimi pisarzami. Bowiem nie tylko Bułgarzy, Serbowie, Rusi, ale również Czesi i Polacy znali i czytali księgi w tym samym języku. Język ten

¹ J. Chlebowczyk, *O prawie do bytu małych i młodych narodów. Kwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej i dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.)*, Warszawa 1983, s. 103.

² J. G. Herder, *Myśli o filozofii dziejów*, Warszawa 1962, t. I, s. 406, 402-404, t. II, s. 474-475 cyt. za. Chlebowczyk, wyd. cyt, s. 104.

³ Іван Франко, *Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер*, t. 29, wyd. cyt, s. 61-62.

⁴ J. Chlebowczyk, dz. cyt, s. 106-107.

był swoistą *lingua franka* plemion słowiańskich, aż do XVIII w. włączając w to także Rumunów prawosławnych, którzy już w XVI wieku zaczęli wytwarzać pismo w języku rumuńskim, ale w liturgii nadal używali języka cerkiewnosłowiańskiego i pisali cyrylicą.

W języku cerkiewno-słowiańskim wytworzyła się bogata literatura. Nie tylko cerkiewna (dogmatyczno-obrzędowa), ale również poetycka, dydaktyczna, moralizatorska etc. Literatura w tym języku była czytana, przepisywana i rozpowszechniana wśród narodów słowiańskich kręgu prawosławnego¹.

Franko w badaniach etnograficznych poświęcał dużo uwagi spuściźnie bizantyjskiej jako ważnej stronie historii i kultury narodów słowiańskich, wówczas mało zbadanej. W pierwszym numerze „Byzantinische Zeitschrift” 1892 z udziałem specjalistów z całej Europy Karl Krumbacher wyłożył swój program: „Wschód prawosławny – jest oddzielnym światem, swoistym, półdzikim zbiorem państw i narodów między oświeconą Europą i Azją barbarzyńską. To zgromadzenie narodów było kiedyś obroną Europy przed barbarzyństwem azjatyckim, i pewnie, kiedyś zostanie pomostem kulturowym między Europą i Azją”².

Franko dzieło Krumbachera uznał za pierwsze systematyczne i krytyczne opracowanie spuścizny bizantyjskiej, mające wielkie znaczenie dla studiów starożytności słowiańskich. Jednak według niego ma oni wiele luk, pomija literaturę teologiczną, tak zwaną patrystykę oraz życiorysy świętych³. Oprócz chrześcijaństwa, które można oceniać w różny sposób, z Bizancjum przyszedł wraz z misjonarzami również książki, nie tylko kościelne, ale także o charakterze świeckim, historycznym i poetycznym, tłumaczone następnie na języki słowiańskie wraz z dodatkami lub wzorcami, stanowiąc wzór według którego pisano następnie rodzime dzieła. Poprzez wpływy cerkiewne przeniknęły też wzorce sztuki i nauki. Franko zaznacza, że do pojęcia literatury starochrześcijańskiej należą również apokryfy nowotestamentowe i literatura sektancka – szczególnie gnostycka. Pozwala to odkryć jedną ze szczególnych charakterystyk kultury i religii ukraińskiej, podobnie jak i rumuńskiej, a mianowicie przeplatanie tradycji wschodniej i zachodniej. Zawdzięcza się to nie tylko położeniu geograficznemu Ukrainy i Rumunii, ale przede wszystkim przenikaniu zwłaszcza poprzez literaturę apokryficzną myśli teologów i filozofów zachodnioeuropejskich.

¹ Іван Франко, *Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер*, dz. cyt, s. 55-56.

² Іван Франко, *Візантійська література*, t. 29, wyd. cyt, s. 187-188.

³ Там же, s. 187.

Franko – w dysertacji doktorskiej – poświęca sporo uwagi wzajemnemu przenikaniu się tradycji Wschodniej i Zachodniej w kulturze ukraińskiej¹. Dotyczyła ona wpływu teorii ewolucyjnych na naukę historyczną oraz historię literatury. Badacz przyjmuje dwojaką postawę w ocenie utworów literackich: starożytno-estetyczną i kulturowo-historyczną. Trzeci rozdział poświęcony został religijnym i cerkiewnym pieśniom na Rusi, ich więzi z ruchem reformackim, szkołą i dramatem.

Powiązania Ukrainy z Zachodem odbywały się wskutek włączenia jej terenów do Litwy i Polski oraz kolonizacji niemieckiej w miastach. Następnym czynnikiem były wpływy humanizmu poprzez więź bractw cerkiewnych – z jednej strony z sektami bohumilskimi, a z drugiej – z husitami. Idee Reformacji przychodziły z Wilna i Krakowa dzięki działalności socynian (odłam arianami zwanych też unitarianami), przekładom Pisma Świętego na język narodowy oraz (najczęściej z niemieckiego) pieśni cerkiewnych, literatury polemicznej i świeckiej z niemieckiego. Reformacja oddziaływała również na poezję ludową polską oraz inspirowała katolików do twórczości. Powstają wtedy liczne szkoły jezuickie oraz teatry.

Pojawienie się tych zjawisk kulturalno-oświatowych Franko wydobywa ze zbioru pieśni ludowych *Bogogłasnik* (Przemyśl 1790). Ta pamiątka literatury uniackiej XVII i XVIII w. z ławry w Poczajewie pozwoliła odkryć łańskie pochodzenie zwyczaju, gdy na Boże Narodzenie i Wielkanoc dzieci wędrują od domu do domu, recytując wierszyki. Pieśni cerkiewne zostały wprowadzone do obrzędu w Kościele grecko-katolickim (czego nie ma w wyznaniu prawosławnym), a naród przyswajał idee poprzez śpiew. Dlatego część liturgii odprawiana była w języku ludowym, a nie cerkiewnym. Franko analizując źródła, autorstwo i chronologię poszczególnych pieśni podkreślał szczególną rolę tego zboru w kształtowaniu idei narodowych².

W rozprawie *Ze starych rękopisów* badacz zauważa prawidłowość, że w historii 1000-letniego rozwoju narodu Rusińskiego widocznym jest fakt, że dzieła literatury dawnej, pisane w języku mniej lub bardziej oddalonym od narodowego, uzyskały sobie w przeciągu stuleci taką samą popularność wśród ludu oraz miały wpływ na rozwój duchowy mas, jakiego nie miały utwory bardziej współczesnych pisarzy „narodowych”, zwłaszcza poety i wieszcz narodu Tarasa Szewczenki.

¹ Dokumenty powiązane ze studiami i obroną dysertacji zob.: Günther Wytrzens, *Ivan Franko als Student und der Wiener Universität*, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, Graz-Köln, 1960, s. 228-241. [w:] <http://www.franko.lviv.ua/ifranko/dokumenty.htm>

² Иван Франко, 141. *До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 220-222 oraz 142. *До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 225, również 193. *До І.М. Павлика*, t. 49, wyd. cyt, s. 337.

Iwan Franko był uznawany za jednego z największych znawców apokryfów¹. Poświęcał im szczególną uwagę gdyż jak zauważył, ludzie niepiśmienni na spotkaniach towarzyskich i świętach opowiadali sobie nawzajem fragmenty z *Gesta Romanorum*, *Księgi siedmiu mędrców* oraz *Speculum exemplorum*, oraz wiele fragmentów z takich apokryfów jak *Słowo Metodego Parackiego*, które stały się elementem ludowego światopoglądu. Fala ta przynosiła ziarna herezji dualistycznych, manicheizmu i bogomilstwa wraz z mitologią i czystą etyką humanistyczną, ideami Renesansu i Reformacji, a również protestami przeciwko sztywności i pysze klerykalnej oraz przeciwko wyłączności dogmatycznej prawosławia bizantyjskiego².

I. Franko opracowywał również dawną literaturę ukraińską od XVI wieku. Odkrył nieznane jeszcze w historii literatury materiały rękopiśmienne XVI, XVII i XVIII wieku, między innymi dramat religijny *Dialogus de passione Domini* z połowy XVI w., wiele zebrań rękopisów i apokryfów, pieśni świeckich i duchownych. Przełożył *Ewangelię Tomasza* i przeprowadził analizę porównawczą znanych tekstów apokryficznych³.

Warto tu także wspomnieć jego pracę *Do historii południoworuskich opowieści apokryficznych*. Jest to obszerne opracowanie materiału wraz z bibliografią i krytycznymi uwagami. Franko jest przekonany, że pełna i systematyczna historia opowieści apokryficznych południoworuskich, ich pochodzenie i wpływ na literaturę południoworuską, ustną i pisemną, jest niemożliwa dopóki materiał ten nie będzie opublikowany w całości oraz nie zostanie opracowana literatura (szczególnie starożytna), która pozostawała pod wpływem literatury apokryficznej – bizantyjsko-bułgarskiej i zachodnio-europejskiej. Niewątpliwie dokładne i szczegółowe opisanie rękopisów, wskazanie z których wydawca zapożycza dany tekst apokryficzny, z dodatkiem komentarzy na marginesach (imię kopisty, właściciela, nazwa miejscowości, czas napisania, oryginał, z którego została zrobiona kopia itd.) pozwala zapoznać się z kręgiem wpływów literackich, wierzeń religijnych, sympatii społecznych i politycznych tego środowiska, w którym powstała i funkcjonowała dana opowieść. Może to nam ukazać nurt, który przyszedł z zagranicy, uchwycić jedną z tych delikatnych, ale

¹ Іван Франко, 239. *До О.Ф. Франко*, t. 49, wyd. cyt, s. 396.

² Іван Франко, *Із старих рукописів*, t. 29, wyd. cyt, s. 348-349.

³ Іван Франко, 289. *До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 449.

niezwykle ważnych w kwestii kulturowej nici umysłowego i religijnego związku narodów, które składa się na wybitny, ale trudny przedmiot nauki historycznej¹.

Franko osobiście zbierał materiał etnograficzny wśród ludu. Wiele podróżował w poszukiwaniu rękopisów, przypowieści i bajek. Uważał ich za nosicieli ustnej tradycji i cennych informatorów, mających wiedzę o losach rękopisów pozostałych po dawnych zlikwidowanych klasztorach. Wzoruje się tu wyraźnie na pracach Oskara Kolberga². Zbiera pieśni ludowe, zwłaszcza o tematyce kościelnej oraz opowieści o sądzie ostatecznym³, a również opisy sztuk teatralnych, zawierających elementy narodowe⁴. Nawiązywał kontakty z innymi ludoznawcami, interesując się też szczegółowymi opisami wiejskich chat, pracy i narzędzi oraz innych elementów życia codziennego⁵.

W liście do Michała Dragomanowa pisze o przygotowaniu zbioru rozmaitych poświęconych kawałom, żartom, parodiom modlitw i pieśni cerkiewnych. Stawiał przed sobą dwa najważniejsze cele: wyczerpać i uporządkować całą (własny) opublikowany już własny materiał galicko-ruskich przypowieści zebranych „z ust ludu”, a także wydać go w naukowym, krytycznym opracowaniu⁶. Studium literatury ludowej pozwala France wyznaczyć, że dzieła bizantyjskie, pieśni, zaklęcia itd cieszyły popularnością u przodków i weszły do składu tak zwanego światopoglądu szerokich mas narodu. Stwierdza: „Jak widzimy wpływ Bizancjum był u Rusinów większy, niż się przypuszczano do niedawna. Naród zrosł się z nią duchem na tyle ciasno, czerpał z jej skarbu duchowego tak długo w złym i dobrym, że studiowanie tej bizantyjszczyzny jawi się jako konieczny i bardzo ważny element studiów własnego narodu, jego historii i rozwoju”⁷.

Iwan Franko wyłożył swoją wizję historii literatury w polskojęzycznej pracy *Etnologia i dzieje literatury*. Historia literatury jest nauką młodą i dopiero w XVIII wieku wraz z historią polityczną zaczyna nabierać znaczenia. U jej podstaw leżą dwa fakty: rozwój historiografii politycznej oraz rozwój historii kościelnej i hagiografii,

¹ Іван Франко, *К истории южнорусских апокрифических сказаний*, t. 29, wyd. cyt, s. 337-338.

² Іван Франко, *184. До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 329.

³ Іван Франко, *105. До О.Ф. Франко*, t. 49, wyd. cyt, s. 163.

⁴ Іван Франко, *132. До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 207 oraz tenże *166. До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 289.

⁵ Іван Франко, *266. До Олени Пчілки*, t. 49, wyd. cyt, s. 426.

⁶ Іван Франко, *180. До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 319-320 oraz tenże *184. До М.П. Драгоманова*, t. 49, wyd. cyt, s. 327.

⁷ Іван Франко, *Візантійська література*, dz. cyt, s. 184-185.

jaką zajmował się zakon benedyktynów¹. Właśnie z tego zakonu wyszedł pierwszy systematyczny plan napisania historii współczesnej narodowej literatury. Rozpatrując etapy rozwoju historii literatury Franko zwrócił uwagę na fazę ostatnią w jej rozwoju, a mianowicie kulturalno-historyczną. Jej znaczenie polega na całkowitej zmianie punktu widzenia historii literatury oraz przed wszystkim samej literatury. Literatura nie jest już martwym zbiorem książek, nie Parnasem autorów, jest czymś o wiele większym, jest sprzecznnością zjawisk i wytworów życia duchowego danego narodu. Życie duchowe narodu stanowi podstawę, na jakiej buduje się ta nowa koncepcja historii literatury².

Zebrany materiał etnograficzny i historyczna analiza literatury pozwala mu zauważyć, że nie zważając na podział ziem ukraińskich naród zachowywał całość etnograficzną. Zwyczaje i wierzenia narodowe, bajki i opowiadania, pieśni i obrzędy, ubranie i mieszkanie, wreszcie język przy swojej różnorodności, bogactwie odmian i wariacji lokalnych – w ogólnym zarysie był na tyle jednakowy, że Rusnak znad górnego Sanu bez trudu porozumie się z Ukraińcem znad Desny, Suły lub z Charkowa. Uznaje jego zwyczaje, sposób życia, myślenia i „zachowanie” za swoje, bliskie, czego nie mógł powiedzieć o swoim bliskim sąsiedzie – z Jasła lub Tarnowa. Szczególnie widoczna jest ta jedność w języku ukraińsko-ruskim, którą obok ogólnoruskiej książkowej i północnoruskiej można prześledzić już w rękopisach od najdawniejszych czasów piśmiennictwa rusińskiego, i która w połowie XVI w. była prawie już taką, jak ta, którą obecnie posługuje się naród ukraińsko-rusiński. Co więcej podkreśla, że w takich przejawach duchowych jak przypowieści, bajki i pieśni na całym wielkim obszarze Ukrainy-Rusi widzimy wielką jednakowość typu i rozmiaru pieśni³.

Ponadto badanie literatury narodowej i zgłębienie przeszłości tradycji słowiańskiej otwierało przed Franko źródła idei narodowych i mitów narodowych. W obszernej recenzji księgi pamiątkowej, wydanej z okazji rocznicy urodzin słowacko-czeskiego poety, pisarza i wszechsłowiańskiego patrioty Jana Kollara omawia Franko ówczesne dyskusje o przyszłości różnych języków słowiańskich⁴. Na przykład Kollar uznawał tylko cztery dialekty słowiańskie: rosyjski, polski, czeski i serbski, chociaż zachęcał do rozwoju innych języków narodowych idąc wzorcem

¹ Iwan Franko, *Etnologia i dzieje literatury* [w:] „Pamiętnik Zjazdu literatów i dziennikarzy polskich”, t. 1, Referaty i wnioski, Lwów, 1894. s. 3.

² Iwan Franko, *Etnologia i dzieje literatury*, dz. cyt, s. 6.

³ Іван Франко, *Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар*, t. 29, wyd.cyt., s. 41.

⁴ Іван Франко, *Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер*, dz. cyt, s. 51.

nacjonalistów zachodnich¹. Dzieła Kollara były znane wśród Ukraińców, szczególnie w Kijowie. U Tarasa Szewczenki w poemacie *Posłanie do żywych i martwych i nienarodzonych* czytamy zachętę by czytać Kollara z zaznaczeniem jednak nie zaniedbywać nauki swojego języka ukraińskiego². Studium literatury cerkiewno-słowiańskiej różnych narodów słowiańskich nie tylko stanowiło inspirację do zgłębienia bogactwa literatur narodowych i rozwoju tak zwanych partykularyzmów, czyli języków narodowych, lecz również było podstawą wypracowania idei jedności słowiańskiej jako jednego narodu. Przy tym pansławiści rosyjscy i kijowscy z Bractwa Cyryla i Metodego przedstawiali ideę federacji narodów słowiańskich pod protekcją cara rosyjskiego, kierując się interesami politycznymi³.

Franko rozpatrując w swoich badaniach etnograficznych pytania religii i problematykę narodowościową pragnął wyjaśnić ich wzajemne związki, zwłaszcza sposób, w jaki religia oraz jej instytucje mogą służyć narodowi, pełnić rolę wzorca duchowego w rozwoju narodu. Uważał, że religia sprzyja kształtowaniu się idei narodowej, lecz odrzucał ją jako konieczny warunek samostanowienia narodu. Franko badając zwyczaje i obrzędy ukraińskie, przeważnie starożytnie, traktował je jako przyczynki do historii kultury narodu. Uważał, że folklorystyka może przyczynić się do wyjaśnienia wielkich tajemnic z przeszłości. Zwyczaje i obyczaje jak przeżytki pewnych dawnych stanów cywilizacji powinny być traktowane jako zjawiska historyczne, dla jakich ma znaczenie myśl, że historia nie powtarza się, przynajmniej wobec bardziej ważnych faktów. Każdy naród ma osobną literaturę ustną, tradycyjną, opartą na innych poglądach estetycznych i przystosowaną do zaspokojenia innych potrzeb duchowych. To samo można powiedzieć o innych rzeczach, w tym wierzeniach religijnych⁴.

Należy zaznaczyć, że Franko rozróżniał religię i duchowość. Jednym z źródeł duchowości uważał literaturę. W ten sposób pisząc o centralizacji literatury rozumiał przez to centralizację duchowych sił narodu – podobne do siły nadprzyrodzonej jednoczącej ludzi w jedną społeczność – w danym wypadku narodowość. Niewątpliwie myśliciel przyczynił się poprzez swoją działalność społeczną, literacką i naukową do kształtowania się ukraińskiego narodu jako oddzielnego i świadomego podmiotu historii.

---

¹ Tamże, s. 56-57.

² Іван Франко, *Літературне відродження Полудневої Русі і Ян Коллар*, dz. cyt., s. 50.

³ Іван Франко, *Слов'янська взаємність в розумінні Яна Коллара і тепер*, dz. cyt., s. 60-61, 63.

⁴ Іван Франко, *Фольклорні праці д-ра Ченька Зібрта*, t. 29, wyd. cyt., s. 269.

A NEW SYNTHESIS ON THE SLAVIC GLOTTO- AND ETHNOGENESIS AND ON THE EARLIEST SLAVIC-ROMANIAN RELATIONS IN THE 6TH CENTURY C.E.

Sorin PALIGA

The author tries to summarize the recent results in various fields of investigation — linguistics, history, archaeology, DNA analysis — referring to southeast Europe, mainly regarding the Romanian-Slavic relations. He also briefly resumes the discussions referring to the so-called ‘earliest Slavic borrowings in Romanian’, with a brief look at another interesting term, *trǫǫ, but also at the not-at-all clear relation between Rom. *oraş* and Hung. *város*. The hypotheses regarding the origins of the Albanians are also briefly considered as the conventionally called ‘ethnogenesis’ of the Romanians, Slavs and Albanians is one problem with various facets, not different problems.

The conclusion is that the years to come should witness a radical change in analyzing the past, specifically the period of migrations, from 4th to 10th centuries A.D., during which the social and cultural realities were more complex than currently acknowledged.

Key Words: *ethnicum*, ethnogenesis, Romanian-Slavic relations, urban life

Introduction

The last decades have witnessed an important step ahead in the field of both archeological and linguistic studies, including the period labelled as ‘the great migrations’, beginning with the 4th and ending with 10th century C.E. The period was marked by major changes in not only the political developments (the fall of the Roman Empire and reconfiguration of the political and administrative tableau of Europe), but also in the cultural, social and linguistic developments. It is not the moment of an ample analysis in this limited text, I would just limit the analysis to some basic conclusions in the wake of the studies published during the last years, including our investigations.

Curta (2001) is one of the recent examples. He triggered a chain of reactions, both critical and positive, in his book analyzing the emergence of the early Slavs. In co-operation with an archaeologist, we also attempted in corroborating linguistic and archaeological data (Paliga and Teodor 2009), and then to concentrate on the linguistic issues (Paliga 2012 b, mainly the last two chapters, which analyze the Indo-European context in which the Slavic languages emerged and developed and the Romanian-Slavic relations, respectively). Many other examples may be invoked here, e.g. Barford 2001 or the synthetic analysis in a collective volume edited by Garipzanov, Geary and Przemysław in 2008.

There are also older studies not yet fully assimilated, as well as etymological dictionaries, whose authors expressed peculiar, but documented views regarding certain issues. Another example is offered by the analysis of early urban structures of Europe and, in this context, the urban consolidation of towns in the Romanian Principalities (Rădvan 2010). One of the important issues analyzed by this latter author at the beginning of his remarkable book is that the political context has always influenced the historical, archaeological or linguistic analysis. Many outdated views of the 19th century still persist, as we tried to underline in our studies as well (e.g. Paliga 2008, one of the first attempts towards a synthesis regarding the Slavic ethnogenesis, a topic later developed in our more ample books quoted above, and to which we will revert below).

It is clear to us that the Romantic view on history still persists. Nationalism, natural in those times, has proved to be outdated, even if, of course, we cannot put down the various facets of the *ethnic* concept. The fall of the Iron Curtain was the most important ideological event of the last decades, and this has necessarily led to reconfiguring older concepts. The rigid views of the past must be somewhat, even if gradually, abandoned, as convincingly outlined by Boia (2001; the Romanian edition: 1997). Boia, to be clear, did not attempt to solve issues, he just proposed topics of debate and revealed hypotheses or concept, which cannot be accepted any more. Boia's book was initially reviewed negatively by some critics, but author's analysis gradually became more and more interesting as the concepts of the communist times began to fade.

The Basic Concepts

The various works dedicated to the emergence of various ethnic groups in Europe (see above) noted, on the one hand, the difficulty of defining *ethnimum*. Why?

Because it varies in time and has connotations referring to the context in which it was used. Geary (2007) is an example of attempt towards defining *ethnicum*, but we have the feeling the problem is more complex than outlined in his book, but we do hope that the author himself is aware of this reality. Indeed, over years, while attempting to have a clearer contour of the Romanian–Slavic relations beginning with the 6th century C.E., i.e. the Slavic expansion towards south, then west, one major problem was to identify the evolution of a basic concept: *ethnie*, *ethnicum*. Even if much used, including in a syntagm like *ethnogenesis* or *glottogenesis*, conventional as they are, it seems that defining the term, including its compound forms, seems a lot more difficult than using it.

In fact, there is no *ethnogenesis* as a clearly defined process which begins on a given date and ends on another given date. The so-called ethnogenetic and/or, perhaps better, glottogenetic process has been continuous in time and will be in the future as well. It is just our convention to consider the period of the great migrations as ‘ethnogenetic’, because researchers prefer simplified concepts and clear reference points. In this view, the historian of the communist era spoke of the heroic Romanian people facing the imperialistic expansion of the nomads etc. Such clichés affected the scientific approach, of course, and I am afraid we still need some time in order to clarify some concepts and attitudes. Not different, though, was the historical approach in the neighboring countries of the communist world, where similar clichés, be they with different conclusions, were current in Hungary, Bulgaria or the Soviet Union. It is clear that we cannot make a step forward using such formulae.

Disregarding the specific context, what we conventionally name ‘ethnogenesis’ was an amalgamation of genuine historical and/or archaeological and/or linguistic data merged with various ideological components, which reflected the political context of those times, with changes: one nationalist view between the two wars, another view after WW 2 with its outcome. Needless to say that the Romanian–Slavic relations and Romanian–Hungarian relations could not escape this context. We should note also the 19th century itself, with its label ‘the century of nations’, was not deprived by a deep political attitude, which—of course—reflected the current conceptions of those times.

In Romania, beginning with Hasdeu’s studies, to just take a reference point, and the beginnings of *Romanianism* we witnessed various conceptions, generally marked by the Latinist School (aiming at exaggerating the Latin elements of Romanian) and counterbalanced by what was labelled *Thracomania*, more recently *Dacomania*. Unfortunately, the two extremes had a tremendously negative impact on

the genuine studies, leading to either overbidding the Latin element and/or exaggerating the indigenous (substratum) element or, in various periods, to exaggerating the Slavic influence upon Romanian, which was not only specific to the 1950's, as one might think, but also to the 19th century. The Hungarian influence was also exaggerated, in our view, with bad results for both cultures.

The pure political expressions of these debates referred to the discussions regarding the south Danubian origin of the Romanians or north Danubian origin, linked to the long-lasting discussion regarding continuity, in itself another political issue (as if discontinuity might mean change of political frontiers). Old as they are, a relatively recent book on the Cumans extensively refers to the problem of the Romanian ethnogenetic area—the terms used is *Vlakhs* (Vásáry 2005). For the Romanian-Slavic (mainly Romanian-Bulgarian) relations, the second chapter is particularly relevant, as the author obsessively assumes the south Danubian origin of the Romanians (i.e. Vlakhs, the modern ethnonym *Romanian* is never used there) and their northward migration at a given time. The conclusion of the author is that the second Bulgarian Kingdom (*tsarat*) is, in fact, a Romanian (i.e. Vlach) kingdom. I wonder what the Bulgarian colleagues might comment on this issue. I pass over other details, e.g. the incoherent use of ethnonyms in this book (Vlakhs, Romans—who are NOT the Romanians, presumably the Italians or otherwise definable groups). It seems, in fact, that this second chapter was the main focus of the book as otherwise we do not know essentially more about the Cumans than a century ago. To note, even if briefly, that *ethnicum* is still a vividly debated issue (for a newer view, see Curta 1997: 142, among other studies of this type).

Moving ethnic groups on the map was and is, as we may note, an essentially political issue. I am afraid we cannot expect progress if things continue in this way. Before contouring some detailed ideas, we would rather concentrate on some typical case studies.

Last but not least, we cannot ignore the recent research in the field of DNA analysis, see—as an example—the relevant study of Cardos et alii 2004. Interesting as they may be, and they will surely develop in the future, they should be corroborated with linguistic and archaeological data, first of all.

Some Case Studies

We cannot of course analyze too many cases here. We would just outline some typical situations, some analyzed in detail in other studies. They are mainly of linguistic character, but will be connected to archaeological data as well.

In two studies (Paliga 2010 c and Paliga 2012 a) we tried to re-analyze the so-called ‘earliest borrowings from Slavic into Romanian’. The list includes 10 + 2 examples, yet NONE may be really proved as ‘early borrowing’, i.e. in the 6th–7th century C.E. (a conventional interval, of course). The list is short enough to be quoted in extenso: *baltă*, *daltă*, *gard*, *jupân* (see below *stăpân*), *măgură*, *mătură*, *smântână*, *stăpân* (see above also *jupân*), *stână* and *sută*. Some authors also include here *șchiau*, pl. *șchei* and *cumătru*, even if they obviously cannot be held for Slavic: *șchiau* is the normal evolution of post-classical form *Sclavus* and *cumătru* is the masculine form of the oldest form, in fact, *cumătră*, also from a post-classical form **cumatra*, in other Romance languages from another post-classical form **commater*, hence French *commère* and Spanish *comadre*. The hypothesis that *cumătră* (not *cumătru*, which is an obviously newer form derived from *cumătră*) would be of Slavic origin has no fundament at all and is curious enough to quote it even *en passant*.

The most interesting case is offered by Slavic *sъto*, for which see extensive analysis in our works Paliga 2013: 183 ff. and the polemical note Paliga 2012 f, referring to our older studies). We continue to think that the case of the numeral *sъto* is the most interesting and relevant of all, because it allows a clear comparison with numerals ‘10’ and ‘1000’, both witnessing the expected phonetic evolution from the Indo-European sonant **m̥* > to Slavic nasal *ę* or *ǫ*. A brief summary is not perhaps useless.

	10	100	1000
Proto-Indo-European	<i>*dek̑m̥</i>	<i>*k̑mt-óm̥</i> , <i>*k̑mt-tā</i>	-
Proto-Slavic	<i>*desętь</i>	Expected form <i>*sętь</i> replaced by <i>*sъto</i>	<i>*ty-sętь</i> , <i>*ty-sęta</i>
Old Church Slavonic	десѧтъ	сѧто	тысѧща тысѧща

For other detailed analyses see our studies, and also, as another example, the study referring to god *Perunъ* (Paliga 2009 a).

Another most interesting case, which should be reconsidered, is Slavic **tъrgъ*, once considered as ‘Sumerian’ by Václav Machek in his etymological

dictionary. Of course, such a hypothesis cannot be accepted as such, but leads to reconsidering the origin of trade in southeast Europe, which is another issue. We have rediscussed this topic in our paper 'Slavic *tъrgъ, Old Church Slavonic *trъgъ*. Their Origin and Distribution in Postclassical Times' (in print, our contribution to the Balkan Linguistic Conference in Toruń 6–7 May 2013, edited by Irena Sawicka). Note that the 'technical' term *tъrgъ* forms an essential part of the discussions regarding the emergence of urban life in Medieval Europe, recently analyzed by Rădvan 2010. The author places under scrutiny the emergence of urban life in the Romanian Principalities as compared to the situation in Poland, Hungary and south Danubian regions (in what is today Bulgaria and part of former Yugoslavia). Other terms, which require a more serious analysis, are Rom. *oraș* (dial. also *uraș*) as compared to Hungarian *vár* and *város*, also spread in South Slavic as *varoš*, *варош*. The situation is, in our analysis, a lot more complicated than the one currently available in most reference analyses. Being a complex issue, we would like to reserve a detailed analysis on another occasion.

The Historical Tableau

With these minimal data in mind, and considering various other aspects of the post-classical times, including the complex situation of the period of migrations (4th to 10th centuries C.E.) as well as the various possible scenarios, the years to come must clarify many data regarding the social, economic, cultural and linguistic life. Most of all, the concept of *ethnicum* must be clarified, as the period from 4th to 10th centuries C.E. witnessed radical changes, sometimes with spectacular 'ethnic shifts', in which some ethnic groups of the antiquity preserve their name (e.g. *Hellenoi*) but many others get new names under various and always different circumstances, for which is it impossible to identify a kind of 'ethnic rules'. Each case must be analyzed separately. If Albanians are indeed of north Danubian origin, as advocated by Giuliano Bonfante (see his studies in Bonfante 2001) and later further analyzed in Russu 1995¹, then the historical reconstructable tableau is radically different than one currently available, i.e. that the Albanians are the direct heirs of the old Illyrians, which is hardly acceptable in the light of the data gathered over times. We are rather inclined to see the Albanians as a result of amalgamation of the

---

¹. Russu's study dates as back as April 1982, when he first presented his hypothesis at the Romanian Academy. The published work as posthumous.

indigenous Romanized Illyrians and a more northern Thracian component, either south Danubian (as the Bulgarian colleagues think) or north Danubian (as Hasdeu, Bonfante and Russu think). The migrational direction was therefore, as we know from other analyses, from north to south, not from south to north, and accompanied the general Slavic move towards the Balkans, with last remnants of non-Romanized Carpien groups preceding them. See further discussions in Paliga 2012 a, 2012 b (mainly the last chapter, referring to Romanian-Slavic relations) and 2013, which—in fact—updates the older studies published in the late 1980's and early 1990's.

If we therefore corroborate various historical, archaeological and linguistic data regarding the post-classical times, the tableau we get may be different from the one contoured in the 19th century and, in most part, in the 20th century. The list of the indigenous elements in Romanian and south Slavic, mainly Bulgarian, but also Serbian-Croatian and Slovene may be considerably higher than currently acknowledged, and terms like *oraş* and *târg* may ultimately prove a lot older in this area than many linguists think. The approach must be gradual, nevertheless firm and radical. This is what we have tried to suggest in our studies based on the recent results in other fields of investigation like history, archaeology and DNA analysis.

References

- Barford, P. M. 2001. *The Early Slavs. Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. Ithaca–New York: Cornell University Press.
- Boia, Lucian 2001. *History and Myth in the Romanian Consciousness*. Budapest: Central European University Press. (The Romanian original: *Istorie și mit în conștiința românească*, București 1997, Humanitas).
- Bonfante, Giuliano 1966. Influences du protoroumain sur le protoslave? *Acta Philologica* 5: 53–69.
- Bonfante, G. 2001. *Studii române*. București: Saeculum I.O. (Original: Giuliano Bonfante, *Studii romeni*, Societă Accademica Romena, Collana di studii e saggi, VI, Roma, 1973).
- Cardos G., Stoian V., Miritoiu N., Comsa A., Kroll A., Voss S., Rodewald A. 2004. Paleo-mtDNA analysis and population genetic aspects of old Thracian populations from South-East of Romania. *Romanian Journal of Legal Medicine* 12 (4): 239–246.
- Curta, Florin 1997. Slavs in Fredegar and Paul the Deacon: medieval *gens* or scourge of God? *Early Medieval Europe* 6 (2): 141–167. Blackwell Publishers.
- Curta, Fl. 2001. *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500–700*. Cambridge: Cambridge University Press (the Romanian translation was published in 2007 by Editura Cetatea de Scaun in Târgoviște).
- Curta, Fl. 2008. The North-Western Region of the Black Sea During the 6th and Early 7th century AD. *Ancient West & East* 7: 149–185; ed. by Gocha Tsetschladze. Brill.
- Garipzanov, Ildar H. – Geary, Patrick J. – Urbańczyk, Przemysław (ed.) 2008. *Franks, Northmen and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe*. Turnhout: Brepols.

Geary, Patrick J. 2007. *Mitul națiunilor. Originile medievale ale Europei*. Trad. by Alexandru Madgearu. Târgoviște: Cetatea de Scaun. (The original is in both English and German and was concurrently published in 2002 by Fischer Taschenbuch, Frankfurt am Main).

Mihăilă, Gheorghe 1971. Criteriile determinării împrumuturilor slave în limba română. *Studii și cercetări lingvistice* 22, 4: 351–366.

Paliga, Sorin 2008. Linguistic Marginalia on Slavic Ethnogenesis. Paper for the International Congress of Slavists, Ohrid, Macedonia, September 10–17, 2008. *Romanoslavica* 43: 79–100.

Paliga, S, Eugen Silviu Teodor 2009. *Lingvistica și arheologia slavilor timpurii. O altă vedere de la Dunărea de Jos*. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun.

Paliga, S. 2009 a. *Perunъ* 'Ignis Invictus, Ignis Æternus'. Briefly on fire, ovens, cremation and eternity. *Linguistique Balkanique (Balkansko Ezikoznanie, Sofia)* XLVIII: 119–128.

Paliga, S. 2010 a. Există antroponime autohtone în limba română? Comentarii lingvistice pe baza unei liste antroponimice. *Arheologia Mileniului I. Cercetări actuale privind istoria și arheologia migrațiilor*. Publicațiile Muzeul Județean Prahova, lucrările simpozionului anual *Arheologia Mileniului I*, ediția 2009. București: Oscar Print, p. 322–347.

Paliga, S. 2010 b. Când pot fi datate cele mai vechi împrumuturi slave în limba română? *In honorem Gheorghe Mihăilă*, ed. de Mariana Manguilea, București, Editura Universității București, pp. 272–287.

Paliga, S. 2010 c. When Could Be Dated "The Earliest Slavic Borrowings in Romanian"? *Romanoslavica* 46, 4: 101–116. ISSN 0557-272X

Paliga, S. 2011. **Manu tuitus*: mântuit = salvat de mâna Lui. *In honorem magistri Onufrie Vințeler*, ed. de Diana Tetean. Cluj-Napoca: Napoca Star, pp. 241–250.

Paliga, S. 2012 a. The 'Trichotomical' Character of Proto-Slavic and the Long-Debated Issue of the Oldest Slavic Borrowings in Romanian. *Theory and Empiricism in Slavonic Diachronic Linguistics* edited by Ilona Janyšková & Helena Karlíková. Praha: Lidové noviny. pp. 347–363.

Paliga S. 2012 b. *Introducere în studiul comparativ al limbilor slave*. București: Editura Universității București.

Paliga, S. 2012 c. Tracii și dacii erau niște „baltoizi”? *Romanoslavica* XLVIII (48), nr. 3: 143–151.

Paliga, S. 2012 d. Există antroponime autohtone în limba română? Comentarii lingvistice pe baza unei liste antroponimice. Pars secunda: nomina Daco-Moesica. *Arheologia mileniului I p. Chr. Dunărea de Jos între antichitate și evul mediu*. vol. III, pp. 260–276.

Paliga, S. 2012 f. 'Najmanj utemeljeno je Paligovo mnenje...'. Once Again on the Origin of Slavic **szto*. *Romanoslavica* XLVIII, 4: 129–139.

Paliga, S. 2013. *Influente romane și preromane în limbile slave de sud*. Ed. a 3-a, definitivă, cu indice. București: Editura Universității din București. ISBN 978-606-16-0246-9

Rădvan, Laurențiu 2010. *At Europe's Borders. Medieval Towns in the Romanian Principalities*. Leiden–Boston: Brill.

Russu, I. I. 1995. *Obârșia tracică a românilor și albanezilor. (Clarificări comparativ-istorice și etnologice). Der thrakische Ursprung der Rumänen und Albanesen. (Komparativ-historische und ethnologische Klärungen)*. Bilingual edition in Romanian and German, translated by Konrad Gündisch. Cluj-Napoca: Dacia.

Vásáry, István 2005. *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185-1365*. Cambridge: Cambridge University Press.

IMPACTUL GLOBALIZĂRII ASUPRA MODULUI DE ABORDARE A RELAȚIILOR INTIME

Radu POPA

From my point of view, the answer to this question is logical an affirmative one, because if it was not, this question would not have been asked in the first place. Before answering ourselves properly to this question, let's travel back into the past when the term of globalization was only a dream and the freedom and rights were limited. What was the purpose of human beings back then and not only back then, but even nowadays? Julius Thomas Fraser has a concept and tells us that "in a person, its purpose is to assure the continuity of its selfhood"¹. In other terms, the main goal of an individual is to leave something behind which will mark him or her existence. In most cases, this task is fulfilled by giving birth to children and setting them for life giving a proper education.

Some might argue that governments should seek to remain neutral in matters of personal behavior and morality, enforcing neither a liberal humanist view of human rights or positions derived from particular religious or cultural backgrounds. Actually this matter is highly confusing because it makes us put ourselves the questions: "Do we know what is good for ourselves, or not? Do we need a government to impose laws regarding our personal behavior for our own good?" A positive answer will not do anything except make us jump to the conclusion that we would come to the point where we started and deny our freedom.

Keywords: globalization, sexuality, dominance, freedom, behavior, relationship, change, rights

Din punctul meu de vedere, această temă nu este discutată suficient, deși are un impact major asupra societății, la nivel global. Înainte de a aborda corespunzător acest subiect, ne vom referi la trecut, respectiv la vremurile când un termen ca globalizarea era necunoscut maselor, iar libertatea și drepturile erau limitate. Care era scopul unei ființe umane în acele vremuri și care este în zilele de azi? Julius Thomas Fraser a format un concept care denotă că, „în ceea ce privește o persoană,

---

¹ Julius Thomas Fraser, *Time and Time Again, Reports from a Boundary of the Universe*, Netherlands, 2007, p. 350

scopul major al acesteia este să își asigure continuitatea sinelui”¹. Cu alte cuvinte, principalul țel al unui individ este să lase ceva în urmă care să îi marcheze existența. În majoritatea cazurilor, această responsabilitate este asumată dând naștere urmașilor, oferindu-le o educație exemplară, astfel asigurându-le un viitor de succes. Desigur, nu pot ignora persoanele care lasă în urma lor ceva mai mult decât urmași; invenții, descoperiri, noi concepte etc. Cu toate acestea, în acest studiu, mă voi referi la continuitate prin darea de naștere a urmașilor.

Care este diferența dintre trecut și prezent? În mare parte, scopul unui individ de a-și asigura continuitatea, ca și în trecut, este același și în prezent, însă nivelul de importanță acordat acestei responsabilități a scăzut dramatic în ultimele decenii. Aruncând o privire printre anumite articole și statistici, se constată că „rata divorțului în America pentru primul, al doilea și al treilea mariaj este următoarea: 50% din primele căsătorii, 67% din cele secunde și 74% din cele terțiare sfârșesc prin divorț, conform lui Jennifer Baker de la Institutul de Psihologie Profesională Forest din Springfield, Missouri”². Așadar, acest studiu ne arată că în Statele Unite ale Americii, una dintre cele mai dezvoltate și puternice țări din lume, peste o jumătate din căsătorii eșuează. În multe cazuri, căsătoriile eșuează chiar după ce cuplul a întemeiat o familie cu copii. Astfel, acești copii vor crește asupriți de modele negative la acest aspect din cauza dezvoltării acestora într-un mediu familial instabil. Acest tip de impact poate genera o experiență neplăcută pe durata copilăriei, transmițându-i copilului o atitudine negativă asupra vieții. Cu toate acestea, pagubele nu se limitează la sacrificarea unei generații. Prin conviețuirea unui copil într-un astfel de mediu familial, acestei atitudini negative i se oferă continuitate din generație în generație.

Am dat Statele Unite ca exemplu deoarece, cum am menționat și mai sus, reprezintă una dintre cele mai dezvoltate părți ale lumii. Acest lucru este relevant, deoarece, conform lui David B. Audretsch și Charles F. Jonsen, „globalizarea se referă la o multitudine de activități extrateritoriale și la efectele locale ale acestora. În mod specific, se referă la un proces complex, dinamic, legal, economic și social integrat într-un tot unitar peste granițele teritoriale, deseori fără implicarea directă a statului”³. Așadar, interpretarea logică a acestei definiții este că globalizarea se referă la dezvoltare. Însă ce oferă această dezvoltare cu adevărat? Oferă populației

¹ Julius Thomas Fraser, *Time and Time Again, Reports from a Boundary of the Universe*, Netherlands, 2007, p. 350.

² <http://www.divorcerate.org/>, 22.04.2012

³ David B. Audretsch and Charles F. Jonsen, *Globalization and Regionalization, Challenges for Public Policy*, USA, 2002, p. 11.

standarde mai ridicate în ceea ce privește nivelul de trai; oferă noi oportunități, noi cunoștințe, noi culturi și noi valori. Aceste realizări deseori își găsesc calea în viața personală a individului, afectându-i deciziile și schimbându-i atitudinea în ceea ce privește scopul principal de procreare și făcându-l să realizeze că viața are prea multe de oferit pentru a fi trăită în mod monogam. Fără nevoia de a cita pe cineva, susțin că am fost deseori martorul unor astfel de manifestări comportamentale; vârsta de 30 de ani, a devenit noua vârstă de 20, iar adolescențele întârziate își fac tot mai evidentă prezența în comportamentul persoanelor adulte.

Cauza nu constă doar în noile standarde de a trăi, dar și în influențele media și cele cinematografice. Să luăm, spre exemplu serialul de comedie american, difuzat și în România „Doi bărbați și jumătate”, unde protagonistul Charlie Harper este un burlac hedonist de 40 de ani care locuiește într-o vilă luxoasă pe malul Malibu Beach. Spre deosebire de fratele său, Alan, care este familist și tată, Charlie are bani și succes. De obicei, povestea îl pune pe Alan într-o lumină proastă, neavând nici bani, nici succes și nici măcar unde să locuiască. Însă scopul acestuia rămâne cel „clasic”; familistul care dorește să își întemeieze o căsnicie fericită. Pe de altă parte, burlacul de succes Charlie își petrece timpul având aventuri cu femei diferite, fără asumarea vreunei responsabilități și își necăjește fratele în legătură cu eșecurile pe care le are în viață. Așadar, ce are audiența de spus în legătură cu aceste lucruri? Impactul adus telespectatorilor constă în faptul că este un lucru bun să fii un „Casanova hedonist” toată viața și unul rău să fii un familist. Și, cu toate acestea, „Doi bărbați și jumătate” este doar un exemplu din influențele media.

Pe de alta parte, dacă ne referim la trecut, respectiv la romantism, la creațiile romantice ale lui Shakespeare, vom observa o mare diferență. De exemplu, în romanul *Wuthering Heights* de Emily Bronte, protagonistul, Heathcliff duce o luptă grea pentru dragostea monogamă, pentru dragostea doar dintre doi indivizi și dorința acestora de a-și petrece restul vieții împreună, însă finalul a fost unul tragic. Or, acest lucru ne trimite la un nou concept, care este de natură psihologică și pus sub forma unei întrebări adresate de foarte mult timp. „De ce ne dorim ceea ce nu putem avea?” Luând în considerare acțiunea din creațiile romantice sau tragice din trecut, observăm că protagoniștii au de înfruntat o sumedenie de obstacole pentru a-și atinge scopul de a fi cu persoana iubită. Or, în acea perioadă, ce se întâmpla în povești se întâmpla și în viața reală, mai mult sau mai puțin; existau piedici: fie familiile protagoniștilor aveau divergențe, fie era o problemă de diferență prea mare de statut social, în unele cazuri chiar și reguli ale societății.

În zilele de azi, influențele globale au eliminat majoritatea acestor obstacole și au ușurat calea către o relație intimă dorită pentru fiecare individ; astfel omul

modern, a început să aprecieze lucrurile mici din ce în ce mai puțin. Influențele schimbă mentalitatea fiecărui individ; tot mai mulți sunt copleșiți de principiul; „Am toată viața înainte, acum nu este timpul pentru responsabilități!” Prin urmare, în majoritatea statelor, societatea a retras regulile care reprezentau obstacole în formarea unui cuplu la libera alegere.

Totuși, să luăm ca exemplu o țară unde societatea încă respectă o serie de reguli stricte în ceea ce privește căsnicia. Să ne referim la Turcia, care nu este un stat membru al Uniunii Europene și încă acordă o importanță majoră religiei, ce reprezintă de fapt principala unitate care impune respectarea sacralității unei relații intime dintre un bărbat și o femeie. Prin respectarea acestor reguli puse la punct, conform statisticilor de divorț internaționale (Worldwide Divorce Statistics), Turcia are o rată a divorțului de 0.37, spre deosebire de Statele Unite, cu o valoare 4.95¹. Dacă observăm situația cu atenție, putem vedea că această diferență substanțială se bazează pe nivelul de libertate socială.

Influența globalizării nu afectează doar indivizii cu preferințe sexuale clasice, dar și persoanele homosexuale. Multe țări au început să legalizeze căsătoriile între homosexuali. Conform lui Steve Williams², căsătoriile între homosexuali sunt legale în Olanda (din 1 aprilie 2001), Belgia (din 30 ianuarie 2003), Spania (din 30 iunie 2005), Canada (din 10 iunie 2003), Africa de Sud (din 30 noiembrie 2006), Norvegia (din 1 ianuarie 2009), Suedia (din 1 mai 2009), Portugalia (din 8 ianuarie 2010), Islanda (din 11 iunie 2010), Argentina (din 15 iunie 2010) și în câteva state din SUA. Observăm că perioadele în care căsătoriile între homosexuali au fost legalizate sunt foarte apropiate una de cealaltă, astfel avem încă un argument ce ne duce spre globalizare, spre dorința unei stat de a se asemana cu altul.

Totuși astfel de manifestări libertine au capacitatea de a provoca dezastre.

Cele mai dramatice exemple de efecte ale globalizării asupra sexualității constau în creșterea rapidă a infecțiilor cu HIV/SIDA. În multe sensuri SIDA este o epidemie a globalizării. Este simbolic faptul că epidemiile, prima dată identificate în spitalele din Statele Unite, sunt mai răspândite în țările sărace, însă acum există două tipuri de epidemii; restrânsă, în țările bogate, unde extinderea este lentă; și una care extinderea este rapidă, respectiv în țările sărace unde avantajele unor terapii medicale eficiente sunt absente. Epidemia se extinde din cauza mișcărilor neglijente ale oamenilor, neacordarea importanței abținerilor sexuale, folosirea acelor și dezinteresul autorităților, atât celor

¹ http://www.nationmaster.com/graph/peo_div_rat-people-divorce-rate, 23.04.2012

² <http://www.care2.com/causes/which-countries-have-legalized-gay-marriage.html>, 23.04.2012

din guvern cât și celor religioase, de a se confrunta cu adevăratele nevoi de prevenire (Barnett & Whiteside, 2002; Farmer, 1998)¹.

Într-o puternică legătura cu termenul „libertate”, globalizarea a atribuit lumii această libertate prea brusc. De exemplu, majoritatea statelor europene și-au obținut libertatea în 1989 când a avut loc valul de revoluții. Având restricții la libertate, omul obținând-o recent, însă prea multă și prea repede, a devenit oarecum neglijent cu niște lucruri, cărora neacordându-li-se suficientă atenție, pot provoca pagube critice mediului sanitar public.

După acordarea unei asemenea cantități de libertate după ce aceasta a fost considerată un lux, rezultatele sunt devastatoare. Când atribui libertății coeficientul de cantitate, mă refer la faptul că moralitatea legilor diferă de la un stat la altul, deoarece fiecare cultură are propria istorie socială, iar această istorie oferă stabilitate socială, oricât de mult legalizarea unor acțiuni ar încălca moralitatea. Spre exemplu, sunt de părere că în multe state din Uniunea Europeană s-ar crea haos dacă legislația din Olanda s-ar aplica în acestea, sau s-ar crea haos în țările musulmane dacă în acestea s-ar aplica legile europene. Astfel, susțin că libertatea deține acest coeficient cantitativ, iar o cantitate prea mare oferită unui popor fără experiența de a și-o gestiona creează astfel de catastrofe biologice. Conform International HIV & AIDS Security, „deja, peste 30 de milioane de persoane de pe Pământ au decedat în urma infecției cu SID. În 2010, 2.7 milioane de persoane au fost infectate cu HIV și 1.8 milioane de bărbați, femei și copii au murit din pricina acestor infectări. 34 de milioane de oameni din toată lumea acum trăiesc infectați cu virusul HIV”². Procentajul de aproximativ 0.05% de persoane infectate cu HIV, în raport cu populația globală de aproximativ 7 milioane de suflete, deși pare ne semnificativ, fără măsurile de precauție poate crește dramatic într-un timp foarte scurt.

O altă arie importantă la care ne putem referi este reprezentată de faptul că „extinderea afacerilor, industriei și serviciilor pe diferite ramuri a sporit participarea femeilor la sistemele de muncă moderne”³. Această arie poate fi comparată cu fenomenul „Rosie”⁴, care a apărut în timpul celui de-al doilea război

¹ Journal of NSRC, *Sexuality research and social play*, San Francisco, 2004, p. 12.

² <http://www.avert.org/aroundworld.html>, 23.04.2012

³ <http://www.scribd.com/doc/20936768/Globalization-and-Sexuality>, 23.04.2012

⁴ Fenomenul „Rosie” a constat în forța de muncă feminină, care din necesitate și lipsă de resursă umană, a înlocuit-o pe cea masculină, pentru a menține economia în perioada celui de-al doilea război mondial.

mondial, din cauza lipsei de forță de muncă. Motivul acestei lipse a constat în faptul că bărbații care aveau responsabilitatea de a menține economia pe picioare, își serveau patria pe frontul de luptă. În această situație, femeile și-au făcut datoria de a oferi o mână de ajutor, pentru a salva economia, ținându-le temporar locul bărbaților la muncă. Prin această acțiune, femeile au evadat din zona lor de confort și au reușit să depășească regulile societății de atunci, reguli care în prezent ar putea fi interpretate drept reguli misogine.

Pe durata celui de-al doilea război mondial, s-a format o schimbare în imaginea femeii, însă a fost superficială și temporară. Realitatea a fost că majoritatea femeilor s-au întors la statutul de casnice în perioada prosperă de după 1950. Cu toate acestea, calea urmată de femei în forța de muncă din timpul celui de-al doilea război mondial, a continuat în viitor. Societatea s-a schimbat. Fiicele și nepoatele lui Rosie au continuat pe drumul pavat de mamele și bunicele lor¹.

În zilele de azi, rezultatul final al fenomenului „Rosie” este reprezentat de femeia independentă, care nu deține doar dominanța socială și pe cea sexuală.

În opinia mea, prefer să nu judec un individ după modul său de a trata relațiile intime deoarece, până la urmă, se referă la libertatea umană, însă dacă vorbesc din punctul de vedere al relațiilor intime clasice și al formării unei căsnicii între o bărbat și o femeie, pot spune că în zilele de azi oamenii acordă mai multă prioritate carierei pentru ca viitoarea lor căsnicie să funcționeze. De când fenomenul de globalizare a luat amploare, unui individ îi sunt cerute mai multe competențe și mai multă experiență pentru a obține un loc de muncă decent. Globalizarea ne-a oferit drepturi, libertate, oportunități, dar ne-a privat de confortul de a obține o carieră stabilă pe baza unor simple studii. O carieră stabilă solicită un individ destul de intens. Sunt conștient că mulți se regăsesc în această situație. Așadar, ca și concluzie, pot spune că un individ are toată viața înainte pentru a-și forma o căsnicie, doar că instabilitatea provocată de globalizare necesită o consolidare mai minuțioasă a infrastructurii formării profesionale a acestuia.

Influențele globalizării atât asupra relațiilor intime, cât și asupra educației și culturii, desigur că pot fi controlate cu ajutorul instituțiilor de stat. Unii ar argumenta că guvernele ar trebui să rămână neutre cu privire la comportamentul și moralitatea personală, neîncurajând nicio viziune liberală umanistă asupra drepturilor omului sau principiilor extrase din religii sau culturi particulare. De fapt, această problemă crează confuzie și ne face să ne punem întrebările: „Știm sau nu ce

---

¹ Chris Clark, <http://www.nps.gov/pwro/collection/website/rosie.html>, 23.04.2012

e bine pentru noi? Avem nevoie de un guvern pentru a stabili reguli pentru propriul nostru bine?” Un răspuns pozitiv nu ar face nimic altceva decât să ne conducă spre concluzia că am ajuns într-un punct în care ne renegăm libertatea.

Bibliografie

- Audretsch, David B., Bonser, Charles F., *Globalization and Regionalization, Challenges for Public Policy*, USA, 2002
Clark, Chris, <http://www.nps.gov/pwro/collection/website/rosie.html>
Fraser, Julius Thomas, *Time and Time Again, Reports from a Boundary of the Universe*, Netherlands, 2007
Journal of NSRC, *Sexuality research and social play*, San Francisco, 2004
<http://www.divorcerate.org/>
http://www.nationmaster.com/graph/peo_div_rat-people-divorce-rate
<http://www.care2.com/causes/which-countries-have-legalized-gay-marriage.html>
<http://www.avert.org/aroundworld.html>
<http://www.scribd.com/doc/20936768/Globalization-and-Sexuality>

ROMANOSLAVICA vol. XLIX, nr. 4

LINGVISTICĂ

153

РАЗВИТИЕ ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ РУССКОГО ЯЗЫКА АКТУАЛЬНОГО ПЕРИОДА И ВОПРОСЫ СОСТАВЛЕНИЯ РУССКО-РУМЫНСКОГО СЛОВАРЯ ИННОВАЦИЙ (Т. VII)

Мария ДУМИТРЕСКУ

The Russian-Romanian Dictionary of Innovations (Vol. VII, 2012-2013) contains many new elements based on existing entries. Most innovations from this time period are based on the abbreviation "nano" (as in "nanometer"). The Dictionary includes loanwords and derivations from abbreviations

Лексическая система любого языка на протяжении времени регистрирует мощное явление развития – последствия результата развития общества. Следует отметить, что вопросы последнего тысячелетнего развития русского языка знает ряд этапов: 10-14, 15.-17, 18, 19-20 вв. Актуальный период с конца XX в. и начала XXI в. отличается от предыдущих периодов тем, что скорость развития процессов удивляет не только исследователей, но и самих говорящих. Это подтверждается не только количеством новинок¹ лексических единиц, но и тем, что новые элементы одновременно возникают на основе существующих единиц и сосуществуют наряду с ними.

Среди новых единиц последнего десятилетия встречаются обычные новинки*, свидетельствующие о реальной жизни людей, о фактах, иллюстрирующих развитие общества, техники и технологий, новых материалов и отношений между людьми, о развитии науки, искусства, новых типов объектов, предметов, связанных с развитием космонавтики и смежных сфер деятельности.

Люди актуального периода заняты мыслями о будущем. Вероятно, идея посещения других планет и возможной встречи с инопланетянами является характерной чертой развития вообще.

---

¹ Новинкой следует считать и использование компонентов слова в собственных интересах (Качество поГОСТило... и ушло? 07; Всё будет хОкКей! АиФ 18 06 14).

Лексический материал седьмого тома русско-румынского словаря инноваций иллюстрирует поиски людей о возможности поднять уровень жизни, продлить жизнь, сделать её более удобной, лучшей со всех точек зрения.

В словарь последнего года, с мая 2012 г. по май 2013 г. включен материал печати и интернета и в последнее время он стал серийным. Он стал таким из желания доказать, что лексика действительно постоянно обогащается невиданными и ускоренными темпами. Можно согласиться и с тем, что экономический фактор помог в этом деле. Материал словаря возник из существующих единиц путём деривации, путём заимствования из разных языков зон мира и широкого использования аббревиатур и их дериватов.

Естественно, в словаре существительное занимает первое место, как и в предыдущих словарях, так как необходимость в наименовании вещей, дел, фактов, акций, движений и пр. постоянно решает и состав данного и будущих томов. Среди существительных встречаются простые элементы, и их новизна состоит в наличии дополнительного элемента *автобус* (школьный, двухэтажный), *дом* (выселенный, молельный, жилом, с мансардой и балконом), *день* космонавтики, города, науки. В этом томе имеются и сложные единицы (их раньше игнорировали), астероид-убийца, город-участник, женщина-учёный, ледоходы, потребкредит, спорткар, турист-экстремал, экраноплан, энергокомпания (среди них и заимствования: бозон, гастарбайтер, боди-арт, бойфренд или сокращение замкадье). Прилагательное достаточно быстро возникает от сущ. Собянин – собянинский, Бам – бамовский, грант – грантовский, высота – высотный, возобновить – возобновляемый, виза – визовый, но для иностранца прил. от географического имени не легко назвать в отсутствии источника. Числительные, всем известные, сочетаются с другими элементами в следующем порядке: они могут занять место в начале 28-ой трамвай, в середине VЗД или в конце Б-2 и Б-52 (разные вещи), ИЛ-96. Наречия возникают от прилагательных: по-европейски, по-лондонски, по-мексикански и др. Глаголов меньше и чаще всего они возникают на основе заимствований: апгрейдить, ксероксировать, интервьюировать. В настоящее время следует учесть, что заимствование обращает на себя внимание. Оно проникло вместе с импортом предметов, материалов, технологий множества сфер деятельности и встречаются здесь и новые словообразовательные элементы (i, e, bio, gm) iPad, iPhone и др. Инновация возникает в речи и в зависимости от спроса переходит в язык. Особой

частотностью отличаются единицы *анти, бизнес, видео, евро, интернет и нано*, о чем можно проследить по следующей таблице:

т./с.	анти	бизнес	видео	евро	интернет	нано
I	10	10	11	5	4	-
II	17	16	5	14	40	-
III	36	16	7	16	50	10
IV	18	24	10	7	50	140
V	29	10	5	8	55	67
VI	12	14	5	12	26	30
VII	7	17	2	3	15	30

Среди наименований наук встречается нано<нанометр (миллиардная часть метра) с большим количеством дериватов, их 30, свидетельствующих об интересе научного мира к этой сфере деятельности, как и о работе в этой сфере в мире. Специалисты надеются найти средство противодействовать многочисленным формам рака. Обновление в мире и в языке подтверждается сложными элементами с суф. *женщина: женщина-водитель, женщина-космонавт, -мутант, -политик, -предприниматель, -спортсменка, -учёный*. По численности образований можно было бы цитировать и другие единицы: сфера авто, коммьютеров, телефонов, роботов (*робонавт, робогейша*), гаджетов, материалов (покрытий), средств передвижения, наименования еды с разных мест. Не забыть отметить всемирное распространение латинского алфавита. В настоящее время необходимо разумно подготовить лексикографов и переводчиков в пределах спецлаборатории при кафедре. Следует учесть, что двуязычный словарь инноваций необходим для зоны ряда языков (один какой-то словарь не может быть полезным и на западе и на юге или севере Европы) и может быть издан только лицами с лингвистической подготовкой (и знаниями по информатике) на современном уровне. Для русистов весьма полезно знание и других славянских языков. Успех в современной лексикографии обеспечен желающему работать постоянно для множества лиц, обучающихся иностранному языку, в том числе русскому, без отпусков и каникул.

Библиография

- Bolocan, Gh. et alii, *Dicționar rus-român*. București, 1985
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, I, 1994-1998. București: Agata, 2003
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, II, 1999-2003. București: Agata, 2003
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, III, 2003-2007.. București: Semne, 2007
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, IV, 2007-2009. București: Semne, 2009
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, V, 2009-2011. București: Semne, 2011
Dumitrescu, Maria. *Dicționar rus-român de inovații*, VI, 2011-2012. București: Semne, 2012
Noveanu, Eugen. *Dicționar român-rus și Dicționar rus-român*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983

Приложение (единицы с **нано** по VII-ому тому, 2012-2013 гг.) (эквивалент в словаре приводится впервые)

Н

- наноалмаз** м ы см контекст
Наноалмаз – это наночастицы, получаемые при детонации взрывчатых веществ. Производство наноалмазов действительно является узкой специализацией. kom-t 10 11 2011 8 nanodiamant
- нанобот** м ы см контекст
Мускулы из нанотрубок могут служить мотором для движения наноботов в человеческом теле. kom-t 3 4 2012
nanobot robot nano
- нанодвижение** с см контекст
... с каждым годом всё больше российских регионов вливаются в нанодвижение. Сейчас их 15. rg.ru 28 10 2011
nanomişcare
- нанодержава** ж см контекст
Повесть о Чубайсе, а также и нанодержаве и макростране (з) ng.ru 24 7 2011
nanoputere
- нанодобавка** ж см контекст
Уралпластик производит пластик (для упаковки пищевых продуктов) с нанодобавками. TV. vesti 15 10 2011 9.30 h
nanoadaus
- нанозонд** м ы см контекст
... нанозонд для изучения клеток. int 6 4 2012 nanosondă
- наноинженерия** ж см контекст
... занимающимся в основном техническими специальностями: от баллистики и гидроаэродинамики до наноинженерии, от лазерных технологий до робототехники. mk 16 10 2011 3
nanoinginerie
- нанокосметика** ж см контекст
... степень опасности нанокосметики точно ещё не определена. aif.ru 44 2011 45
nanocosmetică
- нанолекарство** с а см контекст
В России будут разрабатывать нанолекарства для рака и нано-вакцины, основанные на исследованиях претендента на нобелевскую премию биолога... kp.ru 12 11 2011
nanomedicament
- нанолекарство** с а см контекст
Учёные изобрели нанолекарство от рака, которое опробовали в клиниках. Начаты испытания цитостатика в нанокапсулах. msknov 12 4 2012 nanomedicament

- наноматери'ал** м см Dicț. V и контекст
«Наноматериал» означает «нерастворимый или биостойчивый и специально произведённый материал с не менее чем одним наружным размером либо внутренней структурой в пределах от 1 до 100 нанометров». aif 44 2011 45
nanomaterial
- наноматери'ал** м см Dicț. V и контекст
Наноматериалы
Нанотехнологи! Выставка Экспо Электроника 2012 Крокус
Экспо 11-13 апреля. mk.ru 11 4 2012
Expoziție de nanomateriale...
- наном'ир** м см контекст
Почему электрическое сопротивление в наном мире КВАН-ТУЕТСЯ? int 6 4 2012
nanolume sfera nano
- наномодифик'атор** м см контекст
Учёные национального исследовательского Иркутского государственного технического университета получили наномодификатор - вещество, позволяющее в разы увеличить прочность металлов и полимеров, заявил председатель физико-технического института. mk.ru 9 8 2011
nanomodificator substanță
- наном'ойка** ж и см контекст
Скидке 70% на наномойку машины. Пусть чистка салона и багажника от 359 руб. aif.ru 14 8 2011
nanospălătorie auto
- нано'объект** м ы см контекст
Потоки электронов можно использовать как пинцет для манипуляции нанобъектами. kom-t 20 4 2012 nanoobiect
- НАНОПЛАСТ форте™**
Лечебный обезболивающий пластырь НАНОПЛАСТ форте™
aif 44 2011 64 Nanoplast forte™ (analgezic)
- нанопр'емия** ж см контекст Rusnanoprize
Международную нанопремия-2011 дали за советское открытие 1985 года.
nanopremiu
Первые попытки синтеза наноразмерных алмазов предпринимались в 1982 году.
mk.ru 23 10 2011
de dimensiuni nano
- нанопруж'ина** ж ы см контекст
Ещё одна гордость «Роснано» - нанопружина, созданная группой уральских специалистов. За счёт добавки наночастиц и особых методов обработки пружина получилась в 620 раз прочней и долговечней, чем все существующие аналоги. rg.ru 28 10 2011 nanoarc
- наноразраб'отка** ж и см контекст
Новая армейская наноразработка внушила ужас всему миру... mk 19 4 2012
nanoelaborare
- нанороботы-музык'анты** мн ... vesti.ru 2 3 2012 18.00 Вис
nanoroboti muzicanți

- нано-s'im** см контекст
Nokia сразится с Apple за стандарт нано-sim. ved.ru 5 4 2012
nano-sim
- наноср'едство*** с а см Dicț. V и контекст
Эффект наносредств изучен не до конца. aif.ru 44 2011 45
nanomijloc nanomodalitate
- нанотелеф'он** м см контекст
Nokia подаёт заявку на патентование гибкого нанотелефона.11 2011 nanotelefon
- нанотехнол'ический** прил см контекст
Новенькие голубые буквы зовут в нанотехнологическое будущее... mk 16 10 2011
1
nanotehologic de nanotehnologie
- нанотехнол'огия*** ж см Dicționar... V и контекст
Нанотехнология – междисциплинарная область фундаментальной и прикладной науки и техники, имеющая дело с совокупностью теоретического...int 6 4 2012
nanotehnologie
- наноф'орум** м см контекст
385 российских и иностранных компаний из 10 стран мира приняли участие в работе нанофорума «РУСНАНОТЕХ-2011». ogoniok 42 2011 38
Nanoforum-2011 (IV)
- наночаст'ица*** ж см Dicționar... 2007-2009, IV...
Учёные разработали способ снимать старые отпечатки пальцев с помощью наночастиц. g.ru 11 6 2011 nanoparticulă
- наночаст'ица*** ж ы см контекст
Получено изображение наночастицы золота с атомным разрешением... g.ru 25 3 2012
nanoparticulă de aur (imagine)
наноэлектромехан'ический прил см контекст
- В Японии создан первый наноэлектромеханический переключатель. int 6 4 2012**
nanoelectromecanic (comutator)

ROMANOSLAVICA vol. XLIX, nr. 4

PRAGMATONIMELE (DENUMIRI ALE PRODUSELOR FABRICATE ÎN SERIE) CA AMPRENTĂ A MĂRTURIEI GENERAȚIILOR

Lenka GARANČOVSKÁ

Pragmatonyms (proper nouns of the products made serial) have monitored visible changes during the progress of its production from the aspect of extralinguistic (content) or linguistic (formal) side that in natural way reflect ideas and values of society in relevant social (economic, political, cultural etc.) and historical stadium of its development. The purpose of this contribution is to point out by selection on pragmatonyms from the dairy industry area which is living testimony of the generation before and after the year 1989. From the point of view of socio-historical changes can be rightfully as the fundamental milestone in the development of pragmatonyms considered the year 1989. In corpus of products made before 1989 there dominates national symbolism. After 1989 there is seen permanent effort to raise the level of design or more precisely used materials due to increased attractiveness of products in comparison to foreign products. To the forefront there comes the phenomenon of the so called „no name” products.

Key words: proper nouns, pragmatonyms, dairy industry, social-historical changes after 1989, national symbolism, „no name” products.

Baza teoretică a denumirilor specifice ale pragmatonimelor (pe scurt)

Pragmatonimele constituie o categorie specială de cuvinte, diversificată și destul de vastă, care se caracterizează prin dinamism, ceea ce implică o durată de timp mai redusă, în comparație cu alte grupuri fundamentale de nume proprii (cum ar fi bionimele, geonimele), având drept efect dispariția lor într-un interval scurt. Sunt parte integrantă din viața cotidiană a omului care, adeseori, nu realizează dinamica acestora, în special atunci când ne referim la pragmatonimele din sfera consumului zilnic.

Specificitatea lor se leagă de fabricarea lor în serie, de cantitatea și de scara largă la care se produc. Obiectele reprezentate de pragmatonime sunt parte integrantă a vieții economice a societății noastre de consum, ceea ce derivă din faptul că sunt intenționat produse în cantități mari, ceea ce are legătură atât cu gradul lor de reproducere, precum și, desigur, de substituire. La pragmatonime,

trebuie să avem în vedere, înainte de toate, după cum ne arată și M. Čejka (1989, 21), că aici nu este vorba despre o relație de identificare a denumirii cu un denotat (semnificat) la singular, ci despre o relație între o denumire și așa-numita serie singulară, întrucât se face referire la denumiri de produse fabricate în serie (în masă).

Prin urmare, pragmatonimele reprezintă un grup omogen de produse fabricate în serie (în serii), care au o denumire comună, proprietăți identice, dar, în comparație cu alte serii de produse, sunt diferite și unice.

Până în prezent, rămâne deschisă problema statutului cuvintelor pragmatonime, acest fapt reieșind din definiția imprecisă a noțiunii în sine (vezi Garančovská, 2009-2012, Majtán 2012).

Pe marginea celor amintite, am dori să subliniem că problematica menționată nu reprezintă obiectul principal al demersului nostru științific și de cercetare prezentat în cadrul articolului, motiv pentru care nu îi vom aloca atenție deosebită.

Pragmatonimele – un canal al mărturiei generațiilor, în context istoric

Denumirile produselor în masă au înregistrat schimbări sesizabile de-a lungul producerii și dezvoltării lor, fie din perspectivă extralingvistică (de conținut), sau lingvistică (formală), care reflectă în mod natural ideile societății aflate într-un anumit stadiu al dezvoltării sale sociale (economice, politice, culturale ș.a.), dar și istorice.

Cuvintele pragmatonime au evoluat în mod diferit. Schimbările individuale au fost influențate, după cum afirmă J. Matúšová, de următoarele fenomene: 1. modificarea metodei de producție (reducerea numărului de mici producători), și 2. extinderea sortimentelor de produse de un anumit tip, față de care a apărut necesitatea de a le putea distinge unele de altele (asociată și cu nevoia de recunoaștere facilă a acestora).

Un reper în evoluția pragmatonimelor poate fi considerat anul 1989, când a avut loc căderea sistemului politic totalitar. Prăbușirea a fost cauzată de acumularea problemelor de ordin social, dar și economic. În Slovacia, precum și în alte țări post-comuniste, s-a trecut de la o economie centralizată, la o economie de piață.

Având în vedere transformările socio-economice, industria de prelucrare a laptelui, asemenea industriei slovace în general, a înregistrat schimbări semnificative după 1989. S-a creat un mediu prielnic concurenței, care, sub regimul

precedent, fusese distrus. Gama de produse a devenit extinsă. Totodată, se formează noi condiții pentru libera întreprindere, are loc privatizarea. Însă, întrucât multe companii care nu au reușit să se adapteze la condițiile pieței libere, acestea au dispărut, în timp ce altele au găsit parteneri străini care să aibă capital suficient pentru a le asigura supraviețuirea.

Dezvoltarea industriei alimentare a influențat în mod pozitiv în principal calitatea în domeniul producției și a prelucrării laptelui. Odată cu aderarea Slovaciei la Uniunea Europeană (1 mai 2004), s-au înăspriț standardele legate de produsele alimentare. În prezent, fabricile de produse lactate slovace folosesc tehnologie modernă de producție și de procesare, care reușește cu succes să îndeplinească directivele Uniunii Europene. Companiile de produse lactate înnoiesc în permanență oferta lor, comercializând produse atractive în conformitate cu tradițiile naționale și cu tendințele actuale legate de dietă și stil de viață.

Dezvoltarea industriei alimentare a adus cu sine necesitatea de a distinge între numărul tot mai mare de produse diferite. Odată cu progresele înregistrate în industria alimentară, își face apariția problema denumirii acestor produse, atât din punct de vedere al producătorului, cât și al consumatorului. În cadrul actual al concurenței, se desfășoară o luptă aprigă pentru clienți, vizibilă prin presiunea (in)directă exercitată asupra consumatorului, prin intermediul publicității.

Așa cum societatea noastră a parcurs anumite stadii de dezvoltare până a ajuns la cel actual, al societății de consum, astfel s-au dezvoltat pe fundalul său și denumirile produselor. Pragmatonimele sunt mărturii ale unei anumite faze din evoluția societății noastre, oglindesc ideile, valorile sau cerințele ei. Scopul lucrării de față este de a evidenția selectiv pragmatonime din industria de prelucrare a laptelui, care reprezintă un canal pentru mărturia vie a generațiilor din perioada dinainte și după 1989.

Pragmatonimele ca mărturie din perioada premergătoare anului 1989

Există numeroase documente care atestă vechimea oieritului și a producerii brânzeturilor pe teritoriul Slovaciei, aceste practici reprezentând unele din cele mai vechi sectoare economice din Slovacia. O mărturie a evoluției producerii brânzeturilor este surprinsă chiar de denumirea însăși a produsului care poartă numele celui care l-a inventat, ca, de exemplu, *Vagačovská bryndza* (brânză de oaie, denumirea provine de la Ján Vagač din Stará Turá, care a contribuit la dezvoltarea brânzei de oaie slovace) și *Vallova rozťierateľná bryndza* (brânză de oaie tartinabilă,

moale, a cărei rețetă a fost concepută în anul 1892 de Teodor Vallo care a și inițiat producerea ei).

Din corpusul de material adunat din perioada anterioară anului 1989, este evidentă aplicarea tematicii naționale. Denumirile produselor fabricate în serie făceau apel la elemente din simbolistica națională. Simbolurile naționale sunt variate, având o gamă largă de componente heterogene:

- a) țara însăși, împreună cu imaginile ei:
  - aa) munți, dealuri, câmpii, vârfuri: *Ďumbier, Choč, Kriváň, Poľana, Tatra, Zobor*,
  - ab) ape curgătoare, ape stătătoare: *Hron, Ondava*,
  - ac) regiuni: *Orava, Zemplín*;
- b) reprezentanți ai regnului animal: *Baran* (berbec), *Baranček* (berbecuț), *Jastrab* (uliu),
- c) reprezentanți ai din regnului vegetal: *Encián* (gențiană), *Horec* (alt sinonim pentru gențiană),
- d) evenimente memorabile: *Máj* (luna mai),
- e) castele, conace: *Sitno*,
- f) personalități:
  - fa) locuitor al unei țări sau al unei locații specifice: *Detvan, Nitran, Považan, Trenčan*,
  - fb) personaje mitologice: *Jánošík*,
  - fc) imaginea tipică a slovacului, sau îndeletnicirile sale: *Bača* (baci), *Baník* (miner), *Horál* (muntean), *Valach, Vartov* (străjer), *Vrchár* (alt sinonim pentru muntean),
  - g) spații caracteristice, marcante (în cel mai larg sens al cuvântului): *Koliba* (colibă), *Salaš* (salaș).

Imaginea 1: Brânză topită – reclamă (Sursa: Keresteš – Selecký et al., 2005, 291)

O altă caracteristică este, de asemenea, și sportul, anume relația pozitivă cu acesta sau cu evenimentele sportive semnificative care au avut loc în perioada anterioară anului 1989, de exemplu: *Atlét* (Atlet), *Favorit* (Favorit), *Maratón* (Maraton) – eveniment sportiv renumit care a avut loc în Košice, *Turista* (Turist), *Vítaz* (Învingător).

Motivul tematicii sportive nu s-a reflectat numai la nivelul formal al pragmatonimelor, ci și la cel al modelării vizuale a anumitor produse, deci a influențat, în ansamblu, designul produselor, mărturie fiind și imaginea de mai jos.

Imaginea 2: Brânză topită (Sursa: Keresteš – Selecký et al., 2005, 302)

Produsele pentru copii au fost reprezentate de sortimente cu diferite arome, denumirea produselor fiind descriptivă, însoțită de motive din lumea basmelor copilăriei, precum de exemplu: *Červená Čiapočka* (Scufița Rosie), *Janko a Marienka* (Janko și Marienka), *Janko Hraško*, *Plavčík Vratko*, *Popolvár*, *Kocúr v čižmách* (Motanul încălțat), și altele.

Imaginea 3: Brânză topită, fabricată de întreprinderile de prelucrare a laptelui din Banská Bystrica, Zvolen (Sursa: Keresteš – Selecký et al., 2005, 302)

Pragmatonimele – un canal al mărturiei generațiilor din perioada care a urmat anului 1989

După anul 1989, structura simbolurilor naționale s-a schimbat, această schimbare fiind caracterizată de următoarele elemente:

a) țara și specificul său:

aa) munți, dealuri, vârfuri: *Gorovec*, *Chabovec*, *Inovec*, *Javorník*, *Volovec*, *Vršatec*,

ab) râuri, ape de suprafață: *Bebrava*,

ac) locuri, eventual orașe: *Slatina*,

b) reprezentanți ai regnului vegetal: *Plesnivec* (floarea-de-coliț),

c) cultură și artă: *Karička* (numele unui dans popular din partea de est a Slovaciei, originar din Zemplín).

Relația pozitivă cu sportul lipsește, denumirea produselor reflectă moda actuală a unui stil de viață sănătos, care este strâns legat de alimentația rațională. Acest mod de viață este evidențiat în denumirile produselor lactate cu ajutorul sintagmelor: *bifidus-esentis*, *bio*, *fit*, *fitness*, *light*, *probio* (cultură probiotică), *0%*

grasimi, etc., sau prin introducerea unor simboluri specifice, direct în denumire, de exemplu: *M♥sielko* (unt), *Sm♥tánka kyslá* (smântână), prin care se face referire la produsele cu un conținut redus de colesterol, și care acționează benefic asupra funcționării optime a inimii.

Referitor la tipul de pragmatonime prezentat mai sus, acestea pot să conțină și denumiri precum: *APETITO LÍNIA* (se referă la un produs cu un conținut redus de colesterol, care conține numai 10% grasime, ceea ce înseamnă cu 50% mai puțină grăsime în comparație cu un produs similar. În acest mod, producătorul se adresează consumatorului atent la cantitatea zilnică de grăsimi din alimentație.) și *Figureta pomaranč* (se refera la un iaurt cu 0,1% conținut de grăsime, și care se folosește de următorul slogan pentru a-și face reclamă: „Mai slabă cu Figureta!”).¹

Imaginea 4: M♥sielko (Sursa: Milsy a.s., 2013)

La corpusul de pragmatonime adunate după anul 1989, se observă modificarea motivului basmului sau al poveștii, care a migrat din designul produselor pentru copii în însăși denumirea lor. Principalul motiv nominalizat devin personajele din basme și povești, eventual din ecranizări, de exemplu: *Bambul'ka* (alegere motivată de personajul principal al serialului pentru copii), *Dráčik* (denumire inspirată de personajul principal al seriei de desene animate), *Mat'ko*, *Kubko* (inspirat din desenele animate despre doi păstori), *Paťa* (numele provine de la forma familială a numelui actriței Patrícia Jariabková, care a jucat într-un program

¹ Cuvintele *línia* și *figureta* fac trimitere la silueta sau linia subțire, suplă, respectiv la siluetă sau figură armonioasă.

apreciat, pentru copii și tineret, cu numele de *Od Kuka do Kuka – De la Kuko, la Kuko* –, în care rolul principal l-a jucat păpușa Kuko).

Imaginea 5: Kakaová pena Paťa (spumă de cacao Paťa)(Sursa: Tami a.s., 2013)

În prezent, ne putem întrepta atenția către așa-numitele *produse „no name”*. Sub această denumire în limba germană se indică produsele (în special alimente, produse de curățare sau produse casnice ș.a.), realizate de marii producători, care sunt destinate comercializării în lanțuri de magazine. Se mai numesc și *Weißer Produkte*, deci „produse albe”, pentru că majoritatea sunt vândute în ambalaje de culoare albă, dar mai sunt numite și *Generics*, sau *Generic Name* (în traducere, nume sau denumiri generice), sau *Freie Produkte*, adică „produse libere”, (vezi Koß, 1996, 646; Koß, 2002, 183; Janich, 2005, 53).

Produsele *no name* pun în aplicare principiul de descriere a denumirii, în sensul că numele acestor produse au la bază apelativul care denumește produsul. Pentru consumator, acestea sunt informații importante, prin intermediul cărora se familiarizează cu caracteristicile produsului precum calitatea, compoziția, gustul, cantitatea de grăsime în substanță uscată, volumul, masa ș.a., dar și cu modul în care se poate folosi produsul, dar și cu destinația acestuia. De denumirea descriptivă este legată funcția de bază, și anume cea de caracterizare a produsului. Aceste pragmatonime concepute într-un asemenea mod informează detaliat consumatorul despre caracterul general al produsului.

Un element important îl reprezintă designul produsului, respectiv selectarea și combinarea culorilor, cu ajutorul cărora consumatorul se orientează în

mod spontan între produsele lactate variate, eventual în baza cărora asociază produsul cu marca sa preferată.

Multe lanțuri de magazine lucrează la nivelul subconștientului cu simbolica atribuită culorilor. De exemplu, rețeaua de magazine Tesco se remarcă prin ambalajul colorat al produselor (o combinație de alb, albastru și roșu), precum și printr-un logo colorat, iar pentru client reprezintă garanția calității și a prețului bun. Și alte rețele de magazine depun eforturi pentru a atrage atenția și a câștiga clienți prin intermediul combinației de culori, precum de exemplu: Hypernova (albastru și galben), Kaufland (roșu în combinație cu alb), Lidl (albastru, galben și roșu) etc.

Imaginea 6: Lapte semidegresat, cu 1,5 % grăsime (Sursa: Tesco, 2013)

În general, din perspectivă lingvistică, principalul avantaj al denumirilor produselor *no name* se poate considera a fi specificația detaliată a sortimentului, întrucât crearea lor implică accesarea fondului de motive apelative, și astfel denumirile fac trimitere la proprietățile aderente sau inerente ale produselor. În ceea ce privește spațiul extra-lingvistic unde putem încadra designul produsului însoțit de combinația accentuată de culori, și de utilizarea materialelor, se poate accentua aici capacitatea de orientare rapidă pe fondul ofertei bogate de sortimente, fapt strâns legat de economisirea timpului consumatorului la alegerea unui produs concret. Însă, aceste denumiri au și aspectele lor negative, între care se poate enumera: lipsa de fantezie, de idei, caracterul fad, doza insuficientă de creativitate, lucruri care sunt legate în particular de materializarea lingvistică a pragmatonimelor.

Concluzii

În general, este valabil faptul că obiectele (a se percepe în cel mai larg sens al cuvântului) reflectă ideile și valorile societății aflate într-un anumit stadiu de dezvoltare din perspectivă socială (economică, politică, culturală, ș.a.), dar și istorică. Acest principiu este valabil și în cazul pragmatonimelor, adică a clasei de cuvinte care denumește produse fabricate în serie.

În cadrul corpusului de produse realizate înainte de anul 1989, domină simbolurile naționale. O legătură puternică se poate observa la pragmatonimele care oglindesc trăsături tipice ale poporului slovac, elemente de relief, faună, floră, referiri la meserii, la evenimente istorice marcante, la personaje mitologice, precum și la obiecte caracteristice aferente naționalității slovace. După anul 1989, produsele fac apel la simbolistica națională într-o modalitate modificată sau redusă, iar paleta lor este incomparabilă cu raportare la motivele naționale anterioare anului 1989. Înainte de anul ales ca reper, denumirile produselor au accentuat relația activă cu sportul, fapt care se schimbă pe parcurs, ajungând, ca după anul 1989 să se focalizeze cu predilecție alimentația rațională.

În ceea ce privește numele produselor lactate, pe de o parte apar inovații, adică modernizarea unor produse anterioare anului 1989, și, pe de altă parte, se ivesc noi produse. După anul 1989, se poate observa efortul permanentizat de a îmbunătăți designul, eventual materialele utilizate, ca urmare a nevoii de creștere a atractivității în comparație cu produsele străine, și implicit efortul de a promova competitivitatea pe piața națională, dar și internațională.

În perioada actuală, pe fundalul pragmatonimelor, ar trebui să se revină la produsele clasice, care au dispărut de pe rafturi după anul 1989. Mulțumită conștientizării profunde la nivelul consumatorului, acestea reprezintă niște produse de fabricație corespunzătoare. În acest context, se poate discuta despre producția specialităților naționale și regionale tipice pentru fiecare zonă în parte.

Bibliografie

Čejka, Miroslav: Manipulace s významem u chrématonym. In: *Chrématonyma z hlediska teorie a praxe*. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21.-22. 6. 1988. Red. R. Šrámek a L. Kuba. Brno: ČSAV 1989, s. 20-27.

Garančovská, Lenka: Pragmatonymá – záležitosť proprií či apelatív? In: *Studia Slavistica 10.: Onomastika. Toponymika*. Užhorod: Ministerstvo školstva a vedy Ukrajiny, Užhorodská národná univerzita 2009, s. 56-62.

Garančovská, Lenka: Pragmatonymá v spoločenskej komunikácii. In: *VARIA XX. Zborník materiálov z XX. kolokvia mladých jazykovedcov (Časť-Papiernička 24.-26. 11. 2010)*. Ed. G. Múcsková. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri Jazykovednom ústave Ludovíta Štúra SAV, 2012, s. 142-152.

Garančovská, Lenka: Status pragmatonym – chaos alebo systém?. In: *Jednotlivé a špecifické v onomastike*. Zborník príspevkov z 18. slovenskej onomastickej konferencie (Prešov 12.-14. 9. 2011). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 280-289.

Garančovská, Lenka: Dynamics of Development Trends in Dairy Product Names in Slovakia. In: *Romanoslavica*. Ed.: A. I. Ionescu a D. M. Anoca. Bukurešť: Editura Universitatii din Bucuresti, roč. XLVIII, č. 3, 2012, s. 55-60.

Janich, Nina: *Werbesprache. Ein Arbeitsbuch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag 2005. 272 s.

Keresteš, Ján, Selecký, Ján a kol.: *Mliekarenstvo a syrárstvo na strednom Slovensku*. Považská Bystrica: Eminent 2003. 384 s.

Keresteš, Ján, Selecký, Ján a kol.: *Syrárstvo na Slovensku – história a technológia*. Považská Bystrica: Eminent 2005. 368 s.

Keresteš, Ján: *Ovčiarstvo na Slovensku (história a technológia)*. Považská Bystrica: Eminent 2008. 591 s.

Koss, Gerhard: Warennamen. In: *Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik*. 2. Teilband. Hrsg. v. E. Eichler et al. Berlin; New York: Walter de Gruyter, 1996, s. 1642-1648.

Koss, Gerhard: *Namenforschung. Eine Einführung in die Onomastik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag 2002. 248 s.

Majtán, Milan: Pragmatonymá sú vlastné mená. In: *Jednotlivé a všeobecné v onomastike*. Zborník príspevkov z 18. slovenskej onomastickej konferencie, Prešov 12.-14. 9. 2011. Ed. M. Ološtiak. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2012, s. 263-268.

Matúšová, Jana: K vývoji názvů výrobků. In: *Chrématonyma z hlediska teorie a praxe*. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21.-22. 6. 1988. Red. R. Šrámek a L. Kuba. Brno: ČSAV 1989, s. 7-13.

FRAZEOLOGIA – FENOMEN LINGVISTIC CUNOSCUȚ ȘI NECUNOSCUȚ

Stefana KALDIEVA-ZAHARIEVA

Dans le présent article, on étudie quelques problèmes dont l'importance est cruciale pour la compréhension correcte du phénomène linguistique qu'est la phraséologie. Il s'agit de problèmes qui de nos jours encore restent mal compris et non suffisamment élucidés pour le grand public malgré l'existence d'une théorie phraséologique désormais solidement établie en slavistique. Les questions que l'on continue ainsi de se poser sont: la phraséologie est-elle largement connue par tous les locuteurs d'une langue, est-elle traduisible, dans quelle mesure et dans quels cas est-elle porteuse d'ethnospécificité, à quoi est due la présence d'unités phraséologiques communes à plusieurs langues, etc.

Mots clés: phraséologie, unité phraséologique, emprunt, calque, traductibilité, ethnospécificité

În lucrările de teorie generală, dedicate frazeologiei, atunci când se dă definiția unității frazeologice, se remarcă des următoarele: „Unitatea frazeologică este general cunoscută într-un anumit colectiv de vorbitori“ (v. de exemplu Niceva 1987: 19). Așa este oare în realitate?

Activitatea mea în domeniul frazeologiei, nu numai în limba bulgară, dar și în alte limbi, contactul cu vorbitorii de limba bulgară sau de altă limbă, atât în viața cotidiană, cât și în cazul anchetelor efectuate în scop profesional, au arătat cel mai adesea necunoașterea unei expresii frazeologice date, iar în multe cazuri, cunoașterea acesteia, dar, eventual, într-o formă inexactă sau cu o semantică necunoscută, sau dându-i-se o interpretare de moment, liberă ș.a.m.d. S-a întâmplat ca la adresarea întrebării, concomitent, în fața a doi sau a trei interlocutori, să existe dispute între ei, privind forma sau semantica frazeologismului. Și asta, în condițiile în care frazeologia, în cea mai mare parte a sa, este tipică vorbirii colocviale. Voi adăuga și un fapt interesant, înregistrat de E. Piirainen la cercetarea frazeologiei într-un dialect german. Se pare că în mediul rural, unde comunicarea și-a păstrat încă aspectul de deschidere, apropiere, împărtășire și oarecare solidaritate, doar generația în vârstă (70-90 de ani), pentru care dialectul respectiv se păstrează ca

primă limbă, folosește, cunoaște o oarecare cantitate de frazeologisme. Vorbitorii tineri ai dialectului nu stăpânesc multe dintre aceste expresii sau nu le înțeleg deloc (Piiirainen 1997:92).

Adevărul este că frazeologia propriei limbi nu este cunoscută de noi în aceeași măsură, nici sub aspect cantitativ, nici în plan formal sau semantic. Aceasta se referă atât la filologi, cât și la toate celelalte persoane care stau departe de cunoștințele sau tentațiile filologice. Și mai mult, un om poate trăi toată viața cunoscând doar câteva unități frazeologice din limba sa maternă, fără ca acest fapt să-l împiedice să-și dezvolte inteligența, fără să-l împiedice în educația sa, cât și, mai ales, în realizarea contactelor sale în societate. Acest lucru rezultă din poziția specifică a unității frazeologice în sistemul de semne al limbii – una suplimentară, care folosește ca elemente constructive unitățile lexicale, și din funcția sa specifică – de a realiza o nominalizare suplimentară, secundară, în cele mai multe cazuri însoțită de expresivitate și de o anumită legătură emoțională, evident exprimată, și de aprecierea denotatului.

Frazeologia, care are un soi de mister, oferit de momentul apariției și al înseși existenței sale, ca și proverbele și zicătorile, se înrudește cu folclorul. Toate acestea sunt produse ale inventivității creatoare, ale originalității de a crea un sens și de a asocia fapte și figuri, ale capacității de persiflare și ironie, de admirație și dispreț. Ele satisfac nevoia oamenilor de a-și exprima punctul de vedere, considerarea, emoția, viziunea asupra lumii, morala și estetica, de a-și confirma poziția activă, de a-și dori intervenția și schimbarea în modul de organizare a lumii. Ele există în timp și în spațiul lingvistic și în același timp nu există, parțial sau total, pentru o mare parte a purtătorilor unei anumite limbi. Aceste creații ale limbii își au propria viață, ascunsă, greu perceptibilă, independentă de cunoștințele referitoare la acestea sau de interesul față de acestea, manifestat de membrii societății, care folosesc o limbă. Atestarea lor scrisă în literatura artistică, în diferite publicații și dicționare, le legitimează oficial ca aparținând limbii și creează condițiile asimilării de către fiecare doritor de a le ști și de a cunoaște, prin intermediul lor, pe creatorul acestora. Aici se conturează în mod clar necesitatea întocmirii de dicționare frazeologice explicative și bilingve, cu semantica frazeologismului tradus indicată obligatoriu (v. mai mult pe această temă la Kaldieva-Zaharieva 2002: 446-454) și utilizarea lor nu numai în scop educativ și ca un izvor de cunoaștere, ca un reper necesar în traducere, dar și ca un tezaur lingvistic original.

Este traductibilă frazeologia?

Se merită acordată atenție acestei probleme, deoarece există păreri ale specialiștilor și traducătorilor, conform cărora frazeologia, categorie lingvistică aparte, cu un pronunțat specific național, este intraductibilă. S. Vlahov și S. Florin menționează că frazeologismele ocupă „aproape primul loc” pe scala intraductibilității, la care fac apel, invariabil, adepții „teoriei intraductibilității” și la care recurg cel mai adesea teoreticienii în domeniul traducerii (Vlahov, Florin 1980:179). În afara acestui fapt, ei subliniază că „intraductibilitatea frazeologiei este consemnată de toți specialiștii în grupa trăsăturilor caracteristice ale îmbinărilor stabile de cuvinte”. Tocmai o astfel de afirmație este cauza aducerii în discuție, aici, a traductibilității frazeologismelor. Există, într-adevăr, lingviști (dar nu toți!), mai ales în prima fază a făuririi teoriei frazeologiei, care indică intraductibilitatea, adică imposibilitatea de a se traduce cu un echivalent frazeologic (semantic și stilistic, având același caracter metaforic și expresiv, cu indicatori pragmatici identici), ca fiind o caracteristică a categoriei sau un semnal al frazeologiei (Schapira 1999: 38). Într-adevăr, frazeologia este foarte greu de tradus, din cauza construcției speciale a semanticii, metaforizării și funcției nominale de rangul doi, dar, astfel, intraductibilitatea stabilită nu se poate recepta ca o „trăsătură caracteristică”, ca o caracteristică specifică internă a unității frazeologice. Dificultăți în traducere creează nu numai frazeologismele, ci și cuvintele separate, utilizate nefiresc într-un context care nu oferă o informație auxiliară, etnografismele ș.a. În ceea ce privește traductibilitatea, în cazul frazeologiei trebuie remarcat faptul că un frazeologism poate avea echivalent total într-o limbă, în alta – un analog frazeologic, iar în o a treia limbă – doar posibilitatea de a fi tradus descriptiv (pentru o prezentare amănunțită a posibilităților de traducere a unui text cu frazeologisme sau alt tip de îmbinări stabile de cuvinte, v. Vlahov, Florin 1980: 183-198; pentru tipurile de echivalență în traducere v. Dobrovolski 2011: 183-193). Așa cum observă I.I. Retsker (1974:145), este foarte important ca traducătorul să cunoască problemele fundamentale ale teoriei traducerii frazeologiei și să fie în stare să recunoască și să evidențieze într-un context unitatea frazeologică, să descopere exact sensul ei și să redea funcția expresiv-stilistică ei. Voi adăuga că fiecare caz concret presupune o abordare și o alegere concretă, în concordanță cu tonalitatea generală a textului (tema, ideea, stilistica expunerii ș.a.). În afara acestui fapt, e important de avut în vedere delimitarea remarcată de D.O. Dobrovolski, între echivalența **sistemică**, care se respectă la prezentarea frazeografică a frazeologismelor și echivalența **în**

traducere, realizată la traducerea unui text concret și unde este importantă obținerea echivalenței **funcționale** și nu relația obligatorie – un frazeologism în schimbul altui frazeologism (Dobrovolski 2011: 191-194).

Frazeologie și etnospecificitate

Frazeologia este privită de obicei ca o zonă de concentrare a etnospecificității, extrem de bogată, întrucât limba, în principiu, este activă, imparțială și un documentarist independent al întregii existențe materiale și spirituale a omului. Interesul față de specificul și spiritul național și căutarea unor dovezi incontestabile ale acestora, toate impulsionate de ideile romantismului, stimulează în secolul al XIX-lea redescoperirea folclorului, dezvoltarea folcloristicii și etnografiei, activității de culegere și cercetare în toată Europa, îndreptă atenția spre tezaurul reprezentat de limba însăși. În secolul trecut, odată cu dezvoltarea științei frazeologiei, se distinge un subsistem cu o specificitate bine definită, care extinde câmpul faptelor de limbă, în direcția existenței tablourilor lingvistice ale lumii, diferențiate din punct de vedere național. Acest lucru stimulează o serie de renumiți savanți (ruși, polonezi și mulți alții) să pună accent în cercetările lor exact pe ceea ce este diferit, etnospecific (v. Mokienko 2011: 37-38). Într-adevăr, mai ales în încercarea de a traduce sau în studiul frazeologiei unei limbi, fără cunoașterea și comparația cu frazeologia alteia, se creează impresia de individualitate, irepetabilitate și intraductibilitate. Perceperea unei specificități extraordinare a înseși frazeologiei ca fenomen lingvistic se poate aprecia ca fiind dominantă și universală. Acest fapt se datorează câtorva cauze:

- concentrării reale a unei mulțimi de elemente specifice pur lingvistice (lexicale, morfologice, sintactice, gramaticale);
- însuși caracterului frazeologismului – sensul său se clădește pe o anumită metaforă, care nu întotdeauna poate fi descifrată ușor și exact, iar în afara acestui fapt, în cazuri separate, poate avea mai multe descifrări (în cazul existenței unei motivări logice), iar, în unele cazuri, descifrarea corectă trebuie să se caute într-o direcție illogică;
- bogatei informații extralingvistice, ascunse (adesea greu de descifrat) sau necunoscute, care stă însă la baza provenienței și semanticii unității frazeologice;
- fenomenului firesc – necunoașterea frazeologiei propriei limbi;

– necunoașterii frazeologiei altor limbi (fapt care împiedică observarea fenomenelor și formelor comune și asemănătoare).

Cauzele indicate trebuie să fie luate și ca un semnal de avertizare și precauție în cazul stabilirii frazeologismelor specifice într-o anumită limbă și ca un impuls pentru compararea lor cu sistemele frazeologice din alte limbi străine. Uneori, comparația cu doar o singură limbă străină poate confirma existența unui anumit specific, dar cercetarea și într-o a treia limbă stabilește că acest specific este prezent și în sistemul frazeologic al acesteia. Acest lucru dă temeiul ca trăsăturile specifice stabilite să se accepte ca fiind **relative**, datorită posibilității reale ca la o următoare comparație să se dovedească a fi, de fapt, trăsături comune.

Astfel, de exemplu, unității frazeologice românești *a trimite de la Ana la Caiafa* îi corespunde expresia bulgărească *изпрацам (нрнпрацам) ом Понтиу при Пилат*/a trimite de la Pont la Pilat (amândouă legate de Biblie prin proveniența lor). Rămânând doar în granițele sistemelor frazeologice ale celor două limbi, se impune concluzia că fiecare frazeologism din cele două este specific limbii respective. Dar, uitându-ne la frazeologia poloneză, descoperim existența aceleiași expresii ca în limba română, pe când în limba rusă există același frazeologism ca cel bulgar. Nu mă voi opri aici la discuția despre un eventual posibil împrumut sau despre influențe și care ar putea fi calea și cauza acestui fapt. În cazul de față, este important că o comparație suplimentară cu alte limbi poate respinge, în mod justificat, teza privind manifestarea specificității la unele frazeologisme concrete.

O serie de expresii, care ni se par foarte strâns legate de traiul nostru și de aceea suntem înclinați să le determinăm ca fiind prezente numai în propria noastră limbă, se dovedesc a exista și în alte limbi. De exemplu, frazeologismele caracteristice limbii bulgare *хвърлям прах в очите*/ a arunca praf în ochi; *меря със свой аршин*/ a măsură cu propriul arșin; *много вода изтече*/ a curs multă apă; *под чехъл съм*/ a fi sub papuc, despre care V.M. Mokienko remarcă că, nu până de demult, au fost considerate străvechi rusești (Mokienko 2011:41), odată cu cunoașterea și compararea unor sisteme frazeologice diferite, s-a dovedit că ele sunt prezente și în alte limbi europene.

Sistemul frazeologic al limbii bulgare reflectă și contactul istoric strâns dintre comunitățile etnice din Balcani. Încă de la începutul secolului trecut, primii cercetători serioși P. Papahagi (Papahagi 1908) și K. Sandfeld (Sandfeld 1930) demonstrează marea apropiere dintre frazeologia și paremiologia limbilor balcanice. Este impresionantă concluzia lui Sandfeld: „Trebuie remarcate concordanțele frazeologice foarte numeroase... Ele sunt atât de numeroase încât nu vom

exagera deloc dacă spunem că, mai degrabă, este o excepție, când aceste limbi se diferențiază total din punctul de vedere al frazeologiei” (Sandfeld 1930: 205).

Bineînțeles, există elemente specifice fiecărui sistem frazeologic și ele pot fi descoperite în utilizarea unei imagini metaforice diferite, specifice, într-o eventuală relație cu un anumit fapt concret (un eveniment, o întâmplare, o personalitate ș.a.), în utilizarea unui component specific (de obicei un nume propriu, un etnografism ș.a.) sau ca rezultat al particularităților gramaticale ale unei anumite limbi.

Ca fiind specifice frazeologiei bulgare, se pot indica: *каквото сабя покаже/* ceea ce sabia arată (din poezia lui Botev), *Гюро Михайлов на пост/* Ghiuro Mihailov la post (dintr-un fapt real, cu o persoană concretă), *мамино детенце/* copilașul mamei; *изгубена Станка/* Stanka cea pierdută (după titlul unor opere de autori bulgari), *изплювам камъчето/* a scuipa pietricica; *не е косено, ами е стрижено/* nu este cosit, dar e tuns (din basmele bulgărești), *като през (покрай) турски гробища* минавам/ a trece ca pe lângă cimitirul turcesc; *кисел като турчин през рамазан/* acru ca un turc în Ramazan; *като заклан <турчин> спя/* a dormi ca un turc omorât (au legătură cu istoria și conviețuirea între etnii), precum și *мижи да те лажем/* mijeste să te mințim; *видела вода свекървина риза/* a văzut apa cămașa soacrei; *бързам като поп за порязаници/* a se grăbi ca popa la bucata de pâine; *напивам се като поп на задушница/* a se îmbăta ca popa la parastas; *плащам като поп/* a plăti ca popa; *няма го майстора/* nu e meșterul; *минавам зеленката/* a trece firul verde (pentru ultimele trei expresii, v. Ilcev 1958: 514-518); *карам през просото/* a merge prin mei; *сея на корена му ряпа/* a semăna la rădăcina lui ridichi (v. Rusinov 1988: 49) ș.a.m.d.

Frazeologia, ca fenomen lingvistic universal, are caracteristici comune în limbile europene cunoscute nouă. Majoritatea cercetărilor comparate indică existența a multor expresii comune, care se pot analiza, categoric, ca fiind rezultatul legilor generale ale gândirii logice, al aceluiași etape comune din dezvoltarea culturii materiale și spirituale, al caracterului comun al experienței de viață și cunoaștere a omului, al posibilităților sintagmatice comune sau asemănătoare pe care le au limbile ș.a.m.d.

Ca urmare a studierii etimologiei frazeologismelor, aparținând unor sisteme diferite, și a stabilirii și cercetării migrației acestora se demonstrează că o mare parte a tezaurului frazeologic este comună, că a luat ființă nu pe un teren popular și pur național, ci pe unul cultural-filozofic paneuropean (Mokienko 2011: 37).

Pe lângă aceasta, nu trebuie să se treacă peste un fapt esențial – legăturile permanente dintre popoarele Europei de-a lungul veacurilor, oricât de straniu și

dificil ni s-ar părea acest contact de pe pozițiile actuale ale posibilităților de comunicare. În evul mediu, pentru păstrarea legăturii spirituale, foarte interesantă și binefăcătoare s-a dovedit a fi existența cântăreților care colindau din țară în țară și a povestitorilor (poeți-muzicanți, trubaduri, cântăreți orbi și muzicanți), care au creat o veche tradiție a răspândirii libere a povestirilor istorice, eposului și liricii, subiectelor și eroilor, învățăturilor și aforismelor, cunoștințelor despre alte comunități, pe un fundament popular, inițiat neoficial (v. Mihailova 2006: 38-64). Las la o parte fenomenele care au stimulat procesele de influență și împrumut, cum ar fi migrația anumitor grupuri de populație, războaiele și cuceririle, tipărirea de cărți și difuzarea lor, studiul în universitățile din marile orașe europene ș.a.m.d.

Un rol foarte important îl joacă calchiera. Ca fenomen specific contactului lingvistic (Blagoeva 2005: 12), acesta realizează reproducerea unei structuri frazeologice străine cu unitățile lexicale ale limbii-țintă și se structurează conform particularităților gramaticale ale acesteia. Aici este vorba, de obicei, de traducerea literală (v. de exemplu frazeologismul franțuzesc *faire un bon parti* care are un echivalent absolut exact în română *a face o partidă bună*, iar cu alt verb – *срещам, намирам* „a întâlni, a găsi”, în bulgară *срещам (намирам) добра партия* (= a se căsători cu succes, a încheia o căsătorie, care îmi asigură bunăstarea). În sistemul frazeologic bulgar expresiile *иде ми отръки* „sunt priceput”; *имам дълъг език* „a avea limba lungă”; *хващам око* „a prinde ochiul”; *на дявола куршум в ушите* „dracului glonț în urechi” (= să nu se întâmple); *на девет вълци един пачи крак* „la nouă lupi un picior de rață” (= foarte pușin); *хвърлям тона* „a arunca tunul” (= a muri) ș.a. sunt calcuri din limba turcă; *приемам за чиста монета* „a o lua ca pe o monedă curată” (= a lua ceva drept bun) este calc din rusă (*принимать за чистую монету*), care la rândul lui este împrumutat din franceză (*prendre pour argent comptant*), unde componentul *comptant* este înlocuit de *чиста* „curată”. Se pot observa și semicalcuri – expresii în a căror componență, alături de lexicul autohton, intră și componente frazeologice și rămășițe ale unităților lexicale din limba-sursă, ca de exemplu: *давам акъл* „a da minte”; *стоя диван чапраз* (= a sta respectuos în fața cuiva) (din turcă), *развалям калимерата* „a strica calimera” (din greacă) ș.a.m.d.

De calcuri și semicalcuri trebuie delimitate expresiile care au expresivitatea intensificată în mod intenționat prin traducerea (totală sau parțială) din bulgară în altă limbă, cum ar fi *гола вода* → *о ню*; *аква нуда* (1. vorbe fără conținut; 2. aliment diluat, subțiat); *изгубена Станка* → *Станка пердю* („Stanka cea pierdută” = om de nimic) и др.

În afara acestui fapt, adeseori se realizează spontan și nepremeditat „domesticirea”, „naționalizarea” expresiilor, printr-o schimbare întâmplătoare a formei (mai ales când are loc substituirea cu un component, care face parte din realitățile autohtone specifice sau reprezintă un nume etnic tipic) sau prin adăugarea unei nuanțe semantice. Acest tip de proces este văzut de unii lingviști ca fiind neorganizat, spontan. El este caracteristic exclusiv domeniului frazeologiei, în timp ce în paremiologie se poate aplica și o calchiere conștientă, având obiective predefinite, iar în cazul terminologiei este vorba, indiscutabil, de un proces conștient.

Urmează întrebarea: ce atitudine trebuie avută față de îmbinările frazeologice, care se dovedesc a fi împrumutate din alte limbi, atunci când se studiază caracteristicile lor etnoculturale – se pot ele percepe ca exponenți ai caracterologiei, mentalității sau cunoașterii ale poporului receptor? Sunt de părere că ele sunt indiscutabil purtătoare nu numai ale informației despre poporul care le-a creat, dar și despre acela care le-a împrumutat și în plus, nu doar în aspectul istoric al raporturilor, influențelor sau destinului. Ele se transformă într-o caracteristică multilaterală, deoarece, în principiu, nu poți accepta, nu poți asimila ceea ce nu îți se potrivește, nu îți place, nu te impresionează, nu corespunde viziunii tale asupra lumii, naturii tale, nevoilor tale, moralei și esteticii tale, adică propriei tale mentalități și culturi.

Rezultatul final, care se impune tot mai mult după compararea sistemelor frazeologic ale diferitelor limbi, confirmă concluzia lui V.M. Mokienko, conform căreia, există o interacțiune multiseclară puternică între limbile din Europa, iar de fapt, idiomaticitatea se dovedește a fi mult mai internațională decât lexicul (Mokienko 2011: 39).

Bibliografie

Blagoeva 2005: Blagoeva, D., *Аспекти на калкирането в най-новия период от развитието на българския език*. Sofia

Dobrovolski 2011: Dobrovolski, D.O. Заметки о сопоставительной фразеологии. // *Езиковедски изследвания в чест на проф. С. Спасова-Михайлова*. Sofia

Ilcev 1958: Ilcev, St., Опыт за объяснение на някои поговорки. // „Български език”, 1958, № 6, pp. 514–518.

- Kaldieva-Zaharieva 2002: Kaldieva-Zaharieva, St. За някои проблеми на двуезичната фразеография.//„Българско езикознание”. vol. 3. Sofia, pp. 438–456
- Mihailova 2006: Mihailova, K. *Странстващият сляп певец просяк във фолклорната култура на славяните*. Sofia
- Mokienko 2011: Mokienko, V.M., Калькирование в славянской фразеологии.// *Езиковедски изследвания в чест на проф. С. Спасова-Михайлова*. Sofia, pp. 37–57
- Niceva 1987: Niceva, K., *Българска фразеология*. Sofia
- Papahagi 1908: Papahagi, P. *Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen*. (Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig). Leipzig: Johann Ambrosius Barth
- Piirainen 1997: Piirainen, E., „Область метафорического отображения“ – метафора – метафорическая модель (на материале фразеологии западно-мюнстерландского диалекта).// „Вопросы языкознания”, № 4, pp. 92–100
- Retsker 1974: Retsker, Ia.I., *Теория перевода и переводческая практика*. Moscova
- Rusinov 1988: Rusinov, R., Към въпроса за произхода на някои фразеологизми в българския език.//„Български език”, 1988, №1, pp. 48–50
- Sandfeld 1930: Sandfeld, Kr. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Librairie C. Klincksieck. (Nouveau tirage 1968)
- Schapira 1999: Schapira, Ch. *Les stéréotypes en français: proverbes et autres formules*. Paris: Ophrys
- Vlahov, Florin 1980: Vlahov, S.S., Florin, *Непереводимое в переводе*. Moscova

MNIEJSZOŚĆ RUMUŃSKA NA UKRAIŃSKIEJ BUKOWINIE: SYTUACJA JĘZYKOWA

Helena KRASOWSKA

Potrivit recensământului din anul 2001, în Ucraina locuiau 151 000 de români, dintre care în districtul Cernăuți 114 600. Români din această zonă reprezintă în prezent cel mai numeros grup minoritar. Descriind situația socio-lingvistică a minorității românești din Bucovina de Nord atragem atenția asupra deosebirilor referitoare la folosirea limbii române, deosebiri ce decurg din istoricul regiunii. Au fost descrise contactele lingvistice ale minorității române, precum și normele juridice referitoare la această minoritate, așa cum transpar ele în politica din Ucraina cu privire la minorități.

Cuvinte cheie: Bucovina de Nord, Cernăuți, Ucraina, minorități, limba română, interferențe lingvistice

Zgodnie ze spisem ludności z 2001 roku w Ukrainie mieszkało 151 000 Rumunów, w tym w obwodzie czerniowieckim 114 600 osób. Rumuni w obwodzie czerniowieckim stanowią obecnie największą liczebnie grupę mniejszościową. Warto zauważyć, że 91,7% Rumunów za język ojczysty uważają język swojej narodowości, 6,2% za swój język ojczysty uważają język ukraiński, a 1,5% Rumunów za język ojczysty uważają język rosyjski¹.

Bukowina jest nazwą o charakterze topograficznym, związaną z gatunkiem drzewa bukowego, pokrywającego dużą część tego terenu. Wyraz ten jest w języku polskim poświadczony od XIV wieku i stanowi prasłowiańską pożyczkę z germańskiego². Od **buk-* z przyrostkiem *-ov-ina* powstał rzeczownik *bukowina* 'las bukowy' i w tym znaczeniu można go znaleźć w dokumentach średniowiecznych

¹ <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/language/>, wejście 3.08.2011.

² F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, z. 1, Kraków 1983, s. 49.

jako nazwę oznaczającą lasy bukowe w różnych regionach i okręgach Mołdawii, Oltenii, Banatu i Wołoszczyzny, na całym obszarze byłej Dacji¹.

Nazwy tej zaczęto używać oficjalnie od listopada 1775 roku, dla łatwiejszego odróżniania tego obszaru od kraju, do którego należał do tej pory, tzn. od Mołdawii². Nazwa Bukowina na oznaczenie jednostki polityczno-administracyjnej nadana została oficjalnie przez Austrię i była używana aż do końca panowania austriackiego³.

Polityka Austrii wobec Bukowiny zmierzała do podniesienia gospodarczego i cywilizacyjnego rozwoju tego regionu oraz do ścisłego uzależnienia go od władz centralnych, co było też zgodne z interesem zachodnich regionów monarchii. Równocześnie silny nacisk był położony na germanizację, wzrosła liczba ludności. Władze stałe popierały procesy kolonizacji i imigracji w wyniku czego Bukowina stała się mozaiką etniczną, językową, kulturową i religijną.

W 1914 roku wybuchła wojna austriacko-rosyjska, Rosjanie zajęli Czerniowce, ale na krótko, ponieważ sprowadzone tu pułki węgierskie zdołały miasto odbić. Zawarty w tym roku tajny układ pomiędzy Rumunią a Rosją przewidywał podział Bukowiny pomiędzy oba te państwa. Korzystając z rozpadu Austro-Węgier bukowińscy działacze rumuńscy opowiadali się w 1918 roku za zajęciem przez Rumunów całej Bukowiny po Dniestr i Czeremosz i ogłosili jej połączenie z Rumunią⁴.

Wkrótce Bukowina stała się ponownie przedmiotem transferu terytorialnego, bowiem w czerwcu 1940 roku Mołotow wręczył ambasadorowi Rumunii w Moskwie notę „nie do odrzucenia”, zawierającą żądanie „zwrotu” Besarabii i północnej Bukowiny. Z rumuńskiego obszaru państwowego oderwano do ZSRR 49,7 tys. km kw., z około 3770 ludności⁵.

2 sierpnia 1940 Moskwa ogłosiła utworzenie Mołdawskiej SRR jako republiki związkowej, zaś Bukowina północna została włączona do Ukraińskiej SRR⁶. Nastąpił wówczas podział Bukowiny: na północną przyłączoną do USRR ze

¹ M. Jacobescu, *Kraina buków*, [w:] *Bukowina po stronie dialogu*, pod red. K. Feleszki, Sejny 1999, s. 31.

² M. Jacobescu, *op.cit.*, s. 31.

³ O. М. Масан, *Буковина: Історичні аспекти виникнення й утвердження назви краю*, [w:] *До витоків назви краю*, Тези доповідей, Чернівці 1992, s. 4.

⁴ J. Demel, *Historia Rumunii*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, s. 375.

⁵ M. Cygański, *Niemcy na terenie Rumunii*, [w:] *Polacy w Mołdawii*, Lublin 1995, s. 238.

⁶ A. Koseski, *W kręgu Bukowiny*, [w:] *O Bukowinie. Razem czy oddzielnie?*, pod red. K. Feleszki, Warszawa–Piła 2000, s. 19.

stolicą w Czerniowcach i półmilionową ludnością oraz na południową z 4,9 tys. km kw. i 300 tysiącami mieszkańców należącą do Rumunii.

Decyzją Prezydium Rady Najwyższej ZSRR od 8 marca 1941 roku wszystkie osoby, które przebywały na terytorium północnej Bukowiny, zostały uznane za obywateli radzieckich¹.

Dzisiaj Bukowina znana jest jako nazwa krainy historyczno-geograficznej, obecnie podzielonej na dwie części: północną, należącą do Ukrainy, i południową, znajdującą się w granicach dzisiejszej północnej Rumunii.

Obecnie mniejszość rumuńska na Ukrainie pełni ważne zadania w rozwoju tego kraju. Rumuni żyją głównie w okolicach Hercy, Storożyńca, Nowosełyci, Wyzńicy, Głębokiej. Przeważna liczba Rumunów zamieszkuje wsie i miasteczka. Zgodnie z prawodawstwem Ukrainy uczniowie mają możliwość pobierania nauki w języku swojej narodowości. Zgodnie z art. 25 Ustawy „O językach” Ukraina gwarantuje każdemu dziecku prawo do wychowania i pobierania nauki w języku narodowym. Prawo to realizuje się poprzez tworzenie sieci przedszkoli i szkół z wychowaniem i nauczaniem w języku ukraińskim oraz w językach innych narodowości.

Ustawa przewiduje także nauczanie i proces wychowawczy w szkołach powszechnych w języku ukraińskim. W miejscach zwartego zamieszkiwania obywateli innych narodowości mogą być otwierane szkoły powszechne, w których nauczanie i proces wychowawczy prowadzi się w ich języku. W przypadkach przewidzianych w części trzeciej artykułu 3 niniejszej ustawy mogą być otwierane szkoły powszechne, w których nauczanie i proces wychowawczy prowadzi się w języku wspólnie wybranym przez rodziców uczniów. W szkołach powszechnych mogą być tworzone odrębne klasy, w których nauczanie i proces wychowawczy prowadzi się w języku ukraińskim albo w języku ludności innej narodowości [...] (art. 27).

Dla przykładu podam, iż w 1999/2000 roku szkolnym w 97 państwowych szkołach z językiem rumuńskim nauczania naukę pobierało ponad 25 tysięcy uczniów. W tym w obwodzie zakarpackim istnieje 11 szkół z rumuńskim językiem nauczania (3,4 tysiące uczniów), w obwodzie czerniowieckim działa 86 szkół (22,0 tysiące uczniów) oraz 6 szkół o charakterze dwujęzycznym – ukraiński i rumuński (1,8 tysiące uczniów). W obwodzie czerniowieckim aktywnie działa 30 szkół w rejonie Hercy, 21 szkoła w rejonie Głębockim, 23 szkoły w rejonie nowoselickim, 15 szkół w rejonie storożynieckim. Dzieci w wieku do szkolnym uczęszczają do

¹ А. Жуковський, *Історія Буковини, частина друга після 1974 року*, Чернівці 1993, s. 180.

przedszkoli z językiem rumuńskim, dział 28 przedszkoli, do których uczestniczy 1008 dzieci¹. Kadry pedagogiczne przygotowuje Katedra Filologii Klasycznej i Rumuńskiej na Uniwersytecie im. Juria Fedkowicza w Czerniowcach.

Na Bukowinie północnej, która po 1945 roku należała do Ukraińskiej Republiki Radzieckiej, a po 1990 roku do Ukrainy, gdzie językami urzędowymi kolejno były język rosyjski i ukraiński mamy do czynienia z trwającym nadal kontaktem językowym. Termin „kontakt językowy” wprowadził do językoznawstwa Uriel Weinreich². Jego zdaniem, dwa lub kilka języków są w kontakcie, jeżeli używane są na przemian przez tę samą osobę. Weinreich szczegółowo pokazuje mechanizm kontaktu językowego, który odbywa się w procesie przemianowego posługiwania się językami przez jedną i tę samą osobę.

Problematyką kontaktu językowego na Bukowinie zajmował się w swoich pracach Kazimierz Feleszko, m.in. w artykule *Język we wspólnocie wielojęzycznej i wielokulturowej*³. W innych artykułach opublikowanych w książce *Bukowina moja miłość*⁴ również wyświetlone są problemy kontaktu językowego na Bukowinie i na Śląsku. Dotyczyły one zwłaszcza grupy polskiej.

Lubow Łazarenko, opisująca zjawisko leksykalnej interferencji mówionego języka rumuńskiego na Ukrainie, w następujący sposób definiuje kontakt językowy: „мовний контакт – це міжмовний зв'язок, який реалізується в процесі поперемінного використання двох або декількох мов однією і тією ж особою, що зумовлюється необхідністю мовного спілкування через певні географічні, історичні, політичні, соціокультурні тощо умови та чинники”⁵.

Typu kontaktu językowego wynikającego z bilingwizmu Anna Zielińska klasyfikuje następująco⁶:

1. kontakt językowy uwarunkowany bilingwizmem:

- a) między systemami pokrewnymi: odmianami jednego języka (gwarami, dialektami) lub różnych języków blisko spokrewnionych;
- b) między systemami dalej spokrewnionymi;

¹ Етнічні спільноти України. Довідник, Київ 2001, с. 100-104.

² U. Weinreich *Languages in Contact* New York 1953; korzystałam z wersji tłumaczonej na język rosyjski: У. Вайнрайх, *Языковые контакты*, Киев 1979, с. 22.

³ K. Feleszko, *Język we wspólnocie wielojęzycznej i wielokulturowej*, [w:] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość*, pod red. A. Żora, t.1, Warszawa 2002, s. 87-128.

⁴ K. Feleszko, *Bukowina moja miłość...*, t.1.

⁵ Л. Лазаренко, *Лексична інтерференція в усному румунському мовленні в Україні (лінгвістичний та соціолінгвістичний аспекти)*, Київ 2001, с. 11-12.

⁶ A. Zielińska, *Wielojęzyczność staroobrzędowców mieszkających w Polsce*, Warszawa 1996, s.18.

2. kontakt językowy nie uwarunkowany bilingwizmem:

a) terytorialny, wynikający z graniczenia systemów językowych. Może on zachodzić między odmianami jednego języka (gwarami, dialektami) lub różnych języków o różnym stopniu pokrewieństwa;

b) nieterytorialny, zachodzący na płaszczyźnie kulturowo-cywilizacyjnej między językami literackimi.

Bilingwizm rumuńsko-ukraiński we wszystkich zbadanych miejscowościach jest na Bukowinie powszechny. Kontakt językowy ma miejsce między używanymi tu językami spokrewnionymi: rosyjskim i ukraińskim, a raczej ich regionalnymi odmianami. Język mniejszości rumuńskiej na Bukowinie północnej wchodził w kontakt językowy wynikający z bilingwizmu:

- między językiem rumuńskim w odmianie gwarowej lub ogólnej oraz niespokrewnionym z nim ukraińskim lub rosyjskim i ich odmianami regionalnymi – we wszystkich zbadanych miejscowościach na Bukowinie północnej.

Kontakt językowy aktualnie odbywa się na różnych płaszczyznach komunikacji. Miejscem kontaktu jest opisywana społeczność komunikatywna¹, różniąca się od innych społeczności językowych użyciem dwóch języków – rumuńskiego i ukraińskiego, trzech – rumuńskiego-ukraińskiego i rosyjskiego, czy nawet czterech – w Terebleczu, Starej Hucie i Dolnych Piotrowcach: rumuńskiego, ukraińskiego, rosyjskiego i polskiego, mianowicie część mieszkańców tych wiosek stanowią Polacy.

Systemy językowe, z którymi język rumuński wszedł w kontakt, to: języki słowiańskie – język polski, ukraiński, rosyjski. Wpłynęły one bezpośrednio w większej lub mniejszej mierze na zasób leksykalny nosicieli języka rumuńskiego.

Rumuni mieszkający w obwodzie czerniowieckim są dwu lub wielojęzyczni. Dwujęzyczność to posługiwanie się na co dzień przez daną grupę społeczną dwoma różnymi językami²; również przemienne używanie przez jednostkę dwóch (lub więcej) języków pozwala ją scharakteryzować jako dwujęzyczną³.

---

¹ Społeczność komunikatywna – jak podaje A. Zielińska za A. Piotrowskim, *O pojęciu kompetencji komunikatywnej*, [w:] *Zagadnienia socjo- o psycholingwistyki*, pod red. A. Schaffa, Wrocław 1980, s. 91-109 – jest to „jakakolwiek ludzka zbiorowość cechująca się regularnym i częstym procesem interakcji za pomocą wspólnego systemu znaków językowych i wyodrębniona spośród podobnych zbiorowości znaczącymi różnicami użycia języka”. A. Zielińska, *Wielojęzyczność staroobrzedowców ...*, s. 27.

² *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, pod red. K. Polańskiego, Wrocław 1993, s. 121.

³ K. Feleszko, *Język we wspólnocie wielojęzycznej i wielokulturowej*, [w:] K. Feleszko, *Bukowina moja miłość ...*, t. 1, s. 106.

Rozpatrując termin dwujęzyczność, trzeba szerzej uwzględnić jego kontekst społeczny. W literaturze rozróżnia się dwu- i wielojęzyczność indywidualną, która zależy od poszczególnych użytkowników języka, i od różnych sytuacji życiowych; uwzględnia się także kontekst społeczny obejmujący większe grupy. Dla opisu dwu- i wielojęzyczności Rumunów w obwodzie czerniowieckim odpowiednie jest podkreślenie przede wszystkim socjalnego aspektu zjawiska. Badana przeze mnie grupa wyróżnia się spośród innych i uzyskuje status odrębnej wspólnoty językowej i kulturowej dzięki spójności utrzymującej się na skutek częstych i regularnych interakcji społecznych niezależnych od różnic etnicznych, ideologicznych, religijnych, ekonomicznych, kulturalnych. Przyczyną wielojęzyczności Rumunów są wydarzenia polityczne (podział Bukowiny na dwie części, włączone następnie do dwóch państw po drugiej wojnie światowej). Przynależność do grupy: urodzenie się Rumunem na Bukowinie skazywało członka tej wspólnoty na dwu- lub wielojęzyczność, w zależności od socjalnego aspektu zjawiska.

Opisywaną przeze mnie wspólnotę językową i kulturową spotykamy w tych wsiach, w których na co dzień używa się języka rumuńskiego. Od kilku pokoleń wytworzył się tam następujący uzus: język rumuński obsługuje sferę życia prywatnego, rodzinno-sąsiedzkiego. W kontaktach z przybyszem moi rozmówcy używają języka rosyjskiego lub ukraińskiego. W urzędzie (np. w Dolnych Piotrowcach, Ukraina) – mój informator ze wsi rozmawia z urzędnikiem po rumuńsku, gdyż większość mieszkańców tej wsi stanowią Rumuni. W kontaktach zewnętrznych, tzn. w urzędach, u lekarza występuje już język rosyjski i/lub ukraiński.

Na Bukowinie północnej sytuacja jest jednak bardziej skomplikowana, gdyż jako języki kontaktów zewnętrznych mogą wystąpić prócz ukraińskiego także rosyjski lub najczęściej „surżyk”¹. Zakładam, że „surżyk” występuje wtedy, kiedy elementy obydwu języków (rosyjskiego i ukraińskiego) uzyskują taki stopień przemieszania, że tworzą trzecią jakość, pozbawioną normatywności, nie posiadającą własnego standardu. Surżyk jest to mieszanina żyta, z pszenicą, jęczmienia z owsem – język, w którym sztucznie połączone elementy różnych języków nie mają żadnego standardu. Termin ten dotyczy języka ukraińskiego z

---

¹ Я. Поліщук, *Лінгвістичний та металінгвістичний феномен суржику (на прикладі сучасної української літератури)*, [w:] *Язык український: współczesność – historia*, pod red. F. Czyżewskiego, P. Hruscenko, Lublin 2003, s. 267-278. Ситуję за Поліщукієм “Суржик – суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом, а також борошно з такого зерна) – мова, в якій штучно об’єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов. Уживається переважно щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими (внаслідок українсько-російської інтерференції) російськими елементами ...”, s. 267.

domieszką elementów języka rosyjskiego powstałego w wyniku ukraińsko-rosyjskiej interferencji językowej. Odpowiednikiem „surżyka” na Białorusi jest tzw. „trasianka”¹.

Badacz mniejszości rumuńskiej na Bukowinie, „Ion Popescu dzieli obwód czerniowiecki na trzy strefy:

- strefa nieodwracalnej asymilacji: Zupełnie zukrainizowana, język rumuński nie występuje tam ani w szkolnictwie, ani w cerkwi, poza nielicznymi wypadkami używania rumuńskiego w domu, głównie przez osoby starsze. Przeważają tu języki słowiańskie, cechą charakterystyczną tej strefy jest bilingwilizm rosyjsko-ukraiński. Należą do niej m. in. miasto Czerniowce, Lipoveni.

- przejściowa strefa asymilacji: Język rumuński występuje w szkołach i w Cerkwi, jednak językiem wykładowym jest ukraiński, czasami rosyjski. Ludność używa dwóch języków, rumuńskiego i ukraińskiego (lub rosyjskiego). Dotyczy to ludności miejscowej, ponieważ niedawno osiedli nie przyswajają języka rumuńskiego. Młodsze pokolenie zaczyna mieć tendencję do odchylenia się w kierunku języków słowiańskich, jednakże cechą charakterystyczną jest ciągle bilingwilizm. (m. in. Ceahor, Corcești, Herca, Arșița)

- strefa zrównoważonego bilingwilizmu – zarówno w szkolnictwie jak i Cerkwi jest używany rumuński, obejmuje głównie rejon herceński, niektóre wiejskie części rejonów nowosoleckiego, Hlybokiej i Storożyńca. Populacja jest dwujęzyczna, przy czym nie obserwuje się asymilacji. Występuje tu bilingwilizm rumuńsko-rosyjski. Jeżeli w dwóch pierwszych strefach zauważa się tendencję do asymilacji, to w trzeciej używanie języka rumuńskiego utrzymuje się na tym samym poziomie”².

Opisując sytuację socjolingwistyczną mniejszości rumuńskiej na północnej Bukowinie należy uwagę zwrócić na różnice w zakresie używania języka rumuńskiego. Wynikają one z historii regionu. Naukowcy rozróżniają trzy strefy terytorialne „w okręgu czerniowieckim:

¹ E. Smułkowa, *Dwujęzyczność po białorusku: bilingwizm, dyglosja czy coś innego*, [w:] E. Smułkowa, *Białoruś i pogranicza. Studia o języku i społeczeństwie*, Warszawa 2002, s. 415.

² I. P o p e s c u, *Partea Romănofonă a regiunii Cernăuți și zonele ei sociolingvistice*, „Glasul Bucovinei”, nr 1, rok 1994, s. 25-26, cytat za W. Jankowski, *Rumuni w okręgu czerniowieckim: przemiany demograficzne, socjolingwistyczne i stan obecny mniejszości rumuńskiej (rumuńskojęzycznej)* [w:] *Державотворчі процеси і соціально-економічні моделі розвитку України на сучасному етапі*, т.2, Донецьк 2007, с. 271-274.

- północno-besarabska, dawna część anektowanej w 1812 przez Rosję Besarabii, która została następnie od niej odłączona w 1918 roku. W dwudziestoleciu międzywojennym była to część Królestwa Rumunii.

- herceńska, była częścią Królestwa, która została oderwana od Rumunii 1940 roku.

- bukowińska, która należała do I wojny światowej do Austrii¹.

W zawiązku z powyższym należałoby osobno przeprowadzić badania socjolingwistyczne w każdej z wydzielonych sfer terytorialnych, oraz w różnych grupach wiekowych. Na ten problem składa się także czy w danym mieście czy wsi istnieje szkoła rumuńska, czy jest nauczany język rumuński i w jakim stopniu. Dla Rumunów kwestia języka odgrywa znacząca rolę w konstruowaniu tożsamości. Jest on jeden z głównych wyznaczników tożsamości.

Якщо не знають мови, то які вони румуни, це не можливо [Красноїльськ 2009: wywiad].

Треба ворбешті романешті і це вже ознака румуна, або як говорить з акцентом, ну у нас у Красноїльську то старі люди то лиш по румунську, бо вони румуни, то мова кажи, шо вони румуни [Красноїльськ 2009: wywiad].

Колейнум wyróżnikiem jest wyróżnik krwi. Я чистокровний румун, у мене і мати румунка і папа, модно сейчас так [Красноїльськ 2009: wywiad].

W związku ze zmianami politycznymi na przełomie lat 80-90-tych na Ukrainie zaczęto formować instytucje kształtujące regulacje prawne. Dotyczyły one zwłaszcza kwestii mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych a także używania przez nich języka. W nowopowstającym państwie nastąpiły zmiany w polityce odnośnie mniejszości narodowych. Władzom Związku Radzieckiego nie udało się do końca osiągnąć identyfikacji wszystkich obywateli z narodem radzieckim. Mieszkańcy Ukrainy po uzyskaniu niepodległości żywo i bez obaw poszukiwali własnej tożsamości oraz określenia statusu prawnego, który gwarantowałby swoim obywatelom należne miejsce oraz status społeczny w świecie.

Interesujące nas w tym artykule ukraińskie zasady prawne, dotyczące mniejszości narodowych pomimo starań nie dorównują na razie standardom europejskim. Znaleźć w nich można jeszcze sporo luk, zwłaszcza w *Ustawie o*

---

¹ G. J e r n o v e i, E. J e r n o v e i, *Limbă română vorbită în regiunea Cernăuți, Ucraina (studiu demografic și lingvistic)*, „Glasul Bucovinei”, nr 3, 2001, s. 107-108, cyt. za W. Jankowski, *Rumuni w okręgu czerniowieckim: przemiany demograficzne, socjolingwistyczne i stan obecny mniejszości rumuńskiej (rumuńskiej języcznej)* [w:] *Державотворчі процеси і соціально-економічні моделі розвитку України на сучасному етапі*, т.2, Донецьк 2007, s. 271-274.

*Językach Ukrainy*¹. Znane są też fakty świadczące o tym, że ustawy mniejszościowe obowiązujące na Ukrainie nie zawsze są realizowane. Dzieje się to w wyniku zawartych w nich przepisów, które bywają niespójne z regulacjami prawnymi innych aktów prawnych. Pewną rolę odgrywa stosunek pracowników administracji państwowej i samorządowej do konkretnej mniejszości. Na Ukrainie większy problem stwarza nie samo uchwalenie pewnych ustaw i rozporządzeń, lecz ich wykonanie. Ukraina już ponad 20 lat jest państwem niezależnym. Zmieniają się opcje polityczne. Pomarańczowa rewolucja pokazała, że obywatele ukraińscy różnej narodowości, w tym też Rumuni potrafią bronić swoich interesów, choć przychodzi to czasami z wielkim trudem.

Rumuni na Ukrainie mają ogromne zaplecze narodowe, jakim jest państwo rumuńskie. Z lepszym lub gorszym skutkiem działają porozumienia między-państwowe. Powstają i działają prężnie rumuńskie organizacje kulturowo-oświatowe w obwodzie czerniowieckim. Są programy radiowe i telewizyjne w języku rumuńskim, ponadto dobrze jest wydawana prasa w języku rumuńskim na terenie obwodu. W Czerniowcach istnieje Konsulat rumuński, a od niedawna zgodnie z rozporządzeniem obywatele Ukrainy, którzy urodzili się w Rumunii do 1945 roku, oraz ich dzieci mają prawo o ubieganie się o obywatelstwo rumuńskiego.

---

¹ Por. ukr. Закон про мови в Україні.

PRINCIPIUL (COGNITIV-)COMUNICATIV ÎN PREDAREA LIMBII SLOVACE STUDENTILOR ROMÂNI

Marilena LUȚĂ

The aim of this paper is to highlight specific issues on the use of cognitive- communicative principle in teaching Slovak to Romanian students. This approach may facilitate the acquisition of language skills necessary for our students to master Slovak and reach a high level of linguistic performance, which will later on help them have a career in the translation field, for example. Due to Bologna reforms, the undergraduate studies at the Faculty of Foreign Languages and Literatures of Bucharest University were limited to three years. Given the fact that our students are expected to study Slovak as a foreign language starting with the alphabet, we believe that professors have the moral duty to seek the best solutions to reconcile qualitative and quantitative markers in a highly creative approach, meant to lead the students to linguistic performance and job satisfaction once they have graduated from university. We believe that the use of the communicative principle in teaching Slovak to Romanian students is one of the modern approaches that meets both the requirements of the labor market and students' real needs. The Common European Framework of Reference for Languages became a benchmark in the field of foreign language teaching and learning, monitoring the level of language proficiency in the four distinct fields: listening, speaking, reading, writing. Based on this unitary language proficiency assessment scale, one may objectively evaluate the graduates' linguistic competences enabling them to study, work and live in any European country in the context of labor market mobility.

Key words: communicative principle, Slovak language teaching, modern approach, Romanian graduate students, reading, writing, listening, communication skills.

Dacă nu cânt o singură zi, consecințele le simt numai eu;
dacă nu exersez două zile, acest lucru este remarcat de
colegii mei, iar dacă nu exersez trei zile, de aceasta își dă
seama și publicul din sală.

George Enescu

În această lucrare, ne propunem să evidențiem aspecte concrete, specifice, punctuale privind utilizarea principiului cognitiv-comunicativ în predarea limbii slovace studenților români. Considerăm că această abordare poate facilita

achiziționarea competențelor lingvistice necesare studenților noștri pentru a stăpâni slovacă, limbă genetic diferită de limba română, și pentru a ajunge la o performanță lingvistică încurajatoare, suficient de motivantă, astfel încât absolvenții noștri să-și dorească cu sinceritate să urmeze un masterat în domeniul slavisticii sau să opteze pentru o carieră în domeniul traducerilor, de pildă.

Odată cu implementarea reformei Bologna, durata studiilor de licență la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București a fost brusc limitată la trei ani. Având în vedere faptul că studenții noștri studiază slovacă de la 0, începând cu alfabetul, considerăm că, dincolo de comprimarea studiilor de licență, dincolo de orice alte constrângeri și frustrări, noi, dascălii, avem datoria morală de a căuta soluții optime pentru a reconcilia determinările de ordin calitativ și cantitativ într-o abordare creativă, modernă, atractivă și prietenoasă pentru studenți, menită să-i conducă la performanță lingvistică și, implicit, la satisfacție profesională în momentul în care aceștia vor fi trimiși pe piața muncii odată cu finalizarea studiilor. În acest context, după zece ani de experiență didactică la secția de slovacă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București, considerăm că utilizarea principiului cognitiv-comunicativ în predarea limbii slovace studenților români este una dintre abordările moderne care se pliază atât pe cerințele pieței muncii, cât și pe nevoile reale ale studenților.

Desigur, avem în vedere Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi, document publicat de Consiliul Europei în anul 2001, care definește și delimitează nivelurile de stăpânire a unei limbi străine în funcție de competențe. Mai exact, este vorba de o scară de evaluare a nivelului lingvistic, la care se raportează orice evaluator din orice țară europeană și care poate fi aplicată oricărei limbi. Acest document a devenit punct de referință în domeniul învățării și predării limbilor străine, urmărindu-se nivelul de performanță lingvistică pe cele patru paliere distincte: ascultare, vorbire, citire, scriere. Acest sistem unitar de evaluare a competențelor lingvistice vine în întâmpinarea tinerilor dornici să studieze, să muncească, să trăiască în Europa în contextul mobilității pieței muncii la nivelul Uniunii Europene.

Toate aceste tendințe noi la nivel de politici, strategii, obiective, cerințe se suprapun perfect pe așteptările și aspirațiile noilor generații de studenți, dornici să învețe cât mai rapid, agreabil și eficient o limbă străină, astfel încât sigura voce disonantă în această superbă odă a multilingvismului și a multiculturalității pare a fi profesorul, derutat, uneori chiar depășit de așteptările studentului, de cerințele pieței muncii, de melanjul halucinant de mijloace de (in)formare, care îl rivalizează pe dascăl și, din păcate, îl surclasează în ochii studenților. Astfel, devine tot mai

evidentă și mai sonoră necesitatea ca profesorul, optând pentru metode moderne de predare, să facă primul un pas înainte pentru a-și motiva studenții, pentru a și-i apropia, ajutându-i, cu empatie și tact, să atingă un nivel optim de competențe lingvistice. Metodele tradiționale, centrate pe profesor, pe transmiterea de informații, predare și testare, în care performanța se măsoară în funcție de capacitatea studentului de a reproduce cât mai fidel un volum cât mai impresionant de informații, de multe ori strict teoretice, fără caracter aplicativ, într-un timp cât mai scurt nu încurajează competiția, nu stimulează creativitatea și originalitatea, inhibă instinctul de socializare al studenților, dar și imaginația profesorului ca regizor al propriilor cursuri. Aceasta nu înseamnă, însă, că susținem cu râvnă exclusiv metodele moderne, centrate pe student, și că respingem modelul humboldtian. Tocmai din acest motiv suntem de părere că utilizarea principiului cognitiv-comunicativ în predarea limbii slovace studenților români reprezintă *zlatá cesta*, calea de mijloc, soluția didactică optimă, în care achizițiile lingvistice, asimilate temeinic, riguros exersate, fixate și evaluate încetează a fi un scop în sine și devin, astfel, mai degrabă un mijloc de a atinge performanța lingvistică, astfel încât studenții să ajungă să manipuleze cu lejeritate limba în funcție de ipostazele în care se regăsesc în viața privată sau profesională.

Principiul cognitiv-comunicativ, orientat către nevoile și interesele studentului, contribuie la atingerea performanței lingvistice, învățându-l pe student să comunice fluent într-o limbă străină. Într-o astfel de abordare, se pune accent pe dimensiunea pragmatică a limbii, pe funcționalitatea limbii. Studenții sunt încurajați să accepte o diversitate de roluri și scenarii didactice autentice, credibile, actuale în care trebuie să comunice într-o limbă străină pentru a-și argumenta propriile puncte de vedere, pentru a trăi o anumită experiență de viață, intrând în pielea personajului asumat, comunicându-și nevoile, frustrările, dorințele, exigențele. Din această cauză, exercițiile de tip *role play* (joc de rol) sunt frecvente. O altă caracteristică specifică principiului cognitiv-comunicativ este învățarea activă. Studentul joacă un rol activ, profesorul este doar moderator, consilier, manager al activităților didactice și chiar coechipier. Studenții sunt solicitați să formeze perechi (*pairwork*) sau mici echipe (*teamwork*), colaborând întru soluționarea diferitelor sarcini. Prin urmare, studenților li se oferă șansa de a problematiza, de a analiza și evalua diverse teme, ajungând singuri, pe cont propriu, prin inducție, prin explorare, cercetare, analiză la concluzii originale. Tehnicile cele mai frecvent folosite stimulează comunicarea orală și scrisă, precum și interacțiunea dintre studenți prin multitudinea și diversitatea jocurilor lingvistice, discuțiilor, dialogurilor, jocurilor de rol, conversațiilor, ceea ce asigură, implicit, socializarea, o dimensiune extrem de importantă. Materialele

didactice sunt autentice și acoperă toate registrele limbii – de la limba literară la slang, jargon, dialecte. În general, sunt valorificate unele emisiuni de radio și televiziune, filme, dar și scurte secvențe ce țin de viața coridiană: prognoza meteo, meniuri, rețete culinare, articole de ziar, știri etc.

Caracterul interactiv al lecțiilor evidențiază individualitatea studentului, încurajat să gândească, să creeze, să îndrăznească, să se manifeste fără temeri, să comunice deschis cu ceilalți colegi într-o atmosferă prietenoasă. Greșelile sunt firești în procesul de învățare, drept pentru care nu le vom amenda cu asprime în detrimentul fluentei și comunicării, ci le vom valorifica, invitându-i, la final, pe studenți să se corecteze singuri, să se lase corecțati de colegi sau recuperând aceste greșeli sub formă de exerciții. La nivel elementar, se poate folosi limba maternă, deși este de preferat a se utiliza cât mai mult limba străină. În economia didactică, recomandăm utilizarea limbii materne pentru explicarea regulilor de gramatică și pentru comunicarea regulilor de joc. Într-o abordare cognitiv-comunicativă, noțiunile de gramatică nu sunt predate sistematic, însă studenții secției de slovacă, fiind filologi, urmează, în paralel, cursurile teoretice, unde parcurg sistematic, temeinic toate disciplinele lingvistice: fonetica și fonologia, morfologia, sintaxa, lexicologia, stilistica. Acestea asigură baza teoretică, competențele lingvistice ale studenților, peste care se suprapune performanța lingvistică, indusă prin utilizarea activă a principiului cognitiv-comunicativ.

Abordarea cognitiv-comunicativă presupune o serie de parametri invariabili, care se integrează în actul didactic. În primul rând, studenții ascultă limba vie, repetă anumite sintagme, expresii, structuri, pe care le exersează și apoi le reproduc cu naturalețe în contexte autentice, credibile, verosimile. Ceea ce este important e pregătirea mentală a studentului în vederea comunicării. Structura procesului de comunicare este, în esență, simplă. Conform lui Karl Buhler (1934), comunicarea presupune transmiterea unui mesaj de la emițător la receptor și invers (*Feedback*), receptorul devenind, la rândul său, emițător. Roman Jakobson îmbogățește această structură cu alte trei elemente: referent, canal, cod. Succesul abordării cognitiv-comunicative înseamnă respectarea acestei structuri; pentru ca studenții să fie capabili să construiască un mesaj în limba slovacă, ei trebuie să-și asume acest cod, comun atât emițătorului, cât și receptorului (limba slovacă) în timp ce profesorul înlesnește accesul studenților la un canal sau altul.

În orice scenariu didactic, însă, intervine, inevitabil, un impuls, o temă, un subiect de discuție, ceea ce presupune, dincolo de structura procesului de comunicare, pregătirea mentală a studentului, care trebuie să vizualizeze cu ochii minții, înainte de a produce mesajul, această structură în termeni concreți. Altfel

spus, înainte de a verbaliza mesajul, studentul îl construiește și îl regizează, la nivel mental, optează pentru o formulare sau alta, pentru o formă gramaticală sau alta și poate chiar anticipa reacția receptorului, pregătind deja premisele unui nou mesaj și reiterând mai întâi la nivel mental toate etapele comunicării. Din această cauză, nu trebuie nicicum ignorat sau minimalizat acest moment de pregătire ca factor motivant și determinant în stimularea comunicării.

În continuare, am dori să exemplificăm câteva activități tipice abordării cognitiv-comunicative, pentru care am optat în predarea limbii slovace studenților români. Având în vedere Cadrul European Comun de Referință pentru Limbi cu cele patru paliere distincte: ascultare, vorbire, citire, scriere, propunem o serie de exerciții care vizează aceste patru competențe.

Următorul exercițiu vizează competența de ascultare. În linii mari, este vorba de un program finanțat din fonduri europene, inițiat de Ministerul de Interne și de Ministerul Învățământului din Slovacia, scopul fiind acela de a-i educa și, implicit, de a-i proteja pe copii în fața pericolelor tot mai numeroase și mai mediate, pe care le aduce cu sine internetul. Acest program constă într-o serie de videoclipuri pe diverse teme, cum ar fi: utilizarea datelor cu caracter personal publicate pe internet cu scopul de a periclita siguranța persoanelor respective, afișarea sexualității pe internet și consecințele morale care decurg din acest gest necugetat, escrocheriile la care se expun copiii pe internet, efectul nociv al jocurilor și gambling-ul ca dependență, șicanarea prin intermediul internetului etc. Studenții sunt invitați să vizioneze un astfel de videoclip accesând site-ul www.ovce.sk și, în funcție de nivelul competențelor lingvistice, să facă o serie de exerciții vizând celelalte competențe. De pildă, grupa de începători (A1) se poate concentra pe notarea unor cuvinte, expresii, sintagme, pe explicarea acestora și pe utilizarea lor într-un alt context în timp ce studenții de nivel avansat (B2) pot face rezumatul videoclipului, punctând cât mai multe detalii și exprimându-și propriul punct de vedere vizavi de oportunitatea și eficacitatea unui astfel de program. Deoarece programul s-a bucurat de mare succes în toate țările Uniunii Europene, videoclipurile au traduse în peste douăzeci de limbi, ceea ce înseamnă că studenții au posibilitatea de a urmări, într-o fază secundă, subtitrarea în limba română, confruntând, astfel, informațiile identificate în faza de ascultare cu cele confirmate prin subtitrare în faza mixtă (ascultare și traducere). Mai mult, există câte un chestionar conceput interactiv, asociat fiecărui videoclip, pe care studenții îl pot completa online, autoevaluându-și capacitatea de înțelegere a textului videoclipului vizionat. În sfârșit, se pot crea două grupe de câte șase-șapte persoane pentru a pune în scenă un joc de rol, în care fiecare echipă aduce argumente pro, respectiv contra

internetului și efectelor sale benefice sau nocive. Profesorul însuși devine coechipier, revenindu-i rolul de a sintetiza aceste argumente și de a trage concluziile. Un astfel de exercițiu complex nu numai că stimulează dezvoltarea mai multor competențe, dar aduce cu sine componenta moral-educativă. Suntem de părere că profesorul are o dublă vocație. Pe de o parte, asigură cunoștințele și competențele necesare studenților pentru ca aceștia să fie susceptibili de un randament ridicat pe piața muncii și, pe de altă parte, le imprimă valori morale, fără de care nu pot trăi în armonie cu ceilalți. Acest tip de experiență didactică are multe alte avantaje: exploatează limba vie, limba vorbită, prezintă situații concrete, autentice, verosimile, se adresează oricărei vârste ca și desenele animate sau benzile desenate, combină sunetul cu imaginea, acționează în mod fast la nivel subliminal, se integrează în intervalul de timp recomandat pentru competența de ascultare (maxim 15-20 minute), incită la autorefecție.

Un alt exercițiu care vizează competența de ascultare constă în vizionarea unei știri dintr-un domeniu familiar, cum ar fi bugetul alocat învățământului în Slovacia (<http://www.youtube.com/watch?v=8gjxjCaKHP8>). Este un exercițiu care poate fi adaptat fiecărui nivel. De pildă, studenții începători se pot concentra pe extragerea sintagmelor predicative și determinative din textul ascultat, pot nota cuvintele derivate și compuse, pot identifica verbele prefixate pentru a le explica din perspectivă lexico-semantică în timp ce studenții avansați vor delimita ideile principale pentru a întocmi rezumatul textului ascultat, vor identifica termenii specifici domeniului economic pentru a explica sensul lor contextual, vor analiza întregul text din perspectiva hipersintaxei, a conectorilor, a coerenței și coeziunii sale. Acest tip de exercițiu prezintă mai multe registre lingvistice, mai multe stiluri individuale care corespund locutorilor implicați, mai multe păreri și argumente care pot servi drept punct de plecare într-o dezbatere ulterioară sau într-un joc de rol, unde studenții refac scenariul jurnalistic pe cont propriu, deformându-l și adaptându-l în funcție de propriile opinii, de propria experiență sau în funcție de realitatea economică în care se plasează.

Un alt exercițiu legat de videoclipul ascultat constă în interpretarea unui personaj, căruia i se atribuie un anumit temperament. De exemplu, reprezentantul sindical din videoclip nu mai este coleric, ci melancolic sau flegmatic, iar discursul său se va modifica esențial, prilej cu care studenții trebuie să caute soluții lingvistice care să redea în mod adecvat personalitatea și temperamentul personajului ales. De asemenea, un alt exercițiu ar putea fi *quid pro quo*; studenții sunt îndemnați să găsească o soluție de compromis între Guvern, liderul sindical și Minister. Astfel, ei sunt încurajați să lucreze în echipe pentru a găsi această soluție și pentru a o susține

cu asertivitate în fața celorlalte două „tabere”. Astfel, ora devine, subtil, o introducere în retorică, stimulând următoarele competențe: utilizarea limbajului verbal și non-verbal, dezvoltarea abilității de orientare către rezultat, gândire critică, analitică, flexibilă, implicarea în viața socială, cultivarea toleranței și acceptarea pluralismului opiniilor.

Pentru studenții avansați, competența de ascultare se poate transforma într-un exercițiu de interpretare simultană sau consecutivă. Avantajul unei astfel de inițiative îl constituie faptul că studenții deprind tehnica interpretării, își coordonează competențele lingvistice într-un scenariu mnemotehnic adaptat propriilor abilități și vulnerabilități, învață să extragă informația esențială și să o separe de sintagmele parazitare din discurs, învață să-și gestioneze stresul, să coopereze cu un potențial coleg de cabină, își educă memoria pe termen scurt, conștientizează importanța culturii generale pentru un interpret de carieră. Considerăm că un astfel de exercițiu este obligatoriu nu doar pentru studenții secțiilor de traducători, ci și pentru studenții secțiilor de filologie, deoarece, odată cu finalizarea studiilor de licență, aceștia obțin, în mod implicit, autorizația de traducător, emisă de Ministerul Justiției din România și, expulzați pe piața muncii, se regăsesc în situația de a traduce texte scrise și orale din diverse domenii. De aceea, este necesară pregătirea temeinică a studenților pentru cariera de traducător/interpret, dat fiind faptul că 90% dintre absolvenții secției de slovacă, de pildă, ajung să utilizeze activ această limbă în companii multinaționale, unde activitatea lor implică competențe de traducere și interpretariat.

Desigur, pentru început, vom lucra pe baza unor texte mai simple și mai scurte, cu o tematică bine cunoscută studenților, după care vom selecta texte din ce în ce mai lungi și mai solicitante din punct de vedere lexical. În final, vom recurge la un scurt film video de tipul <http://www.youtube.com/watch?v=kosnMuQJST8neiel>, pe care studenții trebuie să-l traducă simultan în limba română. Extrem de important este momentul de pregătire care precede exercițiile propriu-zise. Acest moment nu poate fi o activitate de tip brainstorming, ci un exercițiu compatibil cu următoarele etape ale scenariului didactic. Pentru exemplificare, propunem un joc didactic de tipul „telefonul fără fir”, adecvat pentru orice vârstă, la care putem antrena întreaga grupă. Regulile jocului trebuie să fie clare de la bun început; trei studenți vor părăsi clasa, iar profesorul, coechipier, invită un voluntar în față și îi citește o știre în limba slovacă. Acesta din urmă va invita în clasă pe unul dintre colegii care așteaptă după ușă, căruia va trebui să-i reproducă întocmai știrea pe care tocmai a auzit-o. Acest student, la rândul său, va invita în clasă pe un alt coleg care așteaptă după ușă, reproducând aceeași știre. Colegii din bănci vor nota pe

caiete informațiile eludate de fiecare din cei patru studenți implicați și vor semnala cuvintele, sintagmele, expresiile, formele gramaticale deformate de colegii chemați să reproducă știrea. La final, profesorul recitește știrea și unul dintre studenți o va reproduce cu acuratețe, având în vedere observațiile semnalate de colegii din bănci. La finalul unui astfel de exercițiu, studenții sunt capabili să reproducă 95 % din conținutul textului, reținând cu ușurință expresii și cuvinte noi, forme gramaticale complexe, sintagme specifice limbii slovace. Ei sunt acum pregătiți pentru un exercițiu complex de interpretariat după ce își vor fi antrenat și probat capacitatea de memorare, atenția la detalii, tehnica mnemotehnică.

Un alt tip de exerciții ar putea stimula exersarea capacității de memorare a numelor, datelor, cifrelor, semnalmentelor, detaliilor. Prin urmare, sunt stimulate diferite tipuri de memorie ca în exemplul de mai jos, recuperat de pe site-ul <http://bratislava.sme.sk/c/6944558/vysetruju-kradez-hladaju-podozriveho.html#ixzz2fnAwUNiG>:

Vyšetrujú krádež, hľadajú podozrivého

Muž mal z predajne na Molecovej ukradnúť peniaze.

BRATISLAVA. Polícia žiada o pomoc pri pátraní po mužovi podozrivom z krádeže. Z predajne na Molecovej ulici v Bratislave zmizlo zhruba 500 eur. Stalo sa to ešte 22. augusta krátko po 14:00. Podozrivého muža zachytili kamery.

Ako informoval bratislavský policajný hovorca Michal Szeiff, muž mal 30 až 35, štíhlu postavu, mal krátke čierne vlasy a tmavšiu pleť. Oblečené mal šedé tričko a modré rifle. Akékoľvek informácie, ktoré by polícii mohli pomôcť pri jeho vypátraní, je možné oznámiť na ktoromkoľvek policajnom oddelení, prípadne na linke 158.

Studenții se concentrează pe detaliile de ordin numeric și își creează propria strategie mnemotehnică, în care „vizualizează” fiecare idee în vederea reproducerii exacte a întregului text ascultat. Ei își pot crea, de asemenea, propriul sistem de stenografiere care să îi ajute să reproducă mai ușor mesajul ascultat. O altă tehnică auxiliară o constituie reproducerea textului ascultat pe baza unor notițe „schițate”. Studenții redau fiecare detaliu din fiecare paragraf sub forma unui desen, astfel încât, în final, știrea ascultată se transformă în benzi desenate, ce refac mesajul textului-sursă. Aceasta este o tehnică alternativă benefică în special pentru studenții care nu reușesc să rețină cu ușurință detaliile de ordin numeric, toponimele sau antroponimele. Scopul exercițiului este de a-i pregăti pe studenți pentru interpretarea consecutivă, pentru situațiile concrete cu care se vor confrunța în viața lor profesională. Competențele lingvistice nu sunt suficiente pentru a manipula limba, pentru a o subordona unor contexte profesionale specifice, prin urmare,

aceste tehnici de reproducere fidelă a unui text ascultat, mimând sarcini verosimile din viața reală, îi ajută pe viitorii absolvenți să identifice acea strategie de interpretare care se suprapune perfect pe tipul de memorie specific, pe nevoile și aspirațiile lor și care se transformă subtil în propria lor metodă de lucru la viitorul loc de muncă. Astfel, o strategie didactică devine strategie de învățare și, mai târziu, metodă de lucru. Avantajul unui astfel de exercițiu constă în faptul că profesorul poate adapta conținutul în funcție de nivelul competențelor lingvistice al studenților, în funcție de sfera lor de interes și de tipul de memorie vizat.

Un alt exercițiu de ascultare presupune disciplinarea capacității de selectare a diferitelor tipuri de informații. Studenții separă în două coloane diferite informațiile cu caracter general de informațiile strict legate de tema video-ului vizionat, selectează cuvintele, expresiile și sintagmele care se încadrează în fiecare dintre cele două coloane și le confruntă cu observațiile celorlalți colegi. Într-o etapă secundă, se formează două echipe de lucru, care, ascultând încă o dată textul, notează cât mai multe detalii cu privire la tema filmului vizionat. De pildă, pornind de la prognoza meteo (<http://www.youtube.com/watch?v=a9Wswl2YK7A>), într-o primă etapă, studenții separă în două coloane diferite informațiile periferice (despre calendarul iulian și gregorian, despre protecția solară etc.) de acele informații despre vreme, apoi, reascultând textul, notează sintagmele și expresiile specifice fiecărui tip de informații pentru ca, într-o etapă secundă, să formeze două echipe – una concentrându-se pe prognoza meteo în țară, cealaltă – pe prognoza meteo în afara țării. Fiecare echipă își desemnează reprezentantul care să rezume și să prezinte toate aceste informații pe baza observațiilor notate, pornind de la expresiile și sintagmele identificate în textul ascultat. Exercițiul poate continua cu un nou moment didactic, în care studenții vor transfera aceste expresii și sintagme într-un cu totul alt registru, într-un cu totul alt tip de text. De exemplu, vor descrie într-un paragraf propriile lor sentimente folosind aceleași expresii și sintagme, însă cu sens metaforic. Textul poate avea un mesaj comic, sarcastic, ironic, grav, serios, parodic. Un exercițiu similar este cel legat de rețetele culinare slovace (vezi <http://www.youtube.com/watch?v=6g4wTe1Ftk>). Având în față o parte din cuvintele-cheie din textul ascultat, studenții se vor concentra mai ales pe sintagmele determinative, pe relațiile dintre predicat și complement, textul fiind simplu, iar tema – familiară. Un astfel de exercițiu este adecvat pentru studenții începători sau de nivel mediu.

Pentru studenții avansați, propunem vizionarea unui film subtitrat de tipul *Remaining frames* (vezi <http://www.youtube.com/watch?v=qhfjKVjluJ8>). Înainte de vizionarea filmului, studenții vor anticipa linia tematică pornind de la titlu sau/și de

la prima secvență. Ei vor observa gesturile și mimica personajelor, vor nota expresiile metaforice și simbolurile iubirii, vor urmări întrepărtunderea celor două lumi: lumea exterioară impersonală și lumea interioară abisală și vor descrie temperamentul fetei, notând detalii semnificative. De asemenea, vor alege sinonimele adecvate pentru cuvinte-cheie din text, vor completa spațiile goale din fișele de lucru cu lexemele adecvate, amalgamate într-un tabel, vor alege, dintr-o listă de cuvinte, pe acelea care au fost folosite în scenariul filmului, vor selecta, dintr-o listă de replici, pe acelea pe care le rostește personajul principal. În sfârșit, studenții vor interpreta finalul filmului, încercând să răspundă la întrebarea „Ce este iubirea?” sau imaginând o continuare a filmului. Se recomandă ca materialul selectat să nu depășească cincisprezece minute, acesta fiind intervalul în care atenția și concentrarea funcționează la parametri optimi. În cazul în care filmul selectat durează mai mult de cincisprezece minute, profesorul poate opri filmul, lăsând studenții să-și imagineze ce se întâmplă mai departe, cum evoluează personajele, cum se sfârșește filmul, urmând ca ei să vizioneze filmul până la capăt în afara orelor de curs. La final, studenții vor compune un cvintet pe tema iubirii, având următoarea structură: primul vers: un cuvânt care precizează subiectul: iubirea (*láska*), al doilea vers: două cuvinte care descriu subiectul: profundă (*hlboká*), dulce (*sladká*), al treilea vers: trei cuvinte care exprimă acțiuni, stări sufletești, procese (*potešuje, ubližuje, zraňuje*), al patrulea vers: patru cuvinte care definesc subiectul (*Láska je šťastný život*), al cincilea vers: un cuvânt care surprinde esența subiectului (*spolu*).

O altă activitate incitantă o reprezintă filmul mut. Studenții sunt încurajați să scrie scenariul filmului mut pe baza imaginilor vizionate. În funcție de mimica și gesturile personajelor, vor imagina replici pentru fiecare personaj și pentru fiecare scenă în parte. Exercițiul se poate transforma într-o piesă de teatru, în care studenții înșiși dau viață personajelor, pe care le forțează să vorbească slovacă. Prin urmare, activitatea de ascultare sau citire se poate combina cu activitatea de scriere și/sau de vorbire, devenind un exercițiu complex, care stimulează dezvoltarea, în paralel, a mai multor competențe lingvistice.

În ceea ce privește activitățile de scriere, propunem o serie de exerciții de tipul „Cine sunt?”, „Ce sunt?”. Studenții își aleg o personalitate pe care o vor defini pornind de la caracteristicile generale și ajungând la trăsăturile sale specifice, care o fac unică în raport cu alte personalități. Unul dintre studenți va citi prima și cea mai vagă definiție, pe baza căreia ceilalți colegi vor deduce despre ce persoană este vorba. Apoi, studentul va continua cu a doua, a treia, a patra definiție până când colegii vor ghici despre cine este vorba. Jocul se poate juca în patru-cinci echipe în funcție de numărul total de studenți, învingătoare fiind echipa care ghicește corect

numele personalității fără a aștepta definițiile finale, care oferă indicii din ce în ce mai clare. Același joc se poate juca optând pentru personaje din basmele slovace, pentru actori sau inventatori slovaci, dar și pentru obiecte specifice anumitor culturi. Pentru exemplificare, l-am ales pe Andy Warhol, ai cărui strămoși slovaci provin din Medzilaborce, o localitate situată în estul estul Slovaciei.

Kto som?

1. Žil som v rokoch 1928-1987.
2. Bol som americký výtvarník.
3. V 60. rokoch som sa stal jedným z najznámejších predstaviteľov pop-artu.
4. Som autorom známeho výroku: „Raz bude mať každý svojich 15 minút slávy.“
5. Moji predkovia pochádzali zo Slovenska.

O altă activitate de scriere, adecvată pentru începători, incită la o vânătoare de cuvinte. Studenții primesc fișe de lucru cu următoarele indicii: *mená štátov, názvy obchodných reťazcov, jedlá, slávni slovenskí básnici, hudobné nástroje, veci osobnej potreby*. Fiecare dintre ei trebuie să completeze cât mai multe cuvinte specifice fiecărei arii tematice în parte, primind puncte pentru fiecare element validat. În funcție de numărul de puncte acumulate, se desemnează câștigătorul. Desigur, jocul poate fi adaptat și abordat la nivel avansat, de asemenea. Astfel, indiciile de mai sus pot fi înlocuite cu subiecte de tipul: *relieful, mitologia, istoria, literatura și tradițiile slovace*, iar în loc de fișe de lucru vom avea o cutie de bomboane slovace, în care fiecare delicatessă vine ambalată într-un soi de carte poștală cu imagini din Slovacia. Fiecare student alege o bomboană și vorbește despre imaginea de pe ambalaj. Astfel, exercițiul se transformă într-o lecție recapitulativă de civilizație, în care nu sunt deloc neglijate nici competențele lingvistice.

Deosebit de atractive sunt exercițiile în care studenții se transformă în scriitori sau poeți și, fără a li se impune nici un fel de constrângeri de ordin formal, scriu texte comice, ironice, satirice sau, dimpotrivă, texte sobre, cu profunzime, riguros concepute. Tema trebuie să fie incitantă și surprinzătoare. Pentru exemplificare, propunem următoarele exerciții:

1. Cereți mâna partenerului/partenerului dumneavoastră folosind următoarele cuvinte: *moje srdiečko, katastrofa, sen, rodina, vášeň, kuchyňa, navždy, poklad, milovať, šťastie, ruža*.
2. Scrieți o povestire folosind următoarele cuvinte: *muž s fúzami, vodopád, ryba, šialený mesiac, kuracia polievka, divoké dievča, pokazené auto, prastarý les, spacák, opekané zemiaky*.

3. Scrieți o odă sui generis, adresată vouă înșivă la început de an universitar. Oda poate fi comică, ironică, sarcastică, poate avea rimă sau nu.

4. Pe baza acestei imagini, inventați o poveste!

5. Continuați dialogul, pornind de la următoarele replici:

- - *Kde si.....?*

- ..... *Prečo.....?*

- *Lebo.....*

- *Od kedy.....? Nevedel si, že.....?*

- .....

- *Ak si myslíš, že....., tak .....*

- *Ty si teda ..... Rád by som ťa.....*

6. O ceartă între parteneri, pornind de la replica aluzivă a femeii:

- *Vieš, aký je dnes deň?*

Manželka je nahnevaná, manžel je sangvinik, flegmatik, melancholik alebo choleric.

Pentru această activitate, recomandăm metoda dramatizării, prin care studenții însuflețesc personajele și joacă scena domestică în fața colegilor – natural, spontan, verosimil.

Studiul de caz este o activitate care stimulează dialogul dintre studenți și, implicit, competențele de comunicare și colaborare. Cazul trebuie să fie autentic, interesant, în concordanță cu vârsta și experiența cognitivă a studenților, să conțină o situație problematică, pentru care studenții vor căuta soluții adecvate. Profesorul prezintă cazul fie verbal, fie sub forma unui scurt film video sau sub forma unui text scris. Pentru facilitarea comunicării, profesorul poate concepe un ghid de anticipație, care constă în 4-6 idei esențiale formulate ca enunțuri, a căror valoare (adevărat sau fals) o stabilesc studenții înainte de a citi textul selectat. Aceste enunțuri pot fi de tipul:

1. Každý fajčiar môže prestať fajčiť, ale niektoré životné situácie vám môžu zvlášť poskytnúť silné dôvody a šance zanechať fajčenie.

2. Zanechanie fajčenia zníži vaše riziko dostať srdcový infarkt, mozgovú mŕtvicu alebo rakovinu.

3. Ak ste tehotná žena, nefajčenie zlepší šancu porodiť zdravé dieťa.

4. Pre vašu rodinu, pre vaše deti vytvoríte zdravšie prostredie bez dymu.

5. Ak prestanete fajčiť, zostane vám viac peňazí na iné veci, potreby aj koníčky.

Studenții vor forma grupuri de patru-cinci persoane pentru a analiza aceste idei și pentru a se familiariza cu lexicul specific, după care citesc textul propriu-zis:

Fajčiť som začala ešte na strednej. (...) Cez deň som vyfajčila tridsať cigariet a bolo mi jedno, či som celý deň upratovala byt alebo som presedela 16 hodín v práci. Po cigarete

som siahala automaticky. V noci som sa budila a kontrolovala koľko cigariet mám v škatulke, ak tam bola náhodou len jedna utekala som na benzínku kúpiť si nový balíček na ráno. Na týchto stavoch som sama nevidela nič čudné. Názor som začala meniť, keď som spoznala jedného mladého muža, ktorému moja závislosť veľmi prekážala. Rozumeli sme si, bolo nám fajn, len on sa cez tie cigarety nevedel preniesť. Veľmi ma mrzelo, že náš sľubne sa vyvíjajúci vzťah stroskotal práve na tomto. Ďalší šok prišiel o pár týždňov, kedy som bola na pracovnom pohovore, kde sa ma riaditeľ firmy otvorene spýtal, či som fajčiarka. Po mojej kladnej odpovedi sa netváril veľmi nadšene. A tak som si povedala, že skončím. Najskôr som znižovala počet vyfajčených cigariet. Klesol síce na desať, ale to bolo ešte stále ďaleko od nuly. A tak som sa nahnevala, a poloprádznu škatulku som si zamkla v zásuvke stola v práci. Dva dni som sa jej ani nedotkla, potom som všetky tie cigarety vyfajčila jednu za druhou. A potom prišlo absolútne zdesenie z toho čo robím. Túžba po nikotíne úplne ovládla môj život. (vezi <http://diva.aktuality.sk/clanok/22830/prestala-som-fajcit/>).

După citirea textului, studenții se vor regrupa pentru a face, pe baza textului citit, un inventar de idei sub formă de tabel, schemă, diagramă, machetă, poster. Ei își vor expune „lucrările” pe pereții clasei, care se transformă într-o veritabilă galerie, și devin „critici de artă”, formulând comentarii, întrebări, sugestii cu privire la „exponatele” analizate. După închiderea „expoziției”, studenții vor reveni la locurile lor pentru a-și reconsidera propria lucrare în lumina comentariilor și sugestiilor primite din partea colegilor critici. Astfel, studenții analizează cazul pornind de la elemente concrete și încearcă să găsească soluții alternative, pe care le compară, alegând varianta optimă.

La final, studenții vor nota reflecția zilei sub forma unor enunțuri simple de tipul:

1. Dnes som sa dozvedel(a), že.....
2. Dnes som si spomenul(a), že.....
3. Dnes som si uvedomil(a), že.....
4. Dnes ma potešilo to, že.....
5. Dnes ja.....

Prin urmare, studiul de caz stimulează competențele de comunicare și colaborare ale studenților, îi ajută să soluționeze probleme concrete pornind de la propria experiență cognitivă și, în același timp, are un uriaș potențial formativ, căci modelează și (re)formează mentalitatea și personalitatea studentului.

Următoarea activitate pe care o propunem constă în interpretarea unor proverbe de tipul:

Zlato sa probuje v ohni a priateľ v nešťastí.
Aká matka, taká Katka.
Aké drevo, taký klin, aký otec, taký syn.
Ako si kto ustelie, tak bude spať.
Bez vetra sa ani lístok na strome nepohne.
Hovoriť striebro, mlčať zlato.
Kto včas ráno vstáva, toho Pán Boh požehnáva.
Dobrá studňa v suchu vodu dáva; dobrý priateľ v núde sa poznáva.
Bez práce nie sú koláče.

sau a unor citate de tipul:

Urobte to ako ja, vydajte sa za archeológa. To je jediný človek, ktorý sa bude na vás zozerať s o to väčším záujmom, o čo budete staršia. (Agatha Christie)
Mojou prácou nie je byť dobrý na ľudí, mojou prácou je urobiť ich lepšími. (Steve Jobs)
Hypochoonder je človek, ktorému je dobre, keď je mu zle. (Oldřich Fišer).

Pentru această activitate, vom folosi metoda piramidei, care îmbină activitatea individuală cu activitatea de grup într-un scenariu didactic structurat pe mai multe etape, unde studenții primesc, de exemplu, un citat pe care îl comentează și îl explică pe scurt, notându-și ideile principale și argumentele care le susțin. Apoi, se formează perechi, în cadrul cărora studenții își confruntă punctele de vedere și își verifică reciproc răspunsurile. Respectând principiul piramidal, perechile se unesc două câte două, formând, astfel, grupuri de câte patru studenți, care își confruntă din nou, reciproc, opiniile, ajungând la concluzii generale. În final, fiecare grup își desemnează un reprezentant, care sintetizează și prezintă concluziile grupului pe care o reprezintă. Profesorul scrie la tablă aceste concluzii, pe care studenții le vor compara pentru a identifica concluzia finală. Grație acestei metode, studenții își pot formula opiniile personale, pe care, ulterior, pe măsură ce grupurile se extind, și le pot confrunța și valida prin raportare la ideile și argumentele colegilor, ceea ce presupune o confruntare repetată cu noi forme de cunoaștere, ce reflectă varietatea și complexitatea punctelor de vedere. Practic, fiecare etapă se construiește și se suprapune parțial pe concepțiile și tezele anunțate anterior, iar această abordare îi ajută pe studenți să sintetizeze informațiile acumulate piramidal, reducându-le la esență. Evaluarea contribuției fiecărui student se realizează pe bază de chestionar.

Pentru dezbateri, recomandăm metoda interacțiunii observate sau metoda acvariului (*fishbowl*). De exemplu, propunem tema *Hărțuirea sexuală în mediul real și virtual*. Înaintea orei, profesorul va aranja scaunele în două cercuri concentrice, iar studenții se vor așeza unde doresc. Câteva scaune pot fi lăsate libere în cercul din

interior, astfel încât studenții observatori, care simt nevoia să intervină în dezbateri la un moment dat, să le poată ocupa pentru a câștiga, astfel, dreptul de a lua cuvântul. Studenții din cercul interior au la dispoziție șapte-zece minute pentru a discuta, în slovacă, un aspect al temei, *Hărțuirea sexuală în mediul real*, în timp ce colegii lor din cercul exterior vor rămâne pe post de observatori și martori la discuțiile grupurilor mici din interior, notând în fișele de observare concepute de profesor detalii cu privire la climatul, conflictele și strategiile de soluționare adoptate de acestea. În acest mod, este implicată, simultan, întreaga clasă. În etapa secundă, studenții din cercul exterior fac schimb de locuri cu colegii din cercul interior, care se transformă, astfel, în observatori. Și ei vor nota în fișa de observare atitudinea, reacțiile, contribuțiile celorlalți studenți din interiorul cercului la soluționarea celui de-al doilea aspect al temei, *Hărțuirea sexuală în mediul virtual*. La sfârșit, cele două cercuri se reunesc, iar studenții vor prezenta ideile notate în fișele de observare, sintetizând soluțiile alternative identificate de cele două grupuri. Profesorul devine un simplu moderator, un arbitru de rezervă, gata să intervină doar atunci când cele două grupuri nu reușesc să coopereze eficient. Desigur, dacă profesorul își cunoaște bine studenții, el îi poate împărți de la bun început în două grupuri omogene în funcție de temperamentul lor, astfel încât în cercul interior să se regăsească, alternativ, atât studenții introvertiți, cât și cei extrovertiți. Astfel, ambele grupuri vor comunica într-o atmosferă agreabilă, iar colectivul se va suda mult mai bine. Metoda acvariului este utilă și în cazul în care există persoane conflictuale în acel colectiv. În acest caz, la sfârșitul dezbaterilor, profesorul le va propune acestora să-și asume un rol psihologic diferit de cel care îi caracterizează. De exemplu, studenților extrem de critici li se va distribui rolul de susținători entuziaști în timp ce studenții extrem de toleranți vor juca rolul de judecători duri, imparțiali.

Toate aceste activități specifice metodei comunicative pot fi precedate de un moment de *brainstorming*, menit să stimuleze creativitatea studenților, astfel încât aceștia să se deschidă fără teama că vor fi evaluați de profesor, criticați, amendați. Astfel, profesorul evită etapa inițială marcată, de obicei, de pasivitate, reticență, frică, risipă de timp și efort. Pentru *brainstorming*, trebuie respectate câteva reguli esențiale: toate ideile enunțate de studenți au valoare pentru problema examinată, expunerea ideilor inedite, neobișnuite va fi încurajată și chiar dezvoltată, nici o idee nu este criticată, ideile formulate nu sunt proprietatea niciunui participant, prin urmare, ele pot fi combinate în diferite variante, este încurajată spontaneitatea pe fondul unei atmosfere propice comunicării, se asigură suficient timp pentru înregistrarea ideilor, se recomandă tehnici de relansare: cei cinci de ce?, tehnica ipotezelor (dacă a,b, ... atunci...), tehnica legăturilor forțate.

Desigur, aceste activități sunt atractive, antrenează studenții și îi incită la comunicare, însă succesul și eficiența lor sunt condiționate de buna cunoaștere a gramaticii limbii slovace, limbă slavă de vest de tip flectiv, cu o flexiune extrem de bogată și particularități lingvistice greu accesibile unui student român, a cărui limbă maternă este genetic diferită și care, eventual, stăpânește alte limbi de origine latină sau germanică. Prin urmare, considerăm că metoda comunicativă poate funcționa eficient numai dacă se suprapune pe solide competențe gramaticale, pe care le asigură cursurile teoretice de fonetică, morfologie, sintaxă și lexicologie. Astfel, metodele tradiționale și moderne de predare se susțin reciproc, se completează și, uneori, se compensează, iar profesorul, care se deplasează în permanență între cei doi poli, între teorie și practică, între competențe cognitive și competențe pragmatice, vine să intermedieze descifrarea și asimilarea unui nou cod lingvistic pornind de la inconștientul lingvistic specific studenților vorbitori de limba română. Iar din acest efort complex, principiul cognitiv nu poate lipsi.

Bibliografie

- Cerghit, Ioan, Neacșu, Ioan, Negreș-Dobridor, Ion, Pânișoară, Ion-Ovidiu, *Prelegeri pedagogice*, Iași, Editura Polirom, 2001
 Negreș-Dobridor, Ion, Pânișoară, Ion-Ovidiu, *Știința învățării. De la teorie la practică*, Iași, Editura Polirom, 2008
 Pânișoară, Georgeta, Pânișoară, Ion-Ovidiu, *Mangementul resurselor umane. Ghid practic*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 2005
 Pekarovičová, Jana, *Didaktika slovenského jazyka*, Bratislava, Editura Universității „Comenius”, 1981
 Pekarovičová, Jana, *Prezentácia slovenskej gramatiky cudzincom*, în *Jazyk a komunikácia v súvislostiach*, redactor J. Dolník, Bratislava, Editura Universității „Comenius”, 2004
 Pekarovičová, Jana, *Slovenčina ako cudzí jazyk-predmet aplikovanej lingvistiky*, Bratislava, Editura Universității „Comenius”, 2005

Surse în format electronic:

www.ovce.sk
<http://www.youtube.com/watch?v=8gjxjCaKHP8>
<http://www.youtube.com/watch?v=kosnMuQJST8neiel>
<http://bratislava.sme.sk/c/6944558/vysetruju-kradez-hladaju-podozriveho.html#ixzz2fnAwUNiG>
<http://www.youtube.com/watch?v=a9Wswl2YK7A>
http://www.youtube.com/watch?v=6g_4wTe1Ftk
<http://www.youtube.com/watch?v=qhfjKVjluJ8>
<http://diva.aktuality.sk/clanok/22830/prestala-som-fajcit/>

В ОГЛЕДАЛОТО НА ВОДАТА (ВЪРХУ МАТЕРИАЛ ОТ БЪЛГАРСКИЯ, РУМЪНСКИЯ И ФРЕНСКИЯ ЕЗИК)

Радостина ЗАХАРИЕВА

L'article porte sur le concept de l'eau tel que le révèlent les unités idiomatiques de trois langues dont l'évolution témoigne à des degrés différents d'un type de contact différent entre elles (parenté linguistique, rapprochement géographique, politique culturelle).

À travers une lecture littérale des unités figées, on montre quelles sont les connaissances qui y sont contenues sur les caractéristiques physiques du phénomène naturel de l'eau. On étudie également l'utilisation du lexème *eau* en tant qu'élément de base des images métaphoriques servant à l'expression de diverses notions (temps, espace), qualités ou défauts humains, ou de l'idée d'actes inutiles et dépourvus de sens, etc.

Mots clés: eau, unités phraséologiques, parémies, collocations, lexèmes, image métaphorique, roumain, bulgare, français

На планетата Земя, на която водното пространство заема по-голямата част от нейната повърхност и поради това би могла да бъде наречена Океания, съществува живот в богато разнообразие благодарение на водата.

Човекът и природата са тясно свързани с водата. Те са сътворени с нея, обусловени в развитието си от нея, поддържани за живот от нея. Водата е живот, източник на прехрана и енергия, път – някога към усвояване на нови територии и към разширяване на умения и знания, днес повече като една естествена връзка между различните части на сушата.

Човек осъзнава необходимостта от водата и своята зависимост от нея, съзира основание за благополучие (плодородие, материално развитие) в наличието на добър и достатъчен воден ресурс и опасност и нещастие във водната стихия.

В неговото постепенно натрупало се познание естествено се наслагват множество разнообразни представи и обяснения: митологични, религиозни, фолклорни, които всъщност документират непрекъснатия процес на разширяване на познавателния кръгзор, на търсенето на истините за природата, за живота, за самия себе си.

Вниманието ни е насочено към интересната картина – отражение на познанието за природния феномен в езика, безпристрастен спонтанен регистратор на човешката мисъл.

Обект на наблюдение и анализ са фразеологични единици, паремии и колокации (за използваните термини вж. Калдиева-Захариева 2013: 449–471) с компонент *вода* от български, румънски и френски език.

I. Познанието за водата (характеристики)

Най-напред ще бъде направен опит да се покаже познанието за самите характеристики на водата според информацията, която може да се извлече от буквалния прочит на събраните устойчиви изрази. Преди всичко водата може да бъде видяна като субстанция със своите най-открояващи се качества и свойства.

I.1. Тя е течност – тече (потича, стича се, оттича се) – за това говорят глаголите, употребявани особено често в изследваните езикови единици: **В.** *Дето е текла вода, пак ще тече; Ще потече вода и на моята мелница* **Р.** *Mai curge apa pe unde a mai curs* **Ф.** *Le monde parle, l'eau coule, le vent souffle, et l'âge s'écoule.*

I.2. Като течност има свойството да мокри онова, до което се докосне, да се просмуква в него и да преминава през него: **Ф.** *Celui qui ne veut pas se mouiller ne doit pas aller dans l'eau; C'est folie de puiser eau au cribleau; L'amour passe le gant, et l'eau le housseau* **Р.** *Din apă uscat nu ieși* **В.** *хем иска да мине водата, хем – да си не измокри краката; държи пара като чувал вода; държи дума колкото решето – вода.*

I.3. Именно поради своята природа на течно тяло водата не се поддава на въздействие, което да ѝ придаде определена трайна самостоятелна форма, така както е невъзможно и да образува такава в нейното вътрешно пространство (нещо осъществимо при дърво, глина, камък, метал). Към това насочват фразеологизмите *дупка във водата (в морето)* – 'нищо' и *când se va putea face bortă în apă* – 'никога', чиито значения пряко произтичат от имплицитното знание за този факт.

I.4. Забелязана е възможността водата да преминава в други агрегатни състояния – да замръзва, да се изпарява, както и да изчезва, да пресъхва. И това се открива в образите на следните румънски и български изрази: **Р.** *Înceagă apa în fântâni; Când seacă apa se cunoaște prețul fântânii; a minți de îngheață apele* **В.** *лъже, та чак водата в лед превръща; яла гъска лед и пила гъска вода.*

I.5. Водата (чистата, изворната) няма вкус, цвят и миризма, но е способна да отразява, да присвоява характеристиките на заобикалящата я среда, както личи от френските пословици *L'eau n'a de tenir odeur, couleur ni saveur, mais du soleil la lueur et splendeur; Sauce d'eau, goût de rien*. Към тях ще прибавим и фразеологичните единици от трите езика *ne sentir que l'eau* ('блудкав, безвкусен съм'), *гола вода* и *apă chiară* ('за ястие – без вкус'), посредством чиято семантика по косвен път се доказва отсъствието на вкус при водата.

И все пак в разглеждания материал се срещат изрази, според които водата може да е „сладка” или солена. Характеристиката се обуславя от вида източник: *От един извор не извира и сладка, и солена вода; Dâmbovița apă dulce, cîne-o bea nu se mai duce; marin d'eau douce*. Всъщност „сладка” е обикновената, несолена вода, която се възприема като приятна, вкусна, „сладка” от зажаднелия.

Източникът е определящ и за качеството на водата. Добра е тази вода, която извира от добър източник. Добра е, когато идва директно от извора, от познатия, от своя извор, кладенец: **F.** *Pour avoir bonne eau, allez à bonne fontaine; Pour avoir de l'eau claire, il faut en aller quérir à la source de la fontaine* **R.** *Când bei apă, găndește-te la izvor; Apa să bei din chiar puțul tău*.

I.6. Водата (чистата, в събрано по-голямо количество) е видяна със своята прозрачност и отражателна способност като огледало и с блясък на силна светлина. Потвърждение намираме в употребата на думата *eau* във френски за обозначаване на прозрачността, чистотата, блясъка на скъпоценните камъни, на бисера, както и в румънското *ape* (мн. ч. на *apă*), с което се означава играта на багри не само по скъпоценни камъни, но и по метални повърхности и лъскави тъкани (вследствие на отразените от тях по подобие на водата лъчи светлина): *diamants de la plus belle eau; diamantul are ape frumoase*.

Заслужава да се отбележи, че като огледални се възприемат вода, водна повърхност, езеро, река, море и под., които са спокойни, гладки, бистри, в които човек може да се огледа – за тях се използва сравнението *бистър/чист като огледало; eau lisse comme un miroir*. Самите лексикални единици *огледало, oglindă, miroir* в едно от значенията си се употребяват именно за такава повърхност, а с термина *водно огледало, miroir d'eau, oglindă de apă* се обозначава най-горният повърхностен слой на водата, както и се назовава изкуствен водоем, малко езеро, шадраван и под. като съоръжение в парк.

Посочените (в 5 и 6) свойства обаче са присъщи на течащата и чиста, бистра вода, а не на застоялата и мътна вода, която губи отражателната си способност, не е като огледало. Тя има неприятна миризма – воняща е. Освен това се окачествява като мръсна. Това различие е посочено от следните пословици: **F.** *Eau trouble ne fait pas miroir; L'eau courante n'est ni mauvaise ni*

puante; Une eau courante n'est ni sale ni puante; Eau dormante, eau puante; Eaux dormantes, eaux sales **R.** *Apa când se turbură, nu mai vezi ca prin oglindă; Apa stătută miroase; Apa lină face mult noroi, iar cea repede și pietrele le spală.*

Засега не сме открили подобна българска пословица, но в пословиците – съвети *Застояла вода да не пиеш, бърза вода да не газши; От мътната и тиха вода да се вардиш* може да се разчете наличие на сходно познание и отношение.

I.7. Водата се размътва, но има и свойството да се избистря, самопочиства: **В.** *Водата се от главата мъти; Додето се не размъти, водата не се избистря; Водата отдето се размътва, оттам се и обистря* **R.** *Până se e apa curată, bea și tu cât mai îndată, ca de se va turbura, cu greu altă vei afla.*

Това и други наблюдения вероятно допринасят още в първоначалния контакт с водата да се долови нейната способност да измива, изчиства и пречиства почти всичко: **В.** *Водата всичко измива, но лошо име не може да измие; Водата пере всичко освен срама* **F.** *Comme l'eau lave les immondices, bonne doctrine purge et ôte tous vices; L'eau lave tout, même les péchés; L'eau lave tout, sauf les péchés; Quand on veut être propre, on ne ménage pas l'eau* **R.** *Apa lină face mult noroi, iar cea repede și pietrele le spală.*

I.8. В част от устойчивите изрази се проявява още една характеристика на водата – различната температура, в зависимост от която тя може да е топла, вряла, хладка, студена (ще отбележим, че тук не се има предвид възможната природна даденост, а привнесена от човешка дейност топлина): **F.** *La brûlure se guérit avec de l'eau fraîche; Chat brûlé a peur de l'eau chaude; Chat brûlé craint l'eau froide* **В.** *като попарен с вряла вода; обливам със студена вода някого* **R.** *Câinele oărit fugе și de apa rece; bea apă clocotită și măpâncă foc.*

I.9. Водата естествено се свързва в немалка част от пословиците и ФЕ с природни феномени като дъжда и мъглата, с водни площи като морето, реките, езерата. Те отразяват факта на взаимосвързаност, на единство на природните води на земята (а) и дори в известна степен те са знак и за представата за водния цикъл, кръговрат, нещо за което свидетелстват особено пословиците от група (b):

(a) **F.** *Il n'y a pas de brouillard sans eau; L'eau va à la rivière; L'eau court toujours en la mer* **R.** *Setosul bea apă din orice lac; Ori ploaia să-și verse apa în mare, ori să-i dai bogatului mâncare; Când ploaia se risipește, apa nu se mai găsește; Toate apele în mare se varsă și marea nu se mai umple; Apele mari înghit pe cele mici; Apele mici fac râurile mari.* **В.** *От една река цял свят вода ние.*

(b) **F.** *L'eau va toujours à la fontaine* **R.** *Apa vine iar la matca ei; Apa trage la matcă și omul la teapă.*

Наблюдението на движението на водата, схващането за гравитационните сили, според които водата се стича от източника си надолу и не може да се качи по-високо, се съдържат в пословиците: **F.** *L'eau de la fontaine ne monte point plus haut que sa source; L'eau court toujours en aval* **B.** *Вода въз баур не върви.*

I.10. В някои пословици е отразено наблюдението върху взаимодействието на водата с други течности – вино (с което се смесва идеално), олио/зехтин (които плуват по нейната повърхност. Предметите обикновено са видени да потъват в нея, да отиват на дъното: **F.** *La vérité s'élève au-dessus du mensonge, comme l'huile au-dessus de l'eau* **B.** *излизам отгоре като зехтин <над вода>* **R.** *Dreptatea iese ca untdelemnul deasupra apei; Minciuna, ca glonțul, în apă se afundă; Margaritarul stă în fundul mării și mortaciunea plutește pe d-asupra apei; a fi zăitîn pe apă.*

II. Водата като полезна сила и като стихия

II.1. Водата е използвана от човека в трудовото ежедневие като полезна сила под различни форми, но явно е, че тя го впечатлява със способността да се противопоставя на огъня и да е средство за неговото потушаване (дори и когато е мътна), поради което на тази нейна характеристика е отделено внимание в изразите: **F.** *C'est le feu et l'eau* **R.** *Focul cu apa nu se împrietenesc; Toata apă stinge focul; Apa, cât de turbure, tot stinge focul.*

II.2. Също като огъня обаче водата може да се проявява като добър слуга, но и да се превъплъщава в лош, жесток господар – представлява опасна и често непредвидима, неизбежна и непобедима стихия, която засяга човек и природа:

F. *Le feu et l'eau sont de bons valets mais de mauvais maîtres; Etre noyé dans l'eau, ou brûlé dans le feu, tout revient à un; A fumée, femme méchante, eau et feu, on cède le lieu*

R. *Cerul, pamântul, focul și apa n-au judecată; Când sunt zile și noroc, scapi din apă și din foc; Binele te scapă de foc și de apă*

B. *Огънят и водата са добри слуги и зли господари; Огънят, водата и смъртта хатър не гледат; От огън и вода по-лошо е зла жена; С огън и вода шега не бива; И от огън лошо, ама от вода – пази Боже!*

Тук водата и огънят се представят не като противоположни сили, а като напълно равностойни по тежките последствия – градушки, порои, наводнения, издавяне и опожаряване, изгаряне, водещи до унищожение и смърт. В една от българските пословици тези две стихии са директно съпоставени със смъртта. Открояват се румънските примери. В първия двете стихии се поставят наравно с небето и земята, т.е. с другите за човека природни чудеса – необозрими, доскоро почти непознати, поднасящи множество неочаквани изненади и така внушаващи могъщество, пред което човек се

чувства безсилен, безпомощен и обречен. А другите два примера са любопитни с по-различния, положителен ракурс – и от двете стихии има избавление и това е късметът и извършеното добро (дело).

II.3. Като особено опасна и коварна се възприема тихата вода, характеризирана във френски и като *спяща, заспала* или *мъртва*, а в румънски като *кротка*. Тя може да удави, да потопи, да навреди, дълбока е, лъжлива е, тя е най-лошата и е необходимо много внимание:

F. *C'est l'eau qui dort qui noie; L'eau dormante, c'est la plus trompeuse; Il n'y a point de pire eau que l'eau qui dort; L'eau dormante vaut pis que l'eau courante; Il n'y a point d'eau plus dangereuse que celle qui dort; Eau coite jour et nuit, noie, submerge et nuit; En eau endormie, nul ne s'y fie; En eau coite tu ne dois mettre un pied, main ni doigts; Fol est qui se fie en eau endormie; A l'eau endormie, jamais ne te fie; Ne vous fiez ni au chien silencieux ni à l'eau dormante; Se faut méfier de l'eau morte.*

R. *Râul lin are apă afundă; În apa lină te îneci ușor; Ca apa lină, nici o primejdie mai rea; Apele line sunt amăgitoare; Apa lină mult te-nșală; Apele line sunt adânci; Mai mult să te temi de apa lină decât de cea turbure.*

B. *Бой се от тиха вода!; В тиха вода по-високо поли вдигај; От мътната и тихата вода да се вардиш; Видиш ли мътна вода, не я гази!; Кога ще минеш мътна вода – почакај да се избистри, кога се разгневиш – не бързај да хортуваш!*

Според българските пословици също толкова опасна е и мътната вода, докато в един от румънските примери тихата се определя като по-страшна от двете – от нея човек повече трябва да се пази. Бързата вода също е добре да се избягва – *Застояла вода да не пиеш, бърза вода да не газиш!*

Интересно е предупреждението на румънската пословица *De apa mică să-ți fie frică* – и малкото количество вода, плитката вода може да бъде опасна, в което са имплицирани опит и наблюдения (вероятно на случаи с изненадващо и бързо покачване, прииждане на водите на реки).

II.4. Пак тихата вода, но не само тя, а изобщо водата има разрушителна сила – тя дълбае, разяжда камъка, руши брега: **F.** *Goutte à goutte l'eau creuse la pierre; L'eau qui dégoutte ronge la pierre* **R.** *Apa cu picătura ei și pe piatră o mănâncă; Apa lină rupe malul* **B.** *Тихата вода бряг рони; Тихата вода по-дълбоко копае.*

Особено силно е подчертана тази внушителна мощ в румънските пословици *Când apa se umflă, și dealuri afundă* и *Apa când se umflă și pe munți îi sufundă* чрез хипербола, която рисува почти апокалиптична картина – придошлите води потопяват не само долини, но и хълмове, и планини.

В няколко френски пословици е отбелязано разрушителното въздействие на водата по-специално върху сътвореното от човешкия труд – тя разваля пътя, руши мостове, предизвиква гниене (на лодки, обувки, гамаши): **F.** *La charrette dégrade le chemin, la femme gâte l'homme et l'eau le chemin; L'eau brise les ponts; L'eau pourrit, le vin brûle; L'eau fait pourrir la barque; L'eau fait pourrir soulier et housseau.*

II.5. Водата е неподвластна, не може да ѝ се противодейства: **F.** *On ne peut empêcher l'eau de couler, les ânes de braire et les femmes de parler* **R.** *Pot opri vântul, apa și gurile oamenilor?*; *Apa, vântul și gura lumii nu o poți opri* **B.** *Жената е като водата – като тръгне, спирание няма.*

Тя си прокарва път навсякъде, преодолява всякакви препятствия: **B.** *Водата сама си намира пътя* **R.** *Printr-o crăpătură mică răzbate apa în corabia mare* **F.** *Les enfants sont comme l'eau, ils passent par toutes les fentes.*

Поради всичко това тя се уподобява на лош съсед – французите казват *L'eau, le seigneur et le grand chemin sont tous de mauvais voisins.* И не е препоръчително да се строи покрай водата или върху нея: *Celui qui bâtit sur le bien de sa femme, bâtit sur l'eau; Ne bâtis pas ta maison sous les rochers ni le long de l'eau.*

II.6. В две български пословици намира отражение схващането, че водата може все пак да бъде овладяна и направлявана: *Жената е като водата – накъдето я поведеш, натам тръгва; Водата се води като жена.* По косвен път подобно заключение може да се изведе и от френската пословица *L'eau va toujours au bief* („Водата винаги отива в улея на воденицата”, т.е. в изграденото от човека съоръжение), а също и от следните примери: **B.** *Всеки на своята воденица вода навръща* **F.** *Chacun tire l'eau à son moulin; faire venir de l'eau à son moulin* **R.** *a tâna apa la moara sa.*

Картината на оползотворяването на водата чрез докарване до собствена воденица, което всъщност прави възможно нейното функциониране, е станала метафора за стремежа да се уреждат нещата в собствен интерес, да се извлече лична полза.

II.7. Може би разбирането за кръговрата, възприемането на водата като непобедима сила обяснява и схващането за нейната необходимост, неизчерпаемост, непрекъснатост, за това, че винаги е в наличност и в изобилие:

B. *Дето е текла вода, пак ще тече; Водата и злобата няма да се свършат на моя свят; Не мож изпи морето, не мож стигна небето*

R. *Mai curge apa pe unde a mai curs*

F. *Du feu, de l'eau et du pain sec se trouvent en tout endroit; Il y a assez d'eau au Rhône; Quand la mer sera sans eau, le loup se mariera à l'agneau; Le monde parle, l'eau coule, le vent souffle, et l'âge s'écoule.*

Интерес представляват някои от горните примери с хиперболите, със съпоставянето на водната с небесната шир. Чрез нереалистичните образи (*изпивам морето; вълкът се жени за агнето*) се внушава невъзможността да се изчерпи водата. В някои от тези изрази е отразено може би и усещането за непреходност и дълговечност, за повторяемост (текла е в миналото, тече в настоящето (surge) и пак ще тече – в бъдещето), за неизменната същност на водата, нещо което личи ясно и в *Водата тече – пак вода, тревата расте – пак*

трева. Любопитна е и френската пословица *Le monde parle, l'eau coule, le vent souffle, et l'âge s'écoule*, представяща човешкия свят с най-отличителната му способност – говора, а течащата вода и духането на вятъра като постоянни явления, противопоставени на изтичането на индивидуалното човешко време – живот.

Все пак румънецът отбелязва, че и водата понякога може да свърши – *Și apa se gată câteodată; Are apa sorb*. Подобна идея стои и зад френската пословица *Goutte à goutte la mer s'égoutte* („капка по капка морето се оцежда”).

III. Водата и животът

III.1. Самото приемане на водата като постоянна даденост, при това често в изобилие и всеобща достъпност, вероятно е в основата на група пословици, според които водата е нещо твърде обикновено, елементарно и дори се превръща в маркер за скромен начин на живот, за самата бедност: **F.** *Eau et pain, c'est la viande du chien; Soupe de trois pauvres choses, eau, sel et méchant pain* **R.** *Caș mâncăm săraca ceapă, și bem vin săraca apă; De sărăcie nu scară, n-are după ce bea apă.*

III.2. Стига се до нейното пълно обезценяване, най-често като се противопоставя на виното (може би поради това, че тя е без вкус и мирис). На виното се придава по-висока стойност, на водата се отрежда второстепенна роля – тя е за бръснене, разваля виното, разплаква и т.н., а ако се определи като хубава вода – тя бива сравнявана с ракията:

F. *Le vin pour boire, l'eau pour se raser; Le vin vaut mieux que de l'eau; Ce n'est pas boire d'avoir bu de l'eau; L'eau fait pleurer, le vin chanter; L'eau fait mal, le vin fait chanter et en le vin est la vérité*

B. *Водата е дадена за биволите, а винцето за човека; Вода като ракия – бистра, хубава, лека*

R. *Bun ii vinul, nu-i ca apa, nici friptura nu-i ca ceapa.*

III.3. На фона на всички тези пословици се откроява една българска пословица с висока оценка на водата: *Хляб и вода – най-добрата храна*. В нея водата е отъждествена с храна и то най-хубавата, в което може да се разчете способността да се съзира, да се усеща и да се разбира най-същественото, значимото, а също и умението да се цени и най-малкото благо, особено в условия на бедност.

Впрочем дори и при пренебрежителната оценка във френските пословици водата се отъждествява все пак с храна, поставена е наравно с хляба: *Eau et pain, c'est la viande du chien; Eau et pain, vie de chien; Dîner de chien, pain et eau.*

И французите признават освен това, че без вино може да се живее, но без вода – не, и че понякога тя струва повече от виното: *On ne peut vivre sans eau, on peut vivre sans vin; Du repas à la fin, l'eau vaut plus que le vin*. А румънците придават дори по-голяма значимост на водата отколкото на храната в пословицата *Dacă nu dai otului apă, nu-i dă nici mâncare*.

В крайна сметка, истински се оценява водата, когато тя свърши или когато се изпитва остра нужда от нея: **F.** *Quand le puits est sec, on sait ce que vaut l'eau* **B.** *Не съм пил вода заморен*.

III.4. Водата е условие за живот, тя е особена хранителна среда за развитие и растеж, тя е живот, както подсказват вече цитираните пословици *On ne peut vivre sans eau, on peut vivre sans vin* и *Eau et pain, vie de chien*. Тук може да отбележим, че *viande* (в *Eau et pain, c'est la viande du chien*) в първото си остаряло значение е именно храна и произлиза от нар. лат. *vivenda*, т.е. нещо, което служи за поддържане на живота.

Тези схващания потвърждават и следните примери, към които ще прибавим и преходната фразеологична единица *не иска ни вода, ни хляб* за 'нещо, което не изисква никакви грижи': **F.** *La femme et le riz, d'eau se nourrissent; La femme et le riz, en eau fleurissent; Poissons et enfants en eau croissants; heureux comme un poisson dans l'eau* **R.** *crește de parcă ar avea apă la rădăcină; a crește ca din apă; a trăi ca peștele în apă* **B.** *като риба във вода се чувствам*.

III.5. Водата има и целебна сила – тя може да лекува, да подпомага лечението на някои болести, да приглушава мъката, да успокоява, да тушира страстите (често срещан съвет е да се прибавя вода към виното или да се заменя от вода). Тя е лек за болния. Средство е за здравословен живот, удължава живота (когато е преварена):

F. *Mange de l'eau bouillie, cela te rendra plus vieux; L'eau bouillie sauve la vie; A malade qui doit vivre, l'eau est un remède; Eau claire, diète et lavement guérissent tous maux mêmement; L'eau de citerne, de tous maux gouverne; La brûlure se guérit avec de l'eau fraîche; Une gorgée d'eau après la salade fait perdre un ducat au médecin, une gorgée d'eau sur un oeuf en fait perdre deux*

R. *Dâmbovița apă rece, cine-o bea de dor îi trece.*

Някои изрази подсказват съществуването на познанието за наличието на вода в човешкия организъм, което обяснява и разбирането за водата като изключително значимо и необходимо условие за живот: **R.** *a fi toți o apă și un pământ; a fi tot o apă* **F.** *faire voir de son eau; de la même eau* **B.** *дръпнала си водата; станах вода и сол*.

Трябва да отбележим, че водата е видяна и с възможния опасен ефект върху човешкия организъм – като нездравословна, вредна, дори отровна, но когато е застояла (обратно на течащата): **F.** *Eau arrêtée, empoisonnée; Eau courante – bonne boisson, eau immobile – poison; L'eau courante n'est pas nuisible au*

ventre; Toute eau qui court est buvable; В. Застояла вода да не пиеш, бърза вода да не газии!

III.6. Водата е необходима и полезна за поминъка на човека и за редица дейности, важни най-вече за неговата прехрана (обработване на земята, мелене, готвене, корабоплаване): **В. Водата кара воденицата, а виното – песента** **F. L'eau et non le vin fait bouillir le pot-au-feu; Chacun tire l'eau à son moulin; Grand nau (navire) veut grande eau et gros moine gras veau** **R. Pentru corabie mare trebuie apă multă; a mâna apa la moara sa; Pământului bun puțină apă îi trebuie.**

Тя е важно условие за заселването на дадена местност, за образуването на общност и за развитието на социален живот: **В. Село без вода не става** **R. Dâmbovița apă dulce, cine-o bea nu se mai duce.**

IV. Водата като елемент от метафоричния образ

Водата като елемент от метафоричния образ на фразеологизми, пословици и други устойчиви изрази участва в концептуализацията на различни моменти от познанието за света и човека, които на базата на изследвания материал могат да бъдат разпределени в няколко семантични полета.

IV.1.1. Лексикалните единици, отразяващи най-открояващото се свойство на водата – нейната течна природа и специфичното движение, служат и за вербализацията на абстрактната представа за ход, движение на двете основни абстрактни понятия *време* и *живот*. Метафората за изтичането на времето е добре позната и в трите езика – *времето тече/изтича; с течение на времето; le temps coule/s'écoule; la vie s'écoule; couler des jours heureux; timpul curge; viața curge; viața se scurge; în cursul timpului*. Откриваме я и във фразеологизмите със значение 'много време измина/ще измине, много неща се случиха/ще се случат': **В. Много вода изтече; Много вода ще да помине** **F. Il coulera/passera (il a coulé) de l'eau sous le(s) pont(s)** **R. Are să curgă încă multă apă pe gârlă; Are să treacă multă apă pe Dunăre; Multă apă a trecut de-atunci.**

IV.1.2. Освен измерител на времето водата може да бъде и пространствен ориентир или граница. Така за далечни земи в български се използват ФЕ *през девет води студени* и *през девет земи и морета*, в румънски също – *peste nouă mări și nouă țări*. Във френски изразът *gens de delà l'eau* отразява депрециативната представа за хора отдалече, за 'чуждоземци (наивни и лековерни)', за далечното и непознатото като разположено отвъд границите на собствения познат свят.

Интересни са също и лексемите в български *вододел* и *водораздел* за обозначаване на граница между различни, често противоположни явления, прояви, неща.

IV.1.3. Водата, изворът и кладенецът се асоциират с истинност, достоверна информация, с убедителни доказателства: **В.** *пия вода от извора; нося вода от девет кладенци* **Р.** *a afla din izvor.*

За очевидни, ясни факти, които следователно могат да бъдат убедителни, във френски се употребяват ФЕ *clair comme de l'eau de roche* („ясен като изворна вода“) и *couler de source* („тека/идвам от източника“). Техните образи, както и този на румънския израз, са много близки с образа от първия български фразеологизъм. Другата българска ФЕ е със значение 'привеждам различни доводи, за да докажа правотата си, да убедя някого в нещо'.

Тази метафорична проекция на водното върху полето на информацията можем да открием и в някои колокации в трите езика като *черпя информация, източник (на информация); source (d'informations), puiser des renseignements (à diverses sources); sursă (de informație).*

Доколкото са свързани именно с доказателствения процес, ще отбележим тук и глаголи като *произтичам (от), découler (de), a decurge (din)* също от понятийното пространство на водата. Както отбелязва Мансюи (Mansuy 1967: 208-209), водата е вероятно тази, която е довела човека до прозрението за наличието на причинно-следствена връзка.

И в трите езика съществуват изрази, в които водата участва в метафоричен образ, показващ аргументация в полза на друг: **В.** *вода за воденицата на някого; наливам вода в мелницата/във воденицата на някого* **Р.** *a turna cuiva apă la moară* **Ф.** *amener/apporter de l'eau au moulin de qqn.*

Първият фразеологизъм със своето значение 'довод в полза на някого' се доближава до френската ФЕ *apporter de l'eau au moulin de qqn*, на която напълно съответстват *наливам вода в мелницата/във воденицата на някого* и *a turna cuiva apă la moară*. Ако някога тези ФЕ са имали семантиката 'подпомагам някого, предоставям някакви материални блага, средства някому', то днес, както отбелязва и Ре (Rey 1989: 784) за френския език, а това се отнася и за другите два езика, всъщност се употребяват със значението 'подпомагане съзнателно или неволно на нечий интереси преди всичко с аргументи в дискусия, спор и т.н.'.

IV.1.4. Компонентът *вода* участва в някои ФЕ и пословици, които могат да бъдат отнесени към семантичните полета на успеха, благополучието, доброто стечение на обстоятелства, отличното справяне с някаква дейност. Когато нещо върви успешно, без пречки, без трудности, всичко е в ред, както трябва, или обстоятелствата са станали благоприятни и се е породила надежда, че нещо може да се осъществи, се използват следните български и румънски ФЕ: **В.** *тека по вода; върви ми/тръгва ми по вода; потекло е по вода;*

ще протече/ще потече вода и на моята мелница/воденица **R.** *îi merge ca din ară; a-i umbra cuiva toara; a-i veni cuiva apa la toară.*

За леко, бързо, без усилие справяне с някаква дейност от типа четене, писане, говорене или за много добро познаване на дадена материя съществуват ФЕ: **B.** *(като) по вода чета/смятам; на вода зная/научавам R.* *a spune ceva ca de pe ară; a ști ceva ca pe ară.*

Ще отбележим, че установяваме отсъствие на примери във френския за успех и благополучие поне според събрания материал. Все пак следва да се посочат изразите *tout baigne dans l'huile/le beurre/la margarine* и *ça baigne* ("всичко се къпе в олио/масло/маргарин"; „къпе се/плува/тече”), които напомнят повече ФЕ *върви по мед и масло* и *a merge ca untul* съответно в български и румънски. Но доколкото безспорно лексемата *baigner* се характеризира с присъствието на семата *вода* (и освен това има и значение в определен контекст 'тека в/покрай'), те могат също да се причислят към тази група.

Накрая към всички тези ФЕ за успех и благополучие може да бъде отнесена и ФЕ *изплувам над водата* със значение 'преуспявам'. Съществуват и други подобни ФЕ, построени върху метафората за изплуване на повърхността, но със значение 'излизам от някакво трудно положение, преодолявам трудностите' – напр. фразеологизмът *revenir (remonter) sur l'eau*, който има и значение 'връщам се към предишното си благосъстояние, подобрява се финансовото ми положение'.

Тази метафора срещаме и при отделни лексеми като *изплувам* пак със значение 'преодолявам трудностите' и *surnager* със значение 'просъществувам, оцелявам'.

Тук се откроява и още едно семантично поле – това на победата, надделяването – ФЕ *излизам отгоре като зехтин <над вода>*; *излизам като зехтин отгоре; масло над водата* съм означават 'побеждавам, надвивам, наддумвам, съумявам да покажа, че съм прав'. Такъв е и фразеологичният израз *a fi zăitîn pe ară*, който освен 'побеждавам' означава и 'невинен съм'.

IV.1.5. Натъкваме се на няколко френски фразеологизма със значение 'провал, неуспех' – *être à l'eau/dans l'eau; tomber à l'eau; tomber dans le lac; être/aller/s'en aller à vau-l'eau*, чийто образ е „съм/падам/отивам във водата”. Близка до тях е българската ФЕ *отнесе го водата*, която се употребява за нещо, което е пропаднало или се е изхабило.

В действителност водата отнася, отвежда надалеч безследно, погубва, заличава – потвърждават го и румънската ФЕ *a se duce pe apa sâmbetei/Danării* 'погубвам се, пропадам, бивам унищожен', както и ФЕ *a scrie pe ară* ('лесно забравям, не взимам на сериозно') и сходната ФЕ *пиши го на леда*, която се употребява като реплика към някого, когото призоваваме да се откаже от пари или дълг, защото няма да му ги върнат.

Повечето от тези ФЕ напомнят вече споменатите пословици за унищожителната сила на водата, за опасността от нейната близост или съдържащи съвет да не се строи там. Като цяло метафорите, свързани с водата, изразяват нестабилност, неустойчивост (Mansuy 1967: 193). И това личи включително и от употребата в значение 'съм/изпадам в тежко, затруднено, неприятно или объркано положение, от което не мога лесно да изляза' на някои лексеми, в които участва семата 'вода', като *nager, patauger, загазвам, a înota*. Подобни са и *couler, затъвам, потъвам, a se cufunda* чието преносно значение почива върху метафората на потапяне, изчезване под повърхността на водата.

IV.1.6. Съществуват фразеологични единици, които може да обособим в семантичната група 'богатство'. В тях е залегнала представата за непрекъснатост, изобилие – пълноводие и преливане: *парите текат като вода* означава, че се печели непрекъснато и много. За нещо, което е налично в изобилие, се използва ФЕ *ne pas manquer non plus que l'eau à la rivière*. За човек, който живее в богатство – *nager en grande eau; прелива ми през прага. L'eau va à la rivière* се употребява, когато богатствата се придобиват от богати, отиват при богати.

Тук ще споменем и колокациите с глаголи-метафори *плувам в богатство, тъна в богатство; nager dans l'abondance/l'argent/l'opulence/la prospérité; a se îneca în bani/în bunuri*, които също отвеждат към образа на водата.

Ниското ниво на водата, плитките води са метафора за бедност, липса на пари във френската ФЕ *les eaux sont basses*.

IV.1.7. Прави впечатление, че редица лексеми от понятийното пространство на водата, свързани с познанието за нейните свойства и прояви (най-вече като течност), се използват метафорично за означаване на редица други явления, процеси, действия и състояния. Например *протичането, разливането* на водата е метафоричната основа при лексикалното представяне на движението, на различни физически явления – звук, глас, светлина и мирис (срв. *лея се 'разнасям се, разпръсквам се' в леят се звучни песни*). Такива лексеми участват в образуването на термини (*звукова вълна; светлинна вълна; въздушна вълна*) и названия (*Магеланов поток; Бискайски залив; речен разлив; Ниагарски водопад*).

Подобно използване се наблюдава и при означаването на придвижване на големи групи хора, на обществени процеси: *човешка вълна; отлив на чужди капитали; прилив на млада работна сила; наплив на емигранти; протестна вълна; вълна на недоволство*, както и на събития, обстоятелства, които се осъществяват във времето – *текат необратими процеси; как протече изборният ден; по стечение на обстоятелствата*, а също и за финансови

средства и плащания, които продължават да съществуват, да се осъществяват или да се натрупват – *текат заплати; текал лихви; парични потоци*.

Сред тях са и лексикалните единици, назоваващи преминаване на водата от едно агрегатно състояние в друго. Лексемите, отразяващи преминаването в твърдо състояние, стават метафорични названия за спрял процес, липса на напредък, замиране, неподвижност (*замразявам – замразиха строителството на обекта; ще замразят изпълнението на проекта*) или за състояния при силни емоции като страх, ужас, неприятна изненада (*замръзвам, вледенявам се – замръзна от страх; вледени се от ужас*). Те участват и като компонент в няколко ФЕ, които попадат в тези семантични полета: *стигам до точката на замръзването; като замръзнал стоя; вледенявам кръвта на някого; замръзва ми кръвта <в жилите>; замръзва ми езикът*.

Лексемите, свързани с преминаването на водата от течно в газообразно състояние, се употребяват преносно най-общо със значение 'изчезвам, губя се'. За означаване, че мисли, чувства, интерес и под. 'се губят, изчезват' се употребяват глаголите *изпарявам се, пресъхвам (интересът му към спорта пресъхна/изпари се бързо)*. Ще приведем тук като пример и ФЕ *изпарява ми се акълът (мозъкът); изпари ми се от главата* ('съвсем забравям нещо, не мога да си го спомня'). За 'бързо махане от някое място, изчезване' в разговорната реч много често се употребява *изпарявам се (хляпетата се изпариха през задния двор)*.

Интересна е употребата в българския език на *секвам* и *пресъхвам* за глас, за да се означа, че той престава да се чува добре или въобще. При *пресъхна му гласът* образът се изгражда по метонимичен път – пресъхването на гърлото, при което произведеният от гласните струни звук е с ограничен интензитет и поради това е трудно доловим за слуха на другите – се пренася върху самото звучене, гласа.

IV.2. Налага се на вниманието участието на *вода* в метафоричния образ на устойчивите изрази, които представят различни характеристики на човека – физически, интелектуални, нравствени.

IV.2.1. Ще отбележим два интересни изрази съответно в български и румънски. Първият – *от камъка вода ще изстиска* – се употребява за силен, як човек. А вторият – *a scoate apă din piatră <seacă>* – за умел, сръчен, работлив човек и освен това е развил и второ значение – 'преодолявам всякакви трудности, постигам трудни неща при трудни обстоятелства'. Интересното в случая е, че тук става дума за един и същи образ в двата езика, но разчетен по различен начин, т.е. налице е междусистемна омонимия. В единия случай образът се интерпретира като физическа сила, а в другия – като интелектуална и волева способност, като второто значение е с по-висока степен на обобщеност и абстрактност. Факултативният компонент „сух” в румънския израз подчертава изключително трудния, непосилен, невероятен

за постигане резултат. Тук се използва несъвместимостта между твърдия, сух камък и течащата вода, може би привидна само, тъй като макар и трудно и при определени условия изглежда не е невъзможна – камъните и тухлите, счукани на прах и подложени на действието на огъня произвеждат винаги малко вода (Bachelard 1941: 124).

За силен човек, в добро здраве, се използва фразеологизмът *повяхнал като върба във вода*, в който противоречието между *tertium comparationis* (*повяхнал*) и *comparatum* (*върба във вода*) поражда алогичен, ироничен образ и натоварване на целия израз с антонимно на *повяхнал* значение ('свеж, жизнен'). При този образ се използва познанието за водата като хранителна и полезна среда за растеж. Ще добавим и пословицата *Доде е здрав човек и водата му е сладка* – тук усещането на приятен, сладък вкус на водата, която по принцип е без вкус, е признак за доброто здраве на този, на когото тя се услажда.

IV.2.2. Да се изправи човек пред стихията, да поеме неминуем риск при срещата си с нейната сила и въздействие, се изисква изключителна сила, опит, смелост, каквато понякога е дори непосилна и невъзможна. Не липсват пословици и ФЕ, които почиват именно на тази представа: **F.** *Un peureux ne doit pas aller sur l'eau* **R.** *Să nu te faci viteaz la apa mare* **B.** *На вода, на огън юнак не бива.*

Да се хвърлиш във водата, да влезеш вътре до шията, какъвто е образът, залегнал в *se jeter à l'eau*, *se mettre à l'eau* и *se mettre dans l'eau jusqu'au cou* се интерпретира като проява на смелост, решителност, като бързо вземане на решение, но също и като знак за преданост, каквото е и значението на последния израз. Смелост, решителност и отдаденост рисува и образът от българската и румънска ФЕ *преминавам през огън и вода за някого или нещо*; *a trece prin foc și prin apă* 'преживявам трудности и изпитания за благо на някого, за постигане на някаква цел', където освен метафората *вода* е използвана и метафората *огън* за постигане на внушение за най-голямо изпитание. *Преминал през огън и вода* се употребява за човек с опит, издържал на всякакви изпитания.

IV.2.3. При анализа на фразеологичния материал се откроява и друго семантично поле – това на ума/хитростта, умелостта/ловкостта: **B.** *акъл – море, ум – бръснач; девет пъти вода гази и пак сух излази; през вода го превел и вода му не дал; през море те прекарва вода да не пиеш; прекарвам жаден през водата.*

Първият израз е с анафорична структура (*акъл* е разговорен синоним на *ум*). Умът е представен с количествена и качествена характеристика – той е в голямо количество, необятен като морската шир и същевременно остър, т.е. силно развит, проникателен, възприемащ в тънкости. Останалите ФЕ са интересни с противоречието, нелогичността, върху които е изграден техният

образ – невъзможно е водата да не намокри, а в достатъчни количества не може да не утоли жаждата, но изкусният лъжец/хитрец успява да преодолее като че ли природните закони – да остане сух във водата или да приспи сетивата на някого и да го преведе през вода, без той да разбере и да може да се възползва от това.

Умениято да се плува е образът в две френски ФЕ със значение 'действам, маневрирам ловко между две страни и извличам полза от двете, лавирам: *savoir nager, nager entre deux eaux* („плувам между две води“).

IV.2.4. Немалко са фразеологичните единици с компонент *вода*, отнасящи се до глупостта, неразумността, безрезултатната, безсмислена дейност. Една част от тях се опират на образа носене на вода на места, където естествено тя е налична и то в изобилие, с което се внушава безсмислието на описаната дейност: **В.** *нося вода в морето* **Ф.** *porter de l'eau à la mer/au lac/à la rivière; jeter de l'eau dans la rivière* **Р.** *a căra apă la râu/la fântână/la puț/în Dunăre.*

В друга част от ФЕ в тази група се използва образ с участието на инструмент или съд, непригоден за извършваната дейност: **В.** *нося в (с) решето вода; наливам вода в решето; наливам вода в съд без дъно; черпя морето с лъжица; бия водата в хаван* **Р.** *a căra apă cu ciurul; a bate apa în piuiă* **Ф.** *C'est folie de puiser eau au cribleau; battre l'eau (dans un mortier).*

Правят впечатление два устойчиви израза с интересно различно значение, използващи същия образ – решето с вода, но изразяващи различна семантика. Така българската ФЕ *нося в (с) решето вода на бедните* има значение 'скъперник съм'. А румънската пословицата *Oamenii cei buni te-or învăța să duci apă și cu ciurul* („добрите хора ще те научат и с решето да носиш вода“) разчупва представата за невъзможното и утвърждава силата на доброто да решава проблеми и при невъобразими и абсурдни ситуации. Последната пословица съществува и в руски език – *Научат добрые люди решетом воду носить* – посочена е от А. Топорков. В неговото изследване откриваме още една българска ФЕ с този образ – *с решето вода ще ти донесе*, употребявана за син или дъщеря, от които не се очаква помощ (Топорков 1984: 84).

В образа на посочените изрази на преден план излиза представата за течното състояние, но същевременно може би изпъква и невъзможността да се придаде форма, да се въздейства върху водата. Това особено личи при следните ФЕ за безсмислени и безрезултатни действия, напразни усилия (правене на дупка, удряне / цепене с меч): **В.** *направих (ще направя) дупка във (на) водата/в морето* **Р.** *a face bortă (gaură) în apă* **Ф.** *un coup d'épée dans l'eau; fendre l'eau avec une épée.*

В следващите ФЕ представата за безполезна работа, напразните усилия при биене на водата е подсилена от посочването на неизпълнимата цел –

добиване на масло: **В. бия водата да пусне масло R. a bate apa să se aleagă untul; a bate apa să iasă unt.**

Трябва да се отбележи, че носенето на вода с *решето* (или *сито*) и носенето на вода в кладенец са свързани с реални обредни действия – за призоваване на дъжд, за плодородие или за здраве, при което водата е натоварена с разнообразна обредна функция и значимост, а *решето* и *ситото*, предмети от трудовото ежедневие, са превърнати в специални обредни инструменти. Така ФЕ имат реален прототип – израз с напълно реално съдържание, предаващо момент от съществуващи ритуали. С времето обаче те престават да се свързват с конкретна обредност (още повече, че тя изчезва или се практикува много рядко – по-скоро като възродена етнографска атракция).

Когато настъпи откъсване на израза от знанието и спомена за ритуала, той се превръща в същински фразеологизъм, защото изграденият образ се възприема като метафоричен и се семантизира като 'безсмислена, безрезултатна дейност'.

За историята на израза *бия вода в хаван (чутура)*, идващ от старогръцки и с предполагаема по-ранна семантика 'вид наказание', прилагано спрямо монаси в манастирите, черпим сведения от Ст. Георгиева (Георгиева 2011: 57) и от СРФ.

Като образ, свързан с някакво наказание, е бил познат в български – на главата на нечестната булка, невеста след свалянето на булото вместо венчалния венец са слагали пълна с вода чутура и по риза върху магаре са я развеждали из селото (вж. Митология 2008: 239). В български фразеологизмът *бия вода в хаван (чутура)* носи значението 'върша нещо напълно безполезно, излишно'.

Към тази група ще прибавим и ФЕ *бия се като вода о бряг*. Тук безрезултатният труд, струващ много усилия е представен чрез силното противопоставяне между бряг/земя и вода. Търпението и времето, необходими за оформянето на брега, са несъизмерими често с продължителността на човешкия живот и така се постига внушението за безсмисленост на дейността.

И още, за липса на съдържание, на смисленост се употребяват *гола вода, о ню* и *aqua nuda*. С тези ФЕ се характеризират безсъдържателни приказки, творби, научни трудове или неподготвен, неосведомен човек. Ще отбележим, че *вода* в едно от значенията си, посочено в РБЕ (макар и остаряло), се употребява за 'многословие и бедност на мисълта в литературно произведение, в ораторска реч'.

IV.2.5. Откроява се и група ФЕ със семантика 'много съм приказлив', 'непрестанно говоря'. Към нея спада отново румънската ФЕ *a bate apa în piuiă*, но с второ си значение. Тук образът е разтълкуван в още една посока – непрестанния и дразнещ шум, който се получава при биенето на водата в

хавана. Подобен израз с подобен образ („бия вода в дълбок съд за жито“) е *не млати вода по чутура* (‘не говори глупости’). Не липсват и в трите езика ФЕ с образа на воденицата, които имат подобна семантика (‘непрестанно говоря’): *мели ми воденицата*; *a-i merge cuiva gura ca o moară <stricată>*; *moulin à paroles*; *la langue lui va comme le cliquet d’un moulin* и др.

Изводи

Изследваният материал дава много добра представа за свойствата и качествата на водата, както и за нейната роля и значение – с точност и пълнота, доближаваща се до тълкуването на думата *вода* в речниците на съответните езици (срв. „Прозрачна, безцветна течност ... без вкус и миризма, която е широко разпространена в природата и е необходима за поддържане на живия организъм“ – РБЕ). Може да се каже, че в идиоматиката на разглежданите езици *вода* се среща с цялата си семантика. Подобно наблюдение прави Ст. Георгиева за руския език в съпоставителното си изследване в частта, посветена на водата (Георгиева 2011: 52-61).

Вижда се дуалистичната природа на водата (също както при останалите стихии, на които тя е често сочена като равностойна) – като разрушителен, разграждащ, но и животворен и животоспасяващ елемент, с коварна понякога роля, но и с пречистваща сила. Затова и отношението към нея е двойствено – на висока оценка, на страх (от тихата вода, от водната стихия), на предпазливост, но понякога и на подценяване, омаловажаване.

Двуполусната оценка изпъква в многото опозиции на нейните преки и косвени характеристики в изследвания езиков материал: добра – лоша/чиста – мръсна/бистра – мътна; без мирис – воняща; сладка – солена; топла – студена; управляема – неуправляема; безкрайна – изчерпаема; неизменна – променяща се; лекуваща – вредна (нездравословна); спяща – течаща; мъртва – жива.

Значението и силното присъствие на водата в света, природата, човешкия живот, бит, доброто познание за нея проличава в богатата ѝ символика – тя участва в образите на многобройни ФЕ и пословици, отразяващи много и различни понятия, човешки качества, недостатъци, отношения (много от които поради ограниченото място тук не бяха засегнати): време, пространство; успех, провал; глупост, неразумност, безрезултатна, безсмислена дейност; липса на съдържание, на смисленост; достоверна информация и доказателства; сила, здраве; ум, хитрост.

Самите физически свойства на водата представляват изключително богат източник на метафорични проекции. Откриваме ги навсякъде – не само в богатия езиков материал от фразеологизми и паремии, но и в колокациите и

особено често на равнището на лексемата. Чрез тези метафори се осъществява вербализация на процеси, състояния и явления.

Както може да се очаква в представите за водата в трите езика преобладава общото. Откриват се многобройни близки или еднакви по състав, образи и значение единици. Съществуват, разбира се, и някои интересни единични случаи във всеки език, които се открояват като характерни, специфични дотолкова, доколкото на този етап съпоставката е осъществена върху все пак ограничен количествено материал и в рамките само на три езика.

Съкращения

ФЕ – фразеологична единица
РБЕ – Речник на българския език
СРФ – Словарь русской фразеологии

Литература

Георгиева 2011: Георгиева Ст. *Русская фразеология в зеркале болгарского языка*. София: Heron Press Ltd, 2011.

Калдиева-Захариева 2013: Калдиева-Захариева, Ст. За основните термини във фразеологичната наука. // *70 години българска академична лексикография*. София: АИ "Проф. М. Дринов", 2013. 449–471.

Митология 2008: *Митология на човешкото тяло*. Съст. и ред. М. Георгиев. София: АИ "Проф. М. Дринов", 2008.

Топорков 1984: Топорков А. Етнолингвистични аспекти при изучаването на славяните (вътрешна реконструкция на фразеологизма *нося вода в решето*). // *Български фолклор*, кн. 1, 1984. 81–89.

Bachelard 1941: Bachelard, G. *L'Eau et les Rêves: essai sur l'imagination de la matière*. Paris: Éditions José Corti, 1941.

Mansuy 1967: Mansuy, M. *Gaston Bachelard et les éléments*. Paris: Corti, 1967.

Rey 1989: Rey, A., S. Chantreau. *Dictionnaire des expressions et des locutions*. Paris: Le Robert, 1989.

Източници

Българско народно творчество. Том 12: Пословици, поговорки, гатанки (под ред. на Ц. Минков). София: Изд. "Български писател", 1963.

Стойкова, Ст. *Български пословици и поговорки*. София: ИК "Колибри", 2007.

Base Proverbes – <http://www.culture.gouv.fr/documentation/proverbe/>

Proverbe și zicători – <http://proverbe-zicatori.com>

Zanne, I. *Proverbele Românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*. Vol. I-II (ediția anastatică). București: Scara, 2003 [1895; 1897].

Речници

Бирих, А. К., В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова. *Словарь русской фразеологии (историко-этимологический справочник)*. Под ред. В. М. Мокиенко. Санкт-Петербург: Фолиопресс, 1998.

Геров, Н. *Речник на българския език*. Т. 5 (фототипно издание). София: Български писател, 1978 [1904].

Калдиева-Захаријева, Ст. *Румънско-български фразеологичен речник*. София, АИ "Проф. М. Дринов", 1997.

Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, Кр. Чолакова. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. I.-II. София: Изд. на БАН, 1974-1975.

Пенаков, Ив., Ж. Райнов, Г. Паунчев. *Румънско-български речник*. София: Изд. на БАН, 1962.

Речник на българския език. Т. 2 (второ допълнено и преработено издание). София: АИ "Проф. М. Дринов". ЕТ "Емас", 2002.

Ashraf, M., D. Miannay. *Dictionnaire des expressions idiomatiques*. Paris: Librairie générale française, 1995.

Dictionarul explicativ al limbii române – <http://dexonline.ro/>

Duneton, Cl. (en collaboration avec S. Claval). *Le bouquet des expressions imagées*. Paris: Éditions du Seuil, 1990.

Grand Robert de la langue française (version électronique). Le Robert / SEJER, 2005.

Littré, E. *Dictionnaire de français* – <http://littré.reverso.net/dictionnaire-francais/>

Portail lexical du Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales
<http://www.cnrtl.fr/portail/>

Rey, A., S. Chantreau. *Dictionnaire des expressions et des locutions*. Paris: Le Robert, 1989.

Despre autori

Burghel, Camelia – dr. în filologie, cercetător la Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău; domenii de interes: etnologie română

Dumitrescu, Maria – conf.dr. pensionar de la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lexicologie rusă (enoveanu@gmail.com)

Ernst, Ulrich – lect.dr. la Școala de Drept ucrainean de pe lângă Universitatea Jagiellonă din Cracovia; domeniu de interes: drept comparat

Garančovska, Lenka – lect.dr. la Universitatea din București, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Departamentul de filologie rusă și slavă; domenii de interes: limba și cultura slovacă, lingvistică generală, onomasiologie, stilistică (lenkagarancovska@gmail.com)

Godun, Cristina – lect.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: literatură polonă (cristinas_777@yahoo.com)

Guță, Armand – cercetător dr. la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” din București; domenii de interes: istoria și folclorul românesc sud-dunărean (daizuscomozoi271@yahoo.co.uk)

Kaldieva-Zaharieva, Stefana – doctor în filologie, cercetător științific gr. I la Institutul de limbă bulgară „Prof. L. Andreicin” al Academiei Bulgare de Științe; domenii de interes: lingvistică bulgară, lingvistică comparată, lexicologie, lexicografie, frazeologie bulgară și română (skaldieva@yahoo.com)

Kocój, Ewa – lector doctor la Facultatea de Administrație și Comunicare Socială, catedra de cultură, Universitatea Jagiellonă din Cracovia (ekocoj@poczta.onet.pl)

Krasowska, Helena – dr.hab. la Institutul de lingvistică al Academiei Polone de Științe, Varșovia; domenii de interes: lingvistică

Luță, Marilena – lect.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: filologie slovacă (marilena_tiprigan@yahoo.com)

Mirea, Nadia Gabriela – doctor în filologie, profesor, absolventă a Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: etnologie comparată

Novikova, Katarina – doctorand, Institutul Științe ale religiei de la Universitatea Jagiellonă din Cracovia, Polonia; lector la catedra de Științe ale religiei „Sf. Toma” din Kiev; domenii de interes: marenera@gmail.com

Paliga, Sorin – lect.dr. la Departamentul de filologie rusă și slavă al Facultății de Limbi și Literaturi Străine de la Universitatea din București, domenii de interes: lingvistică slavă, tracologie, relații lingvistice româno-slave (sorin.paliga@gmail.com).

Popa, Radu - doctorand la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București; domenii de interes: sociologie, antropologie

Zaharieva Bojidarova, Radostina – lector la Universitatea „Sf. Kliment Ohridski” din Sofia; domenii de interes: lingvistică romanică, lingvistică bulgară, lingvistică comparată (rzaharieva@hotmail.com)

Cuprins

Volumul cuprinde lucrările prezentate la sesiunea științifică internațională „Slavistica românească și dialogul culturilor. 80 de ani de predare a limbii ruse la Universitatea din București”, București, 3-5 octombrie 2013

Mentalități

Camelia Burghela, <i>Seducția magiei</i>	7
Ulrich Ernst, <i>Українське питання в румунських есе першої половини XX ст.</i>	17
Cristina Godun, „ <i>Pierdut identitate. Găsitului recompensă</i> ”. <i>Despre subminarea mitului polonității în romanul „Morfină” de Szczepan Twardoch</i>	37
Armand Guță, <i>URSS – „paradisul popoarelor” în viziunea intelectualilor români între 1919 și 1959. I</i>	47
Ewa Kocój, <i>Czas w kulturze, czyli o ludowych nazwach miesięcy okresu wiosenno-letniego w Rumunii</i>	79
Delia Doina Mihalache, <i>Mitologemul apei în opera pictorului rus I.K. Aivazovski</i>	93
Nadia Gabriela Mirea, <i>Strategii narrative leate de motivul mășterii în spațiul popular rusesc și cel românesc</i>	109
Katarina Novikova, <i>Міędzy Wschodem a Zachodem. Ze studiów etnograficznych Iwana Franki</i>	127
Sorin Paliga, <i>A New Synthesis on the Slavic Glotto- and Ethnogenesis and on the Earliest Slavic-Romanian Relations in the 6th century C.E.</i>	137
Radu Popa, <i>Impactul globalizării asupra modului de abordare a relațiilor intime</i>	145

Lingvistică

Maria Dumitrescu, <i>Развитие лексической системы русского языка актуального периода и вопросы составления русско-румынского словаря инноваций (т.VII)</i>	155
Lenka Garančovská, <i>Pragmatoniemele (denumiri ale produselor fabricate în serie) ca amprentă a mărturiei generațiilor</i>	163
Stefana Kaldieva-Zaharieva, <i>Frazeologia – fenomen lingvistic cunoscut și necunoscut</i> ..	175
Helena Krasowska, <i>Mniejszość rumuńska na ukraińskiej Bukowinie: sytuacja językowa</i>	185
Marilena Luță, <i>Principiul (cognitiv-)comunicativ în predarea limbii slovace studenților români</i>	195
Radostina Zaharieva, <i>В огледалото на водата (върху материал от българския, румънския и френския език)</i>	211
Despre autori	231